

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

2018

TARİH ANA BİLİM DALI

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

DOKTORA TEZİ

LEVENT YIKICI

İNGİLİZ KAYNAKLARINA GÖRE BALKAN SAVAŞLARI (1912-1913)

DOKTORA TEZİ

LEVENT YIKICI

GAZİANTEP
TEMMUZ 2018

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

İNGİLİZ KAYNAKLARINA GÖRE BALKAN SAVAŞLARI (1912-1913)

DOKTORA TEZİ

LEVENT YIKICI

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ

GAZİANTEP
TEMMUZ 2018

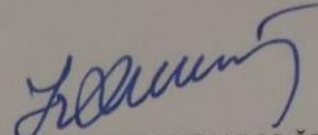
T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

İNGİLİZ KAYNAKLARINA GÖRE BALKAN SAVAŞLARI (1912 – 1913)

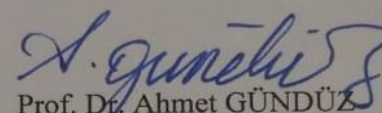
LEVENT YIKICI

Tez Savunma Tarihi: 25.07.2018

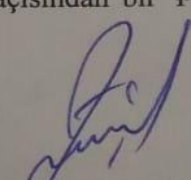
Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans/Doktora tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir ~~Yüksek Lisans~~/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir ~~Yüksek Lisans~~/Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:
(Unvanı, Adı ve SOYADI)

Prof. Dr. Nuri YAVUZ

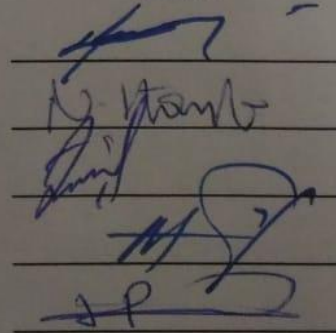
Prof. Dr. Necdet HAYTA

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ

Prof. Dr. Memet YETİŞGİN

Dr. Öğr. Üye. Celal PEKDOĞAN

İmzası

ETİK BEYAN

Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

25.07.2018
Levent YIKICI

ÖZ

İNGİLİZ KAYNAKLARINA GÖRE BALKAN SAVAŞLARI (1912-1913)

YIKICI, Levent

Doktora Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ
Temmuz 2018, 220 Sayfa

Bu araştırmanın amacı İngiltere devletinin 1912-1913 yılları arasında gerçekleşen Balkan Savaşlarındaki rolünü ve politik yaklaşımlarını İngiliz arşiv belgeleri üzerinden ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda farklı kaynaklardan temin edilen İngiliz arşiv belgeleri incelenmiş ve elde edilen bulgular anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde sunulmuştur. Ayrıca elde edilen bulgular İngiliz kamuoyunun görüşlerini gayri-resmi olarak yansıttığı düşünülen saygın İngiliz gazetelerinde yer alan haberlerle de desteklenmiştir. Araştırma bulgularının dönemin süper gücü İngiltere'nin Balkan coğrafyasındaki gelişmelere yönelik bağlamsal ve Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik genel bakış açısını ortaya koymak açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Araştırma neticesinde XIX. yüzyılın ikinci yarısında yeni bir Avrupa düzeni ile karşı karşıya kalan İngiltere'nin dış politikasını İngiliz-Fransız Anlaşması ve İngiliz-Rus anlaşması üzerine kurduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda Balkan Savaşları öncesinde gayri resmi olarak hakem rolüne soyunan İngiltere'nin, müttefiki Rusya'nın Balkanlara müdahalesini kısıtlamak için elinden geleni yapmadığı ve sahip olduğu siyasi güce orantılı olarak etkili bir tepki veremediği tespit edilmiştir. Ayrıca bu dönemde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda sahip olduğu menfaatler, Hindistan'daki Müslüman tebaası ve Hristiyan Balkan halkları arasında bir açmazda girdiği de müşahade edilmiştir. Bu doğrultuda İngiltere'nin Balkan Savaşları başlangıcındaki resmi tarafsızlık politikasının Osmanlı mağlubiyetleri neticesinde Balkan müttefiklerinin taleplerinin sözcülüğünü yapma noktasına evrildiği ve İngiliz kamuoyunun da bu politikayı desteklediği anlaşılmıştır. İngiliz resmi yazışmalarında Balkan Savaşları sırasındaki gelişmeler arasında bilhassa Bulgarların Çatalca hattına dayanması, Selanik'in müttefik kuvvetlerince işgali, Yunanlılar ve Türkler arasındaki deniz mücadeleleri, ateşkes sonrası Edirne nedeniyle tıkanan barış görüşmeleri, I. Balkan Harbi akabinde müttefiklerin kendi aralarında savaşa tutuşmalarından istifade eden Türklerin Edirne'yi geri almak üzere harekete geçmesi ve nihai anlaşmalar sonucunda Ege Adaları'nın geleceği konuları üzerinde odaklandığı görülmüştür. Buna ek olarak İngilizlerin, kendileri için gelecekte olası imtiyaz bölgeleri tespit etmek üzere Balkan Savaşları süresince Osmanlı coğrafyasında çeşitli askeri, sosyal ve menfi istihbarat faaliyetleri yürüttükleri ve Almanya ile nüfuz ve etki alanı yarışına girdikleri belirlenmiştir. Bu mücadelenin en çarpıcı göstergesi ise Osmanlı topraklarında yaşamakta olan Ermeniler olmuştur. Bu doğrultuda İngilizlerin, Ermenilerin yaşadığı Osmanlı coğrafyasında seyirci olarak değil daha çok oyun kurucu olarak faaliyet gösterdiği, bölgede huzursuzluk ve kaos ortamı yaratılmasında aktif rol aldığı yargısına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balkan Savaşları, İngiliz Arşiv Belgeleri, Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Rusya, Almanya, Ermeniler.

ABSTRACT

BALKAN WARS ACCORDING TO THE BRITISH RESOURCES (1912-1913)

YIKICI, Levent

PhD Thesis, History Ana Bilim Dalı

Thesis Advisor: Professor Zeynel ÖZLÜ

July 2018, 220 Pages

The aim of this research was to reveal the role and political attitudes of Great Britain in the Balkan Wars during 1912 and 1913 through British archive documents. With this purpose in mind, the classified British documents from different sources were examined and the findings were presented to form a meaningful whole. Furthermore, the research findings were supported with the articles of some British newspapers that were regarded as the reflections of unofficial British public opinion. The research findings were thought to be noteworthy in terms of revealing the Britain's contextual perspective on developments in Balkan geography and the its general perspective towards the Ottoman Empire as the superpower of that period. As a result of the research, it was concluded that Britain built its foreign policy on the Anglo-French Entente and the British-Russian agreement upon facing a new European order in the second half of the XIXth century. In this regard, it was determined that Britain, which unofficially played the role of referee on the eve of the Balkan Wars, did not do its utmost to restrict the intervention of the Russians in the Balkans and could not react effectively in proportion to its political power. It was also observed that during this period Britain reached a deadlock between her interests in the Ottoman Empire, her Muslim subjects in India and the Christian Balkan people. It is understood that Britain's official neutrality policy at the beginning of the Balkan Wars evolved to the point of the spokespersonship of the demands of the Balkan allies as a result of the Ottoman defeats and the British public supported this policy. It was concluded that British archival documents were mostly focused on the Bulgarians' outstanding to the Çatalca line, the invasion of Thessaloniki by the Allied forces, the maritime struggles between the Greeks and the Turks, the blocked peace talks after ceasefire because of the future of Edirne, the Turks benefiting from the fighting among allies after the First Balkan War and Turkish mobilization to take Edirne back and the future of the Aegean Islands on final agreements among the developments during the Balkan Wars. In addition, it was determined that the British had engaged in various military, social and civic intelligence activities throughout the Ottoman geography during the Balkan Wars to determine its possible future influence areas, and mostly raced against Germany. The most prominent zone of this struggle was the Armenians living in the Ottoman lands. In this respect, it was revealed that rather than spectators British were actively involved in creating an atmosphere of unrest and chaos in Armenian-resident region.

Keywords: Balkan Wars, British Confidential Documents, Ottoman Empire, Great Britain, Russia, Germany, Armenians.

ÖN SÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir acziyet ve yıkım ile karşı karşıya kaldığı Balkan Savaşları bu coğrafyada yaklaşık olarak yüz yıldır sürmekte olan bölgesel ve küresel bir mücadelenin tabi bir sonucudur. Balkan Savaşları'na giden yolda 1789 Fransız Devrimi'nin yaydığı milliyetçilik düşüncesi, Şark Meselesi, Rusya'nın Panislavist politikaları, üretim ilişkilerinin değişmesi vb. pek çok dış etken ile Makedonya Meselesi, II. Meşrutiyet'in ilanının beraberinde getirdiği iç meseleler, Bosna Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhakı, Trablusgarb Savaşı ve Arnavut Savaşı gibi iç amillerin etkili olduğu ifade edilebilir. Bunlara ek olarak burada zikredilemeyen irili ufaklı pek çok gelişmenin de Balkan Savaşları'nı tetiklemiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak unutulmamalıdır ki tüm bu faktörler bir yapbozun parçalarına benzemektedir. Nitekim yapboz kendisini oluşturan parçaların toplamından daha fazlasına tekabül etmektedir.

İlgili literatürde Balkan Savaşları ile ilgili başta kitap, hatırat ve roman olmak üzere pek çok telif eser olduğu göze çarpmaktadır. Bunun yanında tez, makale ve sözlü sunumlar yoluyla da hususun akademik çerçevede detaylı biçimde ele alındığı da bilinmektedir. Kuşkusuz Balkan Savaşları ile ilgili akademik çalışmaların başında doktora tezleri gelmektedir. Ulusal YÖK Tez Merkezi üzerinden 5 Aralık 2017 tarihinde “*Balkan*” anahtar kavramı ile tez adları üzerinden gerçekleştirilen tarama neticesinde toplam 293 kayıt arasında 59 doktora tezine erişilmiştir. Bunlar arasında “Balkan Savaşları” ile doğrudan veya dolaylı ilişkili 11 doktora tezinde konunun farklı bakış açılarından ele alındığı müşahade edilmiştir. Bu doğrultuda Nuri Yavuz 1989 yılındaki doktora çalışması kapsamında Türk Arşiv Belgeleri üzerinden Balkan Savaşlarının bir değerlendirmesini yaparken, Salim Aydın ve Yunus Emre Tekinsoy'un araştırmalarında Osmanlı basın yayın organları incelenmiştir. Ayrıca Umur Tuncer Balkan Savaşında Osmanlı Donanmasının durumunu, İsmet Görgülü savaşta önemli görevlerde bulunmuş komutanları ve Ömer Kamil Günçan ise demiryollarının ülke stratejisine etkinliğini irdelenmiştir. Bunun yanında Oya Dağlar savaşın tıbbi yönünü, Harun Duman edebi yönünü, Ahmet Halaçoğlu göçler ve muhacirlerin durumunu, Selahattin Önder ise nüfus mübadelelerini konu edinmişlerdir.

Yüksek lisans tezlerinde de benzer konuların daha kısıtlı bir mahiyette incelenmiş olduğu da göze çarpmaktadır.

Tüm bu araştırmalar Balkan Savaşları'nı askeri, taktik, siyasi vb. pek çok yönden değerlendirerek literatüre önemli katkılar sağlamıştır. Ancak Avrupa'da yaşanan Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform ve Sanayi Devrimi gibi köklü değişimlere hızlı tepki veremeyen Osmanlı İmparatorluğu bilhassa XVIII. yüzyıldan itibaren Batı toplumlarının tahakkümüne girmeye başladığı bilinen bir gerçektir. Bu bilgi ise bizleri Balkan Savaşları'nı yalnızca Osmanlı İmparatorluğu ile Balkan ülkelerinin bir savaşı olarak görmek yerine söz konusu dönemde “Büyük Devletler (Great Powers)” olarak adlandırılan altı ülke –İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya– arasındaki emperyalist mücadelenin bir sonucu olarak anlamlandırma düşüncesine götürmektedir. Bu doğrultuda hiç kuşkusuz söz konusu dönemde adı geçen ülkeler arasında en güçlü devlet olarak ortaya çıkan İngiltere'nin bakış açısından Balkan Savaşları'nı yeniden okumanın literatüre önemli kazanımlar sağlayacağı öngörülmektedir. Bu veçhile araştırmamızda İngiltere'nin Balkan Savaşları'ndaki rolünü ve politik yaklaşımlarını İngiliz arşiv belgeleri üzerinden ortaya koymak hedeflenmektedir.

Bu araştırma üç temel bölüm ile sonuç ve değerlendirme kısmından müteşekkildir. Birinci bölüm olan giriş bölümünde daha çok araştırma sürecine ilişkin bilgi verilmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın problem durumu, amacı ve önemi açıklanmış ve kapsamı belirlenmiştir. Bununla birlikte cevap aranan araştırma problemleri sıralanmış ve bu problemlerin yanıtlanması için takip edilecek yöntem sunulmuştur. Araştırma yöntemi kapsamında araştırma bulgularının elde edilmesi hedeflenen birincil kaynaklar tanıtılarak okuyucuların araştırma sürecini betimlemesi sağlanmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümü olan “Balkan Savaşlarına Giden Yol” başlıklı bölümde Türklerin Balkan coğrafyasına yerleşmelerinden başlayarak Osmanlı İmparatorluğu tarihi, Ortaçağda meydana gelen önemli değişimler ve Türk-İngiliz ilişkileri açıklanmış ve akabinde Balkan Savaşları öncesindeki yarım yüzyılda bu savaşı tetikleyebileceği öngörülen pek çok gelişme detaylı olarak ve farklı bakış açıları eşliğinde sunulmuştur. Bu gelişmeler aktarılırken İngilizlerin tutumları da doğrudan veya dolaylı kaynaklara başvurmak yoluyla muhakkak suretle irdelenmiştir.

Araştırmanın üçüncü ve son bölümünde ise giriş bölümünde açıklandığı amaç, kapsam ve yöntem ile İngiliz arşiv belgeleri incelenmiş ve bu minvalde başvuru

dönemin parlamento kayıtları, İngiliz Dışışleri Ofisindeki diplomatlar ile farklı ülkelerde görev yapan üst düzey İngiliz bürokratları arasında gerçekleşen telgraf yazışmaları (Foreign Office Belgeleri) ve savaş sırasında Osmanlı karasularında farklı limanlarda seyreden İngiliz gemilerindeki yetkililer ile İngiliz Amiralliği arasında gerçekleşen telgraf yazışmaları (Admiralty Office Belgeleri) arasından titiz bir değerlendirme süreci sonunda bir takım bulgulara ulaşılmış ve elde edilen bulgular anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde sunulmuştur. Bu suretle birinci elden yapılan İngilizce-Türkçe çeviriler üzerinden analiz, sentez ve değerlendirme süreçleri işletilerek dönemin süper gücü İngiltere'nin Balkan coğrafyasındaki gelişmelere yönelik bağlamsal ve Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik genel bakış açısı ortaya konulmuştur. Ayrıca elde edilen bulgular İngiliz kamuoyunun görüşlerini gayrı-resmi olarak yansıttığı düşünülen saygın gazetelerde yer alan haberlerle desteklenerek okuyucuların konu hakkında daha sahih bir görüşe sahip olmasına gayret gösterilmiştir.

Bu araştırma sürecinde Gaziantep Üniversitesi Tarih Bölümü'nün değerli akademisyenlerine; Gaziantep Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulunda görev yapan iş arkadaşlarıma; bilgi, birikim ve özverileriyle desteklerini benden esirgemeyen başta değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ'ye; özellikle yabancı kaynaklara ulaşmakta bilmediklerimi bana anlatan ve akademik birikimleriyle doğrular ve yanlışlar konusunda beni yönlendiren Sayın Prof. Dr. Memet YETİŞGİN'e; Balkan Savaşları'nın Türk tarihindeki önemini gösteren ilk doktoral çalışmayı yapan ve tezimin konusunu belirlemekte bana ışık tutan, sonradan katıldığım tarihçilik alanında pişerek yetişmem konusunda benden desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocam Sayın Prof. Dr. Nuri YAVUZ'a; Yabancı Diller Yüksekokulu'nda yıllarca birlikte çalıştığım, araştırmalarım esnasında bana akademik, idari, ailevi ve kişisel desteklerini bolca sunan Sayın Doç. Dr. Birsen BAĞÇECİ'ye; farklı alanlarda olmakla birlikte tanıdığım ilk günden beri benden özel hayatımda ağabeylik, akademik hayatımda tecrübeli bir hoca desteğini esirgemeyerek beni her aşamada motive eden Sayın Prof. Dr. Ramazan KOÇ'a ve en çok da bana sabır gösteren sevgili eşim Bellin YIKICI ile güzel evlatlarıma teşekkürü borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
TABLolar LİSTESİ	ix
EKLER LİSTESİ	x
BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
1.3. Araştırmanın Kapsamı	4
1.4. Araştırmanın Yöntemi	5
1.5. Araştırma Problemleri.....	5
1.6. Araştırmanın Birincil Kaynaklarının İncelenmesi	6
İKİNCİ BÖLÜM	9
BALKAN SAVAŞLARINA GİDEN YOL	9
2.1. Balkan Toplamlarının Yayılma İdealleri	9
2.2. Yeni Gelişmeler ve Değişen Dengeler.....	19
2.3. Sömürgecilik.....	24
2.3.1. Kolonyalizm.....	24
2.3.2. Merkantilizm.....	26
2.3.3. Emperyalizm	30
2.3.4. Kapitülasyonlar	31
2.4. Osmanlı – İngiliz Ticari İlişkilerinin Başlaması.....	33
2.5. Sanayi Devrimi	37
2.6. XIX. Yüzyıl Osmanlı Avrupa’sındaki Genel Durum	42
2.7. Şark Meselesi.....	55
2.8. Panslavizm Politikası.....	59
2.9. Fransız Devrimi ve Milliyetçilik Akımları	61
2.10. Millet Sistemi.....	62
2.11. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı.....	66
2.12. Makedonya Sorunu	77
2.13. II. Meşrutiyet dönemi	90
2.13.1. İç Politika.....	90
2.13.2. Dış Politika	96
2.14. Arnavut İsyanları	106
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	112
İNGİLİZ ARŞİV BELGELERİNDE BALKAN SAVAŞLARI	112
3.1. Birinci Tema: Balkanlardaki Gelişmeler	114
3.1.1. Balkan Harpleri Öncesi.....	114

3.1.2. I. Balkan Harbi.....	126
3.1.3. I. Balkan Harbi’ni Sonlandıran Ateşkes ve Diplomatik Görüşmeler.....	148
3.1.4. II. Balkan Harbi	155
3.2. İkinci Tema: İstihbarat Faaliyetleri.....	164
3.2.1. Askeri İstihbarat.....	164
3.2.2. Sosyal İstihbarat.....	167
3.2.3. Menfi İstihbarat.....	179
3.3. Üçüncü Tema: Osmanlı İmparatorluğu’na Yönelik Tutum.....	183
3.3.1. Büyük Devletlerin Osmanlı’daki Menfaatleri.....	184
3.3.2. Balkan Harplerinde Osmanlı Ermenileri	187
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	193
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	193
KAYNAKÇA	204
EKLER	220
ÖZGEÇMİŞ	xi

KISALTMALAR

A.D.M.	: Admiralty Office
Akt.	: Aktarma
bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
B.D.	: British Documents
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
s.	: Sayfa/sayfalar
S.	: Sayı
DiA	: Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi
vb.	: ve benzeri
vd.	: Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
YKY	: Yapı Kredi Yayınları

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: İngiliz Arşiv Belgelerinden Elde Edilen Tema ve Alt Temalar	115
---	-----

EKLER LİSTESİ

Ek 1: İngiliz Dışışleri Ofisinde Görev Yapan Üst Düzey Bürokratlar	235
Ek 2: İngiliz Admiralty Office Arşiv Belgelerinden Örnekler	236

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın arka planı, amacı, önemi, kapsamı, yöntemi, problemleri ve birincil kaynaklarına ilişkin çeşitli açıklamalara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

XIX. yüzyılın sonları XX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun karşılaştığı büyük siyasi bunalımlardan biri olan 1912-1913 Balkan Savaşları, arkasından gelecek olan I. Dünya Savaşı'nın adeta ayak sesleri olarak değerlendirilebilir. Bu kapsamda Balkanlarda uygulanmaya başlanan Şark Meselesi'nin birinci safhası olan Müslüman Türkleri Avrupa'dan göndermek idealinde başarıya ulaştığı ve daha önce pek karşılaşılmayan taktikler barındırdığı için dünya literatürüne yeni terimler kazandırdığı ifade edilebilir. Nitekim İngilizce'de kullanılan "to balkanize" fiili, Fransızca'da kullanılan "balkanisier" ve Almanca'da kullanılan "balkanisieren" fiilleri bir bölgeyi birbirine düşman küçük devletlere bölmek anlamına gelmektedir.¹ Sömürgeciliğin şekil değiştirip askeri işgallerle bir bölgeyi ele geçirme sürecinde kayıplar vermektense, hedef topraklardaki insanları birbirlerine düşürmek ve yıkılması amaçlanan büyük devlete karşı kullanmak çok daha etkili, risksiz bir strateji olarak benimsenmiş ve XX. yüzyıl boyunca uygulanacak olan bu yeni emperyalist strateji ilk meyvesini Balkan topraklarında vermiştir.

Balkan Savaşları Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü anlamını taşıyan Türk tarihindeki en hızlı ve en büyük felaketlerden biridir. XIX. yüzyıl boyunca İngiltere Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu arasında zaman zaman her iki tarafın çıkarlarına uygun ortaklıklar kurulmuş, zaman zaman da ters düşülen konular olmuştur, ancak 1878 yılında gerçekleşen Ayastefanos ve Berlin Anlaşmaları akabinde İngiltere'nin Osmanlıya karşı tutumu köklü bir şekilde değişmiştir. Bu tarihe kadar yıkılmasından ziyade zayıf bir güç olarak muhafaza edilip istenildiği zaman istismar edilmesi uygun görülen Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik İngilizlerin tutumundaki değişimin izleri 1895 yılında Kıbrıs

¹ HALL, Richard, *Balkan Savaşları 1912-1913, I. Dünya Savaşı'nın Provası*, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003, s. vii.

adasında İngiltere tarafından kurulan Kavanin Meclisi'ne dokuz Rum temsilci sayısına karşılık olarak üç Türk temsilci atanmasında¹ görülebilir. Dolayısıyla bu süreçten itibaren İngiltere'nin Rusların "hasta adam" söylemi ile aynı düzlemde bulunduğu söylenebilir. İlerleyen sürecinde kanıtlayacağı üzere İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı değişen tutumu bölge veya zaman sınırlı değil, genel ve kalıcı bir tavidir. Bu politika I. Dünya Savaşı'nda doğrudan Osmanlı İmparatorluğu ile askeri bir düşmanlığa dönüşecektir.

Balkanlarda yaşayan çeşitli din ve etnisitelere mensup Osmanlı halkları XIX. yüzyıl boyunca Rusya, İngiltere ve diğer emperyal güçler tarafından Osmanlı aleyhinde sürekli olarak kışkırtılmış sonunda Osmanlı İmparatorluğu'nun bölge genelinde ve ülke çapında askeri ve siyasi olarak en çok zayıfladığı dönemde Balkan ayrılıkçıları kendi aralarındaki siyasi mücadelelere rağmen birleştirilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ortaklaşa saldırıları gerçekleştirmişlerdir. Balkan Savaşları'nın salt Balkan halklarının çıkarlarının gerçekleşmesi ve bağımsızlıklarına kavuşmaları için ortaya çıkması sağlanmış romantik bir süreç olmadığı ise zaman içinde görülmüştür.

Avrupa'nın hızla bloklaştığı XIX. yüzyıl sonunda bilhassa Rusya ve Avusturya'nın Balkanlar üzerinde bir mücadele içerisinde oldukları bilinmektedir. Rusya'nın tarihsel hedefi olan sıcak denizlere inme politikası, Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyan halkların hamisi olmak iddiasıyla Asya ve Avrupa Türkiye'sini sömürgeleştirme çabaları, ayrıca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Güneydoğu Avrupa, Karadeniz ve Ege Denizi'nde etkin olma isteği, Rusya'nın bir yandan Osmanlı İmparatorluğu'nu bölgeden çıkarmak bir yandan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun adı geçen coğrafyada tutunmasını önleme istekleri bu savaşın kışkırtıcılığında önemli rol oynamıştır. Bir yandan Panslavizm diğer yandan Cermen yayılcılığı kışkırtıcıları arasında kalan Osmanlı, halklarını ve topraklarını bir arada tutabilmek için Tanzimat'tan beri Osmanlıcılık tezini uygulamaya koymaya çalışırken İngiltere Krallığı'nın eski desteğini arkasına almak umudunun gerçekliğe dönüşmediğini görmüştür. XX. Yüzyılın başlarında iç politikada ve dış politikada yaşadığı büyük siyasi bunalımlar esnasında Osmanlı İmparatorluğu emperyal güçlerin kendisine taktığı lakap ile "hasta adam" olarak ayakta durmaya gayret eder hale gelmiştir.

¹ SARINAY, Yusuf, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs: Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları*. Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2000, s. 28.

Bu sürecin başlarında İngiltere, doğrudan Balkan ayrılıkçılarını destekleyerek kendi unsurları olan Müslüman halkların tepkisini çekmek endişesinden ve Osmanlı İmparatorluğu karşısında pozisyon alarak onu bütünüyle Almanya'nın kucağına itme tehlikesinden ve Rusya'nın bölgede egemen konuma gelmesi tehlikesinden dolayı Balkan coğrafyasında statükonun korunması yönünde tavır almıştı. Aslında Bağdat demiryolu projesi ve Almanya'nın hızla silahlanması gibi konulardan dolayı Rusya'nın bölgedeki etkinliği ve Balkan halklarının bağımsızlıklarına kavuşması için Osmanlı'nın bölgeden çekilmesini isteyen İngiltere bu konudaki net tutumunu daha sonra ortaya koymuştur. İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politika değişikliği ise esasen genel dış politikasının bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim 1880'li yıllara kadar dış politikada “görmekli tecrit” olarak adlandırılan yaklaşımı benimseyen İngiltere’de yalnızca “milli menfaatler” önceliklendirilirken, İtalya (1870) ve Almanya (1871)'nin siyasi birliklerini tamamlayarak Avrupa güç dengesini değiştirmeleri neticesinde İngiltere dış politikasını uluslararası anlaşma ve bağdaşmalar üzerine kurmuştur. Sonuç olarak İngiltere 1880 sonrasındaki eylemlerinde müttefikleri Fransa ve Rusya ile beraber hareket etme durumunda kalmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı İngiltere devletinin 1912-1913 yılları arasında gerçekleşen Balkan Savaşlarındaki rolünü ve politik yaklaşımlarını İngiliz arşiv belgeleri üzerinden ortaya koymaktır. Bu temel amaç doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik Balkan Birliği'nin oluşumundan başlayarak I. ve II. Balkan Savaşları süresince ve sonunda dönemin süper gücü İngiltere'nin takip ettiği politika irdelenmiştir. Bununla birlikte İngilizlerin Balkan Savaşları süresince izledikleri politika, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik genel tutumu kapsamında anlamlandırılmaya gayret edilmiştir. Bu doğrultuda söz konusu dönemde ittifak blokları şeklinde tezahür eden uluslararası konjontürün İngiliz dış politikasına yansımaları ortaya çıkarılmıştır.

Literatürdeki araştırmalar incelendiğinde, 1912-1913 yıllarında iki safhada gerçekleşen Balkan Savaşları ile ilgili yapılan yerel araştırmalarda daha çok Osmanlı İmparatorluğu'na karşı girilen bu kampanyada savaş öncesinde sebepleri teşkil eden koşulların incelendiği, savaş esnasında çarpışmaların gerçekleştiği cephelerdeki askeri olayların aktarıldığı veya bölgede yaşayan Türk halkının savaşın etkilerini nasıl karşıladığı üzerinde durulduğu müşahade edilmiştir. Bununla birlikte savaş esnasında ve sonrasında gerçekleşen göçler konusuna odaklanan bir takım araştırmalara da rastlanmaktadır. Ancak

dönemin en büyük emperyal gücü olan İngiltere'nin bu savaşta takındığı tutum genellikle yüzeysel olarak ele alınmış ancak derin bir araştırmanın konusu olmamıştır. Hâlbuki Balkan Savaşlarını gerçekleştirdiği kısa zaman dilimi ile sınırlı olarak addetmek, bu savaşların oluşumunda tarafların dışında “perde arkası” devletlerin varlığını görmemek ve bu devletlerin menfaat ve emelleri ilgili çalışmalar ortaya koymamak sebep-sonuç ilişkisi içerisinde bilimsel tarihçilik gerçekliğine uygun ürünler ortaya koyulmasını engellemektedir.

Tezimizde savaşın oluşumu ve seyrine göre İngiltere'nin geliştirdiği siyasi tavırların İngiliz kaynakları üzerinden incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla İngilizlerin Balkan Savaşlarına ve Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politikasını yansıttığı düşünülen çeşitli kaynaklardan elde edilen çok sayıda yazışma farklı temalar altında kronolojik olarak sunulmuştur. Bununla birlikte söz konusu dönemde dış politikasını uluslararası ittifaklar üzerine temellendiren İngilizlerin politikasını anlamlandırmak üzere “Büyük Devletler (Great Powers)” olarak adlandırılan altı ülkeye ve politikalarına – İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya – ilişkin bazı bulgulara da yer verilmiştir.

Bu araştırma birkaç açıdan önemli görülmektedir. Öncelikle bu araştırma vesilesiyle her sosyal bilimci tarafından zımni olarak kabul edilen Balkan Savaşları dönemindeki İngiliz politikasına ilişkin bir takım gerçekler İngiliz arşiv belgelerinin incelenmesi yoluyla tarihsel kayıtlar üzerinden ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte farklı bakış açısı sunması hasebiyle çok önemli gördüğümüz İngiliz kaynaklarının incelenmesi ile daha önce değinilmemiş tarihi bilgilerin gün yüzüne çıkararak bilim dünyasına kazandırılması sağlanmıştır. Ayrıca araştırma sonuçlarının yerli kaynaklarla karşılaştırılması suretiyle konuya eklektik bir bakış açısı kazandırılacağı düşünülmektedir. Son tahlilde tarih bilimi literatüründe İngiltere'nin Balkan Savaşlarındaki etkin rolünü ve politik tutumunu ilk defa birincil kaynaklara dayanarak incelemeyi amaçlayan bu araştırmanın konu ile ilgili gelecek araştırmalara öncülük edeceği öngörülmektedir.

1.3. Araştırmanın Kapsamı

Bu araştırma dönem olarak Balkan Savaşları yılları (1912-1913), birincil kaynak olarak Admiralty Office, Foreign Office ve British Parliamentary Debates çalışmalarının Balkan Savaşları yıllarına tekabül eden ciltleri, materyal olarak söz konusu ciltler arasında yer alan İngiliz yetkililerinin Balkan Savaşları ve genel Osmanlı İmparatorluğu politikaları ile ilgili yazışmaları ile sınırlıdır.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmanın temel amacı doğrultusunda gizli olarak tasnif edilmiş İngiliz belgeleri incelenmiş ve elde edilen bulgular anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde sunulmuştur. Bu doğrultuda araştırmanın başlangıcında detaylı bir literatür taraması yapılarak konu ile ilgili başta birinci el kaynaklar olmak üzere tüm kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Sonrasında konu ile alakalı arşiv belgeleri tercüme edilerek tahlil edilir hale getirilmiştir. Sonraki aşamalarda dönem, tarih araştırmalarındaki usullere uygun biçimde incelenmiştir. Bunun için önce kaynak taraması, bilgi toplama ve fişleme yapılmış, esnek bir plan dâhilinde konu ile alakalı arşiv belgeleri ve diğer bilgiler karşılaştırılıp, sentez ve değerlendirme yapılmıştır. Bu mihvaldeki araştırmada tarihi doküman incelemesi yöntemine başvurulmuştur.

1.5. Araştırma Problemleri

İngiltere devletinin 1912-1913 yılları arasında gerçekleşen Balkan Savaşları sırasındaki rolünü ve politik yaklaşımlarını İngiliz arşiv belgeleri üzerinden ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada aşağıdaki problemlere yanıt aranmıştır:

- Balkan Savaşı'nı hazırlayan sebepler nelerdir, bu sebeplerin seyri İngiliz kaynaklarında nasıl yansımaktadır?
- Savaşın oluşumunda önem arz eden uluslararası anlaşmalar ve olaylar nelerdir? Bu anlaşma ve olaylara İngiltere Devleti'nin müdahalesi olmuş mudur; olmuşsa bu müdahaleler İngiliz kaynaklarına göre nasıl gerçekleşmiştir?
- Savaş başlamadan önce birbirlerine düşman olan Balkan toplulukları aynı amaç uğruna nasıl ve kimler tarafından birleştirilmiştir? Bu birleşme / birleştirmelerde İngiltere'nin aktif bir misyonu var mıdır? Bu konular İngiliz kaynaklarında nasıl yansımaktadır?
- Savaş başlamadan önce statükonun korunması yönünde tutum alan İngiltere ve diğer sömürgeci güçler süreç içerisinde farklı bir tavır almasının sebepleri nelerdir? Bu konularla ilgili İngiliz diplomatların kendi aralarında yaptıkları yazışmalar nelerdir?
- İngiliz diplomatların Balkan toplulukları arasında gerçekleşen olayları gözlemlerken geliştirdikleri politikaları ortaya çıkaran yazışmalar nelerdir?
- İngiltere savaş süresince oluşan gelişmeler karşısında hangi halkları ve ne gibi yöntemlerle desteklemiştir? Bu müdahaleler İngiliz kaynaklarında nasıl ele alınmıştır?

- İngiltere'nin İkinci Balkan Savaşı'nda başarılı olan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı politikası nedir? Bu politikalarını gösteren İngiliz belgeleri nelerdir?
- İngiltere'nin gelişmelerin seyrine göre zaman içinde değişen devlet politikalarını ortaya koyan İngiliz kaynaklarında olayların ele alınışı nasıl gerçekleşmiştir?

1.6. Araştırmanın Birincil Kaynaklarının İncelenmesi

Araştırmanın veri toplama sürecinde üç farklı veri kaynağından faydalanılmıştır. Bunlar; dönemin parlamento kayıtları, İngiliz Dışişleri Ofisindeki diplomatlar ile farklı ülkelerde görev yapan üst düzey İngiliz bürokratları arasında gerçekleşen telgraf yazışmaları (Foreign Office Belgeleri) ve savaş sırasında Osmanlı karasularında farklı limanlarda seyreden İngiliz gemilerindeki yetkililer ile İngiliz Amiralliği arasında gerçekleşen telgraf yazışmalarıdır (Admiralty Office Belgeleri). Çalışma kapsamında Balkan Savaşları'nın gerçekleştiği 1912-1913 yılları öncesindeki süreç ile doğrudan ve dolaylı yönden ilişkili gizli nitelikteki belgelere birinci elden erişilmiştir. Esasen literatürde bu belgelerden bir kısmının çevirilerine rastlanmakla birlikte (Ulubelen, 2009; Uğurlu, 2005) bu araştırmanın orijinalitesi ilgili dönem İngiliz arşiv belgeleri arasından daha çeşitli ve fazla sayıda veri kaynağına ulaşp, bu kaynakları titiz bir incelemeye tabi tutması ve birinci elden yapılan İngilizce-Türkçe çeviriler üzerinden analiz, sentez ve değerlendirme süreçleri işletilerek dönemin süper gücü İngiltere'nin Balkan coğrafyasındaki gelişmelere yönelik bağlamsal ve Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik genel bakış açısını ortaya koymaya imkân vermesidir. Dolayısıyla bu araştırmanın birincil kaynakların Türkçe'ye kazandırılması yanında bu kaynaklar üzerinden bir anlam ve sonuç üretmesi bakımından önemli olduğu ifade edilebilir. Ayrıca elde edilen bulgular İngiliz kamuoyunun görüşlerini gayrı-resmi olarak yansıttığı düşünülen dönemin İngiliz gazetelerinde yer alan haberlerle de desteklenmiştir. Aşağıda araştırmanın üç temel veri kaynağına ilişkin daha detaylı bilgiler sunulmuştur.

Admiralty Office Records

Londra'da XVIII. Yüzyıl sonu itibariyle altmış değişik depoda arşiv malzemeleri muhafaza edilmekteydi. 1800 yılında bu arşiv malzemelerinin durumunu araştırmak için bir komite oluşturuldu. Komitenin ilk kararı bu malzemelerin bir araya toplanması ve bekçilerle korunması yönünde olmuştur. Akabinde 1800-1837 yılları arasında altı adet Kraliyet Komisyonu bu malzemelerin muhafazası ile ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Bu gruplara Evrak Komisyonu (Record Comission) denilmiştir. Bu komisyonun raporları ve

alışmaları sonucunda 1838 Arşiv Kanunu çıkarılmış ve 1850 de ilk arşiv binasının inşasına başlanmış ve 1859 da bu bina tamamlanarak hizmete başlamıştır. Bu arada 1852 de Public Record Office tüm hukuki ve idari işlemleri resmi olarak toplamaya başlamıştır. 1977 yılına gelindiğinde İngiliz arşivleri bugünkü modern arşivcilik çalışmalarının yapıldığı Kew Gardens taki şimdiki binasına taşınmıştır.

İngiliz Arşiv belgelerinde (Public Record Office) bünyesinde 11 milyon civarında doküman bulunmaktadır. Osmanlı ve Türkiye tarihi hakkında yapılacak araştırmalarda öncelikle diplomatların yazışmalarını ihtiva eden Dışışleri Bakanlığı (Foreign Office) belgelerine başvurulur. Örneğin;1780-1905 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli bölgelerinde görevli İngiliz diplomatların yazışmalarını içeren FO 78 isimli fonda toplam 5491 ciltleri mevcuttur. Bahsi geçen devamı niteliğinde 1906-1966 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu – Türkiye Cumhuriyeti ile yapılan yazışmalar FO 371 de mevcuttur. 1780 ncesi Levant Company döneminde Osmanlı – İngiliz ilişkileri üzerine tutulan kayıtlar Devlet Evrakları (State Papers) –SP fonunda toplanmıştır.

Genel olarak bilinen ve tercih edilen Foreign Office dışında XIX. Yüzyıl Türkiye alışmaları açısından Savunma Bakanlığı (War Office) –WO ve Amirallik (Admiralty) – ADM fonlarında da araştırmacılar için çokça kaynak vardır. Bu fonlarda özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun katıldığı savaşlarla ilgili raporlar vardır. Örneğin; ADM 116/1152 ile ADM 116/1155 arasında yer alan dört ciltlik tasnifte Trablusgarp Savaşı ile ilgili belgeler mevcuttur. ADM 116/ 1189 ile ADM 116/ 1197 arasında ise Balkan Savaşları ile ilgili savaşın gelişimi ve diplomatik girişimler gözlemlenebilmektedir.² çalışmamızda zgn kaynak temini için İngiliz Arşivlerinde ADM koduna başvurmak öncelikli tercihimiz olmuştur.

İngiliz Ulusal Arşivlerinin websitesinde³ verilen bilgiye göre İngiltere Deniz Bakanlığı bünyesinde 1809 yılında tutulmaya başlanan kayıtlar 1852 yılında Admiralty Office ismi altında toplanmaya başlanmıştır ve toplam 6454 parçadan oluşmaktadır.

British Documents on the Origins of the War 1898-1914

1924 yılı yaz aylarında İngiltere Başbakanı Ramsay MacDonald tarafından alınan bir karara istinaden 28 Kasım 1924'te Austen Chamberlain'in onaylamasıyla, savaşlarla

² YONCA, Köksal, POLATEL, Mehmet, *Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu*, Koç Üniversitesi Vekam Yayınları Araştırma Dizisi II, Ankara, 2014, s. 112-115.

³ <http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C1825> -- Erişim Tarihi: 28.11.2017.

ilgili kayda alınan İngiliz dokümanlarının içinden seçilenlerin yayınlanacağı 3 Aralık tarihinde The Times gazetesinde duyurulmuştur. Bu karara göre, 1898 den itibaren İngilizlerin dünya çapında gerçekleşen savaşlar esnasında yapılan ve Dışişleri Bakanlığı (Foreign Office) – FO kodunda toplanan diplomatik yazışmaları 11 ciltten oluşan British Documents on the Origins of the War 1898-1914 isimli kaynak, G.P. Gooch ve Harold Temperley adındaki editörlerin öncülüğünde şeffaflıkla yayınlanmaya başlanmıştır. Şu anda birçok batı üniversitesi kütüphanelerinde bulunmakta olan bu kaynağa aynı zamanda internet üzerinden dijital olarak da ulaşılabilir. Çalışmamızın konusu olan Balkan Savaşları ile ilgili olan belgeler IX. Cilt I. ve II. Kısımları'nda mevcuttur ve talebimiz üzerine, bu kaynağın 2016 yılı baskısı hazırlanarak tarafımıza gönderilmiştir.

The Ottoman Empire in British Parliamentary Debates

İstanbul merkezli The Isis Press tarafından 5 cilt halinde yayınlanan eser Osmanlı İmparatorluğu'nun 1839 yılından itibaren yaşadığı süreçler hakkında İngiltere Parlamentosunda yapılan müzakereleri ihtiva etmektedir. Çalışmamız için faydalandığımız 5. Cilt 1900 -- 1914 yılları arasında kronolojik olarak her yıl yapılan parlamenter konuşmalarını içermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

BALKAN SAVAŞLARINA GİDEN YOL

2.1. Balkan Toplamlarının Yayılma İdealleri

İnsan, yaşadığı evrelerin getirdiği birikimler sayesinde günümüzde çevresini kontrol edebilen ana unsur varlık haline gelmiştir. İnsanın sahip olduğu düşünme, düşündüklerini kontrollü bir şekilde eyleme dönüştürebilme ve sonuç almaya yönelik yetenekleri ile diğer varlıklardan farklı olmasını sağlayan özellikleri zaman içerisinde kendisini “yöneten varlık” haline getirmiştir. Bu yönetici varlık üstünlüklerini ortaya koyarak medeniyetler kurabilmiş, içinden çıktığı doğayı şekillendirebilmiş ve günümüzün çağdaş insanını üretmiştir.

En öncelikli içgüdü “güvenlik” olan insan fiziksel kuvvetiyle kendisinden üstün olan diğer varlıklara karşı savunmak ve beslenebilmek için avlanma amaçlı olarak ürettiği mızraklar-baltalarla başladığı silahlanma serüvenine günümüzde kendi türünden diğer insanlara karşı savaşmak amacıyla geliştirdiği yok etme gücü yüksek, kitleleri tehdit edebilecek ateşli silahlarla veya kimyasal, biyolojik, nükleer diye sınıflandırılan acımasızlığı ile öne çıkan silahlarla devam etmektedir. Uygarlık öncesi sadece savunma ve karnını doyuracak kadar avlanma amacıyla geliştirdiği silah edinme anlayışı yazık ki ilerleyen yüzyıllarda diğer insan kardeşlerine karşı stratejik üstünlükler kurmak yönünde özünde var olan ilerleme özelliklerinin tersine bir gerileşmeye dönüşmüştür. Rekabetler düşmanlıklara evrilmiş, düşmanlıklar diğer hiçbir varlıkta görülmeyen öldürme yarışı ile insanı en üstün niteliklere sahip, düşünebilen varlık olmaktan çıkarıp öldürme stratejileri geliştiren, başka canlı ve insanlara hayat hakkı tanımayan, sadece öldürerek varlığını sürdürebileceğini varsayan, hastaneleri dahi bombalayabilen yırtıcı bir varlığa dönüştürmüştür.

Bilimsel tarih kayıtlarında ise insanlar arasında yürütülen organize savaşların 6000 yıl öncesine dayandığı ve şu ana değin 14000 civarında savaşın gerçekleştiği bilgisi

verilir.¹ Bu süreç içerisinde yapılan savaşlar elbette bir tarafın diğerine saldırması ile başlarken diğer tarafın yurt topraklarını, ülke insanların can-mal güvenliğini ve geliştirdiği uygarlığı savunmak biçiminde gerçekleşmesi ile devam etmiştir. Saldıran tarafın hırs ve ihtirasları ile çirkinleşen insan kavramının, savunan tarafın korumacılığı sonucunda savaşta haklı tarafların olduğu ve “haklı savaş-haksız savaş” olgularının türediği sonucuna varılır.

Savaşlar üstünlük sağlama psikolojisi ile başlar. Galip gelme amacındaki taraflar üstünlük kurmak gayesiyle karşı tarafın insan gücü öncelikli olmak üzere her türlü stratejik kaynağını tüketmekle sonuca ulaşmayı amaçlar. Bu amaç uğruna verilen mücadelede ölümlerin olması kaçınılmazdır. Savaş aslında ölüm demektir. Ölümle elde edilen sonuç arkadan gelen nesillere zafer olarak takdim edilir. Ancak bu zaferin kaynağı olan acılı sürecin yaşandığı zamanlarda insanların yaşadığı trajedilerden bahsetmek zafer kazanan tarafın çıkarına değildir. Önemli olan pragmatik bir şekilde sonuca ulaşmaktır. Savaşın sürdürüldüğü sırada yaşanan bu acı trajedilere rağmen tarihi süreç incelendiğinde görülür ki savaş olmaksızın kurulabilen bir devlet ve medeniyet olmamıştır.

Coğrafya ve iklim şartları, içinde yaşayan insanların hem bireysel, hem de toplumsal yaşamında en önemli etkenlerdir. İbn Haldun’un yaptığı tasnifte 1. ve 2. bölgeler diye nitelendirdiği ekvatora yakın sıcak bölgelerde ve 6. ve 7. bölgeler diye nitelendirdiği kutuplara yakın soğuk bölgelerde yaşayan insanların yaşam tarzları ve alışkanlıkları normalden uzaktır. Aşırı sıcak ve aşırı soğuk bölgelerde yaşayan insanların inançları da yaşadıkları hayat gibi zayıftır. Ayrıca bu iklim koşulları toplumun ekonomik yapısını da olumsuz yönde etkiler. Bu bölgelerde yaşayan insanlar medeni gelişimlerinde geri kalırlar.²

İklimin yanında yaşanan bölgenin coğrafi özellikleri de orada yaşayan insanların hayatını yönlendirir. Ziya Gökalp’e göre sarp dağlık bölgelerde ziraat insanları geçindiremez. Ayrıca dağlık bölgelerin korunaklığı hükümetlerin cezalandırma potansiyelinin düşük olmasından dolayı böylesi bölgelerin insanları silahlı olurlar. Dağlık bölgelerde silahlı ve ekonomik yeterliliğini sağlayamayan insanlar ovalarda daha yerleşik bir hayatı yaşamakta olanları da tehdit eder ve zaman zaman bu tehdit gerçekliğe dönüşür.

¹ DAVER, Bülent, “Savaş ve Barış Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1992, C. 3, S. 10, s. 181-186.

² DEMİRCİOĞLU, Aytekin, “Doğal Koşulların İnsan Yaşamına Etkileri bakımından İbn Haldun’un ve Montesquieu’nun Düşüncelerinin Karşılaştırılması”, *Uluslararası İbn Haldun Sempozyumu*, 01-03 Kasım 2013, s. 5.

Bu sebeple dağlık arazilere yakın ovalarda yaşayan insanlar da yaşadıkları tehlikelerden dolayı silahlanırlar.³

Balkan coğrafyasının soğuk iklim şartları ve dağların egemen olduğu coğrafi özellikleri içinde yaşayan insanlar tarih boyunca silahlı olmak kavramı ile birlikte yaşamıştır.

Tarih insan merkezli bilimsel bir çalışma alanıdır. İnsanın hayata kattıklarını ortaya çıkarmaya odaklanan ve tarafsızca değerlendirilmesi gereken bir disiplindir. Tarih incelendiğinde günümüzde çeşitli ırk, millet veya mezhep v.b. isimlerle sınıflandırılan insan topluluklarının geçmişte yaşanan birtakım olayların sonucunda ortak yaşantılarının olduğunu görürüz ve bu ortak yaşantıların bu topluluklara birer kimlik kazandırdığını anlarız. İnsanlık tarihi birçok eski ve yeni topluluklar ile anılır. Eski diye tanımlanan topluluklar içerisinde Türkler önemli bir yer tutar.

İbrahim Kafesoğlu'na göre Türkler Orta Asya'da yapılan arkeolojik araştırmalardan çıkan sonuçlar ışığında M.Ö. 2750 yıllarına kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Orhun Kitabelerinde görüleceği üzere günümüzde adları anılan birçok millet henüz oluşmamışken Türklerin VIII. Yüzyılda gelişmiş bir edebi dilleri mevcuttu. Adına “töre” dedikleri bir hukuk düzenine sahip olan Türklerde zina, hırsızlık, barış zamanında silah çekmek, cinayet v.b. suçlar cezalandırmaya tabi tutulan suçlardı ve Türkler kendi değerleri ile kurdukları bir bozkır medeniyeti içinde anavatanları olan Orta Asya'da hüküm sürerlerdi. Başka toplumların en medeni olanlarında bile görülen kölelik sistemi eski Türklerde hiç rastlanılmayan bir olgu idi. Hükümdar zalim veya despot olmadığı gibi “aç ve çıplak bırakmamak” söyleminde görüleceği üzere halkını fakirlikten uzak tutmaya azmeden bir yönetici idi.⁴

Zaman zaman Çinlilerin kendilerinin veya Çinlilerin kovduğu Moğolların uyguladığı dış baskılar sonucu, zaman zaman ise birbirlerini itme şeklinde gerçekleşen iç baskı sonucu birçok Türk kavmi anayurtlarından daha uzaklara göç etmek zorunda kalmıştır. Dış baskıdan ziyade birbirleriyle çekişmelerin ortaya çıkardığı göç hareketleri ile X. yüzyılda yer değiştiren Türkler Karadeniz'in kuzeyi, Doğu Avrupa ve Orta Avrupa'ya yerleştiler. Arkalarından gelen Uz Türklerinin baskısından kurtulmak için Peçenekler daha güneydeki coğrafyalar olan Makedonya ve Balkanlara yöneldi. Bundan sonra Kuman

³ GÖKALP, Ziya, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2011, s. 52.

⁴ KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, İstanbul, Hamle Yayınları, 2014, s. 5-7.

Türklerinin yaptığı baskı ile Uz Türkleri de Balkanlara yayılarak ilerledi. Fakat tekrar Peçeneklerle karşılaşan Uzlar bu sefer yenik düştü ve güç olmaktan çıktı. Birbirleri ile mücadelelerde sürekli güç kaybeden Türkler yerleştikleri coğrafyalarda yerel yaşama uymaya yöneldiler. Sefer hareketleri ile Güneydoğu Avrupa'ya ulaşan ilk Türk kavimleri yerleşik kültür içerisinde alışkın olmadıkları tarım toplumu uygulamaları karşısında fazla tutunamayarak savaşıklık özelliklerinden uzaklaştılar ve artık karşısında düşmanlık yapacak güçlerinin de kalmadığı Bizans İmparatorluğu ve Kiyef Knezliği gibi güçlü devletlerin asimilasyon politikalarının sonucunda bir daha dönmek üzere Türklük kimliklerinden uzaklaştılar.⁵

Türklerin Balkan coğrafyasına ilk girişleri genel anlamda sanıldığı gibi Osmanlılar döneminde olmamış, aksine bu dönemden yaklaşık 400 yıl kadar önce gerçekleşmiştir. Şemseddin Sami'nin hazırladığı *Kamus-ı Türki*'de "Sarp ve müselsel veya ormanlık mestur dağ" ⁶ diye tanımlanan, daha çağdaş bir eser olan *Türkçe Sözlük*'te ise "sarp ve ormanlık sıradağ" diye açıklanan Balkan kelimesi Türkçe bir kelimedir. ⁷ Balkan kelimesinin etimolojisi hakkındaki çalışmasında Eren⁸ kelimenin Türkçede bulunan bal kelimesindeki anlam değişiminden önce oluşmuş olan bir türev olması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda Türkçe *bal "çamur; kil; koyu ve yapışkan madde" sözcüğünün (*balçyk "çamur"; *bal(y)k "duvar; şehir"; *balyk "kadife balığı" > "balık") şeklindeki üç türevinden bahsedilmektedir. Yazar bu bilgilerden hareketle Balkan kelimesini *balyk *"bataklık (alan)" > *"bataklık orman" şeklinde formüle etmiştir. Dolayısıyla Balkan kelimesine "bataklık ormanlarla kaplı dağlar" gibi toplu bir anlam yüklenmesinin daha doğru olacağı ifade edilmektedir.

İsminin Türkçe dilinden türediği anlaşılan Avrupa'nın güney kısmındaki üç yarımadadan biri olan Balkanlar, dağların ve nehirlerin hâkim olduğu Asya ile Avrupa arasında bir geçiş güzergâhıdır. Bölgenin dağlık olması ekonomik gelişiminde çok etkili olmuştur.⁹ Sosyolojik olarak da çok kültürlü bir yapıya sahip olması tarih sahnesinde hep bilinen bir aktör olmasının yanında coğrafyanın getirdiği düşünülen bir sonuç olarak içinde barındırdığı kültürlerin çatışması ile karşımıza çıkar.

⁵ KOCA, Salim, "Türklerin Göçleri ve Yayılmaları" mad., Ankara, *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, s. 651-664.

⁶ YAVUZARSLAN, Paşa, *Şemseddin Sami Kamus-ı Türki*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, s. 102.

⁷ AKALIN, Şükrü Haluk, vd., *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011, s. 246.

⁸ EREN, Hasan, "Balkan Adının Kökeni", *Türk Dili*, 1987, 429, s. 118.

⁹ KAÇMAZ, Muhammed, *Balkan Coğrafyası*, Türk Tarihinde Balkanlar Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, C. 1, Sakarya, 2013, s. 11

Osmanlı İmparatorluğu'nun bilhassa yükseliş dönemi Türklerin siyasi, ekonomik ve sosyal açılardan en üstün olduğu dönem olarak kabul görür. Osmanlıların diğer Türk devletleri ile benzer ve farklı yönleri mevcuttur. Benzer özellik olarak aslen doğulu olan milletin akınlarını genelde batıya yönelik düzenlediği söylenebilir. Doğudaki en kadim düşmanlarından olan Çinlilerin ve Moğolların da benzer yönelişleri vardı. Bu yönelişlerinden dolayı batıya hücum eden Moğollar Osmanlılardan önceki Türk Devleti olan Selçukluların yıkılışına sebep olmuş ve dağılan büyük devletten kopan bir parça olan Osmanlılar henüz küçük bir beylikken dahi yönünü batıya dönmüş ve döneminin büyük devletlerinden olan Bizans İmparatorluğu'nun topraklarına saldırarak asli idealleri olan batıya akma hedefine hizmet etmiştir. Zaman içerisinde Osmanlı küçük bir beylik olmaktan kurtulma gücü göstermiş ve devlet olma kimliği ile anlaşmalar yaptığı Bizans İmparatorluğu'ndan savaşmaksızın elde ettiği topraklarla Rumeli'ye girişini gerçekleştirerek tarihte yeni ve uzun bir süreci başlatmıştır.

Bu geçişi gerçekleştirirken Türkler stratejilerini salt askeri yöntemlerle oluşturmamış, devlet yönetiminde en az askerlik kadar önemli olan siyasi hamleler de gerçekleştirmişlerdir. Bizans İmparatoru III. Andranikos Paleologus'un 1341 yılında ölünce O'nun başbakanı durumundaki Yoannis Kantakuzinos kendisini imparator olarak ilan etti. Tahtın asıl varisi olan ölmüş imparatorun küçük yaştaki oğlunun tarafını tutan İstanbul ve Edirne siyasetçileri bu ilanı "gasp" olarak ilan ettiler. Kantakuzinos ise buna karşılık Bizans'ın düşmanları olan Türkler ve Sırlardan yardım talep etti. İmparatorluğu bünyesinde ortaya çıkan bu taht kavgası esnasında durumu değerlendiren Orhan Gazi en iyi komutanlarından büyük oğlu Süleyman Paşa komutasında 6000 kişilik bir birliği Gelibolu üzerinden göndererek yeni imparatora destek olmuş, bu sayede Kantakuzinos Doğu Trakya topraklarına hâkimiyet kurarak İstanbul'u muhasara edebilmiş ve karşılık olarak Türklerle Çimpe kalesini vermişti.¹⁰

Sonraki yıllarda bu bölgede edindiği üs vasıtasıyla Osmanlı Türkleri siyasi ve askeri bakımdan yayılmacı, bununla birlikte sosyolojik olarak hoşgörü esasına dayalı bir iskân politikasıyla geçici bir işgal için değil kalıcı bir fetih amacıyla bölgeye yerleştiğini göstermiştir. Osmanlıların Anadolu'dan bu bölgelere Türk göçmenler getirerek yerleştirmesi Büyük Selçukluların Anadolu'ya yerleşme siyaseti ile aynı olması bakımından gerçek maksatlarının ne olduğunu ortaya koyuyordu.¹¹

¹⁰ DANİŞMEND, İsmail Hami, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 1, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1971, s. 24.

¹¹ UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011, s. 162.

Osmanlılar bölgeyi Türkleştirme siyaseti gereği yürüttükleri iskân programını elbette sadece hoşgörüyü dayandırmayıp, bölgenin nüfus yapısını değiştirmek amacıyla Anadolu'nun başka bölgelerinde yerleşik durumdaki bazı Türkmenleri Rumeli'ye yerleştirip burada meskûn durumda bulunan Hristiyan unsurları da Türklerin yoğunlukta oldukları Anadolu topraklarında memnun olabilecekleri imkânları sunarak yerleştirmekle hem Rumeli bölgesini demografik olarak Türkleştirmiş, hem Hristiyanların zaman içerisinde İslam dinine geçmesinin yollarını hazırlamış hem de Doğu Trakya bölgesinde yaptığı imar çalışmaları ile yeni fetihler için üslerini sağlamlaştırmıştır. Türkmenleri Rumeli bölgesine yerleştirirken ayrıca başka sosyal dengeleri de kurmuşlardı. Özellikle aralarında tarla-toprak gibi sorunlardan dolayı husumet olan Türkmen ailelerden birini Anadolu'da tutup, diğerine Rumeli'de yer tahsis ederek toplumsal barışı da gözettiler. Bu ve benzeri yöntemlerle hem sosyal barış sağlanmış hem de Balkan topraklarında halk siyasi ve ticari anlamda gelişmiştir.¹² Osmanlı uyguladığı nüfus ve iskân politikalarıyla temelde İslamlaştırma prensibine göre hareket etmiştir.¹³

Balkanlar'ın batıya yönelik asli ilerleme istikameti olması gerektiğini düşünen Osmanlı Türkleri 1356 yılında fetih siyaseti ile bölgeyi kontrol altına almaya başlamıştı. İlk girişimde Bolayır, Malkara, Tekirdağ, Keşan ve Çorlu'yu alan Süleyman Paşa'nın bir av esnasında vefatı sonrasında misyonu devralan Evrenos Bey ve Hacı İlbey Edirne'yi 1363 yılında aldılar ve böylelikle Doğu Trakya tamamen Türk hâkimiyetine geçmiş oldu.¹⁴

Müslüman Türklerin kurduğu bu hâkimiyet meskûn durumdaki Hristiyan hâkimiyeti için sonun başlangıcı anlamını taşımakta idi. Bunun farkına varan Balkanlı Hristiyan topluluklar tarihe Haçlı Savaşları olarak geçen süreci Selçuklu Türklerinden sonra torunları olan Osmanlı Türklerine karşı yeniden başlattılar. 1364 yılında Osmanlı Türklerini Balkanlara sokmamak niyetinde birleşen Balkanlı Hristiyanlar Papa V. Urban'ın teşviki ve Macar Kralı Layoş'un önderliğinde Bulgarlar, Boşnaklar, Eflaklar (Romanya) ve Sırp'lardan müteşekkil olmak üzere 100 bin kişilik bir ordu hazırladılar ve Edirne üzerine yürüdüler. Bu sırada Bursa'da bulunan Sultan I. Murad'ın ordunun başına geçmesini beklemek için zaman kalmadığını düşünen Hacı İlbey Meriç Nehri'ni geçen Haçlı birliklerinin ihtiyatsızlıklarından faydalanarak bir gece baskını ile Sırp sındığı Zaferi'ni

¹² KALAYCI, İsa, KIZILKAYA, Oktay, "Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, C. 9, S. 18, s. 362-375.

¹³ ÇELİK, Gülfettin, *Osmanlı'da İskân Tarihi ve Ömer L. Barkan'ın Eserlerine Giriş*, Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi Osmanlı'da Nüfus ve İskân Politikaları, Ekim 2005 – Haziran 2006, s. 11.

¹⁴ KOCABAŞ, Süleyman, *Son Haçlı Seferi Balkan Harbi 1912-1913*, İstanbul, Vatan Yayınları, 2000, s. 22.

kazandı. Böylelikle I. Haçlı Savaşı Türklerin zaferi ile sonuçlandı ve Edirne başkent yapılarak Devlet'in merkezi Avrupa kıtasına taşınmış oldu.

Türk ilerlemesinden telaşa kapılan Sırplar ve aynı şekilde tedirgin olan Bizans İmparatoru Yoannis Paleologos yeni bir Haçlı seferini başlatabilmek amacıyla Roma'ya gitmiş, İmparator Papalığın desteğini arkasına almak amacıyla stratejik bir hamle ile Katolik mezhebine girdiğini ilan etmiş ve Sırplarla anlaşmıştı. Orduya dâhil ettiği Eflak prensi ile beraber harekete geçen Sırp Kralı Duşan 1374 yılında Osmanlı ordusu ile Çirmen'de karşılaştı ve savaşın sonucunda Osmanlılar galip gelince Sırplar vergi ödemek zorunda kaldılar. Bu savaşta da galip gelen Türklerin artık Balkan coğrafyasında ve Adriyatik hattında güç ve nüfuz bakımından önüne geçilemez bir duruma gelmesiyle Bulgar ve Sırp Krallıkları can çekişir hale geldiler.¹⁵

Türkler kendilerine koydukları yeni fetih hedefleri için özel bir idealizmi sembolleştiren “Kızıl Elma” tabirini kullanarak toplumu yeni ve canlı amaçlara motive ederlerdi. Birtakım askeri ve siyasi başarılarla edindikleri Rumeli topraklarında egemenlik kurma gayelerini canlı tutmak adına her aldıkları toprak parçasından sonra kendilerini bir sonraki hedefe doğrultmak gayesiyle “Kızıl Elma” hedefleri sürekli yenilenirdi. Türkler yeni girdikleri kıta Avrupa'sında tutunmak ve ilerleyebilmek için Anadolu ve Rumeli arasında kalan eski ve güçlü Bizans İmparatorluğu'nun son kara parçası olan başkent Konstantiniyye'yi (İstanbul) fethetmeyi hem peygamberin vasiyeti ve övgüsüne mazhar olmak, hem 1000 yıldan fazla emperyal geleneği olan Doğu Roma İmparatorluğu'nun canlanarak başa bela olmasını engellemek hem de stratejik planlarının ilerleyebilmesi için yeni ve kutsal “Kızıl Elma” olarak belirlediler. Bu hedefe ulaşmak uğruna Yıldırım Bayezid Bizans İmparatorluğu'nun başkentinin karşı kıyılarına Anadolu Hisarı'nı inşa ettirmiş ve yapacağı askeri harekâtın üssünü kurmuştu. Bu hisar bir “köprübaşı” görevinde olup boğaz gemi trafiğini kontrol edebilen ve karşı kıyılara yapılması planlanan çıkarma için de bir hazırlık üssü niteliğinde idi.¹⁶ Bu kale aynı zamanda Karadeniz tarafından gelen ve izinsiz geçmeye çalışan Hristiyan gemilerinin güzergâhına da set olmuştur.¹⁷ Fakat Konstantiniyye'yi almaları durumunda durdurulmaları imkânsız hale geleceği düşünülen Türklerin bu hamleyi yapmasından önce önlem almak amacındaki Avrupalı Hristiyanların kurduğu ve ilk saldırılarını 1364 yılında Sırsındığı'nda yapan ve yenilen Haçlı ordusu

¹⁵ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 23.

¹⁶ EYİCE, Semavi, “Anadolu Hisarı” mad., İstanbul, *DİA*, C. 3, 1991, s. 147-149.

¹⁷ SOLAKZADE Mehmed Hemdemi, *Solakzade Tarihi*, (Haz. Vahid Çubuk), Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, Akt. KALAYCI, İsa, KIZILKAYA, Oktay, “Osmanlı Devleti'nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme” *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, C. 9, S. 18, s. 361-378.

hem İstanbul ablukasını kaldırtmak hem de batıya doğru olan Türk ilerleyişini durdurmak amacıyla Balkanlardaki Türk topraklarına yeniden saldırmış, bu saldırıyı karşılamak zorunda kalan Bayezid Konstantiniyye muhasarasını kaldırarak Niğbolu Savaşı'na gitmek zorunda kalmıştı.

Niğbolu Savaşı İstanbul muhasarasının kaldırılmasına ve fethin gecikmesine sebep olmanın yanında Batı Avrupalı askerlerin de katıldığı Balkan bölgesinde yapılan Haçlı birlikteliğinin sonuncusu olması ve Osmanlıların Balkan hâkimiyetini tescilleyen son savaş olmak gibi belirleyici sonuçlara da sahiptir. Savaşa katılan Fransız unsurlar Yeniçerilerin hazırladığı çekilme görüntüsüne inanarak içinden çıkmalarının mümkün olmadığı bir tuzağa çekildiler ve çoğunlukla imha edildiler, kalanlar da esir düştü. Bu hezimetin sonucu olarak Batı Avrupalı krallar ve aristokratlar dini saiklerle bile olsa Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da olacak savaşlara katılmama kararı aldı. Yeniçeriler ilk kez bir savaşta varlıklarını tam olarak gösterdi ve bölgede ele geçirilemeyen son Bulgar kaleleri de Osmanlı hükümrانlığının altına girmiş oldu.¹⁸

Bayezid Niğbolu Savaşı'nı 25 Eylül 1395 te kazanarak Balkanlar bölgesini sağlamlaştırdı. Bundan sonra yarıda bırakmak zorunda kaldığı İstanbul muhasarasını tamamlamak istediği vakit birçok beyliği hükmü altına alarak sağlamış olduğu Anadolu birliğinin Timur saldırısıyla tehlikeye düşmesinden dolayı tekrar muhasara altına aldığı İstanbul'u fethetmekten yine vazgeçmek zorunda kaldı.¹⁹

İstanbul Türkler için İmparator Justinious'un Ayasofya önündeki heykelinin sol elinde tutarak işaret ettiği ve bütün dünyayı ifade eden kürede kendisini bulan amaçtı ve bu amacın ismi Türkler için "Kızıl Elma" idi. Her Türk hükümdarı bu Kızıl Elmaya ulaşmak amacıyla savaşlar yapmakta idi. Türk padişahları "dünya hükümdarı" anlamına gelen herhangi bir ünvanın başka hiçbir dünya liderinde olmasını hazmedemiyor ve dünyanın merkezi olarak gördükleri İstanbul'u fethederek "tek hükümdar" olduklarını tescil etmek istiyorlardı.²⁰

Bayezid'in başka bir Türk Devleti hükümdarı olan Timur karşısında verdiği savaşta yenik düşmesi Anadolu Türk Birliği'nin dağılmasına ve Osmanlı İmparatorluğu'nun en sıkıntılı yılları olan Fetret Devri'nin başlamasına sebep olmuştur. Bu dönemde Timur kendisine savaşta yardım eden Anadolu beylerine Bayezid'in kendilerinden aldığı eski topraklara beylikler kurmaları için izin verdi. Timur ile yapılan Ankara Savaşı'nın

¹⁸ UYAR, Mesut, ERICKSON, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 47.

¹⁹ GEZİCİ, Aytekin, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, Tutku Yayınevi, 2015, s. 15.

²⁰ TURAN, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, C. II, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2000, s. 39-40.

kaybedilmesi Osmanlı'nın Anadolu'da kuruluş yıllarındaki haritasına benzeyen bir sürece dönmesine sebep oldu. Bayezid'in oğulları olan şehzadeler arasında başlayan taht kavgaları ise Anadolu veya Rumeli'de ilerleme yapmayı imkânsızlaştırmış ancak Balkan coğrafyasında ilerleme veya toprak kaybı da gerçekleşmemişti. Şehzade kavgalarında Şehzade Musa, Şehzade İsa tarafından bertaraf edildi. Daha sonra Şehzade İsa önce Germiyanogulları daha sonra Karamanogulları'na sığındı. Şehzade İsa'nın Şehzade Mehmet'in adamları tarafından öldürülmesiyle seyir Şehzade Mehmet ve Şehzade Süleyman arasında ikili mücadeleye dönüştü. Devlet'in Anadolu toprakları Şehzade Mehmet, Rumeli toprakları Şehzade Süleyman tarafından idare edilmekte idi. Mücadelede erken pasifize edilmiş olan Şehzade Musa 1411 yılında Edirne'ye bir baskın düzenledi ve bu olaydan sonra Şehzade Süleyman öldürüldü. 1413 yılına gelindiğinde ölenlerden sonra mücadelede baş başa kalan Şehzade Musa ve Şehzade Mehmet kardeşler arasında çıkan olaylarda Şehzade Musa öldü ve tahtın tek varisi olan Şehzade Mehmet padişahlığını ilan etti. Sonrasında Ankara Savaşı akabinde kurulan Anadolu beylikleri ile tekrar savaşa tutuşan Padişah I. Mehmet birçoğunu yenerek Anadolu Türk Birliğini yeniden tesis etti. Bu sıralarda Venediklilerle girdiği ilk ve tek deniz savaşını kazanamadı. I. Mehmet kendi iktidarı döneminde çokça isyanı bastırmak zorunda kalmıştır. Bunlar Şeyh Bedrettin, Börklüce Mustafa ve Torlak Kemal isyanlarıdır. Ayrıca baba Bayezid'in oğlu olduğunu iddia eden Mustafa isimli bir kişinin taht üzerinde hak talep etmesi ile de uğraşmak zorunda kalan I. Mehmet bu isyanı da bastırmış ve 1421 yılında vefat etmiştir.²¹

Esasında İstanbul şehrinin gaye olması konusu sadece Türkler için veya sadece Türk olmayan diğer Müslümanların meselesi değildi. Bu şehir M.S.194 yılında Romalıların hâkimiyetine girmiş o tarihten sonra farklı dinlerden, farklı ırklardan farklı toplumların 28 kere kuşatmasına maruz kalmıştı. İlk kuşatma Makedonya kralı Philippe tarafından 340 yılında yapılmıştır. İlk Türk kuşatması 626 yılında İranlılarla beraber Avar Türklerinin yaptığı kuşatmadır. Şehrin II. Mehmet öncesi son kuşatması da Türkler tarafından değil 1437 yılında Cenovalılar tarafından yapılmıştır.²²

Çanakkale Boğazı'nı elinde tutmak sayesinde ticaret kolonilerini kontrol edebilen Osmanlı Türkleri bu yıllarda kendisine karşı kurulan Haçlı ittifaklarında bir kırılmanın da oluşmasını sağlamaktaydı. Venedikliler ve Cenevizliler için ticari menfaat, kurulan Haçlı ordularına katılmaktan daha önemli bir gerçektir. Devleti yönetirken her boyutu iyi değerlendirebilen Osmanlı Türkleri bir yandan da üç koldan ilerlemelerini devam ettirdiler.

²¹ GEZİCİ, *Osmanlı Tarihi ...*, s.16.

²² ÇELEN, Kuter, *Balkanlar'da Osmanlı'nın Acı Yılları*, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2014, s. 42.

Coğrafyanın batı kısmında Arnavutluk ve Adriyatik kıyılarından, güneyde Yunanistan ve Selanik'e, kuzeyde ise Bulgaristan ve Belgrad'a ulaşan Osmanlı Türkleri XIV. Yüzyılın sonuna doğru bölgeye tam anlamıyla yerleşebildi.²³

Fetret dönemi denilen sıkıntılı süreci atlatarak Anadolu'da ve Rumeli'de eski gücüne tekrar kavuşan Osmanlılar için artık Kızıl Elma'ya kavuşmak için pek engel kalmamıştı. Tahtın yeni sahibi olan II. Mehmet sınırları Tuna Nehri'ne dayanan Osmanlı topraklarının arasında adeta bir ada gibi kalan ve son zamanlarda nüfusu da azalmış olan Konstantiniyye'yi öncelikle ekonomik ve siyasi olarak abluka altına alarak zayıflatmayı, daha sonra saldırmayı planladı. Bu planı için Rumeli Hisarı (Boğazkesen Hisarı) denilen surları 1452 yılında yaptırarak kenti askeri olarak da kuşatan II. Mehmet Edirne'den ordusu ile gelip kente saldırmaya başladı. İmparatorun çağrısı ile harekete geçen batılılar deniz yollarından gemileri ile gelerek savaşa katıldılar. Bu yardım sadece din kardeşlerine yapılan bir yardım değil aynı zamanda kendilerinin de stratejik amaçlarını güttükleri bir takım hedefleri içermekte idi. Yardıma gelenlerden İtalyan şehir devletleri bölgedeki ticaret kolonilerini korumayı, Papa ise Ortodoksları Katolik egemenliği altına almayı amaçlamaktaydı.²⁴ Şahi toprakların, karadan gemi yürütme yöntemlerinin, tekerlekli kulelerle gelen askerleri kızgın yağlarla bertaraf etme yöntemlerinin, adına Rum ateşi denilen günümüzde dahi nasıl yapıldığı tam çözilemeyen kitle imha silahların kullanıldığı bu savaş 53 günde tamamlanmış, 1125 yıllık Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkentinin düşmesiyle uzun bir tarihi süreç kapanarak yeni bir döneme geçilmiştir. Artık "Fatih" ünvanı ile anılmaya başlanan II. Mehmet batıdaki hâkimiyetini pekiştirmek, Hristiyan birliğini bozmak ve de İslam'ı yaymak amacıyla Avrupa topraklarına birçok seferler düzenledi. Bu kayıp sonrasında Avrupalılar Balkanlar'ı gözden çıkarmış, Roma'yı kaybetmemeyi amaç edinmişlerdi. Zira "Fatih" Sultan Mehmet'in yeni Kızıl Elma'sının Roma'daki Saint Pierre kilisesinin kubbesinde duran altın renkli küre olduğu anlaşılmıştır. Ancak Fatih Sultan Mehmet bu idealine ulaşmak için bazı seferler düzenlediyse de sonuç alamadan vefat etmiştir.

Fatih Sultan Mehmet'ten sonra iktidara gelen diğer padişahlar da özellikle yükselme dönemindeki Osmanlı'nın hedefini öncelikle Avrupa topraklarında aramışlar Viyana önüne kadar ilerleyerek güçlerini korumuşlardır.

²³ İNBAŞI, Mehmet, "Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân, Balkanlar El Kitabı", C. 1, Ankara, Karam & Vadi Yayınları, 2006, s. 291.

²⁴ DOĞRU, Halime, *Balkanlarda Osmanlı Fetihleri, Balkanlar El Kitabı*, Ankara, Karam & Vadi Yayınları, 2013, s. 301.

Osmanlı Türkleri fetih politikalarını üç yüz yıl boyunca Avrupa toprakları, Hint Okyanusu kıyıları ve Afrika üzerinde devam ettirerek çok önemli bir siyasi güç haline geldi. Özetle 1462 de Bosna, 1477-1479 da Arnavutluk toprakları, 1516-1518 Suriye ve Mısır, 1522 de Rodos, 1526 da Macar toprakları, 1534 te Bağdat, 1539 da Aden, 1570-1571 de Kıbrıs, 1574 te Tunus'u ele geçiren Osmanlılar artık karada Avrupalı, Afrikalı ve Asyalıdır; denizlerde ise Akdeniz, Karadeniz, Ege Denizi ve Hint Okyanusunda hüküm süren bir dünya gücüdür. Direkt olarak kendi yönetimine bağladığı bu topraklar dışında Cezayir, Gürcistan, Kafkasya, Kırım, Valakya, Moldavya gibi büyük coğrafya parçalarında da kendisine bağlı naipler ile egemenlik kurmuştur.²⁵

2.2. Yeni Gelişmeler ve Değişen Dengeler

Toplumların ilerlemesini ve devletlerin gücünü salt askeri başarılarla sağlamak mümkün değildir. Öncelikle yönetilen toplumun bilim, sanat ve merak duygusunu harekete geçirmeyen yönetimler sadece askeri başarılarla heyecanı ayakta tutmaya çalışmakla belli bir süre çizgisini koruyabilir. Ancak bu süreç hiçbir zaman çok uzun olmaz.

Türkler İstanbul'u ele geçirerek uzun yüzyıllar boyu beklenen dini, siyasi, ekonomik ve askeri bir zafere kavuşmuş, arkasından temelde İslam dinini yayma ve yüceltme amacına yönelmişlerdir. Bunun yanında ticari rotaları kontrol altına alarak siyasi ve iktidarlarının sürekliliğini korumak amacıyla ekonomik bakımdan da fetihlerine devam etmişlerdir. Bu zaferler önce Osmanlı entelektüel çevrelerine daha sonra zamanla topluma getirdiği üstünlük duygusuyla rehavete yol açmış ve de halkın ilerlemesini sağlayan bilimsel ve sanatsal faaliyet zemininin ihmal edilmesine sebep olmuştur. Öncesinde Emevi, Abbasi, Endülüs ve Selçuklu Türklerinin yürütmüş olduğu pozitif bilimlerde üstünlük bir bakıma İstanbul'un fethi sonrasında coğrafi bir eksen kaymasına sebebiyet vererek yer değiştirmiş ve Osmanlı Türklerinin liderliğini yürüttüğü İslam dünyası birkaç yüzyıl içinde bilimsel gelişmelerde geride kalmaya başlamıştır. Bilimde geriye gidildiği bilgisini somutlaştırmak adına Fatih Sultan Mehmet'in inşa ettirdiği Sahn-ı Seman Medreselerinde okutulan matematik, kelam, felsefe (hikemiyat) derslerinin XVI. yüzyılın sonlarında terk edilip bunlar yerine zaten öğretilmekte olan *usul-u fıkıh* ve *fıkıh* derslerinin sayısının artırılmasını²⁶ örnek verebiliriz.

Fethin öncesinde Türklerin coğrafya üzerindeki ilerleyişinin getireceği öngörülen sonuçlardan dolayı Bizans ileri gelenlerinden ticari faaliyetlere önem verenlerin Venedik,

²⁵ BOZARSLAN, Hamit, *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s. 38.

²⁶ UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, s. 67.

siyasetle ilgilenenlerin ise Roma merkezli göçleri devam etmekteydi. İtalya’da başlayan ve kısa süre içerisinde Almanya’ya, Fransa’ya ve İngiltere’ye ve sonrasında kıta Avrupa’sının tamamına yayılan “Rönesans” ve dini bakış açılarında kökten değişikliklerin görüldüğü “Reform” uygulamaları ile devrimsel bir süreci gerçekleştiren Avrupa, Ortaçağ’da yaşadığı geriliği bırakarak dünya liderliğini ele geçirmeye başlamıştır. Ancak bilim ve sanayi yoksunu Bizans’tan Avrupa’ya olduğu varsayılan entellektüel göçün rönesansı inşa ettiği savları dönemin dinamikleri hesap edildiğinde gerçekçi olmamaktadır.²⁷

Bizans çökünce İstanbul’dan ayrılan insanların Rönesans sürecine etki edip etmediği konusu günümüzde de tartışmaların sürdüğü bir konudur. Süleyman Hayri Bolay “Bizanslı Âlimlerin İstanbul’dan Kaçmaları ve Rönesansı Başlatmaları Meselesi”²⁸ isimli makalesinde Bizans’ın günün şartlarında Rönesansı başlatabilecek yeterlilikte ve sayıda aydınının olmadığını ileri sürerek bu görüşe karşı çıkmakta ve bunu ispatlamak için New Webster’s Dictionary’nin 1949 baskısında bu maddenin çıkarıldığını öne sürmektedir. Karşıt görüş olarak John Freely’nin “*Light From the East*” orijinal adıyla yazdığı ve Türkçeye “*Işık Doğudan Yükselir*” ismiyle çevrilen kitabında bazı Bizanslı âlimlerin İtalya’ya kaçtıkları ve bunlardan birisi olan Basilios Bessarion’un 1438 de İstanbul’dan ayrıldıktan sonra yerleştiği Roma’da Katolik Kilisesi’nde kardinalliğe yükseldiği, neredeyse 1455 te Papalığa seçilmek üzere olduğu, zamanının çoğunu Antik Yunan Elyazması eserlerini koleksiyonunda toplayarak yaşatmaya çalıştığı, etrafına topladığı âlimlerden Ptolemaios’a *Almagest* isimli eseri Yunanca aslından Latinceye çevirttiği ve bu el yazması eserlere bugün hala Marciana Kütüphanesinden erişmenin mümkün olduğundan bahseder.²⁹

İstanbul’un bir anda fethedilmediği ve bu göç hareketlerinin fetihten önce farklı din ve ırklardan saldıran orduların on yıllardır sürmekte olan işgal girişimlerinin ürettiği bir baskının sonucu olduğu, Rönesans’ın göstergesi olan Antikiteye yönelişin Paris’ten ziyade yüzünü İstanbul’a döndüğü ve Bizans’ı referans kabul ettiği tezini ileri süren görüşlerin de³⁰ dönemin gerçek bilim ve sanat merkezi olan Endülüs’ün zaten Avrupa kıtasında hüküm sürmekte ve Endülüslüler tarafından eski Yunanca eserlerin önce Arapçaya³¹ daha sonra da Latinceye çevrilmesi sonucunda Avrupalı Hristiyanların Antik Çağ ile tanışmalarını sağladığı ve buna benzer sebeplerin de Rönesans’ı oluşturmada etkili

²⁷ BOLAY, Süleyman Hayri, “Bizanslı Âlimlerin İstanbul’dan Kaçmaları ve Rönesansı Başlatmaları Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, C. 28, S. 1, s. 135-142.

²⁸ BOLAY, Bizanslı Alimlerin ..., s. 135-142.

²⁹ FREELY, John, *Işık Doğu’dan Yükselir*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul, Doğan Kitap, 2014, s. 198.

³⁰ COŞKUN, İsmail, “Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyoloji Dergisi*, 2003, C. 3, S. 6, s. 55-57.

³¹ YALÇIN, Cengiz, *Evren ve Yaratılış*, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2008, s. 77.

olduğunu söyleyen bilim insanlarının var olduğu düşünülürken Rönesans isimli “Yeniden Doğuş” anlamına gelen ve Avrupalıların karanlıktan aydınlığa çıkmak olarak nitelendirdikleri sadece kıta insanları için olmak dışında bütün dünya insanlarının hayatına etkiler getiren bu devrimsel dönemin oluşumunda sayılan veya unutilan bütün faktörlerin katkısı olduğu sonucuna varılabilir.

Rönesans çok ciddi sosyal etkileri getirmiş olmakla birlikte günümüz Avrupa’sının oluşumunu tek başına sağlayan etken değildir. Öncesinde Roma İmparatorluğu şemsiyesi altında dünyanın tek yöneten gücü olmakla övünen ve bu psikolojinin getirdiği üstünlük duygusu ile yoğrulmuş bu kara parçasının insanları ara sıra doğudan akınlarla gelen Attila gibi düşmanlarla veya kurdukları medeniyetle kendilerine ciddi rakip olan Mısırlılarla karşılaştıysa da bu düşman ve/ veya rakiplerinin egemenliklerine uzun vadede üstün gelebilmiş ve genetik kodlarında yenilmezlik düşüncesi ile var olagelmıştır. Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılışı ile açılan Ortaçağda uzun yüzyıllar boyu geri kalmışlardır ve bu geri kalmışlığı içine sindiremeyen eski dünya kıtası kendisine her açıdan çıkış yolları arayışında idi.

Yükseliş dönemlerini en şaşalı biçimde yaşamakta olan Osmanlı Türkleri fethettikleri yurtlarda sadece İslam dinini yaymakla kalmıyor aynı zamanda ticari ve siyasi olarak da egemenliklerini pekiştiriyorlardı. Karalar üzerinde kadim ekonomi rotaları olan İpek ve Baharat Yollarını ellerinde tutarak zenginleşiyorlar ve bu sistem içerisinde kendilerine yer bulamayan Avrupalılar ise her geçen gün daha fakir ve daha güçsüz hale geliyorlardı. Denizlerde ise dünyanın ekonomik hâkimiyeti Akdeniz ve Karadeniz egemenliği sayesinde yine Osmanlı Türklerinin elinde idi. Akdeniz temelinde bakıldığında vakit Osmanlı Türkleri ile mücadele eden Venedik ve Cenevizliler ciddi bir varlık gösterebiliyor ise de Osmanlılar dünyanın deniz ticaret rotalarını barındırmakta olan Akdeniz’i güneyden Kuzey Afrika, kuzeyden Güneydoğu Avrupa, doğudan Asya kara parçalarını kontrol altında tutarak rakip tanımadan hâkimiyetleri altına almışlardı. İstanbul’un fethi ile Doğu Avrupa ticaret yolları tamamıyla Osmanlı Türklerinin eline geçmişti. Hayatı idame ettirebilmek için öz kaynaklardan faydalanmak isteyen Avrupa insanı kendi kıtasının doğal kaynaklarının ve maden rezervlerinin kısıtlı oluşu gerçeği ile de karşılaşınca başka çözüm yolları aramak ve bulmak zorunda kalmıştı.

Dönemin bilinen dünyası Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarından ibaret idi. Piri Reis gibi bazı Osmanlı bilim adamlarının çizdiği haritalarda farklı bir dünya olduğu öne sürülüyordu, fakat bunlar henüz varlığı ispatlanmış, gerçekliği yaşanmakta olan olgular değildi.

Kimi boyutlarıyla tesadüflere, kimi boyutlarıyla Avrupalı bazı denizcilerin cesaretlerine bağlanan denizler üzerinden yeni ticari menzillere ulaşma düşüncesi dünya tarihini sarsacak çok önemli bir sürecin başlamasına neden oldu. Bu süreç 1600 lü yıllara kadar sarkacak olan Coğrafi Keşifler dönemidir.

Prof. Dr. Hüseyin Gazi Özdemir Bilim ve Teknik dergisinde yazdığı bir makalesinde³² Coğrafi Keşiflere öncülük eden Portekizlilerin Rönesans üzerinde İtalyanlardan daha fazla etkileri olduğundan bahseder. Aynı makalesinde yazar Ortaçağ döneminde tek ve egemen devlet anlayışının yerini ulus devlet anlayışına terk ettiği, feodalitenin çöktüğü ve yeni orta sınıf insanların girişimciliğe yönelebildiği, kilisenin maddi gücünün sarsılıp derebeylerin dayanaklarının ortadan kalktığı, gelişmekte olan orta sınıf insanın alışkanlıklarının da değişerek eğitime önem vermeye başladığı, skolastik düşüncenin egemenliğinin kırıldığı, tekçi anlayışın yerini çoğulcu bakış açısına bıraktığı ve eşzamanlı yürütülen Rönesans ile Coğrafi keşiflerin Avrupa topraklarında toplumsal bir devinime sebebiyet teşkil ettiğini vurgular.

Çökmekte olan Avrupa skolastik yaklaşımlarına bazı ihtiras sahibi tüccarların başka coğrafyalara ulaşarak ticaretlerini geliştirme arzuları başka toplumlardaki gelişmeleri tanımalarına vesile oluyordu ve akabinde bu yaşamları kendi yurtlarına taşımalarını sağlaması da sürece destek olmakta idi. Dünyanın başka yaşanılan bölgelerine ait bilgiler için kaynak teşkil edecek belge sayısı da çok sınırlı idi. Bunların başlıcaları olarak sayılabilecek eserler Ptolemy'nin eski Yunancadan çevrilen eseri "*Geography*", Marco Polo'nun Asya kıtası üzerinde yaptığı seyahatlerini kitaplaştırdığı eseri "*Travels*"i ve yine aynı isimle Sir John Mendevelle tarafından yazılan kitap içerisinde Doğu'da köpek başlı tuhaf insanların yaşadığı gibi hurafe bilgiler olmakla birlikte dönemin seyyahları için pratikte etkili eserler olmakta idi.³³

Bu maceraperest seyyahlardan en bilineni kuşkusuz Kristof Kolomb'tur. Bir başka meraklı ise Portekiz Prensi Gemici Henry idi. Bu gemiciler Marco Polo'nun "*Travels*" kitabından oldukça fazla esinlenmişlerdi. Kolomb seyahatına aslında Cathay (Çin) Moğol Hükümdarlığı'na ulaşmak amacıyla çıktığı yolculuğunda amaçlamaksızın yeni bir kıtayı keşfetmiştir. Ulaşmak üzere yola çıktığı Çin'de aslında artık bir Moğol varlığının kalmadığından dahi haberi yoktu.³⁴ "Batıya giderek doğuya ulaşılacağı" öngörüsüyle hareket eden Kristof Kolomb Portekiz ve Venedik yöneticilerinden alamadığı desteği

³² ÖZDEMİR, Hüseyin Gazi, "Bilim Tarihinden", *Bilim ve Teknik Dergisi*, Mayıs 2013, s.90-91.

³³ ARNOLD, David, *The Age of Discovery-Coğrafi Keşifler Tarihi*, (Çev: Osman Bahadır), İstanbul, Alan Yayıncılık, 1995, s. 6.

³⁴ HANİLÇE, Murat, "Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak", *Tarih Okulu*, 2010, S. 7, s. 49.

İspanyol yöneticilerinden alır ve 3 Ağustos 1492 tarihinde *Nina, Pinta* ve *Santa Maria* isimli 3 gemi ile yola çıkar. Uzun ve yorucu bir yolculuk sonrası Asya kıyıları sandığı ve San Salvador ismini verdiği Bahama Adaları ve sonrasında Küba kıyılarına ulaşır. 1493 te geri döner ve daha sonra 17 gemilik bir filo ve 1200 kişilik bir ekip ile ikinci seyahatini gerçekleştirir, 1502 de 4 gemi, 150 askerle üçüncü seyahatini yapan Kolomb bu seyahatleri esnasında kendisini hep Hint Okyanusu'nda sanarak 1506 yılında ölür. Öldüğünde yeni bir kıtayı keşfetmiş olduğunu bilmemekte idi. Bu yerlerin yeni bir kıta olduğunu iddia eden ve kıtaya ismini veren Amerika Vespucci olmuştur. Kolomb'un ardından buranın yeni ve zengin kaynakları olan yeni bir kıta olduğunun anlaşılması üzerine Amerika Vespucci, Giovanni Gabotto, Macellan, Sebastian del Cano, Francis Drake gibi denizciler İspanyol Kralı I.Charles ve İngiltere Kraliçesi I.Elizabeth'in desteğini alarak gerçekleştirdiler.³⁵

Bu Avrupa gemicilerinin denizler üzerinde yaptıkları ve sonrasında bilinmeyen yerleri keşfettiklerini dahi bilmeden ölmelerine kadar götüren sürecin sebebini sadece maceracılıkla açıklamak elbette yeterli ve mantıklı olmayacaktır. Denizci Henri'nin Septe'yi ele geçirmesinden 70 yıl sonra Diego Can Kongo nehrinin denize döküldüğü yere ulaşmış, Usadimare ise Gambia nehrinin yukarılarına kadar gitmişti. Bu cesaret isteyen seferlerin hepsinin temelinde yatan gerçek sebep altın bulma isteği idi. Marco Polo'nun kitabında bahsettiği doğuda som altından çatıları olan Cipangu evleri eğer gerçekten varsa sınırsız altın yataklarının da olacağı düşüncesi bu Avrupa gemicilerinin hayallerini süsleyerek sınırı olmayan ihtiraslara sürüklenmelerine sebep olmaktaydı. ³⁶ Gemicilerin bu hayalleri ve vardıkları somut sonuçlar bazı devletlerin yetkililerini de etkilemiş olmalı ki gemi temin etmek yöntemi ile onlara destek olmakta idiler.

1492 de Amerika, 1498 de Hindistan'a denizler üzerinden ulaşılması ile başlayan ve sonra 1600 lere kadar devam eden Coğrafi Keşifler Osmanlı İmparatorluğu üzerinde de beklenmedik sonuçlar doğurmuştur. Haçlı Seferleri sırasında Doğu topraklarının zenginliğini tanıyan Avrupalılar ve bu zenginliklerinden dolayı hep peşinde oldukları Doğu'ya ulaşmak için artık savaşmak zorunda kalmaksızın yeni ticari merkezler ve ticari yollar bulma yeterliliğine de kavuşmuş oldular. Bu yeni ticari rotalar Osmanlı Türklerinin kontrolü altında tutmakta olduğu İpek ve Baharat Yolları gibi kadim ticari yolların önemini ve kullanışlılığını kaybetmesine, dolayısıyla Osmanlı ekonomisine büyük zararlar gelmesine yol açtı. Ateşli silahlara sahip olan Avrupalı seyyahlar yaşamlarını oldukça ilkel şartlarda sürdürmekte olan Amerika kıtasının yerli insanlarını köleleştirerek bedava insan

³⁵ ÖZDEMİR, Hüseyin Gazi, *Bilim Tarihinden*, s. 92.

³⁶ LURAGHI, Raimondo, *Sömürgecilik Tarihi*, İstanbul, E Yayınları, 2.baskı, 2000, s. 34-35.

gücüne ve ele geçirdikleri topraklardaki doğal ve zengin maden yataklarına da zahmetsizce erişebildiler. Değerli maden yataklarından elde ettikleri altın ve gümüşleri Avrupa ve Asya piyasalarında yaptıkları alışverişlerde sürüme sokan Avrupalı seyyahlar hem Avrupa devletlerinin hem de Osmanlı gümüş parasının değer kaybetmesine ve akabinde Osmanlı ekonomi ortamında enflasyonun oluşmasına sebep oldular.³⁷

Karşılık ödemedi elde edebilecekleri ve ele geçirdikten sonra bölge insanlarını köle olarak kullanabilecekleri madence zengin bölgelerin “Yeni Dünya”da var olduğunun ve bu bölgelere gitmek için sadece gemi inşa etmelerinin yeterli olduğunun, bu bölgelerde yaşayan yerli insanların medeniyetçe çok geri oldukları için Avrupalıların ateşli silahları karşısında kendilerini ve topraklarını savunamayacaklarının, bu bölgeleri elde ettikçe devlet ve toplum olarak zenginleşeceklerinin ve doğunun güçlü iktidarlarını zayıflatabileceklerinin farkına varan Avrupalılar yeni coğrafyalar ile birlikte yeni ekonomik ve sosyal bakış açıları geliştirdiler. Dünya tarihinde pek de hayırla anılmayan Sömürgecilik dönemi Avrupalılar tarafından başlatılmış oldu. Bu yeni dönemde en çok öne çıkan aktörler Portekizliler, İspanyollar ve İngilizler olmuştur.

2.3. Sömürgecilik

Sömürgecilik “bir ülkenin öbürü tarafından köleleştirilmesi, siyasal bakımdan bağımlılaştırılması, özellikle de iktisadi düzeyde sürekli baskı altında tutulması” sonucunu doğurur.³⁸ Büyük Larousse Ansiklopedisinde ifade edilen bu tanımlamaya göre sömürgecilik bir devlet politikasıdır. Bu politika tarihin ilk dönemlerine kadar inilerek izlerine rastlanılabilecek bir yöntemdir. Zamanla bir sistematik kazandırılan sömürgecilik tarihin akışı içerisinde çeşitli evrelerde yoğrularak günümüze kadar uzanmıştır.

2.3.1. Kolonyalizm

Eski Yunan dönemine kadar uzanan sömürgeci bakış açısı Atina Emperyalizmi ve sonrasında Roma Emperyalizmi diye tarif edilen dönemlerdeki hali ile kolonyalizmdir.³⁹ Bu ise yabancı bir kavmin bir bölgede yaşamını sürdürmekte olan bir kavmi ve topraklarını onun rızası olmadan işgal etmesi ve kendi yararına kullanmasıdır. Koloni toplumu da yeni bir ülkede yaşayan, ana devletle bağlantısını sürdüren halk olarak tanımlanabilir.⁴⁰

³⁷ ŞEN, Zafer, “Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform ve Fransız İhtilali’nin Osmanlı Devleti Üzerindeki etkileri”, <http://www.zaferesen.com/cografikesifler-ronesans-reform-fihtilalinin-osmanliya-etkileri.pdf>, Erişim Tarihi: 06.12.2016, s.2-3.

³⁸ Büyük Larousse, “Sömürgecilik” mad., C. 21, İstanbul, 2000, s. 10734.

³⁹ FERRO, Marc, *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi*, (Çev: Muna Cedden), İstanbul, İmge Kitabevi, 2002, s. 19.

⁴⁰ KESKİN, Mustafa, “Emperyalizm ve Ön Asya”, 5. Askeri Tarih Seminerleri Bildirileri II, İstanbul, 23-25 Ekim 1995, s. 300.

Kavrama ilişkin olarak oldukça özgün bir bakış açısına sahip olan Loomba⁴¹ ise Avrupa Kolonyalizminin sanayi devrimi öncesi dönemlerde gözlemlenen gelişmeler ile ilintili olduğuna dikkat çekmektedir. Dolayısıyla yazar Modern Avrupa Kolonyalizmini Romalıların, Moğolların, Azteklerin, İnkaların, Çinlilerin ve Osmanlıların bir nevi evrimleşmiş versiyonu olarak telakki etmektedir. Ancak burada müşahade edilen farklılık Avrupalıların yeni ve değişik kolonyal uygulamalar ile diğer örneklerde görülmedik biçimde tüm dünya düzeni baştan aşağı değiştirmesidir. Bu durumun gerekçesi ise şöyle izah edilmektedir:⁴² Modern kolonyalizm ele geçirdiği ülkelerdeki servet ve eşyayı haraçlandırmaktan fazlasını yapmış – daha sonraki ekonomiyi yeniden yapılandırmış, kendisinininki ile onu karmaşık bir şekilde ilişkilendirmiş, böylelikle kolonileşen ülke ile kolonileştiren ülke arasında insan ve eşya kaynaklarının akışı oluşmuştur. Bu akış her iki yönde cereyan etmiştir – köleler, sözleşmeli işçi ve işlenmemiş hammadde ana vatana (kolonileştiren ülke) onun veya ona bağlı diğer merkezlerin tüketim malzemelerini üretmek üzere nakledilirdi, ama koloniler aynı zamanda Avrupalı eşyaları için tutsak pazarları olma görevini de yapardı.

Bu süreçte Afrika'dan Amerika'ya ve Batı Hindistan'a kadar sömürgelerdeki köleler Avrupa'nın tüketimi için şeker üretirlerken, işlenmemiş pamuk kumaş olarak üretilmesi için Hindistan'dan İngiltere'ye gitmiş ve daha sonra en son aşamada kumaş üretimi yapamayan Hindistan'a satılmıştır. Ancak insan ve mal sevkiyatı hangi güzergâhta yapılsa yapılsın kazanç her zaman “ana vatan” denilen ülkeye akmış ve çok büyük miktarlarda küresel nüfus değişimlerine sebep olmuştur. Avrupa kolonyalizminin kendi hükmünü sürdürmek amacıyla çeşitli teknik ve yöntemler kullanmış olmasının, bazı toplumların içine nüfuz etmesinin ve diğer unsurlarla göreceli temaslar kurmuş olmasının yanında en önemli özelliği Avrupa kapitalizmi ve sanayisi için gerekli olan bir ekonomik dengesizlik üretmesidir. Bu durum ise Batılı toplumlar ile dünyanın geri kalanı arasında günümüze kadar ulaşan bir güç asimetrisi ile neticelenmiştir. Hatta yazarın⁴³ “*Kolonyalizm Avrupa kapitalizminin doğumuna yardım eden doğum hemşiresi görevi üstlenmiştir. Diğer bir ifadeyle kolonyal yayılma olmasaydı Avrupa'da kapitalizm oluşamazdı.*” ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Avrupa kolonyalizmi Modern Dünya düzeninin temellerini atmıştır.

Geçirdiği evreler ile kolonyalizm veya sömürgecilik olarak andığımız aslında içerisinde çok değişik dinamikleri ve yöntemleri de barındıran sistem ilk ortaya çıkışını

⁴¹ LOOMBA, Ania, *Colonialism/ Postcolonialism*, Londra ve New York, Routledge Taylors&Francis Group, 2. Baskı, 2005, s. 7-10.

⁴² LOOMBA, *Colonialism/ Postcolonialism ...*, s. 7-10.

⁴³ LOOMBA, *Colonialism/ Postcolonialism ...*, s. 7-10.

Antik Yunan ve Roma dönemlerinde bulduğumuz ve günümüzde post-kolonyal dönem ve küreselleşme dediğimiz son safhasına gelene kadar farklı mecralarda gelişmiştir. Modern kolonyalizm olarak isimlendirilen sömürgecilik ilk ortaya çıktığı dönemlerdeki sebepler incelendiğinde amaç ve söylem olarak Altın, Tanrı ve Zafer kavramlarının öne çıktığını görürüz.⁴⁴

2.3.2. Merkantilizm

Paraya ve dış ticarete büyük önem veren, *Ticari Kapitalizm* diye de isimlendirilen Merkantilizm altın ve gümüş parayı tek zenginlik kaynağı olarak gören bir sistemdir. Bireyin değil devletin zenginliğini temel kabul eden bu yapıya göre birey elindeki para nispetince zengin kabul ediliyorsa devlette aynı şekilde hazinesindeki para kadar zengindir. Bu duruma göre devletin kasasının altın ve gümüş stoklarıyla doluluğu zenginliğine delildir. Merkantilistlere göre ülkenin değerli maden stoklarını artırması eğer ülkenin öz kaynaklarından yeterince altın ve gümüş temin edilemiyorsa başka bir ülkenin stoklarını ülkeye nakletmekle mümkün olabilirdi. Bu bakış açısına göre de bir ülkenin karı diğer ülkenin zararı ve kaynaklarını yönetememesini gerektirmekte idi. Kendi kasasını dolu görmek amacıyla planlar üreten bir devlet bir başka devlet / ülkenin kaynaklarını ele geçirebilmek için gerekirse içerde devletçi, dışarıya karşı ise müdahaleci olabilmelidir anlayışı merkantilist doktrinin getirdiği bir sonuçtur.⁴⁵

Rönesans süresince Avrupa ülkeleri Coğrafi Keşifler gibi birbirinin peşi sıra gelen, sebep ve sonuçlarıyla birbirini besleyen ve birbirinden ayrı veya bağımsız değerlendirilemeyecek bu çok büyük gelişmelerde ülkeler iç dinamikleri gereği her seferinde aynı süreçleri yaşamamışlardır. Denizciliğin gelişmiş olduğu Portekiz Coğrafi Keşiflerde öne çıkmış, ancak daha sonra diğerlerinden geriye düşmüş, mezhep problemleri ile sosyal bunalımlar içinde kalan Almanya çok uzun süre sürece dâhil olamamıştır. Kıtaya beklenmedik bir miktarda giren altın ve gümüş madenlerinden sonra Coğrafi Keşiflerin ortaya çıkardığını düşünebileceğimiz Merkantilist Ekonomi farklı Avrupa ülkelerinde farklı mecralarda gelişmiştir.

1600-1620 arasında ülkeye getirdiği altın rezervi sayesinde dünyanın en zengin ülkesi konumunda olan İspanya daha sonra bu birikimini diğer ekonomik eylemler için

⁴⁴ KIRAY, Atilla, *Tarihte Manda-Himaye Kavramsallaştırılması ve Milli Mücadeledeki Yansımaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2000, s. 3.

⁴⁵ ÜLGEN, Gülten, “Merkantilizm’den Liberalizm’e Geçiş ve Piyasa Ekonomisi”, *İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansı Dergisi*, 2000, C. 40, S. 1, s. 86.

kullanmayınca İspanyol Merkantilizmi bir altın efsanesinin ötesine geçemedi bitmiştir.⁴⁶ XIV. Louis döneminin Maliye Bakanı olan Colbert Fransa’da kralın müsrif harcamalarına rağmen Merkantilizmi çok güçlü bir şekilde uygulamış ve Fransa’yı Avrupa’nın önemli bir sanayi ülkesi haline getirmiştir.⁴⁷

Avrupa’da 1450-1750 yılları arasında sömürgecilğe yön veren Merkantilizm politikasıdır. Amerika’da bulunup Avrupa’ya akışı sağlanan değerli madenler üretilen mal ve hizmetlerin hacminden daha hızlı bir artış gösterdiği için madenin değeri azaldı ve sonrasında pazardaki her ürünün fiyatı yükseldi. Teknoloji çok gelişmiş olmadığı için öncül ekonomik kurum olan tarım ürünlerinde artışlar önlenemez hale geldi. Bazı hükümetler paranın değerini düşürdüler. Kısa vadede hazineye para akışı sağlayan bu hamle uzun vadede enflasyona sebep olup zararı daha da büyüttü. Bazı hükümetler ise parlamenter yönetimleri sayesinde bu uygulamaya girmedikleri için uzun vadede kazançlı çıktılar. XVI. Yüzyılda görülen bu mali bunalım arkasından siyasi bunalımlar getirdi. İngiltere Krallığı, parlamentosu sayesinde siyasi bir zaferle çıktığı XVII. yüzyılda diğer devletler krallık despotizmine maruz kaldılar. Önlenemeyen fiyat artışları sonrasında Merkantilizm ile sonuçlanmıştır. Altın ve gümüş gibi değerli madenlerin ülkeyi akışını isteyen kral danışmanları merkantilist ekonominin gelişmesine sağlayan güç oldular. Temel dayanağı ürünün ihracatını artırmak, hammaddenin ihracatını azaltmak, zaruri olanlar dışında ithalatı yasaklamak ve böylelikle ticari dengeleri lehine çevirmek olarak özetlenebilecek Merkantilist bakış açısı sonraki dönemlerde Avrupa’ya ve hatta dünyaya yeni bir yönetim anlayışı olarak “ulus devlet” fikrinin doğmasına da sebebiyet teşkil edecektir.⁴⁸

Coğrafi keşifler esnasında daha çok Amerika’dan elde edilen ve bol miktarda piyasalara sürülen altın, gümüş gibi değerli madenler tedavülde olan metal para arzını artırması, Avrupa’da mal ve hizmet fiyatlarını yükseltmiş ve fiyat yükselişlerinden beklemedikleri şekilde karları artan tüccarlar birikim fazlalarını üretim amacıyla, Fransa ve İngiltere’de yatırıma yöneltmeleri bu ülkelerde sanayileşme sürecinin başlamasına sebep oldu. İspanya’da ise artan pazar içi fiyatlar ithalatı arttığından ülkenin hazinesinde bulunan altın ve gümüş rezervleri zamanla eridi. Osmanlı toplumunda para arzının artması, iç fiyatları yükseltmiş, bu artışların enflasyon olduğunu fark edemeyen yöneticiler,

⁴⁶ ÜLGEN, Merkantilizm’den Liberalizm’e ..., s. 86.

⁴⁷ AYDEMİR, Cahit, GÜNEŞ, Hüseyin, “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006, C. 5, s. 148.

⁴⁸ SANDER, Oral, *İlkçağlardan 1918’e Siyasi Tarih*, Ankara, İmge Kitabevi, 27. Baskı, 2014, s. 94-95.

ekonomiye daha fazla müdahale etme yoluna gittikleri için iç yatırımlar çoğaltılamamış ve fiyat artışları ithalatın artmasına ve altın-gümüş rezervlerinin tükenmesine sebebiyet vermiştir.⁴⁹

Kendi ülke çıkarları için merkantilist politikaları takip eden İngiltere siyasi zaferi ülkesi sınırları içerisinde yaşamıştır ancak bir başka açıdan değerlendirildiğinde Luraghi 1964'te yazdığı kitabında şu gerçeği ortaya koyar:⁵⁰ “Merkantilizm İngiltere’de yaşamaya devam ediyordu. Sömürgesi olan Amerika’daki kendi tüccarları sadece ana vatanda yapılabilen dolayısıyla ikamet ettikleri topraklarda yapılamayan üretimden dolayı yeterince gelişemiyorlardı. Aynı zamanda bu politika sayesinde Amerika’da yaşamakta olan insanlar sonu gelmez fakirlikten hiçbir zaman kurtulamayacaklardı. Dönemin etkili devlet adamlarından Pitt’in şu sözü konuyu anlamakta önemli bir ipucudur; “ Sömürgelerde tek bir çivi üretilirse oraları askerle dolduracağım”. Amerika’da yaşayan yurttaşlar parlamento seçimlerine de katılamadıkları için kendileri ile ilgili alınan vergi kararları hakkında hiçbir söz hakkına sahip olamıyorlardı. Lord Grenvill’e göre sömürülen bu halk tek bir şey yapabilirdi o da gönderilen krallık emirlerine boyun eğmekti. Ancak Lord’un unuttuğu bir nokta vardı. Sömürülmekte ve haklarında alınacak herhangi bir karar konusunda en küçük bir söz hakkına sahip olmayan bu halkın yapabileceği bir diğer şey ise başkaldırmaktı.”

Merkantilist sistemin temelinde zenginleşmek, ülkeyi ve toplumu zenginleştirmek vardır. Coğrafi keşifler ve deniz aşırı toprakların ele geçirilmesi ile somutlaşan bu dönemde Tanrı sebebi Oryantalizm ve Misyonerlik ile ilişkili olarak gelişmiştir. Oryantalizm metodu sayesinde yerli halkın sömürgecilığe karşı direniş sebebi olabilecek inanç, gelenek, davranış, duygu ve kurumlar hedef oluyor ve zamanla halk kendi dinamikleri olan bu kaynaklardan utanır hale gelip onları aşağılamaya, hor görmeye, onlardan kurtulmanın yollarını aramaya başlıyordu.⁵¹ Kendi inanç sisteminden bu yöntemlerle uzaklaştırılıp boşlukta bırakılan toplum Misyonerlik yöntemleriyle sömürenin dinine kazandırılmaya çalışılmıştır. Misyonerlik verdiği görüntüye rağmen hiçbir zaman salt dini gayeler gütmemiş ve her zaman siyasi hedefleri de içinde barındırmış ve sömürgeleştirme ile birlikte gelişerek büyümüştür.⁵²

Çeşitli evre ve olgunluklardan geçen Sömürgecilik için bir geçiş safhası olan Merkantilizm asli amaca belli bir dönem hizmet eden bir araç olmuştur. Coğrafi keşifler

⁴⁹ AYDEMİR, GÜNEŞ, Merkantilizmin Ortaya Çıkışı ..., s. 138.

⁵⁰ LURAGHI, Sömürgecilik Tarihi ..., s. 116-117

⁵¹ KESKİN, Emperyalizm ve Ön Asya ..., s. 302-304.

⁵² YILDIRIM, Uğur, “Tarihten Bugüne Misyonerlik”, *Jeopolitik Dergisi*, 2005, S. 16, s.1.

sonrasında ortaya çıkan *Altın* faktörü ve diğer değerli madenlerin ana ülkeye aktarımı için uygulanan bu yöntem devam ederken eşzamanlı olarak uygulanan Kültürel Sömürgecilik gayet pahalı bir yöntem olan Askeri Sömürgeciliğin yerini almış ve zamanla dünya üzerinde fakirlikten kurtulamamış veya yeni keşfedilmiş toplumların üzerinde daha etkili bir yöntem olduğu kabul görmüştür.

Sömürgeciliğin kalıcı olması için XVI. Yüzyıldan itibaren uygulanan kültürel yöntemler yeni bir çığır uyandırmış ve sömürülen toplumun kısa süreli baskılar yerine uzun yüzyıllara yayılan etki altına alma şeklinde uygulanabileceği görülmüştür. Bu süreçte İngiltere'nin komşu adası olan İrlanda'da ve diğer sömürdüğü ülkelerde uyguladığı kendi dillerini bırakıp İngilizce'yi kullandırma yönündeki politikası sadece ana dillerinin değil kimlik ve kültürlerinin de yok edilebileceğini göstermiştir.

İngiltere bu politikasını gerçekleştirmek için İrlandalıların aslen İngilizlerden korunmak için gizlice faaliyet yürüten kendi geliştirdikleri okul sistemi olan *hedgeschools* (*çit okulu*) ismindeki kırsal bölge okullarında amacından saptırarak İrlanda dili yerine İngilizce dilinde eğitimler verdimişler ve İrlanda topraklarındaki yerleşim bölgelerine kendi dillerindeki isimler yerine İngiliz Ordusu Harita Dairesinin verdiği isimlerle anılmasına İrlanda halkını *ikna etmesi* yöntemiyle başarmıştır. Bu ikna yöntemleri de kendilerine ünlü İngiliz şair Edmund Spenser tarafından 1596 yılında "İrlanda'nın Mevcut Durumuna Bir Bakış" başlığı altında çizilmiş bir rotadan edinilmiş bir strateji idi. Spenser bu eserinde İrlandalıların barbar İskit kavimlerinden gelme olduklarını ve yok edilmelerinin gerekliliğini, İngilizlerin ırksal olarak üstün durumda olduklarını, dilin kimlik ve kültürün anahtarı konumunda olduğu ve bu gerçekten hareketle İrlandalılara dilleri unutturulup İngilizce ile yaşamaya ikna edilirlse kısa sürede kimlik ve kültürlerini de unutabilecekleri çağrısında bulunmaktaydı.⁵³

İrlanda İngiltere'nin hemen dibindeki bir komşu ada olarak İngiliz sömürge siyasetinin hem bir laboratuvarı hem de birinci dereceden bir uygulama alanı olmuştur. 1845-1850 arasında baş gösteren "Büyük Kıtık" yıllarında İngiltere kendisine başkaldırma ihtimali bulunan sömürgesi konumundaki bu ülkede açlığın hükmetmesine yol açmıştır. Amerika kıtasından ulaştığı sonucuna varılan *Phytophthora* isimli bir mantar sebebiyle ülkenin tek üretim ve geçim kaynağı olan patateslerin zehirlenmesi sonucu açlığa yenilen

⁵³ HAWKINS, Maureen S. G., "We Must Learn Where We live': Language, Identity, and the Colonial Condition in Brian Friel's Translations", *Eire-Ireland: Journal of Irish Studies*, 2003, s. 3-5. Akt. BERK, Özlem, "Sömürgecilik, Dil ve Brian Friel'in Çevirileri", *Littera*, 2006, C. 18, s. 2.

bu ülkede halkı kırıp geçiren bu zorluk karşısında “İrlanda toplumunun kendi reformlarını gerçekleştiremeyeceği ve İngiltere’ye daha fazla bağımlı kalarak kimliklerini bulamayacakları”⁵⁴ gerekçesiyle yardıma bulunmamışlar ve Hazel Waters’ın ifadesiyle “kasıtlı bir soykırım”⁵⁵ uygulamışlardır.

2.3.3. Emperyalizm

Bu şekilde Sömürgecilik XIX. Yüzyılda en modern biçimlerinden biri olan Emperyalizme doğru evrildi. Kelime kök olarak Latince kullanılan *İmperium* kelimesinin Fransızcada aldığı şekildedir. ⁵⁶ Emperyalizm kavramı için Büyük Larousse Ansiklopedisinde açıklamada bir devletin başka bir devlet ya da devletler topluluğu üzerindeki iktisadi, askeri, kültürel ve benzeri egemenliği tanımlamasıyla ifade edilmektedir. ⁵⁷

Rosa Luxemburg’a göre kapitalist olmayan alanlara doğru gerçekleşen kapitalist yayılmacılık sadece fazla birikim elde etmeye yönelik bir araç değil, aynı zamanda kapitalist yaşam modelinin ayakta kalması için bir amaçtır. ⁵⁸ Sermaye Birikimi adlı çalışmasında Luxemburg Emperyalizmi Kapitalizmin içsel dinamiklerinin bir sonucu olarak anlatırken bunu şu şekilde ifade eder: “Kapalı kapitalist bir ekonominin, kapitalist olmayan toplumsal formasyonlara açılmaksızın, ürettiği toplam artık değeri içine çekemeyeceği için çökeceğini iddia ediyordu. Emperyalizm, kapitalist uluslararası, kapitalist olmayan çevre olarak ne kalmışsa, onun için ve onu ortadan kaldırarak yapılan rekabetçi bir mücadeledir ve evrensel kapitalist ilişkilerin sallanmasına ve sistemin kaçınılmaz çöküşüne yol açacaktır.”⁵⁹ Luxemburg bu ifadesiyle Emperyalizmi aslen Kapitalizmi ayakta tutmak için bir araç olarak görür ve Emperyalizmi amaç olmaktan ziyade Kapitalizme hizmet eden bir araç olarak tanımlar.

Tarihsel olarak 3 aşama geçirdiği ifade edilen Emperyalizm ilk safhasında XVI. Yüzyıla kadar devam eden ve imparatorlukların genişlemesi evresinde somutlaşmış, Coğrafi keşiflerle olgunlaşmış ve bu sürece kadar “eski Emperyalizm” olarak isimlendirilmiş, son aşamasında “yeni Emperyalizm” diye anılarak yaklaşık olarak

⁵⁴ HARRISON, Lori “A Historio graphical Review” www.eiu.edu.historia Erişim Tarihi: 03.02.2017.

⁵⁵ WATERS, Hazel, “The Great Famine and Anti-Irish Racism”, *Race and Class* 1995, 37, 1, s. 95,akt: HANDERSON, Lori, “A Historio graphical Review”, www.eiu.edu.historia Erişim Tarihi: 03.02.2017.

⁵⁶ KESKİN, Emperyalizm ve Ön Asya ..., s. 300

⁵⁷ Büyük Larousse, “Emperyalizm” mad., C. 7, İstanbul, 2000, s. 147-149.

⁵⁸ HARVEY, David, *Yeni Emperyalizm*, (Çev: Hür Güldü), İstanbul, Everest Yayınları, 2008, s. 115.

⁵⁹ GERAS, Norman, Luxemburg, (Çev: Uygur Kocabaşoğlu, Der: Tom Bottomore), *Marksist Düşünce Sözlüğü*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993, s. 374.

1880’lerde başlamış, Asya ve Afrika’nın yeniden paylaşılması döneminde zirvesine ulaşmıştır.⁶⁰

Emperyalizmin son evresinde yeniden paylaşılması öngörülen Asya ve Afrika’da hâkim güç olan Osmanlı İmparatorluğu’nun bu paylaşım planlarının kurbanı olması kaçınılmazdı. Bu paylaşımların uygulanmasında sürece istinaden geliştirilen “Şark Meselesi” gibi ve geçmişten beri uygulanmakta olup sürece göre pragmatist bir bakış açısıyla yeniden şekil verilen “Kapitülasyonlar” gibi kavramların gündeme girdiği görülmektedir.

2.3.4. Kapitülasyonlar

Kapitülasyon tabiri aslen “Capitulation” diye kullanılan Fransızca bir kelime olup İtalyanca dilinde “Capitolazione” şeklinde kullanılan⁶¹ ve bilgi dünyasında en çok Osmanlı İmparatorluğu ile bazı Avrupa devletleri arasında kurulan ticari anlaşmalar şeklinde yer bulduğu düşünülen, ancak uygulanma dönemi bu ilişkiden çok daha öncelere uzanan bir ekonomik sistemdir.

“Avrupalı devletlerin kendi ülkeleri dışında sürekli ya da geçici olarak bulunan yurttaşlarının, ülkesinde bulundukları devletin yetkilerine değil de, kendi devletlerinin yetkilerine tabi olmak biçiminde elde ettikleri ayrıcalıklarla, ticaret ve gümrük konularında elde ettikleri kolaylıklar ve ayrıcalıklar düzeni”⁶² olarak tanımlanabilen, ticari pozitif ayrımcılık düzeni olan Kapitülasyonlar sadece Osmanlı İmparatorluğu değil, Mısır ve Çin için de uygulanmıştır. Osmanlılar bu uygulama için “Muahedat-ı Atika”, “Uhud-u Atika” ve “İmtiyazadat-ı Atika” isimlerini kullanmıştır.⁶³

Osmanlı İmparatorluğu haricinde Mısır ve Çin için de uygulanan kapitülasyonlar hem ekonomik hem de siyasi bakımdan kabulü zor durumlara yol açacak şekilde Bizans İmparatoru’na da uygulanmıştır. Ortaçağ Avrupa’sında denizlerde egemen olması sonucunda ticarete hâkim güç İtalyan kent devletleri idi. XI. Yüzyılın sonlarından itibaren giderek zayıflamaya başlayan Bizans’ın İmparatoru Alexis ülkesine karşı gerçekleşen Norman saldırılarına karşı ordusu yeterince güçlü olmadığı için yardım talep ettiği İtalyan Kent Devleti Piza’dan bu yardım karşılığında ticari imtiyaz anlaşması teklifi alır. 1111

⁶⁰ BAĞÇE, Hüseyin Emre, “ Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2003, No:28, s. 64.

⁶¹ Meydan Larousse. C. 4, s. 902. Akt. TÜRKMEN, Zekeriya, “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 1995, S. 6, 325-341.

⁶² PAZARCI, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Ankara, Turhan Yayınları, 1998, s. 73.

⁶³ ÇUFALI, Mustafa, “Kapitülasyonların Mahiyeti ve Osmanlı Devleti’nin Yıkılışındaki Rolü”, *Türk Yurdu*, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 156.

yılında imza edilen bu anlaşmanın uygulamasında İmparator Alexis'in hükümleri geciktirici birtakım tutumlar içerisine girmesi sonucunda Piza Devleti tarafından askeri bir müdahalede bulunulur. İmparator daha fazla imtiyazın içinde bulunduğu ikinci bir kapitülasyon anlaşması daha imzalamak zorunda kalır. Bu anlaşmaya göre Piza' dan gelecek olan mallar Bizans sınırları içerisinde serbestçe satışa sunulabilecek, Piza Kilisesi ve Başpiskoposuna para ve ipekli armağanlar vermek Bizans İmparatorunun görevi olacak, Piza Devleti'nden gelecek altın ve gümüş ithalatında hiçbir resim ödenmeyecek, bunun yanında diğer malların ithalinde sadece %4 lük bir resim ödeyecekler, Piza'dan gelecek mallar için İstanbul'da ayrı bir rıhtım, yaşayacakları evler ve mallarını koruyabilecekleri içinde dükkân-mağazaların olduğu bir mahalle kurulacak, İmparatorluğa bağlı adalarda Pizalıların gidiş-gelişlerinde kullanabilecekleri uygun yerler kendilerine verilecek ve bütün bunların karşılığında Bizans İmparatoru da tabiyetinde yaşayan Pizalıları ihtiyaç duyduğunda askere alabilecektir. Ardından diğer İtalyan Şehir Devletleri de çeşitli imtiyazlar elde etmek için zayıflayan Bizans'a çeşitli anlaşmalar imzalatırlar. İmparator Alexis' in ölümünden sonra tahta geçen oğlu Jean bu kapitülasyonları uygulamak istemeyince Venedik-Bizans Savaşı gerçekleşmiş, savaş Bizans'ın yenilgisi ile sonuçlanınca 1126 yılında yapılan bir anlaşma ile Venediklilerin kapitülasyonları kalıcılaştırmış ve Bizans İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu tarafından çökertilene kadar Venediklilerin bu ayrıcalıkları devam etmiştir.⁶⁴

Tarihi seyri içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitülasyon uygulamaları daha öncekilere benzerlikler göstermiş, başlangıçta faydalandığı bu süreçten sonradan hayli zararlı çıkmış, adeta Avrupalıların ekonomik kölesi haline gelmiştir.

Kapitülasyonların uygulanmasında öncü Avrupa gücü Fransa idi. Sonraları dünya egemenliğine dönüşen İngiliz politikaları hemen her yerde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu topraklarında da temelde ticaret üzerinden gelişmiştir.

Bu dönemde uygulamaya koyulan kapitülasyonlardan Osmanlı İmparatorluğu'nun iki temel amacı vardı. Birinci amaç, tek taraflı kapitülasyonların sonucunda ihraç edilen ve ithal edilen mallardan alınacak gümrük vergisi ile hazineye gelir sağlamak, ikincisi ise Batılı merkantilist devletleri birbirlerine karşı kullanarak sadece ekonomik değil siyasi alanda da karlı çıkmak.⁶⁵

⁶⁴ PAMİR, Aybars, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri" *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2002, C. 51 S. 2, s.82.

⁶⁵ Halil İnalcık, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600*, New York, Praeger Publishers, 1973. Akt. AVCI, Halil Ersin, *İngiliz Ermeni İttifakı*, İstanbul, Paraf Yayınları, 2010, s. 17.

2.4. Osmanlı – İngiliz Ticari İlişkilerinin Başlaması

Osmanlı İmparatorluğu bahsi geçen siyasi ve ekonomik planlarında başarılı da olmuş, Avrupalı devletler Osmanlı kapitülasyonları konusunda birbirlerine düşmüşlerdir. Rakibi olan Fransa'nın kapitülasyonlar yoluyla elde ettiği kar ve avantajları gören İngilizler Türklerle temaslar kurmuşlardır. Bunun kendi plan ve programları dışında geliştiğini gören Fransa yetkilileri ise bunun önüne geçmek ve sabote etmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. Her türlü engellemeye rağmen İngilizler gerek İstanbul Yahudileri, gerek güvenilir buldukları Rum tüccarlar vasıtasıyla Osmanlı sarayındaki yöneticilere, akabinde vezirlere ve en sonunda III. Murat'a ulaşmayı başardılar. 1579'dan itibaren başlayan İngiliz – Osmanlı ilişkileri gelişen birtakım siyasi olayların da yön vermesiyle uzun süre ticari zeminde ilerlemiştir. 1580 yılında Osmanlı sarayında yapılan görüşmeler sonrasında William Harborne sayesinde İngilizler Akdeniz'de kendi bayraklarıyla ticaret yapma imtiyazını elde etmişlerdir.⁶⁶

1578-1590 yılları arasında yapılan Osmanlı – İran savaşında ve daha sonra 1593 – 1606 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı – Avusturya savaşlarında Osmanlı ordusunun ihtiyacı olan barut, tüfek, çelik, güherçile gibi savaş malzemeleri İngilizler tarafından sağlanmıştır.⁶⁷

1582 yılında gelen ilk İngiliz elçisinin masraflarını Şark Ticaret Şirketi (East Indian Company-Doğu Hindistan Şirketi) nin karşılaması şirketlerin de devletler gibi sömürü yapabilme yeteneğini ortaya çıkarması bakımından dikkate değer bir göstergedir. Öncü iki devlet olan Fransa ve İngiltere'den sonra diğer Avrupalılar da Osmanlı İmparatorluğu ile *akidnameler* imzalayarak bu sürece dâhil olmuşlardır. Flemenk, Leh, Ceneviz, Venedik tüccarları da Fransız ve İngilizler gibi Osmanlı coğrafyalarında rahatça ticaret yapabilme yetkisi ile donanmış ancak bu süreçte Osmanlı'nın yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek uğrunda yaptığı bu antlaşmalardan eşit şartlarda mücadele edemeyen yerli tüccarlar büyük zararlar görmüşlerdi. Bir eyaletten diğer eyalete geçirilecek yerli bir mal yerli tüccardan %12 ile %50 arası bir oranda resme tabi tutulurken yabancı bir tüccar malları için sadece % 3 oranında bir gümrük vergisi ödemekteydi.⁶⁸

İlk imtiyazı Kanuni Sultan Süleyman'dan 1553 yılında alan İngiliz tüccar Anthony Jenkinson'ın "*ticaret müsaadenamesi*" sembolik bir değer taşımaktadır. Çünkü Jenkinson

⁶⁶ AVCI, Halil Ersin, İngiliz Ermeni İttifakı ..., s. 17-18.

⁶⁷ VERNON, J. Parry, "Osmanlı İmparatorluğu 1566-1617", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, IV, (Çev: Necmi Ülker), Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1988, s. 171-172. Akt. AVCI, Halil Ersin, İngiliz Ermeni İttifakı, ..., s.17-18.

⁶⁸ CEM, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Baskı, 2015, s. 182-183.

ve adamları Suriye üzerinden yürütülecek bir ticaret hattı yerine Moskova Şirketi (Muscovy Company) sayesinde Rusya üzerinden yürüyecek bir hattın daha işe yarar olduğu düşüncesinde olup kendi dönemlerinde faaliyetlerini bu güzergâhta gerçekleştirdiler.⁶⁹ İngiliz tüccarlar zaman içerisinde Fransız etkisi altındaki Akdeniz ticaretini kırmaya başlayıp Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha fazla ticari imtiyazlar elde ettikçe Türk pazarları ve akabinde İran, Hindistan pazarlarına girebilme imkânı buldular. İngiliz tüccarlar bu ekonomik durumu sürekli hale getirebilmek amacıyla toplam 244 yıl faaliyet gösterecek bir şirket kurdular. 1581 yılında Kraliçe Elizabeth' in tasdikini alan bu şirket 1825 yılına kadar etkin olarak Osmanlı- İngiliz ticaretini organize eden ve yöneten Türkiye Şirketi (Turkey Company) dır.⁷⁰ Ayrı bir İngiliz ticari grubu olan Venedik Şirketi (Venice Company) ile Türkiye Şirketi'nin birleşmesi ile Levant Şirketi (Levant Company) ismi ile anılması 1592'den itibaren somutlaşmıştır.⁷¹

Bu çalışmalar temelde ekonomik amaçlar gütmüş olmakla birlikte her zaman bazı siyasi amaçlara da hizmet etmiştir. XIX. Yüzyıl emperyalizminin altyapısı bu ekonomik dönemde hazırlanmıştır. Fransızlar Papa'nın da dâhil olduğu bir planla 1600'lerde Cizvit papazlarını İstanbul, İzmir, Selanik gibi toplumsal sıklet merkezlerine göndermişlerdi. Bu papazların gönderilmesindeki amaç Osmanlı coğrafyasında yaşayan Ortodoks Hristiyanları Katolik mezhebine çekmektir.⁷²

1768-1774 yıllarında yapılan Osmanlı - Rus Savaşı'ndan büyük bir felaketle çıkan Osmanlı İmparatorluğu Ruslara da imtiyazlar tanımış, bu tarihten itibaren kapitülasyonlar ülkenin ekonomik olarak sömürü sisteminin legal zemindeki ismi gibi kullanılmaya başlanmıştır. Devletin ekonomik anlamda felci olmaya dönüşen bu uygulamadan Avrupalılar Osmanlı İmparatorluğu'nun çıktığı güne kadar vazgeçmeye yanaşmadılar.⁷³

Osmanlı tabiiyetindeki insanların kendi uyruklarından vazgeçip İngiliz, Fransız, Rus tabiiyetine girmesine sebep olacak kadar yerli üretici ve tüccarı bunaltan kapitülasyonlardan kurtulmak için Osmanlı İmparatorluğu idarecileri tarafından Tanzimat ve Meşrutiyet ilanlarında bazı hamleler yapıldıysa da bu girişimler daha kötü sonuçlar getirmesine sebep olmuş, artık piyasalarda yabancı sikkelerin hâkim olması sonucunu

⁶⁹ KÜTÜKOĞLU, Mübühât, *Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 13.

⁷⁰ KURAT, Akdes Nimet, *Türk İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952.

⁷¹ KÜTÜKOĞLU, Mübühât, *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri 1580-1850*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013, s. 18-20.

⁷² CEM, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, s. 183.

⁷³ İNALCIK, Halil, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s. 142.

doğurmuştur. 1915 Sanayi sayımında ülkede sadece 282 işletmenin ayakta kaldığı ve 14000 işçinin çalıştığı bu kurumların çoğunun ya direkt olarak yabancı tüccarların ya da dolaylı olarak onlara bağlı kişilerin elinde olduğu görülmüştür.⁷⁴

Uzun süre ticaret üzerinden devam eden Osmanlı – İngiliz ekonomik ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul edilen olay 1578-1590 arasındaki Osmanlı – Safevi (İran) Savaşıdır. Savaş esnasında duyulan askeri mühimmat ihtiyacını üretimle karşılamaya çalışmak Osmanlılar için ortaya çıkaracağı zaman kaybıyla savaşın kaybına sebep olabilirdi. Doğal olarak dışarıdan satın alma ile temin etme yoluna başvuran Osmanlı idarecileri karşılarında Papa'nın Katolik devletlere verdiği Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'na kesinlikle silah satışının yapılamayacağı emrini buldular. Bu emir gereği isteseler de satış yapamayacak olan Avrupa devletleri içerisinde istisnai bir devlet vardı. O da Kraliçesi Papa tarafından aforoz edilmiş olan İngiltere idi. Kraliçenin aforoz edilmesi sebebiyle Papa'dan bağımsız hareket edebilen İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'na savaş esnasında ihtiyaç duyduğu silah ve mühimmatları satmış ve sadece ticaret yapmakla kalmamış aynı zamanda kendisini tehdit eden Habsburg İspanya'sına karşı dönemin süper gücü olan Osmanlı İmparatorluğu'nun desteğini de kazanmıştır. Bunun kısa geçmişteki somut örneği de İngiltere'nin karşısında durmakta idi. Fransa Habsburgların Almanya ve Avusturya kolundan gelen Şarlken tarafından tehdit edildiğinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan aldığı destek sayesinde ayakta kalmıştı. Dolaylı olarak Fransa Avrupa kıtasındaki varlığını Osmanlılara borçlu idi. Bunlara ilaveten İngilizler Osmanlılar ile yaptıkları ticaretten kazandıkları para sayesinde çok ihtiyaçları olan donanmayı da kurabilmişlerdir. Halen skolastik bakış açısından ve Ortaçağ geriliğinden çıkmamış olan İngiliz toplumunun tepkisini çekmemek adına Kraliçe Elizabeth Sultan III. Murat'a İslam'a methiyelerle dolu yazdığı mektupların aksine halkına karşı sadece eski kilise çanlarını sattığını duyurmuştur. O dönem yapılan ticarete İngiltere'de “Bells Trade” (Çan Ticareti) denilmesinin sebebi de budur.⁷⁵

1578 de gerçekleşen Osmanlı – Portekiz Savaşı'nda yenilen Portekizlilerin 2 yıl sonra İspanya tarafından istilası sonucunda İngiltere ile Portekiz'i ortak düşman olan İspanya'ya karşı birbirine yaklaştırmıştır. Bu yakınlaşma yardımlaşmayı da peşinden getirmiş ve dönemin denizlerde en üstün devletlerinden biri olan Portekizlilerin tecrübeleri

⁷⁴ KARAMÜRSEL, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989, s. 89.

⁷⁵ BURTON, Jonathan, “Anglo-Ottoman Relations and Image of the Turk in Tamburlaine”, *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 2000, C. 30, S. 1 s. 130. Akt. AVCI, Halil Ersin, İngiliz Ermeni İttifakı, ..., s. 20-25.

sayesinde İngilizler Basra Körfezi, İran ve Hindistan'a giden deniz yollarını ve bu bölgelerdeki ticaret merkezlerini öğrenebilmişlerdir. 1640 yılına kadar gücünü sürdürebilen Sömürgeci Portekiz Devleti bu tarihten itibaren gücünü kaybedip kendi coğrafyasına çekilmesi ile tarihin en büyük sömürgeci devleti olan İngiltere sahneye çıkmıştır.

Bells Trade üzerinden yapılan silah ticareti sadece İran ile yapılan savaşlarda değil aynı zamanda Portekiz ile yapılan savaşlarda da sürmüştür. İngilizler bir yandan Osmanlılara Portekizlilerle savaşması için silah satıyorken bir yandan da bölgede kendisini tehdit eden İspanya'ya karşı Portekizlilerle ittifak kurma politikaları gütmekteydi.⁷⁶

1688 yılında yaşanan iç savaşın ardından Protestan parlamentonun Katolik kral önünde galip gelmesi ile tüm ülkede parlamento üstünlüğünün kabulü ve akabinde iktidara gelen Hannover Hanedanının ticaret burjuvazisi ile olan ilişkilerinin yönetim anlayışını şekillendirmesi İngiltere sömürgeciliğinin başlangıç noktası olarak değerlendirilebilir. Bu gelişmelerden sonra denizlerdeki başarı ve yayılmacılık İngiliz sömürge imparatorluğunu gerçekleştirdi. Tahtta olan II. James'in indirilişi ve yerine III. William'ın gelişi ile ihtilalcilerin isteği olan yayılmacılık uygulama sahası buldu. Şanlı Devrim (*Glorious Revolution*) olarak tarihe geçen bu olayla beraber merkantilist askeri tedbirler almayı hedefleyen II. James'in gidişi sonucunda tarıma dayalı bir İngiliz toplumu yerine ticari bir İngiliz toplumu yaratma hedefleri gözetilmiştir.⁷⁷

Hindistan coğrafyasında sömürgecilik bayrağını Vasco De Gama sonrasında bölgeye yerleşmiş bulunan Portekizlilerden alan İngilizlerin bölgeye ilk intikali 1612 yılında bir ticaret merkezi kurması ile başladı. 1600 yılında Kraliçe Elizabeth'in Londra Ticaret Şirketine verdiği Hindistan'da ticaret yapma tekeli arkasından kurulan bu şirket daha sonra Britanyalı Doğu Hindistan Şirketi (British East India Company) ismini almış ve 250 yıl bölge ticaretini yönetmiştir. Bahsi geçen şirketin kendisine ait bir ordusu vardı. Direkt ya da dolaylı olarak 70 milyon dönümlük araziyi kontrol eden ve dünya nüfusunun 1/5 ini etkilemekte olan bir yapıydı. Şirket ticari bir amaçla işe başlayan ancak sonra emperyalizmin öncülüğü görevini üstlenen dev bir mekanizma idi.⁷⁸

⁷⁶ AVCI, İngiliz Ermeni İttifakı ..., s. 25.

⁷⁷ PINCUS, Steve, "1688: The First Modern Revolution", Yale University Press, Connecticut USA, 2009, -- https://en.wikipedia.org/wiki/Glorious_Revolution – Erişim Tarihi: 06.12.2016.

⁷⁸ GARDNER, Brian, *The East India Company: A History*, McCall Publishing, New York, 1971, s. 1-11.

2.5. Sanayi Devrimi

Dünyanın alışlagelmiş düzenini bozan olaylar ardı ardına gelmeye devam ederken yıllara yayılan bu gelişmeleri destekleyen ve bir sarmal halinde bu gelişmelerden etkilenen süreçler yaşanmaya devam ediyordu. Sanayi Devrimi ismi verilen makinelerin hayata egemen olduğu, makineleri üreten ve yönetenlerin toplumları ve dünyayı yönettiği süreç en büyük teknolojik ve toplumsal olayların sebebini teşkil etmiştir.

Çıkış noktası olarak dokumacılık alanında kullanılacak makinelerin teknolojik ilerlemesine odaklanan sanayideki gelişim Watt'ın patentini aldığı buhar makinelerinin dokumacılık fabrikalarında kullanılmasıyla seyir değiştirdi. ⁷⁹Artık buhar makinesi ile daha hızlı ve etkili çalışan tekstil makineleri bu alanda fabrikalaşmanın önünü açmıştı. Bunun arkasından makinenin daha birçok alanda da kullanılması yeni makinelerin üretebileceği fikrini de geliştirmiş ve bu buluş insanlığa yeni bir rotanın çizilmesini sağlamıştır.

En genel haliyle insan ve hayvana dayanan üretim modelinden makine gücünün hâkim olduğu üretim modeline geçiş olarak tanımlanan Sanayi Devrimi 1750'lerde İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Makine gücünün insan gücünün yerini aldığı bu süreçte üretim hızla artmış, üretimin ihtiyaç duyduğu pazar ve hammadde ihtiyacı ortaya çıkmış ve bunların sonucu olarak yeni yollar ve yeni araçlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçların arkasından süreci yönetenler yeni ekonomik ve ideolojik bakış açıları geliştirmişler ve dünya Emperyalizm, Kapitalizm ve Komünizm gibi kavramlarla tanışmıştır. ⁸⁰

Buhar makinesinin icadı ile başladığı belirlenen sanayi devrimi bu makinenin uygulama sahaları arasında gemileri de bulması sonucu ulaşım birkaç kat hızlanmış, bu hızlanma doğal olarak ticarete yansıdığı gibi askeri sahalara da yansımıştır. Buharlı gemileri kullanmak ve artan makineleşme sonrasında insanlık için yeni bir çığır olarak değerlendirilen fabrikalaşmayı sürdürebilmek adına birinci dereceden gerekli hammadde olan kömürü barındıran coğrafyalar stratejik hedeflere dönüşmüş, buraları işgal etmek ve kaynaklarını kullanmak Batılı devletler için, özellikle İngiltere açısından içinde sadece kazancın olduğu yeni bir ekonomi modeli yaratmıştır.

İngiltere uzandığı her coğrafyayı elde etmek için kanlı savaşlar vermek zorunda kalmamıştır. 1728-1729 da Avustralya kıtasının doğu kıyılarından kuzeye doğru ilerleyen

⁷⁹ USLUBAŞ, Tolga, *Geçmişten Günümüze Dünya-İlkçağlardan Günümüze Dünya Tarihi*, İstanbul, CNR Studio, 2013, s. 258.

⁸⁰ BRAUDEL, Fernand, *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, (Çev: Mustafa Özel), İstanbul, Ağaç Yayınları, 1991, s. 202.

ve 1768-1769 da Yeni Zelanda kıyılarının planını çizen James Cook yaptığı üç seyahatten sonra coğrafi kimliklerini de tanımlamış olmasına rağmen Avustralya'nın doğusu ve komşu adaların Britanya'ya ait bölgeler olduğunu iddia etti. İngilizler bölgeye 1788 yılında geldiklerinde bütün Avustralya üzerinde hak iddia etme niyetinde değildi. 1830'lara gelindiğinde neredeyse hiç kan dökmeden Kuzey Amerika büyüklüğünde bir kıta bütün kaynaklarıyla İngilizlerin kontrolüne girmişti. 1850 lerde 400.000'e ulaşan İngiliz nüfusu 1851'de kıtada altının bulunması sonrası gelen İngiliz göçmenlerle 1860 yılında nüfus milyonu geçmiş durumdaydı. Deniz taşımacılığında görülen ilerlemeler sonrası İngiltere'nin yün, şeker, buğday kaynağı haline gelen Avustralya ve Yeni Zelanda 1870 lerde vapur ulaşımının sağlanması ve soğutma teknolojisinin kıtaya ulaşması sonrasında et endüstrisinde de ilerleyerek 19.000 kilometre ötedeki İngiltere'ye bağlılığını gönüllü olarak kabullendi.⁸¹

Buhar, demir ve kömürün birlikte kullanılması yeni bir ulaşım türü olan “demiryolu çağı” nı başlatmış ve böylelikle uğruna savaşılan denizyollarının yanına bir de demiryolları ve demiryolları inşa edilebilecek rotalar eklenmiştir. Bu yeni ulaşım vasıtası sayesinde ülkelerin erişilmesi güç olan iç bölgelerine de hızla gidilebilmiş ve o bölgelerde de yeni fabrikalar kurulmuştur. 1850 lere gelindiğinde İngiltere'nin demiryolu ağı 26.000 kilometreye varmış, ardından gelen Almanya ise aynı yıllarda 4000 kilometrelik bir ağa sahip olabiliyordu. Prusya Genelkurmay Başkanı Von Moltke bu sistemi askeri birliklerin cepheye taşınabilmesi amacıyla yönelik olarak militarist bir bakış açısıyla düzenlemişti. Ticaretin canlanmasını da sağlayan demiryolları askeri alan haricinde cereyan eden ekonomik savaş da hızlandırmış Amerika Birleşik Devletleri kıtanın iki yakasını birbirine bağlayan demiryolları sayesinde endüstrileşmeye başlamış ve yeni dünya düzeninde ciddi bir rakip olacağının işaretini vermeye başlamıştı. Bu yeni emperyal olma adayı güç, var olanların üzerine 1880-1890 arasındaki on yıllık zaman diliminde 115.000 kilometre eklemiştir. 1913 yılına ulaşıldığında İngiltere demiryolu ağını iki, Fransa dört, Almanya altı katına çıkarmıştı. Rusya demiryolları sayesinde Pasifik Okyanusu'ndan Asya'nın içlerine kadar otoritesini kurmuştu. 1917 yılında Bolşevikler demiryollarını sıkıca kontrol altında tutabildikleri için devrim yapmayı ve rejimi değiştirmeyi başarabilmişlerdir.⁸²

⁸¹ WOODRUFF, William, *Modern Dünya Tarihi*, (Çev: Hale Vardar & Arda Vardar), İstanbul, Pozitif Yayınları, 2002, s. 100-101.

⁸² SANDER, İlkçağlardan 1918'e Siyasi Tarih ..., s. 211.

Bütün bu gelişmeler incelendiğinde Sanayi Devriminin getirdiği yeni boyutlar sadece teknolojik anlamda değil ekonomik ve siyasi anlamda da dünya tarihini değiştirmiştir.

Ortaçağın bitmesi ile ivmesel bir ilerleme sürecine giren Batı dünyası hızla ekonomik ve sosyal açılardan kalkınma dönemlerini içselleştirirken elbette sadece bir tek olayın veya sadece birkaç olayın etkisinde kalmamıştır. Birbiri ardına yaşanan gelişmelerin toplumları yükselttiği gibi iç sorunların yaşandığı ve bu iç sorunların ortaya çıkardığı yeni düzenlerin kurulduğu toplumsal çalkantıları yaşamaları kaçınılmazdı. Sanayi devriminin gerçekleşmesi ülke ekonomilerine ne kadar olumlu etkileri olmuşsa da bir o kadar da toplumların içinde yeni ve tanınmadık bunalımların çıkmasını sağlamıştır. Charles Dickens gibi yazarların romanları sanayileşen toplumların birey bazında yaşanan psikolojik depresyonlarına ve toplum bazında yaşanan sosyolojik sıkıntılara işaret etmektedir. Bu eserlerde tasvir edilen şehir hayatında insanlar sadece çalışmaya odaklı, sağlık sorunları en üst seviyelerde, şehirlerin üzeri fabrikaların ürettiği kömür dumanlarıyla örülmüş sislerle kaplıdır ve insan hakları ihlalleri sınır tanımaz boyutlardadır.

Rönesans ve Reform gibi süreçlerle skolastik düşüncenin yıkılması sayesinde fikirlerini özgürce yaşama imkânı bulan batı toplumları daha ileri aşamada Merkantilist Ekonomiyi geliştirmiştir. Coğrafi keşifler sonrasında merkantilizm uygulama sahalarına kavuşunca batı insanı madene, hammaddeye ve dolaylı olarak paraya kavuşmuştur. Beraberinde başlayan Sömürgecilik döneminde Batı kendi ekonomisini hızla düzeltirken yeni bir iktisadi anlayış geliştirerek Ticari Kapitalizme geçişini gerçekleştirmiştir. Bu yeni ekonomik düzende Burjuva sınıfı ülke ekonomisini eline geçirme fırsatı yakalamış ve bunu değerlendirmiştir.

Siyasi gelişmeler arkasında ekonomik gelişmeleri getirirken aynı doğrultuda bilimsel ilerlemeler gerçekleşmişti ve düşünsel planda da gelişmelerin oluşması kaçınılmazdı. Bu düşünsel gelişmeleri de toplumların aydınlanması diye isimlendirmek gerekir. Avrupa'da Hume, Descartes, Spinoza, Kant, Rousseau, Montesqueu, Diderot gibi düşünürlerin etkisiyle yeni bir sosyal ve siyasi anlayış ortaya çıkmıştır.

Ticaret Kapitalizminden Sanayi Devrimine geçen Avrupa ekonomik bakımdan da Sanayi Kapitalizmine girmiştir. Liberalizm bu dönemde büyük ilerleme kaydetti ve bu ilerleyişte en kazançlı çıkan kesim olan Burjuva sınıfı artık sadece ekonomide değil ülke yönetiminde de aktif unsur olmayı istemekteydi.

Tarihsel olayları analitik bir şekilde incelemek gerektiğinde neden – sonuç bağlamlarını değerlendirmek bir zorunluluktur. Dünya tarihinin en önemli siyasi gelişmelerinden biri olan Fransız Devrimi ele alınmak istendiğinde bu devrimin oluşmasını sağlayan birçok faktörün devrede olduğu görülür. Bununla birlikte sonrasında görülen siyasi ve sosyal olayların birçoğunun sebebinin de Fransız Devrimi olduğu görülecektir. Fransızların bu denli etkili olan devrim süreci Avrupa’da ve dünyanın birçok bölgesinde özellikle siyasi gelişmeler açısından tam anlamıyla bir dönüşüm başlatmıştır.

Coğrafi keşifler sonrası Kuzey Amerika kısmı da kıtanın güney kısmının uğradığı akıbete uğramış ve Avrupa sömürgeciliğinin hücumuna maruz kalmıştır. Bu sömürgeci devletlerin başında İspanyollar, Fransızlar ve İngilizler gelmekte idi. İlk koloniyi İspanyollar 1565’te Florida’da kurmuşlar daha sonra Teksas’ı da ele geçirerek Kaliforniya’ya kadar olan toprakları kontrolleri altına almışlardır. Fransızlar ise daha çok bugün Kanada Devleti’nin yer aldığı topraklarda kendisine koloniler kurmuştu. Kral XIV. Louis’nin adını Mississippi nehri bölgesine Louisiana olarak vermişlerdir. İngilizler ise 1607 yılında Kuzey Amerika Virginia bölgesinde yerleşmeye başladı. 1620 de Mayflower gemisiyle gelen göçmenler Massachusetts’e yerleştiler ve sonra Atlantik’in kuzeyine doğru ilerlemişlerdir. 1620 de gelenler Maryland’e yerleştiler.⁸³

Diğer sömürgeci devletlerden farklı olarak İngiltere Kuzey Amerika bölgesinde altın ve elmas bularak tekrar ülkesine dönmeyi düşünen geçici göçmenlerle bölgeye gelmiş değildi. İngiliz göçmenler ülkelerinde yaşadıkları dinsel baskı, yoksulluk, özgürlük ve yepyeni bir yaşam alanı bulmak gibi kalıcı bir göç düşüncesi ile geldiler. İngilizler İspanyol ve Portekizli serüvenci kişiler gibi değil, aileleriyle birlikte bölgeye gelmişler ve Kuzey Amerika’nın yerli unsurlarıyla karışmamışlardır. Bu tutumları bütünlüklerini korumada çok etkili olmuştur. Diğer Avrupalılar gelirken geri dönmeyi hesapladıkları için ailelerini getirmemiş, geri dönemeyenler ise bölge halklarının arasına karışmış, böylelikle Kuzey Amerika’dan farklı olarak Güney Amerika’da birbirinden farklı melez ırklar ortaya çıkmıştır. Kuzey Amerika zaman içerisinde birleşerek güçlü devletler kurarken güneydekiler hiçbir zaman birleşememiş, hepsi birbirinden ayrı ve güçsüz 20’den fazla devletten meydana gelmiştir.⁸⁴

⁸³ ARMAOĞLU, Fahri, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, İstanbul, Timaş Yayınları, 14. Baskı, 2014, s. 45-46.

⁸⁴ SANDER, İlkçağlardan 1918’e Siyasi Tarih ..., s.152-153.

İngiltere’den gelenlerin yeni yerleşim bölgeleri kurmasıyla birlikte daha önce gelen göçmenler de arazilerini genişletmeye başladılar. Bu şekilde bir yaşama alanının oluşması İngiltere Devleti’nin kontrolü dışında oluşmadı. Her ne kadar bu göçmenlerin Mayflower gemisi ile kaçan Puritenler gibi bazıları İngiltere Kralı’na muhalefet etmelerinden dolayı Kuzey Amerika’ya yerleşmiş iseler de İngiltere Devleti bunlara Kral Kolonisi anlamına gelen “Crown Colony” adı ile anmakta idi. Kuzey Amerika’da kurulan bu yapı bir şekilde İngiltere Devleti’nin bir uydusu gibi idi. Kral yerine Vali, Lordlar Kamarası yerine Konsey, Avam Kamarası yerine Temsilciler Meclisi vardı.

Bahsi geçen tutumlar derinlemesine incelendiğinde İngiliz yayılmacılığının coğrafi keşifler ve sömürgecilik süreçlerinin başlatan veya yürüten diğer Avrupalılardan farklı olarak daha sistemli ve hedefleri olan bir bakış açısı taşıdığı görülür. İngilizler bu yaklaşımlarını daha sonraki yüzyıllarda da geliştirerek sürdürmüşler ve büyük İngiliz sistemini XVIII. ve XIX. yüzyıllarda hayata sokabilmişlerdir.

Gelişimin ticaret üzerinden başlatıldığı İngiliz politikasında ticaretin gerçekleştirildiği güzergâhlar gittikçe önem kazanmış ve bu rotaların güvenliğini sağlamak fikri zamanla ticaretin yapıldığı merkezlere hâkim olma düşüncesine dönüşmüştür.

Beyni Londra’da olan İngiliz Krallığı’nın kalbi artık başlarda en iyi ticari hedef olan Güneydoğu Asya topraklarıdır. İngilizler için Hindistan zengin doğal kaynakları ile ekonomik gelecek vadeden ve tekâmüle yaklaşmamış insan toplulukları ile güzel bir askeri potansiyeldir. Bu potansiyeli planlı ve programlı bir şekilde değerlendirmesini bilen İngilizler artık direnen Kuzey Amerika halkları yerine uzun süre kayda değer bir direnç göstermeyen Hindistan insanlarını sömürgeleri haline getirmeyi daha tehlikesiz ve faydalı görmüşlerdi. Dolaylı olarak Hindistan aynı zamanda İngiliz Krallığı için korunması gereken bir merkeze ve bu merkezin yolları da siyasi veya gerekirse askeri yöntemlerle ele geçirilmesi gereken hedeflere dönüşmüştü. Bu istikametinde kurulu devletlerden en büyüğü ise Osmanlı İmparatorluğu idi.

Osmanlı İmparatorluğu XVII. yüzyılda ve öncesinde gösterdiği güç ve birikimi doğru yönetememiş olmakla artık Avrupa devletleri ve Rusya için askeri, ekonomik ve siyasi anlamda manipülasyonlara açık konumda bulunmakta idi.

Napolyon Mısır’a saldırarak Osmanlı İmparatorluğu’nun topraklarını işgale yürümüş, ancak Filistin’in kuzeyinde durdurulabilmişti. Ruslar Karadeniz’de ve

Güneydoğu Avrupa’da Osmanlılarla düşmanlıklarında sınır tanımaz hale gelmiş vaziyetteydi.

Bu süreçlerde Osmanlı başka büyük devletlerin desteğine ihtiyaç duyduğunda İngiltere’yi zaman zaman yanında, zaman zaman karşısında bulmuştur.

2.6. XIX. Yüzyıl Osmanlı Avrupa’sındaki Genel Durum

Rönesans sırasında Yunan edebiyatı ve eski Grek medeniyeti ile tanışan Avrupalı aydınlar arasında bir Yunan hayranlığı gelişmeye başladı. Fransız aydınlardan Voltaire, İngiliz aydınlardan Lord Byron gibi büyük edebi şahsiyetlerin eserlerinde Yunan sempatisini işlemeye başlamasıyla Avrupa halkları içinde Osmanlı Rumlarının hali ilgi uyandırmaya başladı. Bu ilginin doğal sonucu olarak Osmanlı karşıtı siyasetçiler de bu durumdan siyasi bir sonuç çıkarma planları yapmaya başlamışlardır. XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun en büyük iki düşmanı olan Rusya ve Avusturya bazen birlikte, bazen birbirinden bağımsız şekilde Yunan halkı içerisinde ayrılıkçı politikaları kışkırttılar. 1768-1774 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Mora Yarımadası’nda kısa süre hâkimiyet kuran Rusların Yunanlılar arasında milliyetçilik propagandaları yaptıkları görülmüştür. Bu savaşa son veren Küçük Kaynarca Anlaşması’nda İstanbul’da bir Rus Kilisesi açılması, istenilen noktalara Rus konsoloslukları açılması gibi maddeler Osmanlı İmparatorluğu’nun Hristiyan halklarını kışkırtmak amacıyla Rusların koydurdukları maddelerdir.⁸⁵

Osmanlı Hristiyan tebaasının ekonomik açılımları da bu uluslararası müdahalelere zemin hazırlamıştır. Nitekim ticaretin gelişmesi, zirai üretimin artması ve işletmenin şekil değiştirmeye başlaması askerlik yükümlülüğünden muaf olan ve sadece tercümanlık memuriyeti ile devlet kademelerinde yer alabilen Hristiyan Osmanlılar karşılına çıkan iktisadi fırsatlardan istifade etmeye başlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu aynı anda ortaya çıkmaya başlayan Balkan isyanları ve yeni ekonomik atmosferi birarada değerlendirerek Hristiyan köylülerin huzursuzluğunu önlemek için 1815’den sonra onlar tarafından işlenen miri araziye mülk olarak edinmelerine kabul etmeye başlamıştır.⁸⁶

1820 yılında Tepedelenli Ali Paşa’nın Yanya Sancak beyliği görevinden azledilmesi üzerine isyana kalkışması sonucu isyanı bastırmak için Hurşit Paşa komutasındaki birlikler Yanya’ya doğru sefere çıkınca Rumlar ayrılıkçı darbeyi vurmanın

⁸⁵ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 108-122.

⁸⁶ KARPAT, Kemal H., *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s. 35.

fırsatını ele geçirdiklerine inanarak isyan başlattılar. Yunan bağımsızlığını sağlamak amacıyla kurulan Etnik-i Eteryâ cemiyeti Rus Çarı Nikola'nın harp yaveri Aleksandr İpsilanti tarafından yönetilmiştir. Bu kişi isyanın Eflak-Buğdan'da başlatılmasını Rus askerlerine yakın olmasından dolayı istemiş, ancak halkın desteğini alamamış olmasından dolayı ilk isyan girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ancak, 1821 yılında Mora'da başlatılan isyan papazlar ve bölge halkı tarafından sahiplenilmiş, devlet tarafından alınan her türlü tedbire rağmen önüne geçilemeyerek büyümüştür. İsyanın Ruslar tarafından organize edildiği fikrinden harekete eden Fener Rum Patrikhanesinin başındaki Patrik Gregoryas isyancıları aforoz ettiğine dair ilan yayınlamış olmasına rağmen daha sonra kendisinin de kalkışmanın bir parçası olduğu ortaya çıkınca Patrikhanenin kapısı önünde resmi elbiseleriyle asılarak idam edilmiştir.⁸⁷

Yunan isyanları esnasında bir diğer önemli değişken ise deniz ticaretini elinde tutan ve 600 kadar gemiye sahip olan ticaret erbabıdır. Mora'daki Rum köylüsünün büyük bir kısmı topraksızlıktan başka bir kısmı ise faizcilerin baskısı ile topraklarını kaybetmekten; ayrıca bütün halk yüksek vergilerden şikâyetçiydiler.⁸⁸ Yunanistan'daki isyanlar bölgedeki demografik yapıyı da etkilemiştir. Nitekim Bilal Şimşir'in⁸⁹ de işaret ettiği üzere 1821–1838 yılları arasında Yunanistan'ın nüfusu 938.765'ten 752.077'ye inerken bu durum önemli ölçüde Mora Türklerinin bölgeden ayrılmasının bir sonucudur. Bu süre zarfında orta Yunanistan'da Türk nüfusun Rum nüfusa oranı onda bire kadar gerilerken Mora etrafındaki adalarda hiç Türk kalmamıştır.

1824 yılına kadar sadece bölge Rumları ve Türkler arasında cereyan eden isyan henüz uluslararası bir mahiyet kazanma olgunluğuna erişememişti. Ancak gerek çete reislerinin gerekse anayasa taraftarları olan grubun somut başarıları görüldükçe Avrupa kamuoyunda Yunan hayranlığı gittikçe arttı. 1822 yılında Epidor'da kurulan bir meclis tarafından bağımsızlık ilan edilmesi umutları yeşertmiş ve İngiliz şair Lord Byron, Fransız komutan Albay Fabrier gibi Avrupalı elitler de isyana bizzat katılmışlardır. Kontrolden çıkan isyana müdahale etmek için gönderilen Yeniçeriler askerlik namına hiçbir başarı gösteremiyordu. Bunun üzerine Mehmet Ali Paşa Girit ve Mora valiliklerinin kendisine verilmesi karşılığında Yunan isyanına müdahale etmesi için oğlu İbrahim Paşa'nın komutasında Avrupalı düzen ve disipline sahip olan ordusunu ve donanmasını

⁸⁷ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 108-122.

⁸⁸ KARPAT, Kemal H., *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s. 37.

⁸⁹ ŞİMŞİR, Bilal, *Ege Sorunu, Belgeler, (1912-1913)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989, C 1, s. 22.

görevlendirdi. Dört yıldır devlet tarafından bastırılmayan isyan İbrahim Paşa tarafından kolaylıkla bastırıldı.⁹⁰

İlk ayaklanan Balkan halkı olan Sırp isyanının Rus nüfuzunu bölgede üstün hale getireceğinden endişe eden Avrupalı Devletler bu isyanı desteklememişlerdir. Ancak konu Yunanlılarla ilgili olarak tekrar gündeme geldiğinde ürettiği sanayi mallarını Akdeniz ülkelerine pazarlama düşüncesini taşıyan İngilizler ve Fransızlar, Mora'nın muhtar bir ülke haline getirilmesi amacıyla Petersburg'da Rusya ile bir protokol imzalamışlardır.⁹¹

Bu sırada ölen Rus Çarı I.Aleksandr'ın yerine geçen Çar I. Nikola savaş taraftarı, Yunan sempatizanı, Viyana'da kurulmuş olan kutsal birlik karşıtı ve güçlü bir Mehmet Ali Paşa'nın Doğu Akdeniz'deki hâkimiyetini tehlikeli bulan bir kişi idi. Aynen kendisi gibi Doğu Akdeniz'de kuvvetli bir Mehmet Ali Paşa yönetimini uygun görmeyen bir diğer güç ise İngiltere idi. Ancak İngiltere sadece Mehmet Ali Paşa'yı değil güçlü bir Rusya'nın da bölgede bulunmasını istemiyordu. İngilizler için en uygun durum güçsüz bir Osmanlı İmparatorluğu, küçük bir Yunanistan idi. Sözde İbrahim Paşa'nın zulümlerini durdurmak için İngilizler ve Ruslar kendi aralarında 4 Nisan 1827'de St. Petersburg anlaşmasını yaptılar. Bu anlaşmada Türklerin Yunanistan topraklarından çıkarılması, Yunanistan'ın muhtariyet olarak tanınması gibi maddeler vardı. Bu ise Yunanistan'ın tam bağımsızlığı için atılan en somut adım olma hüviyetini taşımaktaydı. Bu metni Prusya, Avusturya ve Fransa'ya imzalamaları için sunduklarında Avusturya ve Prusya bunun Rus zaferi olacağı düşüncesiyle imzalamadı. Fransa ise 1815 Viyana Kongresi'nin kendisine karşı yapılan bir anlaşma olması ve bu hamle ile o birliği bozacağı düşüncesi ile St. Petersburg kararlarını imzaladı. İçişlerine müdahale edildiği itirazıyla kendisine dayatılan bu metni onaylamayan Osmanlı İmparatorluğu'nu sıkıştırmak için bu üç devlet donanmalarını Mora'ya göndererek çarpışan tarafları anlaşma yapmaya zorladılar. Buna İbrahim Paşa direniş gösterince 20 Kasım 1827 tarihinde Navarin'de hem Osmanlı donanmasının hem de Mısır donanmasının gemileri batırıldı. Bu olay sonrasında fiilen Osmanlı İmparatorluğu'nu karşısına alan İngiltere ve Fransa'nın yetkilileri bir savaş durumu çıkmaması için geri adımlar attılar ve İngilizler kendi gemileri ile İbrahim Paşa ve askerlerini Mısır'a taşıdı. Fransızlar da Mora'ya geçici bir işgal için 30.000 askerle bir çıkarma yaptı.⁹²

⁹⁰ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 108-122.

⁹¹ KARPAT, Kemal H., *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013, s. 38.

⁹² KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 108-122.

Bir Avrupa birleşik donanmasının ani baskını ile deniz kuvvetleri tamamıyla yok olan Osmanlı İmparatorluğu aynı yıllarda kapatılan Yeniçeri Ocağı'nın getirdiği eksiklik yüzünden karada da güç kaybetmiş ve bunları fırsat bilen Rusya'da 1828 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir.⁹³

Pertev Paşa harbin kazanılması ümidinin olmaması ile birlikte eğer savaşa girilmezse aynı tip isyanların başka mahallerde de çıkacağı endişesinden dolayı savaşa girmek mecburiyetinin olduğu düşüncesinde idi. Taraftarları da rüya tabir ettirerek savaşın kazanılacağına hükmedecek kadar akıldışı söylemlerle hareket etmekte idiler. Savaşa giren Osmanlı İmparatorluğu batıda Edirne'ye kadar, doğuda Kars'a kadar topraklarını kaybetti. 1829 yılında Küçük Kaynarca'dan sonra en ağır maddeleri içeren Edirne Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Prut nehri Osmanlı - Rus sınırı olacak, Anapa, Ahıska gibi Doğu Anadolu bölgeleri Rusların olacak, Rus vatandaşları Osmanlı topraklarında serbest ticaret yapacak, Rus gemileri boğazlardan geçiş hakkına sahip olacak, Eflak-Buğdan topraklarında Osmanlı askerleri bulunamayacak, onbir buçuk milyon duka altını Rusya'ya tazminat olarak ödenecek, Akkerman anlaşması hükümleri işletilerek Sırbistan imtiyazları hayata geçirilecek ve 1826 da Rusya - İngiltere arasında imzalanan St. Petersburg anlaşması uygulamaya sokularak Yunanistan'ın bağımsızlığı tanınmış olacaktı.⁹⁴

Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etme süreci incelendiğinde Osmanlı İmparatorluğu için siyasi ve askeri anlamda sonun başlangıcı olmasının yanında, İngiltere'nin Doğu Akdeniz hâkimiyeti için gerekli her türlü adımı atma prensibini hayata geçirdiği görülür. Sonuç olarak Rusya Akdeniz'e inmiş değildir; Osmanlı zayıflamıştır, toprak kaybetmiştir ancak bütünlüğünü korumaktadır; Yunanistan bölgede güçlü devletlerin kontrolü altında kalmak zorunda olan küçük bir krallık olarak kurulmuştur ve Mehmet Ali Paşa efsanesi mağlup edilmiştir. Bütün bu gelişmeler sonrasında İngiltere'nin Güneydoğu Asya'ya giden Doğu Akdeniz yolları istediği şekilde ve istediği zaman kontrolü altında tutabileceği durumdadır.

Kuter Çelen'in⁹⁵ de belirttiği üzere XIX. Yüzyıl büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun ayaklanmalar yüzyılıdır ve büyük ayaklanmaların fitilini hemen bu yüzyılın başında ateşleyen millet Sırplar'dır. Her ne kadar bu isyanlara yön veren sebepler arasında Fransız

⁹³ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 33.

⁹⁴ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 108-122.

⁹⁵ ÇELEN, Balkanlar'da Osmanlı'nın Acı Yılları ..., s. 56.

Devrimi'nin beraberinde getirdiği milliyetçilik fikirleri, Rusların Pan-Slavizm politikası⁹⁶, XVIII. Yüzyıldaki Osmanlı-Avusturya Savaşları nedeniyle Sırp topraklarının savaş alanına dönüşmesi, büyük devletlerin kışkırtmaları ve Osmanlı'nın güç kaybına uğraması gibi sebepler sayılabilirse de 1804'te Kara Yorgi liderliğindeki ilk isyanın hemen hiçbir fikri temeli yoktu. Bilakis Sırp köylü ve zenginlerinin huzurunu bozan Yeniçeri dayılarına karşı bir nitelik taşıyan bu isyan gerek bölgedeki Türk halkı gerekse devlet memurları ve hatta sadrazam tarafından dahi destek görmüştü.⁹⁷ Sonrasında isyancı çetelerin ordu seviyesine çıkarılması suretiyle büyüyen isyan Belgrad dahil pek çok kalenin kuşatılması neticesinde bir bağımsızlık hareketine dönüştü.⁹⁸ 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda akdedilen Bükreş Anlaşması ile içişlerinde serbestlik hakkına sahip bir prenslik haline gelen Sırbistan'ın imtiyazları 1829 Edirne Anlaşması ile artırılmış, muhtariyetleri 1856 Paris Anlaşması ile Avrupa devletlerinin müşterek himayesi altına alınmış ve 1878 Berlin Anlaşması ile bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.

Mehmet Ali Paşa isyanı sırasında Kütahya şehrine kadar ilerleyen Mısır kuvvetlerine karşı tehlikeye düşen payitahtı koruyabilmek için İngiltere ve Fransa'dan umduğu desteği bulamayan Padişah II. Mahmut çok istekli olmasa da Rusların yardım önerisine sıcak bakmış ve Rus ordusunun İstanbul'a gelip Büyükdere önlerine gelerek demir atmasına razı olmuştu. Geciktiklerini düşünen İngiliz ve Fransız diplomatlar Rus askerlerinin bir an önce İstanbul'dan ayrılmalarını sağlamak amacıyla İbrahim Paşa'nın ilerleyişini durdurmak için çaba göstermeye başladılar. Ancak arkadan gelen yeni kuvvetlerle İstanbul'daki Rus askerinin sayısı on bini aşmıştı. İngiltere'nin baskıları ve Rus ordusunun tehditleri karşısında Adana şehrini yönetimi altına almak teklifine sıcak bakan Mehmet Ali Paşa kuvvetleri geri çekildi. Bu çekilme sırasında maddeleri hazırlanan Rus-Osmanlı Devletleri arasında Hünkâr İskelesi denilen askeri anlaşma çekilme sonrasında Avrupalı devletlerden gizlenerek imzalandı. Daha sonra ilan edildiğinde ise bütün Avrupa devletleri ve özellikle İngiltere'yi endişeye sevk eden Gizli 3. Madde içeriği gereği Avrupalıları tedirgin etmeye yeterli bir anlama sahipti. Bu maddeye göre bir gereklilik anında Osmanlı İmparatorluğu boğazları Rusya lehinde kapatacak ve hiçbir yabancı savaş gemisinin geçişine izin vermeyecekti. Bunun kendi menfaatlerine saldırı anlamını taşıdığını düşünen İngiltere gerektiğinde bu anlaşmayı yok sayarak hareket edeceğini ilan etti. İngilizlerin İstanbul kadar korktukları bir başka konu da Bağdat'a Rus askerinin

⁹⁶ AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, Ankara, 1985, s. 16.

⁹⁷ BÖREKÇİ, Mehmet Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*, Kutup İstanbul, Yıldızı Yayınları, 2001, s. 51-52.

⁹⁸ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 31.

anlaşma gereği çıkması idi. Çünkü Mehmet Ali Paşa'nın Basra, Arnavutluk ve Bağdat'ı karıştırmaya yönelik çalışmaları sonrasında anlaşma şartları gereği Osmanlı Sultanı bu bölgelerden Bağdat için yardım talep eder de Ruslar buraya çıkarma yaparsa Rusya Hindistan rotasının üzerine oturmuş olacaktı. Hünkâr İskeleyi Anlaşması İngiltere için hem Akdeniz'de hem de Hindistan'da Rus etkilerini çok ciddi anlamda hissedebileceğini göstermesi açısından çok tehlikeli idi.⁹⁹

Daha çok gizli olan ve siyasi maddeleriyle gündeme gelen Hünkâr İskeleyi Antlaşması İngiltere ile Osmanlı arasındaki ilişkileri beklenenden fazla germiştir ve Osmanlı İmparatorluğu bu gerginliği hafifleterek eski müttefikinin desteğini tekrar kazanmak istemekte idi. Bu süreçte siyasi çalkantılarla boğuşmakta olan Osmanlı değişmekte olan dünyanın ne gibi bir rotada ilerlediğini de yeterince müşahade edemiyordu. Sadece siyasi desteğini almak peşinde olduğu İngiltere'nin öncülüğünü üstlendiği ve rakibi olan veya olmayan bütün Avrupalı devletlerinde içine girdiği bir Sanayi Devrimi süreci Fransız Devrimi'nden daha etkili denilebilecek bir biçimde ilerliyordu. Önce pamuk tezgâhlarında kullanılmaya başlanan buhar teknolojisi daha sonra demiryolu ve denizyolu ulaşım araçlarında da kullanılmaya başlanmış, böylelikle yeni pazarlar, yeni yollar, yeni üretim ve tüketim alanları gelişmeye başlamıştı.

Yaşanılan bu süreçte üretim kervanına katılmayan ve etken olamayan her devlet gibi Osmanlı İmparatorluğu da edilgen olmak durumunda idi. Merkezi otoritenin giderek zayıflaması, ayanların başına buyruk hareketleri, valilerin isyanlara kalkışması ve hatta çok beklenilmeyecek başarıları göstermesi gibi süreçlerin yaşanıldığı dönemde Afrika, Amerika ve Doğu Asya'da giderek sömürge devletleri haline gelen İngiltere ve Fransa gibi Batı Avrupa devletleri güç olarak zayıflayan ama muhtevası ile büyük bir pazar olan Osmanlı İmparatorluğu'nu fırsat bulunca yarı-sömürge yapmanın yollarını arıyorlardı.

1838 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasında Serbest Ticaret Antlaşması denilen bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma 8 ana ve 3 ek maddeden oluşmakta idi. Özetle İngiliz Kraliçesinin uyruğundaki her vatandaş Osmanlı coğrafyası üzerinde her türlü malı satın alabilecek, tarımsal ürünler ve diğer mallara konan yed-i vahid (tekeli) usulü ihraç yasaklarının kaldırılması, satın alınan malların nakliyesine müdahale edilemeyeceği, müdahale etmeye kalkacak her türlü görevlinin şiddetle

⁹⁹ GENCER, Fatih, "Hünkâr İskeleyi Antlaşması'nın Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Yansımaları", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2015, C. 34, S. 58, s. 630-635.

cezalandırılması, İngiliz tüccarlarının zarara uğraması halinde zararlarının tazmin edileceğine yönelik sömürgelere uygulanacak bir anlaşma idi.¹⁰⁰

Bu gibi anlaşmalarla egemenlik haklarını devreden Osmanlı yönetimi siyasi bunalımlarının üzerine ekonomik anlamda da varlık gösteremiyor ve artık dünyada görülen hemen her gelişmeden zararla çıkıyordu ve bu kayıplar iç düzeninde tamiri imkânsız yaralar açıyordu. Bu sıkıntılardan kurtulmak için çok büyük tavizler içeren 1833 Hünkâr İskeleyi, 1838 Serbest Ticaret Anlaşması (Balta Limanı) gibi anlaşmaların akabinde batı devletleri ile arasında bulunan sosyolojik farklılıkları kapatmak, iç sorunlarla uğraşmamak gibi hedeflerle 1839 yılında Gülhane Hatt-ı Hümayun adıyla Tanzimat düzenlemesini ilan etti.

Tanzimat din ve mezhep ayrımının yapılmaması, bütün vatandaşların can ve mal güvenliğinin temin edilmesi, herkesin askere alınması, kanunların işlerlik kazandırılması, vergi adaletinin sağlanması üzerine kurulu Batı uygarlığını temel alan bir iç düzenleme hamlesidir.¹⁰¹

Osmanlı yönetimi kurtuluşu Batılılaşmada görmüş ve bu uğurda imzaladığı anlaşmalarda ve ilan ettiği yenileşmelerde sürekli yeni tavizler vermekle gayrimüslim azınlıkları desteklemiş, karşılığında Müslüman ahaliyi bu gruplar karşısında ekonomik yönden savunmasız bırakmıştır denilebilir. Ayrıca devlet yönetiminde zafiyetler doğurmakla kalmamış Büyük Devletler denilen emperyalist batı devletlerinin sömürge alanı haline gelmişti.

Doğan Avcıoğlu Milli Kurtuluş Tarihi¹⁰² isimli kitabında bu süreci “uydulaşma” tabirini kullanarak sert bir şekilde eleştirir. Atilla İlhan ise Tanzimatı Hangi Batı¹⁰³ isimli eserinde Tanzimatı “imparatorluğu batıran, endüstrileşmeyi gözetken değil, aksine engelleyen bir tutum içinde” görür. Çağdaş Türk aydınlarından İsmail Cem Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi¹⁰⁴ isimli eserinde daha sonra ilan edilen Islahat Fermanı ile Tanzimat Fermanını birlikte değerlendirerek “emperyalist yayılmanın araçları fonksiyonunda” görür. Batıya yaranmak için Hristiyan tebaaya tanınan hakları bu halkın

¹⁰⁰ EŞİYOK, Bayram Ali, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması”, *Mülkiye Dergisi*, 2010, C. 34, S. 266, s. 79.

¹⁰¹ ÇAKIR, Coşkun “Türk Aydınlarının Tanzimat’la İmtihanı: Tanzimat ve Tanzimat Dönemi Siyasi Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, C. 2, S. 1, s.10.

¹⁰² AVCIOĞLU, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1974, s. 373.

¹⁰³ İLHAN, Atilla, *Hangi Batı*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1981, s. 119.

¹⁰⁴ CEM, Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi ..., s. 193.

içinde yer alan küçük işbirlikçi grupların Avrupa'daki efendilerine daha rahat hizmet edebilmeleri için Batılılar tarafından kaleme aldırıldığını düşünmektedir.

Cumhuriyet dönemi Türk aydınlarının tespitlerinin tutarlılığı tarihi seyrinde gerçekleşen olaylarla teyit edilmektedir. Neredeyse devlet olma iddiasından vazgeçmek pahasına verilen tavizler gerileyişi ve çöküşü durduramamış, aksine hızlandırmıştır. Siyasi egemenliği tartışılır hale gelen Osmanlı İmparatorluğu ilan ettiği fermanlarla kendi bünyesinde yüzyıllar içerisinde huzur ve barış içerisinde yaşattığı halkların bozulan ekonomik ve sosyal düzenden kaynaklanan bağımsızlık amaçlı isyanlarını engelleyememiş ve bu halklar kendilerini kışkırtan Batılı devletlerin istekleri doğrultusunda isyanlar başlatmış ve çöküş sürecine girilmiştir.

Osmanlı sınırları içerisinde milli devletler oluşurken başı çeken Karadağ; etrafı Sırbistan, Bosna Hersek ve Arnavutluk'la çevrili, denize çıkışı bulunmayan, büyük oranda dağlık ve halkı savaşçı nitelikte Slavlardan oluşan bir coğrafya idi. Tarihi boyunca komşu devletlere taabi olarak yaşayan Karadağlılar Osmanlı yönetiminde de aynı taabiyeti sürdürmüş ve Rusların kışkırtması neticesinde ortaya çıkan isyanlarla bilhassa XVIII. Yüzyılın sonunda Osmanlı yönetimi için ağır bir yük haline gelmişti.¹⁰⁵ XIX. Yüzyıl Osmanlı-Rus savaşlarında sürekli olarak Rus provokasyonlarına maruz kalan Karadağ'ın muhtariyeti aynı Sırbistan gibi 1856 Paris Anlaşması ile Avrupa devletlerinin müşterek himayesi altına alınmıştır.¹⁰⁶ Bu süreçte çeşitli isyanlara sahne olan ve 93 Harbine Rusların müttefiki olarak katılan Karadağlılar 1878 Berlin Anlaşması ile bağımsızlıklarını elde ettiler.¹⁰⁷

Romanya'yı oluşturan Eflak ve Boğdan Prenslikleri 1521'de Osmanlı hâkimiyetine girmiş olup, bu bölgenin idaresinde işlerinde bir nevi serbestiye sahip muhtariyet benimsenmişti. Yönetimde "Boyar" adı verilen yerli toprak sahiplerinin Osmanlı aleyhine bağımsızlık gayretleri içerisinde bulunması üzerine Fenerli Rum Beyleri'nden voyvodalar Osmanlı tarafından tayin edilip gönderilmiştir.¹⁰⁸ Ancak Akçura'nın¹⁰⁹ da işaret ettiği üzere buraya tayin edilen beyler, halk ile iyi geçinememiş ve bölgeyi iyi idare edememişler ve netice olarak da Eflak ve Boğdan halkının, Osmanlı İmparatorluğu'ndan soğumasına neden olmuşlardır. Bununla birlikte bu bölgenin Osmanlı-Rus sınırını teşkil etmesinden

¹⁰⁵ HARRIS, David, *A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875-1878*, Londra, Archon Books, 1969, s. 122.

¹⁰⁶ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 30.

¹⁰⁷ ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi ..., s.158-159.

¹⁰⁸ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 35.

¹⁰⁹ AKÇURA; Osmanlı Devletinin Dağılma Devri..., s.13.

ötürü Rusya'nın tahriklerine açık olması¹¹⁰ ve Fransız Devrimi'nin yaydığı milliyetçilik fikirleri¹¹¹ Romenlerin uyanışını önemli ölçüde etkilemiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi sonucunda imzalanan 1829 Edirne Anlaşması ile önceden var olan muhtariyetleri pekiştirilmiş ve muhtariyetleri 1856 Paris Anlaşması ile Avrupa devletlerinin müşterek himayesi altına alınmıştı. 1859 yılında bu iki prenslik birleşmiş ve 1878 Berlin Anlaşması ile bağımsızlıklarını elde etmişlerdir.¹¹² Yavuz'un¹¹³ da vurguladığı üzere Rumenlerin bağımsızlık süreci daha çok Avrupalı büyük devletlerinin Rusya'nın güneyine doğru tampon devletler oluşturmak suretiyle sıcak denizlere inme politikasına engel olmuştur.

XIX. yüzyılın sonu itibariyle Osmanlı İmparatorluğu yönetimindeki Balkan coğrafyasında en sakin bölgelerden birinin Bulgaristan olduğu ifade edilebilir. Kocabaş¹¹⁴ bu durumu bu bölgenin Osmanlı merkezine yakın olması ve yoğun Müslüman nüfusuna ev sahipliği yapmasıyla açıklamaktadır. Öncelikli olarak Fener Rum Patrikhanesinin Rumlaştırma faaliyetlerine tepki olarak başlayan bu hareketler üzerinde Rus propagandası önemli ölçüde etkili olmuş ve XIX. Yüzyılda isyan niteliği kazanmıştır.¹¹⁵ Yunan alfabesini kabul eden Bulgar münevverleri tahsilleri için Atina'ya gidip, Yunan Klasiklerine kadar Yunan eserlerini öğrenir olmuşlardır. İrtem'in¹¹⁶ de işaret ettiği üzere Rum baskısı altında ezilen ve kimliklerinden utanır hale gelen Bulgarlar'ın bu eğitim tarzı tabana kadar yayılmış olsaydı Bulgarların Rumlaşması kaçınılmaz hale gelmiş olacaktı. 11 Mart 1870'de Bulgar Egzarlığı'nın (Bulgar Milli Kilisesi) kurulmasına giden süreçte 1825'te ilk Bulgar alfabesi, 1835'de ilk yeni usul Bulgar okulu ve 1844'de ilk Bulgar gazetesi yayın hayatına başladı. Bu noktada Amerikalı tarihçi Hall¹¹⁷ da Balkanları etkisine alan milliyetçilik akımlarının ilk etaptaki kültürel etkisinin kısa zamanda politik hale geldiğine dikkat çekmektedir. Rusya'nın milliyetçilik fikirlerini ateşleyen Panslavist politikasının da etkisiyle şiddetlenen hareketler 93 Harbi sonunda imzalanan Ayastefanos Anlaşması ile sınırları Arnavutluk'tan Karadeniz'e, Ege Denizi'nden Tuna'ya kadar uzanan Osmanlı

¹¹⁰ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 35

¹¹¹ YAVUZ, Nuri, *Türk Arşiv Belgelerine Göre I. Balkan Harbi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989, s. 11.

¹¹² KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 35-36.

¹¹³ YAVUZ, Türk Arşiv Belgelerine Göre ..., s. 12.

¹¹⁴ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 36.

¹¹⁵ UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 324.

¹¹⁶ İRTEM, Süleyman Kani, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi Balkanlar'ın Kördüğümü*, İstanbul, Temel Yayınları, 2010, s. 80.

¹¹⁷ HALL, Balkan Savaşları 1912-1913 ..., s. 1.

İmparatorluğu'na bağlı Muhtar Büyük Bulgaristan Prenslığı kurulmasıyla sonuçlanmıştır.¹¹⁸

Bu gelişmeler karşısında İngiltere'nin daha çok Hindistan ve Uzakdoğu'daki sömürgelerine giden kara ve deniz yollarını elinde bulunduran Osmanlı İmparatorluğu'na karşı statükoyu devam ettirme politikası izlediği ifade edilebilir.¹¹⁹ Nitekim bu süreçte sömürgelerine giden yolların görece olarak zayıf bir devletin elinde bulunmasının doğal sonucu olarak İngiltere Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü desteklerken Rusya'nın yayılmacı politikasına karşı da engelleyici bir politika gütmektedir. XVI. Yüzyıldan itibaren tarihi politikası olan "sıcak denizlere ulaşma" hedefini etnik ve dini yakınlığını kullanmak suretiyle Balkanlar üzerinden gerçekleştirmeye çalışan Rusya XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Panslavist politika doğrultusunda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı pek çok savaşa girmiş ve neticesinde Balkan ulusları bağımsızlıklarına kavuşmuştur.¹²⁰ Bu süreçte Rus kazanımlarından rahatsız olan İngiltere 1853 Kırım Savaşı'nda bizzat Osmanlı'nın yanında Rusya'ya karşı savaşa girmiş ve neticesinde Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasıyla Doğu Akdeniz egemenliğini artırmış ve Rusya'ya karşı Akdeniz sömürgelerini güvence altına almıştır.¹²¹

Uluslararası anlaşmazlıklar daha önce düşman olunan bir devletle dostluk, dost olunan bir devletle düşmanlık ilişkilerinin sıkça görüldüğü kriz zamanlarıdır. Aslında dost devlet kavramından ziyade çıkarların örtüştüğü devlet kavramını kullanmak daha isabetli olur. 1768-1774 yıllarında İngilizlerin de desteğini alarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşmış ve bu savaşı kazanmış olan Rusya 1843 yılında Kudüs'te çalınan bir gümüş yıldızın¹²² başlattığı bir krizden dolayı 1852 yılında Napoleon'un yeğeni Louis Napoleon'un iktidara gelmesi ve tekrar yıldız meselesini gündeme getirmesi ile Katoliklerin hakkını savunan Fransa'yı karşısında buldu. Fransa kendisine destek bulmak için Osmanlı ile iyi ilişkiler kurma yolunu seçti. Osmanlı'da bundan memnun bir şekilde davranınca ortaya İngiltere'nin çok hoşnut olmadığı bir ittifak çıkmış oldu. Ancak bu sırada İngiltere'de hükümet değişikliği olmuştu ve Rusya bu değişiklikten yararlanarak

¹¹⁸ AFYONCU, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, C. I, 2002, s. 144.

¹¹⁹ KOCATÜRK, Önder, *Balkanlar'dan Ortadoğu'ya Osmanlı İngiliz İlişkileri (1908-1910)*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009, s. 15.

¹²⁰ CRETU, Valeri, *Soğuk Savaş Sonrasında Rusya Federasyonu'nun Yugoslavya Krizleri'ne Yönelik Politikası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 1-2.

¹²¹ YILDIZ, Özgür, KARAÇAĞIL, Canan, "Kırım Savaşı Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2012, C. 5, S. 1, s. 273-285, s. 282.

¹²² KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, V., s. 226.

İngiltere'yi yanına çekmeye çalıştı. Hedefi Osmanlı'yı yeniden güçsüz duruma düşürmekti ve kutsal yerler konusunda Babıali'ye bir istekler mektubu gönderdi. Osmanlı yönetimi bunu Fransız ve İngiliz sefirlerle de tartışarak her kesimin memnun olacağı bir düzenleme yaptı. Ancak bu isteklerin yerine getirilmiş olmasına rağmen Rusya 5 Mayıs 1853 te Osmanlı'yı savunma ittifakına zorlayan ve Osmanlı tebaası olan 12 milyon Ortodoksun “*Meşru*” koruyuculuğunu Rus Çarı'na devretmek üzere 5 gün süreli bir ultimatomla yeni isteklerde bulundu. Bu istekleri içeren utimatom aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'nın himayesi altına girmesi anlamını taşıyordu. 17 Mayıs'ta Rus heyetine bunun kabul edilmeyeceği bildirilince heyet başkanı Mençikof küstah bir tavırla “sivil kıyafetlerimle geldim ama askeri kıyafetlerimle döneceğim” diyerek İstanbul'dan ayrıldı ve 31 Mayıs günü yeni bir ultimatom gönderdi. Ruslar savaş ilanında bile bulunmadan Eflak ve Buğdan'ı işgal ettiler. Bunun üzerine Avusturya İmparatorluğu ve Prusya Krallığı acilen bir konferansla konuyu görüşmeyi teklif ettiler ve 1 Ağustos 1853 te Viyana'da toplanılan konferansa katılan Avusturya, Fransa, İngiltere Rusya'nın katılmayı reddettiği konferansta Osmanlıların Kaynarca Anlaşması'nda ve Edirne Anlaşması'nda vaatte bulunduğu Ortodoks tebaanın hakları konusundaki sözlerinin sadece Rusya'ya değil bütün Avrupa'ya karşı verilmiş sözler olduğu kararını aldı ve Rusya'ya “Viyana Notası” denilen notayı verdi. Bu notayı Rusya kabul etti ancak bu notada Rusya'nın Ortodokslar üzerinde yetki sahibi olduğu anlamı çıkıyor olmasıyla aslında bu notadan Rusya karlı, Osmanlı ise zararlı çıkmaktaydı. Avusturya ilerde Rusya'nın Tuna civarlarına inmesinden, İngiltere ilerde Avusturya'nın Rusya ile birlikte hareket etmesinden çekiniyordu. Bu çekincelerinden ötürü İngiltere Çanakkale Boğazı önünde beklemekte olan donanmasını 8 Ekim 1853'te İstanbul'a yolladı. İngiltere'nin ardından Fransa'da aynı şekilde gemilerini İstanbul'a gönderdi. İki büyük devletin ordularının desteğini arkasında hisseden Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya işgal ettiği Eflak Boğdan'dan 15 gün içinde çıkmasını istedi. Rusya bunu kabul etmeyince Osmanlı Rusya'ya savaş ilan etti ve savaş 23 Ekim 1853'te başladı.¹²³

İngiltere ve Fransa ile yaptıkları yazışmalarda Karadeniz'de gemi bulundurmaması istendiği takdirde bütün diplomatik ilişkilerini kesmekle tehdit eden Rusya beklenmedik bir anda Karadeniz üzerinde savaş olmayacağı düşüncesindeki ve karakol görevi ifa ederken fırtınadan dolayı Sinop Limanı'na sığınan Osmanlı Donanması gemilerini bir baskınla yok etti ve limanda muhkem 4000 kadar sivil de öldürdü. Rusya'nın

¹²³ AKBULUT, İlhan, “160.Yıldönümünde Kırım Savaşı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2014, S. 208, s. 338-341.

Karadeniz’de ve Tuna Nehri’nde icrada bulunmadığı takdirde kendi gemilerini İstanbul’dan hareket ettirmeyeceği taahhüdünde bulunan İngiltere ve birlikte hareket ettiği Fransa bu olaydan sonra Boğazların, İstanbul’un, dolaylı olarak Hindistan ve Doğu Akdeniz ticaret yollarının tehlikeye düşmesinden ötürü harekete geçti.¹²⁴

İlerleyen zamanlarda Sardunya’nın (Piomente-İtalya) savaşa girmesi, Avusturya’nın Eflak Boğdan’ı işgali, İngiliz ve Fransızların Rusları sadece Kırım’da değil Baltık Denizi ve hatta Pasifik Okyanusu kıyılarında da vurması gibi önceden akla getirilmesi zor olan boyutlara ulaşması ile Kırım Savaşı tam bir Avrupa savaşı halini almıştır.¹²⁵

Kırım Savaşı 30 Mart 1856 tarihinde sona erdiğinde sadece Rusya veya Osmanlı İmparatorluğu’na getirdiği sonuçlarla değil Avrupa’da oluşturduğu siyasi sonuçlarıyla incelenmelidir. O güne değin siyasi birliğini sağlayamamış olan Sardunya (Piomente-İtalya) kaybettiği eski topraklarına kavuşarak Parma, Toskana, Modena, Papalık ve Bourbon hanedanı altındaki Sicilya gibi monarşiler tek kral olan Victor Emmanuel etrafında birleşerek birliğini sağladı. Bunun yanında Avusturya’ya karşı Alman gücünün temsili için uğraş veren Prusya artık daha güçlü bir şekilde I. Wilhelm ve Otto Von Bismarck ile Cermen halklarının önderliğini ele geçirdi ve 1871 de Alman birliği oluştu. Rusya’da uygulanmakta olan çağdışı toprağa bağlı kölelik sistemi kaldırıldı ve yeni gelen sistemle de memnun olamayan halkın tepkileri sosyalist, anarşist hareketlerin önünü açtı. Osmanlı açısından bakıldığında Rus tehlikesi bir süreliğine ortadan kalkmakla birlikte Paris Barış Anlaşması’nda toprak bütünlüğünün garantiye alınmasına rağmen Islahat Fermanı’nı ilan etmesi için baskı yapan Avrupalı devletlerin bu ferman sonrası sosyolojik yapısı çözülen Osmanlı İmparatorluğu’nun bütünlüğünü koruyamayacağı net bir şekilde görülmüş oldu.¹²⁶

Kırım Savaşı’na dek dış borç almamak için çaba sarf eden Osmanlı İmparatorluğu bu savaşın giderlerini karşılamak ve savaşı yürütebilmek için %4 faizle dış ülkelere borç almış ve bu Osmanlı maliyesinin bu süreci iyi yönetememesi 1881 yılında Muharrem Kararnamesine ve sonrasında Düyun-u Umumiye’nin kurulmasına sebep olmuştur. Dış borçların dışında iç borçlanmaya da giden devlet İstanbul sarraflarından %45 faizle borç

¹²⁴ KELEŞ, Erdoğan, “Kırım Savaşı’nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 2008, S. 23, s.149-194.

¹²⁵ BEYDİLLİ, Kemal, “Avrupa” mad., İstanbul, *DİA*, C. 4, 1991, s.145.

¹²⁶ BEYDİLLİ, Kemal, “Avrupa” mad., İstanbul, *DİA*, C. 4, 1991, s.145.

almıştı. Bu borçlar Osmanlı İmparatorluğu hüküm sürdüğü 1922 yılına kadar hiçbir zaman ödenip bitirilemedi.¹²⁷

Kırım Savaşı'nda ekonomik bağımsızlığını kaybeden Osmanlı İmparatorluğu için siyasi anlamda da başarının görülmediği bir süreç başlamış oluyordu. İç siyasi bunalımlarla padişahlara darbeler yapıldığı, Rusya'nın Panislavizmden vazgeçmeyen planları gereği Osmanlı Avrupasında sürekli etkin roller oynama isteği, 1871 de birliğini sağlayan Almanya'nın sömürge arayışlarında diğer Avrupalı güçlerle çatışmalara girişmesi gibi daha global sorunlarla boğuşması gereken Osmanlı İmparatorluğu artık sorunlarını çözemiyor, sadece bu problemlerle baş edebilmek için “denge siyaseti” ni kullanarak ayakta kalabiliyordu.

23 Nisan 1877'de Osmanlı'ya savaş ilan eden Rusya karşısında Paris Anlaşması'ndaki vaatlerine rağmen aracılık yapmak için dahi hiçbir Avrupalı devlet Osmanlı İmparatorluğu'nun çağrılarına uymadı.¹²⁸

93 Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Ayastefanos Anlaşması'nın bozduğu Avrupa dengesini yeniden sağlamak üzere harekete geçen İngiltere 1878 Berlin Anlaşması öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun haklarını koruma karşılığında sömürge yolları için hayati öneme sahip Kıbrıs adasının yönetimini “geçici” olarak devralarak kazanımlarını pekiştirmiştir.¹²⁹ Dolayısıyla Liberal Parti lideri William Ewart Gladstone'un iktidara geldiği 1880 öncesine kadar İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını sürdürmesini kendi menfaatleri icabı olarak görmüş ve bu doğrultuda bir politika izlemiştir.

Tüm bu gelişmeler daha detaylı irdelendiğinde Balkan milletlerinin bağımsızlık serüveninde 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası imzalanan Edirne Anlaşması, 1853-1856 Kırım Savaşı sonrası imzalanan Paris Anlaşması ve 93 Harbi sonrası imzalanan 1878 tarihli Berlin Anlaşmasının temel kırılma noktaları olduğu görülecektir. Osmanlı ile Rusya arasında gerçekleşen XVIII. Yüzyıl savaşları ve bu savaş karşısında Avrupalı Güçlerin duruşunu anlamlandırmak için Şark Meselesi ve Rusların Panslavizm politikasının daha fazla detaylandırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

¹²⁷ AKBULUT, 160.Yıldönümünde Kırım Savaşı ..., s. 348.

¹²⁸ ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi ..., s. 507.

¹²⁹ KARAL, Osmanlı Tarihi, V, s. 71-72

2.7. Şark Meselesi

Farklı tarihçilere göre kökenleri Antik Çağ'a kadar götürülebilen *Şark Meselesi* klasik anlamını XVIII. Yüzyıldan itibaren kazanmaya başlamıştır. Bu süreçte Baysoy¹³⁰ kavramın 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun güçsüzlüğünün görülmesi ve 1853'te Osmanlı İmparatorluğu'nu "Avrupa'nın hasta adamı" olarak niteleyen Rus Çarı I. Nikola'nın İngiliz Elçisi Hamilton Seymour'a, Osmanlı topraklarını paylaşmayı teklif etmesi ile uluslararası gündemdeki yerini aldığını bildirmektedir. Literatürdeki genel kanı ise kavramın ilk kez 1815 Viyana Kongresi'nde Rusya tarafından Osmanlı hâkimiyetindeki Hristiyanlar'ın durumunu gündeme getirmek üzere siyasi maksatla ortaya atıldığına ilişkindir.¹³¹

Şark Meselesi Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu iktisadi ve siyasi nüfuz ve hükmü altına almak veya sebepler ihdas ederek parçalamak ve Osmanlı idaresinde yaşayan muhtelif milletlerin istiklallerini temin etmek istemelerinden doğan tarihi meselelerin tümünü kapsayan bir kavram olarak anlaşılmaktadır.¹³² Bu doğrultuda Kodaman¹³³ *Şark Meselesinin* iki safhada ele alınabileceğine işaret etmektedir. Malazgirt Zaferi ile başlayıp Viyana Muhasarası ile biten birinci dönemde (1071-1683) Avrupa savunmadayken Türkler taarruzdadır. Bu dönemin tarihsel seyri içerisinde Avrupa'nın hedefleri Türkleri Anadolu'ya sokmamak, Rumeli'ye geçişini engellemek ve Balkanlar üzerinden Avrupa içlerine ilerleyişe mani olmak şeklinde zuhur etmiştir. 1683-1920 yılları arası ikinci dönemde ise Türkler savunmada Avrupa taarruzdadır. Bu dönemde Avrupa'nın adım adım Türk hegemonyasına son vermeyi hedeflediği belirtilmektedir. Buna göre tarihsel süreçte belirlenen hedefler ardışık olarak şu şekilde gerçekleşmiştir:

- Balkanlar'daki Hristiyanlar'ı Osmanlı hâkimiyetinden kurtarmak.
- Bu olmaz ise reform istemek.
- Türkler'i Balkanlar'dan tamamen atmak.
- İstanbul'u Türkler'in elinden almak.
- Osmanlı Asyası Hristiyanlar'ı için reform, muhtariyet, mümkün olursa bağımsızlık isteme.
- Anadolu'yu paylaşmak ve Türkler'i Anadolu'dan çıkarmak.

¹³⁰ BAYSOY, Emre, "Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde Doğu Sorunu", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2011, S. 13, s. 49-50.

¹³¹ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1879-1856)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, 1988, s. 203.

¹³² KÜÇÜK, Cevdet, "Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika", *Tarih Dergisi*, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Hatıra S.ından Ayrı Basım, 1979, S. 32, s. 607.

¹³³ KODAMAN, Bayram, *II. Abdhamid'in Doğu Politikası*, İstanbul, Orkun Yayınları, 1987, s. 164.

Şark Meselesini tarihi kökleri VII. Yüzyıla kadar uzanan “Müslüman-Hristiyan Mücadelesi”nin tabi bir sonucu olarak gören Alkan¹³⁴ ise kavramı Müslümanların Katolik Batı Avrupa dünyası için tehdit olmaktan safhalar halinde çıkarılması ve devamında Müslümanların varlık ve kültürel olarak Avrupa’dan sökülüp atılma siyaseti olarak tanımlamaktadır. Buna göre 732 Poitiers Savaşı ile 1492 Gırnata’nın düşmesi arasındaki birinci dönemde Avrupa’nın en batısındaki Müslüman Arapların ilerlemesi Fransa’nın kuzeybatısındaki Poitiers Savaşı ile durdurulmuş ve ardından bugünkü Portekiz ve İspanya sınırlarına geri çekilmeleri sağlanmıştır. 1683 Viyana Muhasarası ile 1804 Sırp İsyanı arasındaki ikinci safha Türklerin Avrupa’dan atılmasının başlangıcını teşkil ederken; 1820 ile 1878 yılları arasını kapsayan üçüncü aşamada Osmanlı Avrupa’sını teşkil eden Balkanlarda küçük Hristiyan devletleri kurdurulmuştur. 1878 Berlin Anlaşması ile 1912 - 1913 Balkan Harpleri arasındaki yılları kapsayan son aşamada ise Türkler’den ve Müslümanlardan nihai kurtuluş gerçekleştirilmiştir.

Kavrama ilişkin her ne kadar dini farklılıklara dayanan bir Doğu-Batı medeniyetleri çatışması görüşü üzerinde yerli ve yabancı literatürde önemli oranda bir fikir birliği bulunuyor olsa da meselenin yalnızca medeniyetler arası düşmanlık ile açıklanamayacak kadar kompleks olgu ve olaylar bütününe olduğuna ilişkin görüşler de bulunmaktadır. Bu bakış açısından Şark Meselesi “*Türk-Müslüman ya da Osmanlıların fiziki olarak doğuya sürülmesi değil, Batı’nın çıkarları doğrultusunda Doğu’nun madden ve manen şekillendirilmeye çalışılması ve Türk-Müslüman kavramlarının dönüştürülerek Batıya uygun bir Doğu’nun yaratılma çabası*” olarak açıklanmaktadır.¹³⁵ Şark Meselesine yönelik bu bakış açısını William Miller Türk İmparatorluğu’nun ortadan kalkmasıyla oluşacak (jeopolitik) “boşluğun” nasıl doldurulacağı sorunu olarak özetlemektedir.¹³⁶

1808-1858 yılları arasında çeşitli aralıklarla Osmanlı İmparatorluğu’nda İngiltere’nin Büyükelçisi olarak görev yapan Stratford de Redcliffe’e ait yayımlanmış çeşitli eserleri inceleyen Ulusan¹³⁷ İngiliz diplomatın Şark Meselesini çok zorlu, tehlikeli ve aynı zamanda çok önemli etkilere sahip ve şiddetli tutkular yüzünden de oldukça heyecan verici ancak bir o kadar da yıkıcı faaliyetleri olan bir süreç olarak nitelendiğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda zaman zaman patlayan zaman zaman dinlenen bir volkana

¹³⁴ ALKAN, Necmettin, *Ve Selanik Düştü 1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014, s. 40-49.

¹³⁵ BAYSOY, Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde ..., s. 49.

¹³⁶ MARRIOT, John Arthur Ransome, *The Eastern Question*, 4. Baskı, Oxford, Clarendon Press, 1940, s. 2.

¹³⁷ ULUSAN, Şayan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2009, C. 8, S. 18-19, s. 235.

benzetilen Şark Meselesinde başı çeken ülkeler İngiltere, Rusya, Fransa ve Avusturya olarak sıralanmaktadır. Tuncer¹³⁸ bu süreçte Rusya'nın dönemler halinde bazen Osmanlı'nın parçalanması bazen de statükonun korunması politikasını benimsediğini belirtmektedir. Nitekim Rusların klasik sıcak denizlere inme hedefi Osmanlı'nın parçalanmasını hedef almaktayken, XIX. Yüzyılın başındaki “zayıf komşu” politikası da statükonun korunmasını esas almaktaydı. Bu politika 1802 yılında Rus Dışişleri Bakanı Kochubey tarafından Avrupa'da ortaya çıkan Fransız tehdidi karşısında Osmanlı'nın devamının sağlanmasının İstanbul'da Rus egemenliğine hizmet edeceği düşüncesiyle eyleme dökülmüştür.¹³⁹ Avusturya ve Fransa'nın tutumlarının benzer nitelikte olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁰ Nitekim 1814 Ekim'inde Avrupa'nın sınırlarını yeniden çizmek ve Avrupa barışına yeni garantiler sağlamak için Viyana'da toplanan Avrupalı devlet adamlarının 1815 Viyana Kongresi kapsamında Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü garanti altına almaları¹⁴¹ da bu düşüncüyü destekler niteliktedir. Cevdet Küçük 1979'da yayınlanan çalışmasında¹⁴² 1839'da Fransız başbakanının konuşmasıyla sadece Fransa için değil, İngiltere ve Avusturya için de en mühim meselenin Rusya'nın yayılmacılığına engel olacak bir Avrupa birliğinin tesis edilmesi gerektiğine dair çıkışı günümüzdeki Avrupa Birliği kuruluşunun temellerinin ne zaman ve hangi amaçlarla atıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

İngiliz diplomasi sözlüğüne 1821-1829 Yunan Bağımsızlık Savaşı olarak gördükleri Yunan isyanları ile giren Şark Meselesine¹⁴³ karşı İngiltere'nin oldukça faydacı (pragmatik) bir strateji izlediğine dikkat çekilmektedir.¹⁴⁴ XVIII. yüzyılın sonlarında Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesi ve Rusya'nın Karadeniz ve Balkanlar üzerinden sıcak denizlere inme politikası sonucunda Doğu Akdeniz ticaretinin zarara uğramasını ve İstanbul'un başka bir devletin kontrolüne girmesini önlemek düşüncesi bu evrede İngiltere'nin yaklaşımını şekillendirmiştir.¹⁴⁵ Ayrıca İngiltere Osmanlı'nın ayakta kalması ve Doğudaki İngiliz çıkarlarına bekçilik yapacak kadar kudrete sahip olması gerektiği

¹³⁸ TUNCER, Hüner, *Doğu Sorunu ve Büyük Devletler*, Ankara, Ümit Yayınları, 2003, s. 18.

¹³⁹ BITIS, Alexander, *Russia and the Eastern Question*, New York, Oxford University press for The British Academy, 2006, s. 26.

¹⁴⁰ BAYSOY, Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde ..., s. 45.

¹⁴¹ ŞAHİN, Hasan, “Şark Meselesi Çerçevesinde Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Genel Bir Bakış (Başlangıcından Paris Barışı'na Kadar)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2006, S. 29, s. 221-222.

¹⁴² KÜÇÜK, Şark Meselesi Hakkında ..., s.613.

¹⁴³ MARRIOT, *The Eastern Question* ..., s. 2.

¹⁴⁴ BAYSOY, Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde ..., s. 55.

¹⁴⁵ TUNCER, Hüner, *Doğu Sorunu ve Büyük Devletler* ..., s. 25.

inancından hareketle bu dönemde Osmanlı reformlarının ana destekçisi haline gelmiştir.¹⁴⁶ Bu aşamada her ne kadar birincil tehdit Fransa olarak algılansa da ilerleyen süreçte Rusların Osmanlı üzerinde elde ettiği ekonomik kazanımlar İngilizleri önemli ölçüde rahatsız etmiştir. Potyemkin'in¹⁴⁷ de işaret ettiği üzere bilhassa 1833 yılında Osmanlı ve Rusya İmparatorlukları arasında gerçekleşen Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Rusya ile İngiltere arasındaki gerginlik tavan yapmıştır. Söz konusu anlaşmaya göre taraflardan birine bir saldırı durumunda, öteki taraf askeri yardımda bulunacak ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflığı gerekçesiyle Rusya'ya bir saldırı durumunda, Osmanlı İmparatorluğu boğazları yabancı devlet gemilerine kapatacaktı.¹⁴⁸ İngilizlere göre bu antlaşmayla Ruslar Balkanlardan Basra Körfezine kadar olan oldukça geniş bir bölgeye basit bir gerekçe sürerek asker sevk edebilecek ve sonuçta İngilizler için hayati önem arz eden pazarları ve hatta Hindistan'ı bile tehdit edebilecek bir avantaj elde etmiş oluyorlardı.¹⁴⁹ Ayrıca bundan yalnızca beş yıl sonra 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Antlaşması ile İngiliz mallarının Osmanlı'ya serbest girmesi imtiyazını elde eden İngiltere'nin¹⁵⁰ Osmanlı üzerindeki doğrudan ve dolaylı ekonomik kazanımlarını artırma amacıyla olduğu aşikârdır. Nitekim 1853-1856 yılları arasındaki Kırım Savaşı'nın da gösterdiği üzere XVIII. Yüzyıl boyunca Rus Hükümeti'nin Ortadoğu'daki amaçlarını destekleyen İngiltere, Rusların bölgede üstünlüğü sağlaması durumunda kendilerinin ekonomik çıkarlarının zarar göreceği ve Avrupa'nın güçler dengesinin bozulacağı düşüncesiyle bu desteğini zaman içinde çekmişlerdir.¹⁵¹ Baysoy¹⁵² bu evrede meselenin daha çok Osmanlı'nın topraklarını kimin nasıl paylaşacağı ile ilgili değil, kimin Osmanlı'yı sömürgesi yapacağı konusu olduğunu belirtmektedir.

Tarihimizde 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı İngilizlerin Şark Meselesine bakışlarında bir kırılma gerçekleştirmiştir. Nitekim bu savaş ve sonrasında yaşanan gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nun bir görüntüden ibaret olduğunu ve yürütülen reform çabalarına rağmen ayakta kalmasının mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Bunun üzerine İngiltere Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki doğrudan ve dolaylı menfaatlerini korumak üzere statükoyu korumak politikasından vazgeçerek Osmanlı'nın

¹⁴⁶ IŞIK, Zekeriya, "Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde İngiltere'nin Rolü (1789–1876)", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, C. 10, S. 20, s. 223.

¹⁴⁷ POTYEMKIN, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, İstanbul, Evrensel Yayınları, 2009, s. 423.

¹⁴⁸ SANDER, İlkçağlardan 1918'e Siyasi Tarih, s. 302.

¹⁴⁹ GENCER, Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın ..., s. 648.

¹⁵⁰ SAYAR, Ahmet Güner, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul, Ötügen Neşriyat, 2000, s. 191-200.

¹⁵¹ ŞAHİN, Şark Meselesi Çerçevesinde..., s. 232.

¹⁵² BAYSOY, Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde ..., s. 56-57.

mirasından en büyük pastayı kapma siyaseti izlemeye başlamıştır.¹⁵³ Nitekim bu dönemden sonra Osmanlı kendisine biçilen Rusya'ya karşı bir tampon olarak Avrupa güçler dengesine hizmet etme, İngiliz İmparatorluğu'nun ticaret yollarının asayişini sağlama, bir hammadde kaynağı ve pazar olma rollerini yerine getiremez hale gelmişti.¹⁵⁴ Ayrıca Almanya ve İtalya'nın güçlü devletler olarak ortaya çıkarak Avrupa güç dengesini değiştirmelerinin de bu politika değişikliğinde pay sahibi olduğu belirtilmektedir.¹⁵⁵ Anderson'a göre¹⁵⁶ ortaya çıkan konjonktüre uygun olarak İngiltere bir politika değişikliğine gitmiş ve Yakındoğu savunmasını Boğazlar'ın yerine Mısır'a dayandırmaya karar vermişti. Bu doğrultuda 93 Harbinden hemen sonra 1878 Kıbrıs ve 1882 Mısır işgalleri İngiltere'nin uzun süredir izlediği ticaret yollarının güvenliği sağlama politikasındaki değişikliği açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Mısır'ın işgaliyle İslam dünyası önünde onurunun kırıldığını düşünen II. Abdülhamid'in¹⁵⁷ panislamist politikaları ve Almanya'yla yakın ilişki içerisine girmesi üzerine İngiltere buna Rusya'nın Osmanlı üzerindeki emellerini kısmen serbest bırakarak ve Rusya'ya karşı tampon ülke olarak Osmanlı'yı Rumen ve Bulgar Prenslikleri ile ikame ederek ve ortak düşman Almanya'ya karşı Fransa ve Rusya ile yakınlaşarak cevap vermiştir.¹⁵⁸

2.8. Panslavizm Politikası

I. Balkan Savaşı'na giden süreçte Rusya'nın takip ettiği politikanın önemli bir role sahip olduğu ifade edilebilir. Modern Rusya'nın temellerini atan Çar I. Petro daha güçlü bir ülke yaratmak üzere XVII. Yüzyılda sıcak denizlere inmeyi Rus dış politikasının temel amacı haline getirmiş ve bu dönemde Karadeniz, Baltık ve Hazar Denizi birincil; Akdeniz, Basra Körfezi, Pasifik ve Büyük Okyanus ise ikincil deniz hedefleri olarak belirlenmiştir.¹⁵⁹ Bu amaç açık bir şekilde İstanbul, Boğazlar ve Balkanları Rusya'nın yayılma sahası haline getirmiştir. Bu doğrultuda Aydın¹⁶⁰ Petro'nun, Osmanlı

¹⁵³ GÜMÜŞEL, Günseli, "The Times Gazetesinin Gözünden Doğu Sorunu, Osmanlı İmparatorluğu ve Tanzimat Dönemi (1838-1878)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2015, S. 57, s. 40.

¹⁵⁴ BAYSOY, Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde ..., s. 61.

¹⁵⁵ IŞIK, Zekeriya, "19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri", *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, S. 2, s. 58.

¹⁵⁶ ANDERSON, Matthew Smith, *Doğu Sorunu*, İstanbul, YKY, 2001, s. 273.

¹⁵⁷ ÖKE, Mim Kemal, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vamberg'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1983, s. 38.

¹⁵⁸ IŞIK, 19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası ..., s. 58-59.

¹⁵⁹ KOCABAŞ, Süleyman, *Kuzey'den Gelen Tehdit Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, İstanbul, Vatan Yayınları, 1989, s. 25.

¹⁶⁰ AYDIN, Mithat, "19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004, S. 15, s. 75.

egemenliğindeki Ortodoks Rum ve Slav halklarla daha fazla ilgilendiğine ve Panortodoks bir politikayı hayata geçirdiğine dikkat çekmektedir.

Rusya'nın sıcak denizlere açılması politikasının en gayretli takipçilerinden biri olan Çariçe II. Katerina'nın 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde imzalanan Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla (1774) Ortodoksların koruyucusu haline geldiği iddiasında bulunması¹⁶¹ da bu politikanın bir tezahürü olarak addedilebilir. Nitekim II. Katerina yönetimindeki Rusya bir Grek Projesi politikası takip etmiştir.¹⁶² Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmaya yönelik Prens Potemkin tarafından hazırlanan bu tasarıya göre İstanbul merkez olmak üzere Rus prensinin idaresi altında bir Grek Devleti'nin kurulması planlanmıştı. Bu plan doğrultusunda 1779'da doğan torununa Konstantin adını veren II. Katerina St. Petersburg'da, Grek Devleti için Rum subaylar yetiştirmek üzere Rum gençleri için bir okul dahi açmıştı. Ancak Rusya'nın Osmanlı yönetimi altındaki tüm gayrimüslim tebaayı himaye etme hakkına tek başına sahip olmaması bu politikanın tam manasıyla başarıya ulaşmamasına neden olmuştur. Nitekim 1740 yılındaki Kapitülasyon Antlaşması uyarınca Fransa hâlihazırda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Latinlerin koruyucusu haline gelmiş, Hz. Meryem'in türbesi, Hz. İsa'nın doğum yeri ve Latin krallarının mezarlarını koruma hakkını elde etmişti.¹⁶³ Buna ek olarak din eksenli bu politika Osmanlı sınırları içerisinde Ortodoksluğun tek mercii olan İstanbul'daki Rum Patrikliği'ni güçlendirmesi diğer Balkan ırklarını tedirgin etmiştir.¹⁶⁴ Ancak 1789 Fransız Devrimi'nin ortaya çıkardığı milliyetçilik akımının etkisinin gitgide yayılması neticesinde Rusya yeni bir tasarı olarak Slav milliyetçiliği fikrini ele alarak 1789 Fransız Devrimi'nin ortaya çıkarmış olduğu *self-determination* (milletlerin kendi kendini yönetmesi) fikrini kendi emelleri doğrultusunda aşılama çalıştı.¹⁶⁵ Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Hristiyanları kontrolü altına almakta din faktöründen hareket etmenin sadece kendisine ait bir özellik olmadığını fark eden Rusya Avrupa'da görülen Fransız Devrimi sonrası gelişen milliyetçilik fikrinden de yararlanmayı düşünerek "Slav Milliyetçiliği" fikrini de kullanmaya başladı.¹⁶⁶ Panislavizmin ilk çıkış noktası dünya Slavlarını öncelikle dil, kültür kavramları üzerinden birleştirmektir. Bu fikrin siyasi bir hedefe dönüşmesi Kırım

¹⁶¹ SOREL, Albert, XVIII. Asırda Mesele-i Şarkiye, (Çev. Yusuf Ziya), İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1911, s. 351.

¹⁶² KURAT, Akdes Nimet, Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919), Ankara, 1970, s. 25-32, 33.

¹⁶³ KUTLU, Şemsettin, Hayrettin Bey Kırım Harbi, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1976, s. 89-90.

¹⁶⁴ YETİM, Fahri, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Devletler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, S. 25, s. 290.

¹⁶⁵ YAVUZ, Türk Arşiv Belgelerine Göre ..., s. 20.

¹⁶⁶ KÜÇÜK, Şark Meselesi Hakkında ..., s. 636.

Savaşı yenilgisinden sonra Rusya'nın özü dil, kültür birlikteliği olan bu düşünceyi kendi emperyalist amaçları doğrultusunda kullanmasıyla oluşmuştur.¹⁶⁷

2.9. Fransız Devrimi ve Milliyetçilik Akımları

1776 yılına kadar İngiltere'nin kolonisi durumunda olan Amerika, 1775 yılında İspanya ve Fransa'nın da destekleriyle İngilizlere ilan ettiği savaşı kazanarak yayınladığı “Bağımsızlık Bildirisi” ile başka halkların da galip gelebileceği fikrinin doğmasına sebep olmuştu. Fransa 1756-1763 arasında gerçekleşen Yedi Yıl Savaşları'nda İngilizlere yenilen Fransa halkının eziklik duygusu ile değişim fikrinin bir araya gelmesi sonucu yeni ve baş etmenin çok zor olacağı bir sorunla karşılaştı. Bahsi geçen savaşlarda Hindistan, Afrika ve Amerika'da bulunan sömürgelerini siyasi olarak İngiltere'nin denetimine kaptıran Fransa aynı zamanda ekonomik olarak da deniz aşırı topraklarından gelen kaynaklarını kaybetmesi ile fakirleşmişti. Bunun yanında büyük rakibi olan İngiltere hem zenginleşmiş hem de denizlerde egemenliği tamamen ele geçirmişti.¹⁶⁸ Akabinde gerçekleşen Amerikan Devrimi sırasında sırf İngilizlere düşmanlık sebebiyle yapılan 1,5-2 milyar Frankı bulan yardımlardan dolayı hazine sarsılmıştı.¹⁶⁹ Baş gösteren ekonomik sorunlar siyasi bunalımları da beraberinde getirdi. Montesquie ve Rousseau gibi toplum üzerinde etkili olan aydınların monarşiyi sorgulayan, tanrı tarafından üstünlüklerle gönderilmiş olduğu teziyle toplumları yöneten kralların yaşanan fakirliklerden etkilenmeyip rahat yaşantılarına devam ettikleri, ancak bunun yanında halkın sürekli bedel ödeyen kesim olduğu yönündeki eleştirileri kimlik tanımlamasına dönüşmüş ve bir devrimin temelleri atılmaya başlanmıştı.

Burjuvazi devleti kendi işleyişindeki temel unsur olan “halk”ı tanımladıkça tarihi süreçlerde sınırları kendiliğinden belirlenmiş belirli bir toprakta (vatan) yaşayan insanların devrimi gerçekleştiren yurttaşlar olduğu, bunun da yeni bir tanımlama ile “ulus” kavramını ortaya çıkardığı görülmüştür. Ulusal ve uluslararası siyasette dünyayı sarsacak derecede önemli gelişmeler gerçekleşmiş, monarkların kişisel menfaatleri ve istekleri değil ulusların çıkarları önem kazanmıştır.¹⁷⁰

Kendine ait kimliklerinin olduğu fikri bütün imparatorlukların halkları arasında yayıldı. Bu dönüşümün başlamasından önce birlik ve ayrılık hareketlerini destekleyen

¹⁶⁷ YAVUZ, Nuri, “Türk Tarihi Açısından I. Balkan Harbinin Sonucu”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2003, S. 1, s. 227-228.

¹⁶⁸ ŞEN, Y. Furkan, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Ankara, Yargı Yayınevi, 2004, s. 128-129

¹⁶⁹ ARMAOĞLU, 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi ..., s. 56.

¹⁷⁰ ŞEN, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik*, s.133.

bilinç inanç temelli oluyordu. Din veya mezhep eksenli barışlar ve savaşlar yerini etnik temelli kimlik üzerine kurulu yeni bir döneme bırakıyordu. Çokuluslu imparatorluklardan biri olan Osmanlı İmparatorluğu ekonomik ve siyasi gücünün azaldığı bu dönemde kendisine bağlı halkların çoğunun teker teker ayrılık hareketlerine kapılmasıyla çöküş sürecine girmiştir.

XIX. Yüzyıl boyunca milliyetçilik akımları ulus devlet kurma kararlarına dönüşürken özgürlük hareketlerini başlatan ve yürütenler içinde bulundukları büyük devletlerin ordusu, kolluk güçleri ve gizli haberalma örgütleriyle çatışmışlar, bununla birlikte kendilerini destekleyen diğer imparatorlukların ajanları tarafından desteklenmişlerdir.¹⁷¹

2.10. Millet Sistemi

Bu destekler sadece sahada olmayıp üst perdeden devlet siyasetinde de kendini göstermekte idi. Osmanlı İmparatorluğu bünyesi içinde din, mezhep, etnisite ve sınıf farklılıkları olan çok fazla ulus barındırmakta ve bu ulusları adına “millet sistemi” denilen ortak bir şemsiye altında bir arada tutmakta idi. Siyasi ve ekonomik bakımından güçlü olunan yüzyıllarda işe yarayan bu kapsayıcı sistem Fransız Devrimi ile ortaya çıkan ulus-devlet akımları karşısında doğal olarak ve düşmanlık veya rekabet güden diğer imparatorlukların da manipülasyonlarının eklenmesiyle sarsılmaya başladı.

Arapça aslındaki anlamına uygun olarak dini bir grubu ifade etmek için kullanılan “Millet” kelimesi Osmanlı İmparatorluğu içerisinde sosyal sınıflandırmalarda belirli bir söz veya vahiy kitabını kabul eden topluluklar için sarfedilmişti. Bahsi geçen sınıflandırmada her millet grubu iç bünyesinde hiyerarşik olarak düzenlenmiştir. Din veya mezhep esasına göre düzenlenmiş olan bu grupların örgütlü yönetimine “Millet Sistemi” denilmiştir.¹⁷²

Osmanlı klasik döneminde yapılan fetihlerde ele geçirilen bölgelerin halklarının inanç ve değerler sistemine tolerans gösteren ve onları baskı altına almaksızın yaşamalarına izin veren bir anlayışla tabiyetlerini gerçekleştiren Osmanlı İmparatorluğu uzun yıllar yönetilmesi çok zor olan coğrafyaları bu halkların kompartmanlarını bozmayarak barış içerisinde yönetmeyi başarmıştı. Kendi hallerine kaldıklarında aynı

¹⁷¹ KALAYCIOĞLU, Ersin, ÇARKOĞLU, Ali, *Türkiye’de ve Dünya’da Milliyetçilik*, İstanbul, Koç Üniversitesi-Sabancı Üniversitesi- İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üni. Bilim Akademisi Üni. Yayınları, 2013, s. 2.

¹⁷² ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul, Risale Yayınları, 2. Baskı, 1996, s. 16

dinden olmalarına rağmen asla barış içerisinde geçinemeyen Balkan halklarını bile “Millet Sistemi” denilen bu olgu sayesinde hem kavgasız hem de devlete hizmet eden topluluklar haline getirmiş ve bundan uzun yıllar faydalanmıştır.

Osmanlı Millet Sistemi kendine özgü şartlarda gelişmiş, kendine özgü bir olgudur. Yönetim konusunda görülen özgün yapısı kadar sosyal boyutlarıyla da özgün bir gerçekliktir. İşleyişi bakımından ne sömürgecilğe ne de federatif yapılara benzerlik gösterir. Aralarında dil birliği olanlar kadar olmayan toplulukların da dini kimliklerinin korunması bu sistem sayesinde mümkün olmuştur.¹⁷³

Fransız Devrimi sonrasında Balkan toplulukları arasında hızla yayılan etnik milliyetçilik dalgaları ayaklanmalar şeklinde kendisini göstermeye başladıkça dinsel bütünlükler bozulmaya başlamıştır.¹⁷⁴

Bu isyanların sonucunda 1829 yılında Yunanlıların bağımsızlıklarını kazanması ile Osmanlı Millet Sistemi ilk parçalanmasını yaşamıştır. Bozulmaya başlayan Millet Sistemini onarmak ve Osmanlı milletlerini bir arada tutabilmek için 1839 da ilan edilen Tanzimat Fermanı özü itibarı ile bir Batılılaşma hareketi idi. Batıların baskılarına maruz kalan Osmanlı gayrimüslim halklarını imparatorluk bünyesinde bir arada tutabilme amacını taşıyan bu ferman yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur. Bu yeni dönemde milletin çıkarları ile yönetimin çıkarlarını bir tutan ve sükunetin teşkil etmesine yardımcı olan gelenekçi dindar halk önderleri yerine batının ayrılıkçı fikirleri ile hareket eden değişimci seküler liderler gayrimüslim halklara öncülük etmeye başladı.¹⁷⁵

Osmanlı Millet Sistemi Osmanlı İmparatorluğu’nun gücü ile doğru orantılı olarak işlemiştir. Devlet güçlüyken sağlam bir şekilde uygulanan sistem devletle beraber güçsüzleşmiş ve beraber çökmüştür. Halkını bir arada ve gücünü yüksek tutmak adına yapılan islahat hareketleri ile daha fazla dış müdahalelere açılan Osmanlı İmparatorluğu bunu kullanmak isteyen diğer imparatorlukların istismarı ile sürekli yüz yüze kalmış ve son safhasında önce Balkan coğrafyasında kendi halklarıyla savaşmak zorunda kalmış ve hemen ardından büyük bir dünya savaşı ile çökmüştür.

¹⁷³ ORTAYLI, İlber, “Osmanlı İmparatorluğunda Millet Nizamı”, Prof.Dr. Hamide Topçuoğlu’na Armağan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1995, s. 92.

¹⁷⁴ GÜRKAYNAK, Muharrem, “Eski Yugoslavya Coğrafyasında Kalıcı Barış Üzerine: Homojenleşme – Hetrojen Kalma Paradoksu”, *Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Balkan Kongresi*, Kocaeli, 28-29 Nisan 2014, s. 232.

¹⁷⁵ KURTARAN, Uğur, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, S. 8, s.63-64.

Bu süreçte Balkanlarda yaşayan Slav halklarını Osmanlı aleyhine ve kendi lehine çevirmek gayesini güden Rusya sıcak denizlere inme politikasından hiç vazgeçmemiş ve Slav halkları kendi yanına çekmek için Panslavizm düşüncesini uygulamaya koymuştur.

Panslavizm, Orta ve Doğu Avrupa'da yaşayan Slavların ortak bir etnik geçmişe sahip olduğunu ve bu Slavlar arasında kültürel ve siyasal birlik sağlanması gerektiği fikrini savunan bir hareket olarak XIX. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır.¹⁷⁶ Elbette bu siyasal birliğin Rusya'nın siyasal hâkimiyeti altında olması temel hedefti. Nitekim bu kavramı 1826 yılındaki eserinde ilk defa kullanan Slovak yazar J. Herkel Panslavizm'i edebi-ilmi manada bütün Slav kavimlerinin kültür sahasında karşılıklı etkileşimi olarak ele alırken, siyasal alanda ise bütün Slav kavimlerinin büyük bir devlet halinde birleşmeleri olarak ifade etmiştir.¹⁷⁷ İlk etapta kültürel düzeyde ortaya çıkan bu birlik düşüncesi 1848 ihtilallerinin milliyetçilik ve milli birlik akımları ve Rusya'nın Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Osmanlı'ya karşı yenilgisinden sonra siyasal bir nitelik kazanmıştır.

Öncelikli olarak 1848 İhtilalleri sırasında Avusturya-Macaristan'daki Slavlar'ın dil ve kültür alanında bir milli birlik faaliyetine başlamaları üzerine Avusturya'nın sert bir tutum sergilemesi neticesinde Slavlar ülke dışında aradıkları desteği tek bağımsız Slav devleti olan Rusya'da bulmuşlardır.¹⁷⁸ Rusya'nın geleneksel yayılmacı amaçlarına set çeken Kırım Savaşı sonunda imzalanan Paris Anlaşması ise Rusya'da milliyetçi fikir hareketlerine olan ilgiyi artırmış ve Panslavizm'i güçlendirmiştir.¹⁷⁹ Ayrıca Aydın'ın¹⁸⁰ da işaret ettiği üzere bu süreçte Panslavizm; Alman birliğini gerçekleştirmeyi hedefleyen Pancermenizm ile İtalyan birliğini gerçekleştirmeyi hedefleyen Panitalyanizm akımlarına paralel olarak gelişmiş ve aynı kaynaktan beslenmiştir. Dolayısıyla Fransız Devrimi'nin beraberinde getirdiği milliyetçilik fikirlerinin Panslavizm fikrini harekete geçiren temel değişken olduğu akılda bulundurulmalıdır. Nitekim Bayur'un¹⁸¹ da işaret ettiği üzere Panslavizm düşüncesinin izleri XVII. Yüzyılda ve hatta çok daha önceki tarihlerde de izlenebilmektedir.

Kırım Savaşı'ndan sonra imzalanan 30 Mart 1856 tarihli Paris Antlaşması ile Rusya, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile kazandığı ayrıcalıkları kaybetmişti. Nitekim

¹⁷⁶ AYDIN, 19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ..., s. 73.

¹⁷⁷ KURAT, Akdes Nimet, "Panslavizm", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1953, C. 11, S. 2-4, s. 242.

¹⁷⁸ ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi ..., s. 490.

¹⁷⁹ KOCABAŞ, Kuzeyden Gelen Tehdit ..., s. 278.

¹⁸⁰ AYDIN, 19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ..., s. 77.

¹⁸¹ BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 1 Kısım 3, Ankara, 1991.

Çar II. Aleksandr'ın Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasını ve Besarabya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na verilmesini “iki kâbus” olarak nitelendirmesi Rusya'nın bu savaş sonucu siyasi ve askeri yönden hayli sarsıntıya uğradığını göstermektedir.¹⁸² Tellioglu¹⁸³ Karadeniz'in ticaret gemilerine tamamen açık, savaş gemilerine ise sürekli kapalılığı anlamına gelen Karadeniz'in tarafsızlığının sağlanmasının Rus donanmasının Boğazları geçip Akdeniz'deki İngiliz menfaatlerine zarar vermesini engellemeye dönük bir hamle olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca bu anlaşma ile Eflak ve Boğdan ile Sırbistan topraklarının Avrupa devletlerinin himayesine sokulması da Rusya'nın sıcak denizlere doğru güneye inme emellerinin önüne Karadeniz'den Adriyatik'e kadar set çekmiş oluyordu.¹⁸⁴ Dolayısıyla temelleri XVII. Yüzyılda Çar I. Petro tarafından atılan Rusların sıcak denizlere inme politikasının siyasi ve askeri yönden büyük bir darbe alması Panslavizm hareketinin siyasi bir nitelik kazanmasında etkili olmuştur.

Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) önce Rusya'daki Panislavizm savunucuları Mikhail Petrovich Pogodin (1800-1875) liderliğinde 1841'de kurulan Moskovitya'nın dergisi etrafında toplanmışlardı. Pogodin; Osmanlı ve Avusturya-Macaristan imparatorlukları yıkılması ve bunların yerine merkezi İstanbul olmak üzere Yunanistan, Macaristan ve Tuna Prensliklerini kapsayacak büyük bir Slav Devleti kurulması ve bu devletin mutlak suretle Rusya'nın himayesi altında olması gerektiğini düşünmekteydi. Başta Pogodin olmak üzere bu düşünürlerin girişimleri sonucu 1857'de Moskova'da Moscow Slavic Benevolent Committee (Moskova Slav Yardım Komitesi) kuruldu.¹⁸⁵ Böylece Rus Devletinin kontrolü altına giren Panslavizm hareketinin başlıca üç amacı Karal¹⁸⁶ tarafından şu şekilde sıralanmaktadır:

- Doğu'da yeni fetihlerle Rus emperyalizmini geliştirmek.
- Rusya'nın hâkimiyeti altında bulunan çeşitli ırkları Ruslaştırmak.
- Rusya dışında kalan Slav topluluklarını Rusya'ya bağlamak.

Tüm bu amaçlardan da açık biçimde anlaşılacağı üzere Osmanlı İmparatorluğu'nu açık bir hedef haline getiren Panslavizm hareketi kendi içinde bazı sorunlara gebeydi. Nitekim Armaoğlu¹⁸⁷ Panslavizm hareketinin 1870lerde karşı karşıya kaldığı bu sorunları; Ortodoksluk mezhebini esas alma, tüm Slavların Ruslaştırılması inancı ve Rusya bayrağı

¹⁸² KOCABAŞ, Kuzeyden Gelen Tehdit ..., s. 267.

¹⁸³ TELLİOĞLU, Ömer, “Karadeniz’de Osmanlı Hâkimiyeti ve Rusya’nın Sıcak Denizlere İnme Mücadelesi”, *Tarih Okulu Dergisi*, 2015, S. 21, s. 205.

¹⁸⁴ UÇAROL, Siyasi Tarih ..., s. 160.

¹⁸⁵ KURAT, Panslavizm ..., s. 255-256.

¹⁸⁶ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s.58.

¹⁸⁷ ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi ..., s. 492-493.

altında bir Slav birliği sağlamak olarak sıralamaktadır. Diğer bir ifadeyle Panslavizm Rus milli menfaatleri doğrultusunda yapılandırılmış bir fikir akımıydı ve Osmanlı egemenliğinden kurtulan Balkanlardaki Slav ırklarının memnuniyetle Rus himayesi veya egemenliğini kabul edeceği varsayımı üzerine kuruluydu. Hâlbuki zamanın da gösterdiği üzere tüm bu hususlar bağımsızlığını yeni kazanan Balkan ulusları için de birer problem haline gelecek ve yeni kurulan her Balkan Devleti kendi menfaatleri doğrultusunda bir politika izleyecekti. Nitekim bu kapsamda Avusturya-Macaristan Arnavut ve Sırp larla; İtalya Arnavut larla; İngiltere Yunanlı larla; Fransa Romen lerle ve Rusya da Bulgar larla yakın ilişkiler içine girdiler.¹⁸⁸

Rusların sıcak denizlere ulaşma hedefi doğrultusundaki Panslavizm politikası dönemin en büyük emperyal gücü olan İngiltere'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu çıkarlarına ters düşmekteydi. Ancak her iki taraf da sıcak bir savaşa meydan vermeden bu işi halletmek niyetinde oldukları için İngiltere XIX. Yüzyılda misyonerlik faaliyetleri yoluyla Balkanları Protestanlaştırmak kendisinin yanında yer alacak bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Ancak Taşcan'ın¹⁸⁹ da işaret ettiği üzere 1870'lerde Rusya'nın baskısıyla Bulgar'ların bağımsız bir kiliseye sahip olması, Bulgar Kilisesi ve Prenslığın misyonerlik faaliyetlerini kısıtlayıcı tedbirler alması, Bulgar milliyetçiliğinin Ortodoks mezhebi ile özdeşleşmesi, Protestanlık din ve dünya görüşünün Ortodoks mezhebinden daha sert olması (Şarap, tütün, eikon ibadeti ve seyahat ile ilgili yasaklar), misyonerlerin kendi ülkelerinin çıkarlarının peşinde oldukları kanaatinin hâkim olması, halkın yabancı dil olarak İngilizce yerine Fransızca'yı tercih etmesi ve güçlenmeye başlayan eğitimli sınıfın Avrupa ile kolaylıkla bağlantı kurabiliyor olması İngilizlerin bu projesinin başarıya ulaşmasını engellemiştir. Dolayısıyla bu mücadelenin sonucunda Rusya, Balkanların Protestanlaşmasını önlerken, İngiltere de Rusya'nın Balkanlar üzerinden sıcak denizlere inmesine geçit vermemiştir.

2.11. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı

Rusya, Balkanlardaki emellerini gerçekleştirmek üzere kurduğu Slav Yardım Komitesi aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Slav ve Ortodoks topluluklara her türlü yardımı yapmaya başlamış ve bu topluluklara özerklik verilmesini istemiştir. Elbette ki bu gelişen bir sürecin ilk adımıdır.¹⁹⁰ Keleş'in¹⁹¹ dikkat çektiği üzere Avrupa

¹⁸⁸ YETİM, Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde ..., s. 292.

¹⁸⁹ TAŞCAN, Arzu, "XIX. Yüzyılda Amerika, İngiltere ve Rusya'nın Avrupa Türkiye'sinde Dinî Görünümlü Siyasî Nüfüz Mücadelesi", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2015, C. 2, S. 5, s. 52.

¹⁹⁰ UÇAROL, Siyasi Tarih ..., s. 321.

devletleri arasındaki siyasi çatışmaları fırsat bilen Rusya 13 Mart 1871 Londra Antlaşması ile Karadeniz’de tersane kurması ve donanma bulundurmasına yönelik engelleri ortadan kaldırarak tarihi politikasını uygulamaya koymaya hazır hale gelmişti. 1870lerde Rusya’nın şiddetlendirdiği Panslavizm politikası Bosna-Hersek olayları, Sırp-Karadağ isyanları ve Bulgar meselesi ile Balkanlarda gerginliğin artmasına ve neticede Osmanlı İmparatorluğu’nu oldukça güç durumda kalmasına yol açtı.¹⁹² Osmanlı Avrupa’sında ortaya çıkan zincirleme isyanların genel bir savaşa sebebiyet vereceğini gören İngiltere ve Fransa olaylara müdahale etme ihtiyacı hissetmişlerse de gelişen olaylar 93 Harbi olarak nitelendirilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile neticelenmiştir.¹⁹³ Akyol¹⁹⁴ tarafından Osmanlı tarihinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu ciddi ölçüde etkileyen üç büyük felaketin ilki olarak gösterilen bu savaşın Balkan Savaşları’na giden yolda önemli sonuçları olmuştur.

1875 yılında Nevesin kazası Hristiyanlarından bazılarının vergi vermemek amacıyla Hersek’te başlattıkları isyan kısa sürede bütün Balkanlara yayıldı. Derhal olaylara müdahale eden Osmanlıların askeri tedbirleri isyancıların gerilla taktiği kullanması ve Sırbistan ile Karadağ’dan destek görmesiyle; anlaşma çabaları ise Rusya ve Avusturya’nın kışkırtma ve entrikalarıyla akamete uğradı.¹⁹⁵ Hatta bu kapsamda Osmanlı hükümetinin 2 Ekim 1875’te Bosna-Hersek’e yeni ayrıcalıklar vermesi ve Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kont Andrassy tarafından Babiali’ye verilen notanın kabul edilmesi bile isyanın yatıştırılmasına yetmedi.¹⁹⁶ Akabinde Berlin’de Rusya’nın önderliğinde Almanya ve Avusturya’nın katılımıyla gerçekleşen memorandumun İngiltere’nin muhalefetiyle sonuçsuz kalmasıyla bu kriz ucuz atlatılmışsa da devam eden süreç büyük bir felakete gebeydi.¹⁹⁷ Aydın’a göre¹⁹⁸ yalnızca bölgesel güçleri değil, aynı

¹⁹¹ KELEŞ, Erdoğan, “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2011, s. 130.

¹⁹² ÖZCAN, Besim, *Osmanlı Devleti’nin Rusya’ya Yönelik Dış Politikası (19. yy. ve 20. yy. Başı)*, *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi*, C. 2, (Ed. Mustafa Bıyıklı), İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2008, s. 329.

¹⁹³ ŞAHİN, Turhan, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988, s. 37.

¹⁹⁴ AKYOL, Taha, *Rumeli’ye Elveda 100. Yılında Balkan Bozgunu*, İstanbul, Doğan Egmont Yayıncılık, 4. Baskı, 2015, s. 11.

¹⁹⁵ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 15.

¹⁹⁶ UÇAROL, Siyasi Tarih ..., s. 323. Berlin’de hazırlanan ve büyük devletlerce de onaylanan 31 Ocak 1876 tarihli Andrassy notasında; Hristiyan halka din ve mezhep özgürlüğü tanınması, iltizam usulünün kaldırılması, vergilerin doğrudan burada kullanılması, çiftçilerin topraklarına sahip olabilmesi için önlemlerin alınması ve bu ıslahatların yapılması için Müslüman-Hristiyan temsilcilerin katılacağı bir komisyon kurulması istenmekteydi.

¹⁹⁷ DURMAZ, Ferhat, “93 Harbi’nde Büyük Devletlerin Politikaları ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, C. 5, S. 2, s. 108.

¹⁹⁸ AYDIN, 19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ..., s. 73.

zamanda Avrupa'nın Büyük Devletleri'ni de harekete geçiren bu isyanlar Şark Meselesinde önemli bir merhaleye gelindiğine işaret etmekteydi. Osmanlı Avrupa'sındaki bunalım 1876 yılında ortaya çıkan iki farklı gelişme ile devam etme eğilimindeydi.

Mithat Aydın'ın bir başka çalışmasında¹⁹⁹ belirttiği üzere yukarda bahsi geçtiği gibi 1875'te Bosna Hersek'te görülen ayaklanmanın ardından 1876 da Bulgaristan'da görülen bir ayaklanmanın Osmanlı tarafından güçlkle de olsa bastırılması İngiltere'de muhalefetteki Liberallerin iktidardaki partiyi ve politikalarını eleştirmek amacıyla başlattıkları bir kampanyaya sonrası İngiltere hükümetinin Osmanlı İmparatorluğu'na karşı politikalarını değiştirmesi sonucuna gitmiştir. İlk etapta iktidarda bulunan Beaconsfield dükü Disraeli Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik genel tutumuna bağlı kalacak şekilde bir tutum sergilemiş olmasına rağmen takip eden yıllarda bu politika, Liberal Parti lideri William Ewart Gladstone ve iktidar partisinin Hindistan Bakanı Lord Salisbury'nin Türk düşmanlığına varan tutumlarıyla değişikliğe uğradı. Ayaklanmanın bastırılması esnasında Osmanlı askerlerinin önlemlerini çok abartılı biçimde “Bulgar Katliamı” diye İngiliz halkına sunan ve bu konuda kitaplar bastırıp 25 İngiliz şehrinde ve başka İskoç şehirlerinde mitingler düzenleyerek kamuoyunun tepkilerini kontrol altına alan muhalefetin çalışmaları sayesinde neredeyse İngiltere'de konuşulan tek konu bu olay olmuştur. Yükselen tansiyonu düşürmek zorunda kalan Başbakan Disraeli İstanbul'daki elçi Eliott'a bir inceleme başlatmasını emretmiş ve aynı zamanda İngiltere'den bir bakan yardımcısına olayları en tarafsız şekilde anlatan bir Mavi Kitap hazırlanmasını emrini vermişti. Yapılan soruşturma sonrasında Daily News gazetesinin bazı yalanlarının ortaya çıkarılmış olmasına rağmen İngiltere'de bunu dikkate alan olmadı, aksine raporda Türklerin aleyhine çıkan birkaç madde üzerinde yoğunlaşıldı. İngiltere'deki Osmanlı elçisi Kostaki Musurus Paşa kamuoyunu bilgilendirmek için gazetelerde tekzipler yayınlatmasına ve çok büyük uğraşlar vermesine rağmen İngiliz kamuoyu öylesine etkilenmişti ki bu girişimler hep sonuçsuz kaldı. Bu kampanya sonrasında İngiltere Rusya'dan daha fazla Bulgar hamisi olmak rolünü üstlendi. Osmanlı İmparatorluğu İngiliz desteğini kaybetmemek adına isyanda rol alan Bulgarlar için af ilan etti ve tahrip olan evlerini kış gelmeden yeniden inşa ederek Bulgarlara para dağıttı. Kendilerini savunmak için direnen ve kendilerine “Başbozuklar” denilen Türk halk gönüllülerini cezalandırdı ve birçoğunu yine İngiltere'nin baskıları ile idam ettirdi. Bu süreç çok ciddi sonuçlar doğurmuştur. Bu kampanyayı başlatan ve yürüten Gladstone

¹⁹⁹ AYDIN, Mithat, “1876 Bulgaristan Ayaklanmasının Osmanlı – İngiliz İlişkilerine Etkisi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2002, S. 12, s. 80-87.

İngiltere’de iktidara gelmiştir. İngiltere bu olay sonrası Osmanlı İmparatorluğu’na karşı geri dönüşü olmayan bir karşıtlık sürecine girmiştir. Bu olaylarla ulus kimliği oluşan Bulgarlar önce muhtariyet, daha sonra bağımsızlık kazanmıştır. Bölgede yaşayan Müslüman Türk halkının nezdinde Osmanlı İmparatorluğu’nun prestiji onarılamaz şekilde sarsılmıştır.

Bulgarların isyan ederek İngiltere’nin de çabaları ile karlı çıktığı 1876 yılında Sırbistan ve Karadağ ile Osmanlıların savaşı başladı. Bulgarların isyan etmesinde daha çok Rus kışkırtmaları, Bulgar Eksarhanesinin çalışmaları, ayrılıkçı ve milliyetçi fikirlerin yaygın etkisi ve Osmanlının zayıf durumu etkili olmuştu.²⁰⁰ Bu doğrultuda yaşanan gelişmelerin isyanları provoke eden başta Rusya olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin elini güçlendirdiği ifade edilebilir.

Osmanlı ordularının Sırbistan ve Karadağ savaşlarında önemli başarılar elde etmesi üzerine Rusya Osmanlı İmparatorluğu’na Karadağ ve Sırbistan ile savaşı iki ay içerisinde kayıtsız ve şartsız olarak sonlandırmasını isteyen ağır bir ültimatoma verdi. Rusya’nın kararlılığı gören Osmanlı İmparatorluğu Büyük devletlerin kendine karşı olduğu bir ortamda savaşa girmekten çekindiği için ültimatoma kabul etmek zorunda kaldı. Bu doğrultuda Osmanlı’nın kazandığı askeri başarıların semeresini toplamasına izin vermeyen bir anlaşma ile Sırp ve Karadağlıların zarara uğraması büyük ölçüde önlenmişse de mesele devletlerarası bir boyuta taşındı ve Balkanlardaki durumun görüşülmesi için İstanbul’da bir konferans tertiplenmesi kararı alındı.²⁰¹

23 Aralık 1876 tarihinde İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Almanya, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu temsilcilerinin katılımıyla başlayan İstanbul (Tersane) Konferansı adeta peşinen suçlu kabul edilen Türk Devletinin yargılanması için kurulan bir “Avrupa mahkemesine” dönüşmüştür.²⁰² Hatta konferansın açılış günü Osmanlı İmparatorluğu’nun meşrutiyet yönetimini ilan ederek Anayasa önünde tüm Osmanlı tebaasını eşit kabul etmesi ve bu kapsamda vatandaşlarına çeşitli haklar tanınması bile pozitif bir etki yaratmadı.²⁰³ Hâlbuki meşrutiyetin ilanı ile Avrupalıların yalnız birkaç vilâyet için istedikleri ıslahatların bütün memleket için kabul edilmesi suretiyle konferansın lüzumsuz bir teşebbüs haline

²⁰⁰ YETİŞGİN, Mehmet, “On Dokuzuncu Asrın Son Çeyreğinde Rusların Balkan Politikası”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, (Ed. Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik ve Serkan Yazıcı), 2013, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, s. 753.

²⁰¹ YETİŞGİN, On Dokuzuncu Asrın ..., s. 754.

²⁰² AYDIN, Mithat, “Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)’nın Yeri”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 25, S. 39, s. 2.

²⁰³ YETİŞGİN, On Dokuzuncu Asrın ..., s. 755.

getirilmesi ve Büyük Devletlerin müdahalelerinin engellenmesi hedeflenmişti.²⁰⁴ Ancak Türk anayasası konferansta olduğu gibi Avrupa kamuoyunda da yeterli ilgiyi görmedi.²⁰⁵ Konferans sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan Bosna Hersek ve Bulgaristan'da köklü yenilikler yapması, bu bölgelere vali tayininde Büyük devletlerin söz sahibi olması ve bu bölgelerden elde edilen vergi ile askerlerin bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden düzenlenmesi talep edilmiştir.²⁰⁶ Böyle bir ortamda düzenlenen konferans Osmanlı İmparatorluğu'nun bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne aykırı talepler nedeniyle akamete uğramış ve bir sonuç alınamadan dağılmıştır.

Konferansta hâkim olan ülkeler Rusya ve İngiltere idi. Nitekim Balkanlardaki Slavları tahrik eden Rusya'nın 31 Ekim 1876'da Osmanlı İmparatorluğu'na ultimatoma vermesi üzerine İngiltere Balkanlardaki sorunları çözümlmek üzere İstanbul'da bir konferans toplanmasını teklif etmişti.²⁰⁷ Bu döneme kadar esas politikası Rusların Akdeniz'e doğru ilerlemesinin önüne geçmek olan İngiltere'de "Bulgar Vahşeti" kampanyasına dönüştürülen Bulgaristan olaylarının meydana getirdiği anti-Türk kamuoyu baskısı, İngiliz hükümetinin Osmanlı toprak bütünlüğüne yönelik tavrında ve dolayısıyla konferansın seyri üzerinde ciddi bir değişime yol açtı. Bu noktada Aydın²⁰⁸ İngiltere dış politikasının konferansta iki farklı çizgide geliştiğine işaret etmektedir: *Başbakan Benjamin Disraeli ve Dışişleri Bakanı Lord Derby'nin temsil ettiği, İngiliz çıkarları için Rus tehdidine karşı Osmanlı toprak bütünlüğü ve bağımsızlığına dayanan geleneksel İngiliz politikası ile Salisbury'nin temsil ettiği Türklerin Avrupa'dan çıkarılmasını, Osmanlı Hristiyanlarının bağımsızlığını ve Rusya ile bir anlaşmaya gidilmesini ileri süren anti-Türk alternatif politika*. Konferansta İngiltere'yi temsil eden Hindistan Bakanı Lord Salisbury'nin Türk karşıtı görüşleri ve "Bulgar Vahşeti" kampanyası geleneksel İngiliz politikasında bir kırılma yaratmıştır.²⁰⁹ Nitekim Rusya'nın çıkarlarına hizmet edecek bir girişimi önlemeyi tasavvur eden İngiltere hiçbir şekilde Osmanlı hükümetinin arkasında bulunmayarak onu kaderine terk edeceğinin sinyallerini vermekteydi.

²⁰⁴ BAYKAL, Bekir Sıtkı, "Doksanüç Harbi Arifesinde Osmanlı Devleti İle Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1945, C. 3, S. 2, s. 183-192, s. 188.

²⁰⁵ AYDIN Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı, s. 6.

²⁰⁶ YETİŞGİN, On Dokuzuncu Asrın ..., s. 755.

²⁰⁷ AYDIN Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı, s. 1.

²⁰⁸ AYDIN Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı, s. 1.

²⁰⁹ AYDIN, Mithat, "İstanbul Konferansı (1876)'na Giden Yolda İngiltere'nin "Doğu" Politikası", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2005, S. 17, s. 59-66.

İstanbul’da bir çözüm bulunamaması üzerine konferansa katılan devletler 31 Mart 1877’de Londra’da tekrar toplandılar. Esasen bu konferans Rusya’nın diplomatik girişimleri sonucu teşmil ettirilmiş ve neticesinde de Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa devletlerini Rusya’nın yanında kendisine karşı yekvücut olarak bulmuştur.²¹⁰ Nitekim Osmanlı İmparatorluğu’na savaş açmakta kararlı olan Rusya konferanstan önce Almanya’nın ve akabinde İngiltere ve Fransa’nın desteğini sağlamıştı.²¹¹ Bu süre zarfında ise Osmanlı Sırbistan ile savaştan önceki durumu esas almak üzere bir barış anlaşması imzalamıştır. Karadağ ile de benzer bir anlaşma sağlama çabası ise Karadağ tarafının tüm isteklerinin karşılanamaması nedeniyle yarıda kalmış ve Rusya’nın savaş gerekçesi olmuştur.²¹² Akdedilen Londra Protokolüne göre Babîâli’nin Balkanlarda ıslahat yapmasını, Hersek sancağına bağlı ve Hristiyan toplumunun oturduğu iki kazayı Karadağ’a vermesini, Tuna boylarındaki Türk-Rus birliklerinin barış zamanındaki seviyeye indirmesini talep eden hususlarda uzlaşıldı.²¹³ Anlaşılacağı üzere Londra Protokolü ve İstanbul Konferansında Osmanlı İmparatorluğu’ndan talep edilen hususlar büyük oranda birbiri ile örtüşmektedir. Konjonktürel olarak Rusların savaş kararlılığı, Büyük Devletlerin Osmanlı’nın karşısında birleşmesi ve bağımsızlığına aykırı talepler karşısında Osmanlı İmparatorluğu’nun Londra Protokolünü kabul etmemesinin çeşitli tezahürleri olacağı aşikârdı. Dolayısıyla Uçarol’un²¹⁴ deyişiyle Osmanlı İmparatorluğu’nun bu protokolleri kabul etmemesi “*savaşı devlet ve milletin şanına daha yakışır bulduğuna*” işaret etmekteydi.

Londra Protokolü’nün kabul edilmemesini bahane eden Rusya 24 Nisan 1877’de savaş kararı aldı ve kararının gerekçelerini bir beyanname ile Avrupa devletlerine bildirdi. Fransa, İngiltere, İtalya, Almanya ve Avusturya savaşta tarafsız kalacaklarını açıkladı.²¹⁵ Her ne kadar Osmanlı ordusu Plevne ve Erzurum’da kahramanlıklarla dolu cephe ve savunma harpleri yapmışsa da Osmanlı İmparatorluğu, ne Balkanlarda ve ne Doğu Anadolu’da Rus ilerlemesini durdurabilirdi ve savaş Rusların büyük bir zaferi ile sonuçlandı.²¹⁶ Başkent İstanbul’un işgal tehdidi ile karşı karşıya kalması üzerine önce Büyük devletlerden arabuluculuk yapmaları talep edilmiş, olumlu yanıt verilmeyince de

²¹⁰ UÇAROL, *Siyasi Tarih ...*, s. 372-373.

²¹¹ TELLİOĞLU, *Karadeniz’de Osmanlı Hâkimiyeti ...*, s. 207.

²¹² ÜN, Mehmet, *93 Harbinden Balkan Savaşı’na Rumeli’ye Elveda*, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2014, s. 9-11.

²¹³ AFYONCU, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu ...*, s. 138.

²¹⁴ UÇAROL, *Siyasi Tarih ...*, s. 274.

²¹⁵ TELLİOĞLU, *Karadeniz’de Osmanlı Hâkimiyeti ...*, s. 207.

²¹⁶ YETİŞGİN, *On Dokuzuncu Asrın ...*, s. 757.

doğrudan Rusya'ya başvurularak ateşkes sağlamıştır. 31 Ocak 1878 tarihinde imzalanan Edirne Mütarekesi'nde ana hatları belirlenen barış görüşmeleri Yeşilköy'de (Ayastefanos) başladı. 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşmasına göre Osmanlı İmparatorluğu; Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlığını ve topraklarını genişletmesini kabul edecekti. Bulgaristan, Tuna'dan Ege Denizine, Karadeniz'den Arnavutluk'a kadar olan alanı kapsayacak ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bir prenslik olacaktı. Rusya ve Avusturya'nın kontrolünde, Bosna-Hersek'te, Rumeli'de Hristiyan nüfusun yoğun olduğu bölgelerde ve Doğu Anadolu'da Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahatlar yapılacaktı. Osmanlı İmparatorluğu, savaş tazminatı olarak 1.410 milyon ruble ödeyecek ancak bu tazminatın büyük bir kısmına karşılık Rumeli'deki bir kısım topraklar ile Batum, Kars, Ardahan ve Doğu Beyazıt, Ruslara bırakılacak, 300 milyon ruble ise para olarak ödenecekti. Osmanlı İmparatorluğu, Girit için 1868 Nizamnamesi ile verilen idari özerklik özenle uygulanacak, Arnavutluk ve Teselya'ya da benzer özellikler tanınacak ve Ermeniler için altı vilayette reformlar yapılacaktı.²¹⁷ Anderson'un²¹⁸ da ifade ettiği üzere Ayastefanos Antlaşması Panslavist ideolojinin ulaştığı en önemli zaferiydi.

Doğu Avrupa'nın statükosunu alt üst eden bu anlaşmayı haber alır almaz İngiliz hükümeti büyük tepki gösterdi. Nitekim İngiltere'nin Ayastefanos Antlaşmasına tepkisi Başbakan Benjamin Disraeli'nin lordlar kamarasındaki 8 Nisan 1878'deki açıklamalarından anlaşılabilir. Kendisi konuşmasında Ayastefanos Antlaşması'nın, Avrupa'da Türkiye olarak bilinen şeyi tamamen ortadan kaldırdığına; Avrupa'daki Osmanlı İmparatorluğunun egemenliğini sona erdirdiğine; Bulgaristan adında Bulgarların değil birçok ırkın yaşadığı büyük bir devlet oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Anlaşmanın öngördüğü Bulgaristan Karadeniz kıyılarına ulaşip birtakım limanlara sahip olmakta; Ege kıyılarına kadar uzanmakta ve bu kıyıdaki limanlara sahip olmaktaydı. Anlaşma, bu yeni Bulgaristan'ın hükümetinin Rusya tarafından seçilecek bir prens ile kurulmasını ve yönetiminin Rusya'nın temsilcisi tarafından idare edilmesini ve denetlenmesini öngörmekteydi ki bu durum Rusya'ya yeni devlette 2 yıllık süre için (kendisinin öngörüsü doğrultusunda sınırsız olarak) garnizon kurma verilmesi hakkı demekti.²¹⁹

Bu gerekçelerle İngiltere derhal Rusya'ya savaş tehditleri yağdırdı, İngiliz filosu savaşa hazır hale getirildi, Cebelitarık ve Malta müstahkem mevkillerine asker ve malzeme yığınağı yaptı ve hatta Hindistan'daki İngiliz ordusunun Avrupa'ya çağırılacağını açıkladı.

²¹⁷ AFYONCU, Sorularla Osmanlı İmparatorluğu ..., s. 143-144.

²¹⁸ ANDERSON, Doğu Sorunu ..., s. 217.

²¹⁹ BUCKLE, George Earle, *The life of Benjamin Disraeli*, New York, The MacMillan Company, 1920, s. 258.

Rusya'nın bu dolaylı tehditlere kulak asmaması üzerine Avusturya'ya tüm Osmanlı İmparatorluğu'nu İngiliz-Avusturya himayesi altına almayı teklif eden İngiltere Avusturya'dan gelen olumsuz yanıt üzerine Türkiye'ye yöneldi ve Kıbrıs'ı işgal etmesi karşılığında bilhassa Asya Türkiye'sinin bütünlüğünü muhafaza etmeyi vaat eden bir anlaşma yaptı. Bu anlaşmaya dayanarak Ayastefanos Anlaşmasının düzeltilmesini içeren sert bir nota veren İngiltere'yi başta Avusturya ve Almanya olmak üzere diğer Büyük devletlerin de desteklemesi ile Rusya anlaşmanın revize edilmesini kabul etmeye mecbur kaldı.²²⁰ Ancak Berlin'de düzenlenecek konferans öncesinde İngiltere-Rusya ve İngiltere-Avusturya arasında yapılan ikili görüşmeler neticesinde elde edilen antlaşmalarla sorunun halledilmesi konusunda büyük bir gelişme kaydedilmiştir.²²¹ Bununla birlikte özerkliğe kavuşan Bulgaristan üzerinde çok az denetim hakkı tanıyan, ülkeyi iki yıl Rus askerlerinin işgali altında bırakan ve imparatorluğun Avrupa'da kalan bölümleriyle deniz yolu dışında ulaşım imkânı bırakmayan Ayastefanos Antlaşması'nın yeni bir konferansta ele alınacak olması Osmanlı İmparatorluğu'nda da memnuniyet uyandıran bir gelişme olmuştur.²²²

Esasen Ayastefanos Antlaşması'nın devletlerarası bir konferans tertip edilerek yeniden düzenlenmesi teklifi Osmanlı toprakları üzerindeki çıkarları Rusya ile çatışan Avusturya'dan gelmiştir. Nitekim Rusya'nın Slavcılık politikası güttüğü topraklar üzerinde Avusturya Pancermenizm'i yaymaya çalışmaktadır ve Ayastefanos Antlaşmasının getirdiği sınır düzenlemeleri Rusya'yı avantajlı duruma getirmiştir.²²³ Ayrıca büyük ve özerk Bulgaristan'ın Rusya'nın sıcak denizlere açılması politikasıyla uyumlu olarak bölgedeki emellerini gerçekleştirmede bir araç haline gelmesi ile daha geniş toprak düzenlemeleri ile birlikte bağımsızlığına kavuşan Karadağ'ın Avusturya-Macaristan'ın Selanik istikametindeki yayılma yolunu kesmesi de Avusturya'nın itirazlarına kaynak teşkil etmekteydi.²²⁴ Bununla birlikte 93 Harbi arifesinde Temmuz 1876'da Rusya-Avusturya arasındaki Reichstandt görüşmelerinde Avusturya'nın tarafsızlığına karşılık olarak Rusya Bosna-Hersek üzerindeki bütün iddialarından Avusturya lehine vazgeçmiş ve bu anlaşma Ocak 1877'de kâğıda dökülmüştü. Ancak Ayastefanos Antlaşması Bosna-Hersek'te yerleşmek üzere olan Avusturya himayesine Rus himayesini katmak suretiyle

²²⁰ ANDONYAN, Aram, *Balkan Savaşı*, İstanbul, Aras Yayıncılık, 2012, s. 25-26.

²²¹ DURMAZ, 93 Harbi'nde Büyük Devletlerin ..., s. 115-116.

²²² ANDERSON, Doğu Sorunu ..., s. 218.

²²³ BAYRAKTAR, Hatice, "Osmanlı'nın Balkanlardan Çekilmesi: Savaşlar, İsyanlar ve Göçler", *T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni*, 2007/1, s. 76.

²²⁴ KARAL, Osmanlı Tarihi, C. VIII ..., s. 68.

Avusturya'nın Ege'ye açılan penceresi Selanik'e ulaşma hedefi doğrultusundaki “Doğu'ya Doğru” politikasını felce uğratiyordu.²²⁵

Ayastefanos Antlaşması'nın yeniden düzenlenmesinde aktif olan ülke ise İngiltere'dir. Konferans görüşmelerinde imparatorluğun bütünlüğünü koruma prensibinin en ateşli savunucuları olan İngiliz delegelerinin bu tutumu insancılık veya özel bir şefkat ile açıklanamazdı. Andonyan²²⁶ bu tutumu Türkiye'nin daima bir Rus istilasına tehdidine açık olan sömürgesi Hindistan için doğal bir kale olması ve Türkiye'nin en makbul sahibi olarak Türklerin görülmesi ile açıklamaktadır. Dolayısıyla Rusların bu anlaşma ile Balkanlarda üstünlük kurması, Ege Denizine ve Basra Körfezine doğru uzanması ve Akdeniz'e yaklaşması İngilizler tarafından tehlikeli bulunmuştur. Bununla birlikte İngiltere'nin Balkanlarda Slav halklarının ön plana çıkarılmasının diğer halkların sahip olduğu hakları yok edeceği ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'nın etkisi altına sokulmasıyla bu devletin alacağı diğer devletleri de ilgilendiren kararların bağımsızlığını zedeleyeceğine yönelik itirazları da olmuştur.²²⁷

Kendi ifadesiyle “namuslu bir komisyoncu gibi davranarak”, “çürümüş” Türkiye “üzerinden” Avrupa “barışını” kurtarmaya gayret eden Alman Şansölyesi Bismark'ın ev sahipliğinde yapılan Berlin Kongresi neticesinde temel amaç Avrupa barışını kurtarmaktı.²²⁸ Bu kapsamda bir ay süren müzakereler sonucunda 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması uyarınca; büyük Bulgaristan devleti yerine Osmanlı vesayeti altında otonom bir Bulgar Prenslığı ile Osmanlı Sultan'ının hâkimiyeti altında yarı otonom bir Doğu Rumeli yaratıldı ve Makedonya ise ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı İmparatorluğu'na bırakıldı. Büyük devletlerce kabul edilmiş Hristiyan bir vali Karadağ'ı Ayastefanos'ta onaylanan Bosna-Hersek'teki kazançlarından, Yeni Pazar Sancağı'ndan ve Kuzey Arnavutluk'tan mahrum bırakmıştı. Bosna-Hersek ve Yeni Pazar Sancağı ise hukuki olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kaldı. Berlin Kongresi ayrıca biraz daha küçük bir Sırbistan'ın tam bağımsızlığını tanıdı ve Avusturya-Macaristan'ın işgaline açıldı. Teselya ile Güney Epir'in bir kısmı ise Yunanistan'a bırakıldı.²²⁹ Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun Girit'e uyguladığı özerklik genişletildi, Romanya'ya bağımsızlık verildi, Baserabya Ruslara verildi, Dobruca Ruslardan geri alındı. Tuna nehri savaş gemilerine kapalı, ticaret gemilerine açık bir statü kazandı. Doğuda Ardahan, Batum

²²⁵ ANDONYAN, Balkan Savaşı ..., s. 35.

²²⁶ ANDONYAN, Balkan Savaşı ..., s. 31-32.

²²⁷ ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi ..., s. 524.

²²⁸ ALKAN, Ve Selanik Düştü ..., s. 81.

²²⁹ HALL, Balkan Savaşları 1912-1913 ..., s. 4.

ve Kars şehirleri Rusya'ya bırakılırken, Eleşkirt ve Beyazıt Osmanlı'ya geri verildi. Ermenilerin bulunduğu Doğu illerinde ıslahatlar yapılması ve savaş tazminatı olarak 60 milyon altın ödenmesi kararlaştırıldı.²³⁰

Ayastefanos Antlaşması maddelerinin Büyük devletlerin menfaatleri doğrultusunda yeniden düzenlendiği Berlin Anlaşması ile Avrupa'da yeni bir güçler dengesi kurulmuştur. Ancak konferansta Büyük Devletlerin çıkarları daha çok gündeme gelirken savaş sırasında çeşitli saflarda yer alan Balkan ulusları ile savaşın tarafı olan Osmanlı İmparatorluğu'nun beklentileri göz ardı edilmiştir.²³¹ Bu kapsamda Berlin Antlaşması, Avrupalı Büyük Devletlerin isteklerini dünyaya dayatarak sınırlar çizmesi ve halkların ve ulusların kendi isteklerini göz ardı etmesinin en bariz örneklerinden birini teşkil etmektedir.²³² Yarcı'nın²³³ “*Şansölye Bismarck, Berlin Anlaşması ile Rumeli'yi bölmüş, Balkanlı milletleri birbirine düşürmüş, aralarında ittifak ihtimali bırakmamıştı*” ifadesi ise bu durumun bilinçli bir tercih olduğunu akla getirmektedir. Bu doğrultuda Andonyan²³⁴ Alman ruhunun Balkan milletlerine Alman genişlemesinin doğal yolunu tamamıyla serbest bırakacak kadar yer verdiğini ve onları art düşüncelerine pek uygun sınırlar içine hapsedtiğini dile getirmektedir. Hakem olarak Bismarck'ın, Büyük Britanya ve Avusturya-Macaristan'ı kendisine tercih ettiğini düşünen Rusya o günden sonra Almanya'ya karşı bir kin hissetti.²³⁵

Avusturya'nın önce Arnavutluk sonra da Selanik'e doğru genişlemesinin bir Balkan ittifakı tarafından önlenmemesi için Balkan milletleri arasında anlaşmazlık konusu bölgeler bırakılmıştı. Ancak bu anlaşmayı harfiyen uygulamaya imkân olmamış ve Balkan devletlerinin çatışan milli hedefleri Balkanları adeta bir barut fıçısı haline getirmiştir.²³⁶ Nitekim Bulgarlar kadar Yunanlılar, Karadağlılar ve Sırlar Berlin Anlaşmasını milli emelleri önünde bir engel olarak görmüşler ve 1878 sonrası tüm enerjilerini Berlin kararlarını yıkmak ve ulusal birliklerini gerçekleştirmek için harcamışlardır.²³⁷ Bu kapsamda Ayastefanos Antlaşması'yla tamamen elden çıkan ve Berlin Antlaşması'yla yeniden Osmanlı'ya bırakılan Makedonya, Arnavutluk, Epir, Yanya ve Trakya'ya sahip

²³⁰ ÇELEN, Balkanlar'da Osmanlı'nın Acı Yılları ..., s. 75.

²³¹ TELLİOĞLU, Karadeniz'de Osmanlı Hâkimiyeti ..., s. 117.

²³² QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (Çev: Ayşe Berktaş), İstanbul, İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2005, s. 102.

²³³ YARCI, Güler, “Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913). *Electronic Journal of Political Science Studies*, 2013, C. 4, S. 1, s. 80.

²³⁴ ANDONYAN, Balkan Savaşı ..., s. 39.

²³⁵ FAY, Sidney Bradshaw, *The Origins of the World War*, New York, MacMillan Company, 1929, s. 67.

²³⁶ FOWLER, Ronald Dean, *British Attitude toward the Balkan Muddle 1900-1912*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Teksas Teknoloji Üniversitesi Tarih Bölümü, Texas, 1967, s. 23.

²³⁷ HALL, Balkan Savaşları 1912-1913 ..., s. 4.

olma mücadelesi Balkan Savaşları'na giden yolda temel hedef haline gelecek ve bunun sonucu olarak Berlin düzeltmesi bundan sonra Balkanlarda sürdürülen politikanın temelini oluşturacaktı. Bu kapsamda Ermeni Meselesi, Girit Sorunu, 1897 Yunan Harbi, Makedonya Meselesi, 1908 Jön Türk İhtilali ve 1912-1913 Balkan Harbi Berlin Kongresinin Osmanlı İmparatorluğu'na diplomatik mirası olarak ortaya çıkmıştır.²³⁸

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nı sona erdiren barış anlaşmaları neticesinde Ortodoks, Müslüman ve Katolik olmak üzere üç dinin yan yana yaşaması nedeniyle etnik ve dilsel birliğini kuramayan Arnavutluk dışında Balkanlardaki tüm ulus devletlerin temelleri atılmıştır.²³⁹ Ancak Karpat'ın²⁴⁰ da işaret ettiği üzere Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları dini, milliyetin psikolojik temeli yaparak hem inanç grupları arasındaki dinsel uçurumu genişletmişler hem de çeşitli etnik ve dinsel gruplar arasındaki karşılıklı hoşgörü geleneklerini ortadan kaldırmışlardır. Ayrıca Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı İmparatorluğu toprak kaybetmekten öte yabancı müdahalesine açık hale gelmiş ve bu durum da bilhassa Balkan halkları arasında milliyetçilik ve ayrılıkçılık düşüncelerini teşvik etmiştir.²⁴¹

Berlin Kongresi İngiltere açısından muazzam bir diplomasi zaferi olmuştur. Elde edilen sonuçla İngiltere Rusya'yı ve aşırı taleplerini baskılamış, Kıbrıs'a yerleşmek suretiyle Hindistan yolunu güvence altına almış, Avusturya ile yaptığı anlaşma ile Avrupa güçler dengesini kendi lehine çevirmiş ve üstelik bunları tek bir kurşun bile sıkmadan başarmıştır.²⁴² Ancak İngiltere 1877-1878 Osmanlı Rus savaşından Osmanlı İmparatorluğu'nun artık kendi ayakları üzerinde duramayacağını ve bu nedenle Doğu politikasını revize etmesi gerektiği sonucunu çıkarırken, Avusturya-Macaristan Osmanlı İmparatorluğu'nun artık Balkanlarda Slav kökenli bir oluşumun önüne geçemeyeceğini görmüş ve dolayısıyla kendi geliştirdiği bir yöntemle bu hedefini gerçekleştirme politikasına yönelmiştir.²⁴³ Bu savaş sonucunda Osmanlı İmparatorluğu fiilen parçalanmış ancak dağılması halinde ortaya çıkacak kuvvet boşluğunun jeostratejik sonuçlarından

²³⁸ ALKAN, Ve Selanik Düştü ..., s. 82.

²³⁹ YERASIMOS, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 62

²⁴⁰ KARPAT, Kemal H., *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s. 199-200

²⁴¹ YETİM, Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde ..., s. 290.

²⁴² AYDIN, Mithat, "Diplomasi Oyununda Aktörler ve Figüranlar: Berlin Kongresi'nde Büyük Devletler ve Bulgaristan", *Türk Tarihinde Balkanlar*, (Ed. Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik ve Serkan Yazıcı), 2013, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, s. 803.

²⁴³ DURMAZ, 93 Harbi'nde Büyük Devletlerin ..., s. 120.

çekinildiği için ayakta kalmıştır.²⁴⁴ Bu doğrultuda 287.510 km² toprağını kaybeden Osmanlı İmparatorluğu yaşadığı hayal kırıklığı neticesinde farklı ittifak arayışlarına yönelmiştir.

2.12. Makedonya Sorunu

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı neticesinde akdedilen Ayastefanos Anlaşmasını tebdil eden Berlin Anlaşması ile Osmanlılara geri verilen bir kısım topraklar ilerleyen süreçte ulusal ve uluslararası bir huzursuzluk kaynağına dönüşmüştür. Nitekim Karal²⁴⁵ Makedonya Sorununun doğum yeri olarak Berlin Kongresi'ni doğum tarihi olarak ise 1878'i göstermektedir. Batılı devletler tarafından siyasi sebeplerle Makedonya olarak adlandırılan Manastır, Selanik, Kosova vilayetlerinin Arnavutluk dışında kalan kısmını kapsayan bu bölgeyi ifade etmek üzere Osmanlı İmparatorluğu daha çok Vilayet-i Selase (Üç Vilayet) ifadesini tercih etmiştir.²⁴⁶ Nitekim propaganda amaçlı yayınlarda boy gösteren Fransızca asıllı Makedonya kavramı²⁴⁷ sözlükte karışık-türlü anlamına gelmektedir.²⁴⁸ Etnik yönden oldukça karışık bir yapıya sahip olan bu bölgenin coğrafi ve kültürel sınırları hakkında da tam bir uzlaşma olmaması²⁴⁹ terimin politik doğasına işaret etmektedir.

Esasen bu coğrafyanın arz ettiği karışık görünüm Berlin Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'na geri verilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu doğrultuda çağın yükselen düşüncesi milliyetçilik akımının da etkisiyle Berlin Kongresi'ne uyarlanan milliyetler prensibi gereğince Bulgar, Yunan ve Karadağlıların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde milli devletler kurulurken Makedonya coğrafyası herhangi bir etnik unsurun ezici olarak üstün olmamasından ötürü “emaneten” Osmanlı İmparatorluğu'na bırakılmıştır. Bu suretle hem Slav unsurunun Doğu'ya doğru genişlemesi önlenmiş hem Büyük Devletlerin emperalist emelleri doğrultusunda tartışma konusu toprakları ilhak etmelerinin önü açılmış hem de Balkan Devletlerinin bu topraklara sahip olma ümidi canlı tutulmuştur.²⁵⁰ Ancak stratejik öneme sahip bu coğrafyayı elde tutma gayretinin Osmanlı İmparatorluğu'na pahalıya mal olduğu aşîkârdır.

²⁴⁴ ERICKSON, Edward J., *Büyük Hezimet: Balkan Harpleri'nde Osmanlı Ordusu*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013, s. 15.

²⁴⁵ KARAL, Osmanlı Tarihi, C. V ..., s. 248.

²⁴⁶ TOKAY, Gül, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilali'nin Kökenleri*, (1903–1908), İstanbul, Afa Yayınları, 1996, s. 32.

²⁴⁷ KARAL, Osmanlı Tarihi, C. VIII ..., s. 146.

²⁴⁸ TEMELKURAN, Tevfik, “Makedonya Meselesine Dair Bir Lâyiha”, *GAAD*, 1972, S. I, s. 147.

²⁴⁹ YARCI, Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi ..., s. 77.

²⁵⁰ ANDONYAN, Balkan Savaşı ..., s. 74-75.

Osmanlı İmparatorluğu açısından Ayastefanos Anlaşması sonucu payitaht ve Arnavutluk arasında kesilen karayolu bağlantısını tekrar tesis etmek açısından stratejik öneme sahip olan Makedonya bölgesinde bilhassa Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan hak talep etmekte ve bu iddialarını dil, tarih ve mezhep gibi faktörlere dayandırmaktaydılar.²⁵¹ Bununla birlikte Fransız Devriminin yaydığı milliyetçilik akımının etkisine ek olarak Balkan milletlerinin ekonomik yönden gelişimi, sosyokültürel bilinç düzeyinin artması, demiryolları inşasının bölge ulaşımını kolaylaştırması, Osmanlı idaresindeki aksaklıklar (memur maaşlarının düzenli ödenememesi, vergi tahsilindeki hatalar vb.) da Makedonya sorununa etki eden faktörler arasında sayılabilir.²⁵² Ayrıca Büyük Devletlerin bölge üzerindeki çıkar çatışmaları Makedonya sorununu daha çetrefilli bir hale getirmekteydi. Bu çerçevede konuya ilgi duyan Büyük Devletlerden Avusturya, Selanik limanına ulaşabileceği bir koridor; İtalya, Adriyatik sahillerine yerleşme; Rusya, Panslavizm ile Balkanlar'ı kontrolü altına alma; Almanya ise, Şark'a Doğru politikasını gerçekleştirme çabasında idi. Tüm bu denklemde İngiltere ve Fransa ise Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki menfaatleri doğrultusunda bir politika takip etmekteydiler.²⁵³ Böylesine zor bir dönemde ülkenin bekası için gayret gösteren Sultan II. Abdülhamid ise dış siyasetini statükonun devamını sağlamak için Avrupa devletleri arasındaki rekabetten yararlanma esasına dayandırmaktaydı. Aynı yaklaşımın bir tezahürü olarak Balkan devletlerinin de birlik oluşturmak yoluyla Osmanlı İmparatorluğu aleyhine genişleme siyaseti gütmelerine mani olma gayreti gözlemlenmektedir.²⁵⁴ Bu doğrultuda Balkan milletleri arasındaki ihtilaflardan faydalanıldığı ifade edilebilir.

Bulgar Prensliği'nin 1885 yılında Doğu Rumeli ile birleşmesi ile Büyük Bulgaristan ülküsünün ilk aşaması tamamlayan Bulgarlar tüm enerjilerini Makedonya'nın kurtarılmasına yönelttiler. Bunun üzerine harekete geçen Yunanlılar ve Sırlar da Makedonya'nın kontrolü için hem Osmanlı'ya hem de birbirlerine karşı mücadeleye giriştiler. Bu kapsamda adı geçen devletler amaçlarına ulaşmak için çete faaliyetlerini desteklediler. Tüm bu oluşumlardan önce Balkan milletleri okul ve kiliseler üzerinden kültürel bir mücadeleye giriştiler. Burada temel amaç halkı kendi taraflarına çekmek ve bölgedeki nüfus üstünlüğünü ele geçirmektir.²⁵⁵ Sonraki süreçte mücadele daha çok şiddete

²⁵¹ Süleyman Kani İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya ...*, s. 141.

²⁵² BAYRAKTAR, Kaya, "Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)", *Bilig*, 2014, S. 69, s. 14.

²⁵³ YARCI, Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi ..., s. 78.

²⁵⁴ ÖKE, Mim Kemal, "Şark Meselesi' ve 2. Abdülhamid'in Garp Politikaları (1876-1909)", *Osmanlı Araştırmaları*, 1982, S. 3, s. 266-268.

²⁵⁵ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 46-48.

dayalı bir hal almıştır. Bu doğrultuda en büyük devrimci grup olan IMRO (Makedonya İç Devrim Örgütü) 1893'te, Etniki Eterya 1894'te, Yüksek Komite (Dış Örgüt) 1895'te ve Saint Sava ise 1886'da kuruldu. Her ne kadar Bulgar yönelimli olsa da "Makedonya Makedonyalılarıdır" sloganını benimseyen IMRO daha çok Osmanlı sınırları içinde özerk bir yönetim için çaba harcarken, Yüksek Komite (Dış Örgüt) Bulgar, Etniki Eterya Yunan, Saint Sava ise Sırp amaçlarına yönelik olarak faaliyet göstermekte ve bu devletlerden finansal destek görmekteydiler.²⁵⁶

Makedonya'da karışıklıklar çıkararak Avrupa devletlerinin dikkatini bu bölgeye çekmek ve müdahale sonucu ortaya çıkan statükodan faydalanmak üzere ilk isyan 1895'te Bulgar Yüksek Komitesi tarafından başlatılmıştır. Amaçlanan hedeflere ulaşamayan bu isyanlar 1901'de yeni bir boyut kazanarak Avrupalı şahıs ve kuruluşlara yönelik saldırılar, 1902 Cuma-i Bâlâ Ayaklanması ve sonrasında 1903 Büyük İsyanı (İlinden Ayaklanması) ile devam etmiş ve Makedon Slavları ve Arnavutların da katıldığı son ayaklanmalar Avrupa'nın dikkati bölgeye çekmeyi başarmıştır.²⁵⁷ Tüm bu gayretlerin temelinde ise II. Abdülhamid'in 1878 Berlin Anlaşması'nın 23. Maddesi uyarınca Makedonya'da ıslahat yükümlülüğünü yerine getirmekten ısrarla kaçınması yer almaktaydı.²⁵⁸ Nitekim bu ıslahatları bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin sonu olarak gören Abdülhamid, Büyük Devletler nezdindeki girişimler ve Makedonya'daki Hristiyan unsurlar arasındaki rekabetten faydalanarak uygulamaya koymamıştı.²⁵⁹ Bununla birlikte Avrupa'nın konuyla ilgisinin ise daha çok "Avrupa Ahengi" ile alakalı olduğu ifade edilmektedir.²⁶⁰ Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki menfaatlerinin zarar görmesi Büyük Devletleri karşı karşıya getirebilir ve genel bir savaşı tetikleyebilirdi. Bu durum karşısında Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu aralarındaki güç dengesini bozmadan bölüşme ve azınlıkların durumunun düzeltilmesi yönündeki reformlara destek verme seçenekleri arasında konjonktürel bir seçim yaptıkları ifade edilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu ülkedeki barış ortamını tesis etmek suretiyle Avrupa topraklarının bakiyesini elinde tutmak ve Makedonya'ya yasal yükümlülüklerle dayalı bir Avrupa müdahalesine engel olmak amacıyla askeri, mali, adli ve idari reformlara

²⁵⁶ HALL, Balkan Savaşları 1912-1913 ..., s. 6.

²⁵⁷ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 49-53.

²⁵⁸ Erickson, Büyük Hezimet ..., s. 53.

²⁵⁹ BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 1, Kısım 1, Ankara, 1991, s. 323.

²⁶⁰ ÖKE, 'Şark Meselesi' ve ..., s. 256.

başvurmuştur. Genel hatları ile 1878-1912 yılları arasında üç ayrı merhaleden incelenebilir nitelikteki reform süreci şöyle gerçekleşmiştir:²⁶¹

1. **Evre (1878-1903):** Bu evrede Büyük Devletler Osmanlı İmparatorluğu'na tavsiyelerde bulunmuşlardır.
2. **Evre (1903-1908):** Bu evrede birbiri ile rekabet halindeki Büyük Devletler hazırladıkları birtakım ıslahat programlarını Osmanlı İmparatorluğu'na dayatmışlardır.
3. **Evre (1908-1912):** Bu evrede dışarıda Büyük Devletlerin konjonktürel olarak kurdukları ortaklık ilişkileri ve içeride Jön Türk Devrimi sonrasındaki uygulamalar Makedonya meselesini çıkmaza sürüklemiştir.

1878 Berlin Anlaşması'nın akabinde II. Abdülhamid 1879'da Rumeli vilayetleri ahalisinin umumî hukuku, bölge yönetimi için idari teşkilat yapısı, eğitim, yargı ve güvenlik gibi kuruluşların teşkilatlanma esasları ve görevleri ile görevli memurlara dair Rumeli Vilâyetleri Hakkında Kanun isminde bir kanun layihası hazırlatmış²⁶² ancak uygulamaya koymamıştır. Bundan sonraki süreçte Osmanlı hükümeti, Makedonya'yı da kapsayan Rumeli topraklarında ıslahat amacıyla 22 Nisan 1896 tarihinde Rumeli Vilâyât-ı Şâhânesi'ne Mahsus Mevâdd-ı Islahiye Lâyihası adıyla bir tasarı hazırlamıştır.²⁶³ Bu layihada da eğitim, din, bayındırlık, ziraat ve vergi düzenlemeleri ile çeşitli gerekçelerle atanan müfettişlerin görevlerine ek olarak %10 oranında gayrimüslim tebaanın jandarmaya dâhil edilmesi ve Edirne vilayetinin Rumeli vilayetleri idari teşkilatına yerleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Temmuz 1902 tarihinde Büyük Devletlerin artan baskısı sonucu İstanbul'da ıslahat tedbirlerini tespit etmek üzere bir komisyon kurulmuş, Eylül-Kasım 1902 tarihinde yaşanan Cuma-i Bâlâ Ayaklanması ile reform gayretlerine hız verilmiş ve bir dış müdahale ihtimaline karşın 29 Kasım 1902 tarihinde *Rumeli Vilâyâtı Hakkında Talimat* adıyla yeni bir talimat hazırlanmıştır.²⁶⁴ Talimat doğrultusunda idari düzenlemelere ek olarak Hristiyanların adli ve güvenlik birimlerine Müslümanlarla eşit biçimde atanması, vilayet gelirlerinin %5'nin kamu yatırımlarına ayrılması, mali ve idari

²⁶¹ KRAINIKOWSKY, Assen, *La Question de Macédoine et la Diplomatie Européenne*, Paris, 1938, s. iv. Akt. BAYRAKTAR, Kaya, *Makedonya Sorunu ve ...*, s. 14.

²⁶² Rumeli Vilâyetleri Hakkında Kanun Lâyihası (H. 1296) İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Nr. 79564.

²⁶³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Nizamât Defterleri, No. 7: 274-276.

²⁶⁴ KIRMIZI, Abdulhamit, "Balkanlar Üzerinde Diplomasi Savaşı: Rumeli Islahatı, 1902-1908" *Türk Tarihinde Balkanlar*, Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik ve Serkan Yazıcı (Ed.), 2013, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, s. 974.

memuriyetlerdeki Hristiyanların arttırılması, ıslahatın tatbiki için Selanik’e bir genel müfettiş gönderilmesi ve Babıali’de özel bir komisyon kurulması kararlaştırılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu tarafından hazırlanan ıslahat programı görece bir başarı elde etmişse de Avrupalı Devletleri tatmin etmemişti. Bunun üzerine Rus ve Avusturyalı diplomatlarca hazırlanan Viyana Islahat Programı (Berlin Memorandumu) olarak bilinen ıslahat projesi 21 Şubat 1903 tarihinde Babıali’ye sunuldu. Bu program, Avrupa devletlerinin denetiminde bir Genel Müfettiş atanmasını, genel af ilan edilmesini, polis ve jandarmanın yabancı uzmanlarca ıslah edilmesini ve asayiş kuvvetlerinin nüfus oranına göre Müslümanlardan ve Hristiyanlardan oluşturulmasını öngörmekteydi.²⁶⁵ Ancak 2 Ağustos 1903 tarihinde Saint Elie (Aziz İlya) bayram gününde İllinden olarak bilinen büyük bir isyan patlak vermiş ve Osmanlı birlikleri isyana çok sert biçimde müdahale etmişlerdir. Bu ayaklanma ve sonrasında yaşanan gelişmeler Makedonya sorunda İngiltere ve Fransa’nın aktif rol oynamalarına sebep olmuştur.²⁶⁶ Bununla birlikte 1903 yazında İngiltere’de kurulan Bulgaristan yanlısı Balkan Komitesi’nin (Balkan Committee) faaliyetleri de İngiliz kamuoyunu önemli ölçüde Osmanlı aleyhine etkilemiştir.²⁶⁷ Netice itibariyle 29 Eylül 1903’te İngiltere Dışişleri Bakanı Landsowne, bölgeye bağımsız Hristiyan bir vali atanmasını veya Avrupalı yardımcılar ile birlikte görev yapmak üzere Türk bir valinin atanmasını teklif etti. Ayrıca Osmanlı kuvvetleri içinde Hristiyan subayların yer alması, zabitan teşkilatının yeniden organize edilerek personelinin artırılması, disiplinsiz askerlerin Makedonya’dan çekilmesi ve zarar gören halka yardım yapılması da öneriler arasındaydı.²⁶⁸ 1897’deki anlaşmaları uyarınca Balkanları kendi etki alanlarına bölen Avusturya ve Rusya, Makedonya meselesinde İngiltere ve Fransa’nın inisiyatifi ele geçirmesine mani olmak amacıyla Osmanlı İmparatorluğu’na Viyana Islahat Programı’nın uygulanmasına dair bir nota verdiler²⁶⁹ ve hemen akabinde hazırladıkları Mürzsteg Programı’nı 9 Ekim 1903’te Bâbîâli’ye sundular. Bu programa göre:²⁷⁰

1. Genel müfettiş Hilmi Paşa’ya yardım etmek ve bölgede reformların uygulanması sürecini teftiş etmek üzere Rusya ve Avusturya devletleri tarafından 2 sene müddetle görev yapmak üzere birer sivil memur tayin edilecekti;

²⁶⁵ TOKAY, Makedonya Sorunu ..., s. 42-44.

²⁶⁶ BAYRAKTAR, Makedonya Sorunu ve ..., s. 19.

²⁶⁷ SAMARDJIEV, Bozhidar, “On the Role of Public Opinion in Great Britain Regarding the Reforms in European Turkey and the Idea of Autonomy of Macedonia in British Middle East Policy (1903-1908)”. *Etude Balkaniques*, 2002, S. 2, s. 16-19.

²⁶⁸ ANDERSON, Doğu Sorunu ..., s. 282.

²⁶⁹ BAYRAKTAR, Makedonya Sorunu ve ..., s. 20.

²⁷⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Y.A.HUS, D:460, G:7.

2. Vilayet-i Selase'de jandarma teşkilatının düzenlenmesi görevi Devlet-ı Aliye hizmetinde bulunan ecnebi generallerden birine verilecektir ve gerekli olduğunda ona yardım etmek üzere yabancı subaylar görevlendirilecektir;
3. Vilayet-i Selase'de asayişin sağlanmasını müteakip vilayetin sınırlarını etnik ve dini özellikler dikkate alınarak yeniden düzenlenecektir;
4. Hristiyanların da atanacağı adli ve idari kurumlarda reformların yapılması kararlaştırılmıştır;
5. İsyen esnasında işlenen politik ve diğer suçlar ile cinayetleri tetkik etmek üzere Vilayet-i Selase'nin münasip mahallerinde Hristiyan ve Müslümanlardan oluşan komisyonlar teşkil edilecek ve bu komisyonlarda Rusya ve Avusturya konsolosları tarafından birer memur bulundurulacaktır;
6. Bulgaristan'a göç eden Hristiyanların köylerine dönüşleri sağlanacaktır. İsyen esnasında mal ve mülklerini kaybedenlere yardım edilecek;
7. Haneleri tahrip edilmiş olan Hristiyan köylüler bir sene müddetle vergiden muaf tutulacaklardır;
8. Osmanlı İmparatorluğu geçen şubat ayı zarfında ilan edilen ve bundan sonra da gerekli görülen reformları vakit kaybetmeden uygulamaya koymakla yükümlü olacaktır;
9. Düzensiz yardımcı bölükler (başbozuklar) ve ikinci sınıf redifler katiyen istihdam olunmayacaktır. Tahrip edilen mektep ve haneleri tamir edilecektir.

İngiliz Lord Lansdowne Mürzsteg Programını desteklemekle birlikte bölgeye bir Hristiyan Valinin atanmasını ve Makedon isyancılar için genel af ilan edilmesini gerekli görüyordu.²⁷¹ İngilizlerin anlaşma hakkındaki görüşlerinin açıklanmasından bir gün önce Lansdowne Viyana'daki İngiliz Büyükelçisi Sir F. Plunkett'e iki hükümeti sadık bir şekilde desteklediklerini ve onların projesinin başarısını desteklemek için her türlü çabayı gösterdiklerini söylediğini aktarmakta idi. Bununla birlikte, projenin kesin olarak başarılı olacağı öngörülmemekle birlikte en önemli özelliği Makedon Jandarmasının yeniden örgütlenmesi olarak görülmekteydi. Bununla birlikte bölgede artan hislerinin kısa zaman içerisinde ilerleme kaydedilemezse daha güçlü tedbirler alınmak zorunda kalılabileceği öngörülmekte idi.²⁷²

²⁷¹ "Mürzsteg Reform Taslağı" *British Documents on the Origins of the War 1898-1914*, 1967, Gooch, G. P. ve Temperley, H, Facsimile Publisher, Yeni Delhi, 2016 Baskısı C. V., s. 107.

²⁷² *British Documents on The Origins of The War*, (Bundan sonra bu eser için B.D. kısaltması kullanılacaktır.) C. V, s. 69-70. Lansdowne'dan Plunkett'a, 24.2.04.

Mürzsteg Programının genişletilmesi çerçevesinde İtalyan General Emilio Degiorgis emrinde bir Uluslararası Jandarma ve Polis Komisyonu kurulmuş ve Makedonya denetim bölgelerine ayrılmıştır. Bu kapsamda Avusturya-Macaristan Üsküp'e, İtalya Manastır'a, Rusya Selanik'e, Fransa Serez'e ve İngiltere Drama'ya bir jandarma taburu yerleştirmek suretiyle bu bölgeleri kontrol etmeye başlamışlardır. Bu uygulamaya sıcak bakmayan Almanya ise yalnızca Selanik polis okuluna müdür olacak bir subay göndermekle yetinmiştir.²⁷³ Makedonya'yı yatıştırmak ve Türkiye'yi reforma ikna etmek için gösterilen çabalar, bu yıllarda İngiliz Dışişleri Politikasının küçük gayretlerini temsil etmekteydi ve İngiltere'nin resmi tarafsızlık politikası, yıllar ilerledikçe Türkiye'ye daha fazla baskı yapmak vazifesini gördü.²⁷⁴ Lansdowne'dan 1905'te görevi devralan İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey hatıralarında İngiltere'nin Makedonya müzakerelerini (Mürzsteg Programı) dayanılmaz şekilde usandırıcı, oldukça nahoş ve acı verici biçimde nafi olarak tarif etmişti. Buna ek olarak aktif bir rol almalarına rağmen tarafsız olduklarını bildirmekte idi. Ancak İngiliz bakış açısından Türk yanlış yönetimine itiraz etme konusundaki girişimlerinin nüfuzlarını azalttığı ve bu nedenle Türkiye'deki İngiliz ticari çıkarlarına ters düştüğü düşünülmekte idi. Fakat İngiltere'deki Türk yönetimi altındaki Hristiyan nüfusa yönelik sürüp giden sempati o kadar güçlü ki, İngiliz siyasi ve maddi çıkarlarını aşmıştı. Grey ayrıca politikalarının temel noktaları prestij ve Balkanlar'daki nüfuz olan Rusya ve Avusturya'nın İngilizleri Makedonya Reformları konusunda samimi bulmadıklarından da dem vurmıştı.²⁷⁵

Anlaşılabacağı üzere kendi menfaatleri doğrultusunda Makedonya meselesine müdahil olan Büyük Devletler bölgede daha çok bölge üzerinde prestij sahibi olma arayışında idi. Çeşitli alanlarda hükümler içeren reform programları bölgede huzur ortamını tesis etmek üzere ulusal güvenlik teşkilatının yeniden yapılandırılmasını temel almaktayken²⁷⁶ Mürzsteg programı ile başlayan süreçte ortaya konan ıslahat programları Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenlik haklarını zedeler duruma gelmiştir.²⁷⁷ Nitekim bir tarafta Rusya, diğerinde Avusturya-Macaristan olan bu dönemde İngiltere'nin önceliği kendi ile eş güçler arasında çatışma olasılığını en aza indirmek için yarımada'daki statükoyu korumaktı. Bu nedenle, Avusturya ve Rusya'nın potansiyel olarak kontrol

²⁷³ ANDONYAN, Balkan Savaşı ..., s. 141.

²⁷⁴ FOWLER, British Attitude toward ..., s. 31.

²⁷⁵ GREY, Sir Edward, *Viscount of Fallodon, Twenty Five Years 1892-1916*, I-II, Londra, Hodder & Stoughton, 1925, s. 166-167.

²⁷⁶ DiKİCİ, Ali, "Osmanlı Makedonya'sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı", *Karadeniz Araştırmaları*, 2010, C. 6, S. 24, s. 76.

²⁷⁷ BAYRAKTAR, Makedonya Sorunu ve ..., s. 17.

edilemeyen herhangi bir krizi önlemek için birlikte çalışacakları zaman İngiltere şiddetle alkışlıyordu.²⁷⁸

İlerleyen süreçte Avrupalı Büyük Devletlerin 1905'te Mali Islahat 1907'de ise Adli Islahat Programlarını Osmanlı'ya dayatmaları neticesinde Makedonya sorununu çözmeye dönük bu girişimler Osmanlı'nın bölgedeki varlığını yalnızca bir görüntüden ibaret kılmıştır.²⁷⁹ İlerleyen süreçte Makedonya Sorununu çözmekten ziyade erteleyen bir nitelik kazanan bu tür girişimler²⁸⁰ mevcut düşmanlıkların daha da derinleşmesine neden oldular ve akim kaldılar.²⁸¹ Sonuç olarak Makedonya meselesinin birinci evresinden beri bölgede doğrudan menfaatlere sahip Rusya ve Avusturya'ya karşıt olarak ikinci evrede İngiltere ve Fransa'nın katılımıyla çok bilinmeyenli denklemin daha da girift hale geldiği ifade edilebilir.

Osmanlı arşivlerindeki 1908 tarihli belgeler Vilayat-ı Selase'de terör ve tedhiş eylemlerinin devam etmekte olduğunu ve İngiltere'nin barışçıl bir çözüm için çaba sarfettiğini göstermektedir. 8 Ocak 1908 tarihli bir belgede Sir Edward Grey'in bölgede faaliyet göstermekte olan çetelerin yaptıkları ve 211 kişinin ölümüne sebep olan terör eylemlerinin devletlerarası ortak hareketle engellenebileceği düşüncesi dile getirilmektedir.²⁸² Ayrıca 12 Şubat 1908 tarihli bir diğer arşiv belgesinde Osmanlı ordusu mensubu askerlerin azaltılması karşılığında aynı miktarda jandarma birliklerinin artırılmasının kifayetsiz olabileceği, buna mukabil Landsowne'un planına uygun şekilde yeterli miktarda jandarma gücü oluşturulması durumunda Bulgaristan'ın bu bölgeleri işgal etmesinin engellenebileceği öngörülmekteydi.²⁸³

9-10 Haziran 1908 tarihlerinde İngiltere ve Rusya arasında gerçekleşen Reval Görüşmesi Makedonya meselesinde yeni bir evreye girildiğine işaret etmekteydi. 29 Mayıs 1908 tarihli bir yerel bir belge de bu konuyu ele almaktaydı. Buna göre İngiltere meclisinde Reval Görüşmelerinin içeriği ile ilgili kendisine sorulan bir soru karşısında Sir Edward Grey, bunun devletlerarası mutlak bir görüşme olacağı ve konuları tamamıyla bilmediği şeklinde geçiştirme amaçlı bir cevabı vermiş olmasına rağmen raporu bildiren Londra sefareti yetkilisi bu görüşmenin herkes tarafından bölge siyasetinde çok önemli

²⁷⁸ FOWLER, British Attitude toward ..., s. 24.

²⁷⁹ KIRMIZI, Balkanlar Üzerinde Diplomasi ..., s. 977-1004.

²⁸⁰ SAYLAK, Sevilya Aslanova, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908)" *Gazi Akademik Bakış*, 2016, C. 10, S. 19, s. 123.

²⁸¹ DİKİCİ, Osmanlı Makedonya'sında Kurulan ..., s. 95.

²⁸² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ.HR.437/88.2.

²⁸³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.A.HUS.518/30.

konuları kapsadığı görüşünün hâkim olduğu bilgisini vermekteydi.²⁸⁴ Nitekim bu görüşmeler neticesinde Makedonya’da çatışan menfaatlara sahip bu iki ülke bir ıslahat programı üzerinde tam olarak uzlaşmaya vardılar.²⁸⁵ Buna göre yetkileri genişletilen Müfettiş-i Umumi’ye bağlı toplam 10–12.000 kişilik seyyar askerî birlikler oluşturulacak ve bu birlikler Tensikat Başkumandanının fikri alınarak Hilmi Paşa tarafından seçilen ve padişah tarafından görevlendirilen Türk subaylarca komuta edilecekti. Bu birlikler ile jandarma arasındaki işbirliği Müfettiş-i Umumi, Tensikat Generali ve askeri delegelerin ortak tasarısı ile sağlanacaktı. Tüm operasyonlar hakkında bilgilendirilecek Avrupalı subayların operasyonlarda uygulama yetki ve sorumluluğu olmayacaktı.²⁸⁶ Ancak daha çok Batı basınında Osmanlı İmparatorluğu’nun paylaşılması²⁸⁷ olarak algılanan Reval Görüşmesi iç politikada II. Abdülhamid rejimine karşı olan İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni ve meşrutiyet taraftarlarını harekete geçiren bir etken olmuştur.²⁸⁸ Bununla beraber uluslararası konjonktürde İngiltere’nin Fransa ve Rusya ile birlikte Almanya’ya karşı blok oluşturma gayretlerinden biri olan bu girişim²⁸⁹ Türklerin Avrupa’daki konumu kadar Almanların Türkiye’deki konumlarına karşı bir hamle olarak anlaşılmıştır.²⁹⁰ Osmanlı Padişahının ve rejiminin değişmesi ile sonuçlanacak bu süreç ise çok daha fazla karmaşıklığa gebe idi.

24 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı İngiltere’de yoğun ilgi uyandırdı. Diplomatik bir mucize olarak nitelendirirken bu gelişmenin Makedonya’daki karışıklığı kalıcı olarak durma noktasına getireceği düşünüldü. Bu aşamada, Türk liberalizasyonu mucizesinin gerçek olduğu ve statükoyu muhafaza etme işinin Rusya ve Avusturya-Macaristan hükümetleri için daha kolay hale geleceği öngörülmüştü.²⁹¹ Zamanın duyguları geç dönem İngiliz tarihçisi Seton-Watson tarafından şöyle dile getirilmekteydi. “*Batı Avrupa’da sürprizin ilk şokunu, aptalca bir heyecan izledi. Batı’yı bu kadar bütünüyle yanlış yönlendiren şey, 1876 Türk Anayasasının yeniden canlandırılması ve ana hükümlerine yeniden vurgu yapılmasıydı --- ilkel, sindirilmemiş, doktriner bildiriler*

²⁸⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.A.HUS.522/106.3.

²⁸⁵ KOCATÜRK, Balkanlar’dan Ortadoğu’ya Osmanlı İngiliz İlişkileri ..., s. 100.

²⁸⁶ ÇETİN, Erol, *1878–1908 Arasında Makedonya Sorunu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995, s. 85.

²⁸⁷ KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s. 26.

²⁸⁸ KOCATÜRK, Balkanlar’dan Ortadoğu’ya Osmanlı İngiliz İlişkileri ..., s. 100.

²⁸⁹ ARSLAN, Ali, *Efendi ve Uşak*, İstanbul, Paraf Yayınları, 2010, s. 34.

²⁹⁰ ROHDE, Hans, *Asya İçin Mücadele Şark Meselesi*, (Çev. Binbaşı Nihat), İstanbul, Askeri Matbaa, 1932, s. 36.

²⁹¹ SCHEVILL, Ferdinand, *The History of Balkan Peninsula*, New York, Harcourt, Brace and Co., 1922, 1933, s. 452.

coğrafi terimlerle ifade edilecek olursa ılıman bir coğrafyadan aşırı sıcak bir bölgeye nakledilmişti.”²⁹²

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde konu ile ilgili olarak 28 Temmuz 1908 tarihinde Londra sefareti’nden bir telgraf gönderilmiştir.²⁹³ Bu belgede bir soru üzerine Sir Edward Grey’in Büyük Devletlerin onayını alarak Makedonya sorununun çözümüne katkıda bulunacaklarını dile getirdiği ifade edilmektedir. Grey Makedonya’da bulunan Osmanlı ordusunun iç sorunlara müdahale etmek amacıyla değil, sınırların korunması amacıyla hazır bulundurulduğunu ve Almanya’yı bölgede pasif duruma düşürmek gibi bir amaçlarının bulunmadığını ileri sürmüştür.

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte esen dostluk ve barış havası Makedonya’ya yansımıştı. Nitekim reform programları kapsamında Makedonya’da bulunan tüm yabancı yetkililer hükümetleri tarafından geri çekilirken,²⁹⁴ Makedonya reformları için tesis edilen Rumeli Müfettişliği lağvedilmişti.²⁹⁵ Ancak ilerleyen süreçte Jön Türklerin Balkan yarımadası halkını Türkleştirmeyi amaçlayan bir Osmanlılaştırma programına başlamasıyla devrimle birlikte canlanan anayasa evrak-ı metruke oldu. Jön Türklerin Osmanlılaştırma politikası hızla netleştikçe, Batılı ülkeler hayal kırıklığına uğradı, Balkan halkları bir kez daha huzursuzlaştı ve özellikle Arnavutluk, Jön Türklerin ulusalcı gayretlerinin baskısını ağır biçimde hissetti.²⁹⁶ Balkanlar’daki koşullar eskisinden daha kötü olmasa da kısa süre içinde kötüleşti.²⁹⁷ Resmi olarak yürürlüğe giren iki farklı programa göre; a) Zorunlu askerlik hizmeti Hristiyanları ve Yahudileri de kapsar hale getirildi ve b) Önceki tüm imtiyazların iptal edilmesi suretiyle tüm imparatorlukta vergilendirme uygulamasına başlandı.²⁹⁸

Bir gözlemci bu şartnamedeki iki cümleyi öne çıkarmaktadır.²⁹⁹ Bunlar; imparatorluğun tüm vatandaşları hangi dine mensup olursa olsunlar Osmanlıdır (Paragraf 8) ve bütün Osmanlılar kanun önünde eşittirler. Dini hususlarına ön yargısız olarak ülkeye karşı aynı haklara ve görevlere sahiptirler (Paragraf 17). Görüleceği üzere iki cümlede de karakteristik olarak milliyete herhangi bir atıf yapılmamıştı. Bu tür doktrinler bir kalem

²⁹² SETON-WATSON, R. W., *The Rise of Nationality in Balkans*, New York, E. P. Dutton and Company, 1918, s. 135-136.

²⁹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.A.HUS.524/44.3.

²⁹⁴ DEWOOD, David Wade, *European Diplomacy in the Near Eastern Questions, 1906-1909*, C.. 25, No. 3, Urbana, University of Illinois Press, 1940, s. 68.

²⁹⁵ UZER, Tahsin, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1979, s. 93.

²⁹⁶ FOWLER, British Attitude Toward ..., s. 37.

²⁹⁷ SCHEVILL, The History of Balkan ..., s. 462.

²⁹⁸ SETON-WATSON, The Rise of Nationality ..., s. 137-138.

²⁹⁹ SETON-WATSON, The Rise of Nationality ..., s. 135-136.

darbesiyle Osmanlı hükümetinin temel ilkelerini altüst etti, gerçekten de bunlar Türkiye'deki bütün geçmişin inkâr edilmesi anlamına gelmekteydi ve Osmanlı politikalarının temel felsefesiyle bağdaşmamaktaydı.

Kocabaş³⁰⁰ da Jön Türklerin başlangıçtaki kozmopolit siyasetlerinin kısa bir süre içerisinde önce Osmanlılık ve ardından Panislamizme dönüştüğünü belirtirken bu durumu Müslüman olmayan unsurların Meşrutiyet'in bahsettiği hürriyetlerden faydalanmak suretiyle eski emel ve arzularının daha büyük bir şiddetle ortaya çıkmasına dayandırmaktadır. Dolayısıyla İttihat ve Terakki yönetiminin politika değişikliği sahip oldukları doktrinlerin mevcut gerçekliklerle bağdaşmamasından ötürü revizyon olarak anlaşılmalıdır.

İngiltere kamuoyu Osmanlı İmparatorluğu'nun Makedonya'daki isyancı grupları denetim altına almak için terörü kullanmasını bölgedeki temel sorun olarak görmekteydi. XX. yüzyılın ilk günlerinden itibaren bu durum sınırlı bir oranda gerçekleşmişken,³⁰¹ çeşitli grupların giderek kontrolsüz hale gelmeye başlamasıyla 1910 yazında geniş çaplı zulümler patlak verdi.³⁰² Balkan devletlerinden bilhassa Sırbistan ve Bulgaristan'daki protestolar sonucunda bölgedeki huzursuzluk durma noktasına geldi³⁰³ ancak 1912'ye girildiğine bölgede terör doruk noktasına ulaştı. Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu 1 Ocak 1912 tarihinde Edirne vilayeti dışındaki Rumeli vilayetleri için birtakım tedbirler almayı gerekli gördü.³⁰⁴ Buna göre;

- Rumeli'deki memurlardan ehil olmayanların değiştirilmesi,
- Rumeli'deki Jandarma eksikliklerinin ikmali ve karakollar arasında iletişimin sağlanması amacıyla telefon hatların tesisi için 10.000, karakolların inşası ve tesisi için 20.000 Osmanlı lirası tahsis edilmesi ve Jandarma zabitlerinin iyi olmayanların değiştirilmesi,
- Polis memurlarının değişmesi gerekenlerin değiştirilmesi,
- Hapishanelerin inşası için 100.000 Osmanlı lirası tahsis edilmesi,

³⁰⁰ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 64.

³⁰¹ HARRIS, N. Dwight, "Macedonian Question and the Balkan War", *American Political Science Review* (Mayıs, 1913), C. 7, s. 197-216.

³⁰² *The Times* (Londra), Kasım 3, 1910, s. 5.

³⁰³ *The Times* (Londra), Aralık 3. 1910, s. 7.

³⁰⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT. MHM.745.25.5.

- Rumeli’de muntazam hükümet konakları olmadığından her yerde ahaliden para toplanması ve emlak vergisinden uygun miktar eklenerek hükümet konaklarının inşası,
- Rumeli’deki Adliye memurlarından gerekenlerin değiştirilmesi,
- İşkodra-Prizren yolunun en kısa sürede inşası için inşaat şirketinden 40.000 lira borçlanmak ve Selanik, Kosova, Yanya ve İşkodra bölgelerinin hususi yollarının inşaatı için 40.000 lira ayrılması,
- Boyana nehrinin bir an önce temizlenmesinin sağlanması,
- İşkodra gölünde çalışacak olan gemilerin ve dubaların hemen sipariş edilmesi,
- Rumeli’de eğitimin devamı ve gelişmesi için bir yandan okul binalarının hazırlanması, bu okulların inşası tamamlanmasına kadar geçici olan yerlerde eğitimin devamı ve bu işlerle görevlendirilen öğretmenlerin Dar-ül Mualliminlerde eğitim görmelerinin sağlanması,
- Rumeli’deki valiler ve bu gibi büyük memurların işini liyakatla yapacak şahıslardan seçilmesi ve bu kişilere gereken öğütlerin verilmesi öngörülmekteydi.

Katliamlar günün kanunu haline geliyor ve Makedonya'daki Hristiyan halkın içinde bulunduğu durum Balkan Devletlerini birbirine daha çok yaklaştırıyordu.³⁰⁵ Seton-Watson’a göre Osmanlı bilerek Balkan ülkeleriyle olan ilişkileri kötüleştirmek istiyordu çünkü Onlar (Türk devlet adamları) sıklıkla açıkladıkları Türkleştirme politikasının, Hristiyan Balkan devletlere karşı samimi ilişkilerle hiçbir şekilde uyuşmadığını fark ettiler ve ilişkileri koparmayı yalnızca kaçınılmaz değil aynı zamanda cazip görmekteydiler. Bu nedenle rakip ırklar arasında anlaşmazlıklar çıkarmaya ve birbirleri arasında oynamaya gayret gösterdiler.³⁰⁶

Anderson³⁰⁷ da Jön Türk Devriminin birçok açıdan Makedonya’da işleri daha da kötüleştirdiğini düşünmektedir. Anlaşılacağı üzere devrimin azınlıkların beklentilerini karşılamaktan uzak olmasına ek olarak İttihat ve Terakki yönetiminin ülke bekası için uygulamaya koymayı uygun gördüğü Osmanlılaştırma politikasının olayları daha da karmaşık hale getirmiştir. Buna ek olarak Şıvgın³⁰⁸ da İttihat ve Terakkinin yürüttüğü politikaların (Dernekler Yasası, Çeteler Kanunu, Kiliseler ve Mektepler Kanunu, Bosna

³⁰⁵ FOWLER, British Attitude Toward ..., s. 56.

³⁰⁶ SETON-WATSON, The Rise of Nationality ..., s. 150.

³⁰⁷ ANDERSON, Doğu Sorunu ..., s. 286.

³⁰⁸ ŞIVGIN, Hale, “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2007, S. 43, s. 6-7.

Müslüman muhacirlerin Makedonya'ya yerleştirilmesi, Türkçülük politikası) bölgedeki sorunları çözmek bir tarafa Balkan ittifaklarının hazırlanmasına zemin hazırladığını dile getirmektedir. İlerleyen süreçte Suriye, Yemen ve Arnavutluk gibi Müslüman bölgelerdeki ihtilaller ise Jön Türklerin Pantürkist bir politika takip etmesine neden olmuştur. Hâlbuki Jön Türkler olarak adlandırılan liberal meşrutiyetçilerin safında Türkler ile birlikte pek çok Arap, Arnavut ve Yahudi ve hatta ilk dönemlerde Ermeni ve Rumlar da bulunmaktaydı.³⁰⁹

Literatürde 3 Temmuz 1910 tarihli Kiliseler ve Mektepler Kanunu, Balkan harpleri öncesindeki yaz ayları boyunca yapılan asker terhisleri ve Sırp'ların 1908-1912 yılları arasında Selanik limanı üzerinden gerçekleştirdikleri silah sevkiyatı gelişmelerinin yaygın ve yanlış biçimde Balkan Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun uğradığı mağlubiyetin baş müsebbipleri olarak gösterildiği belirtilmektedir.³¹⁰ Bu bakış açısından içinde bulundukları bağlamsal koşullarla açıklanabilir nitelikteki söz konusu gelişmeler araştırmacı ve yazarların doğrudan ilgili dönemin kaynaklarından faydalanmaktan ziyade hatıratlarla yetinmesinden ötürü ön plana çıkarılmışlardır. Dolayısıyla esasen bu gelişmelerin Balkan İttifaklarına sınırlı düzeyde bir katkısı olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ittifak kuran Balkan Devletlerinin çok kısa bir süre içerisinde elde edilen ganimetleri paylaşmak üzere birbirlerine düşmeleri Balkan İttifakının daha çok taktiksel ve siyasi olarak hayat bulduğuna işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle I. Balkan Savaşı süresince Balkan Devletleri aralarındaki tüm düşmanlıkları bir süreliğine Osmanlı İmparatorluğu'na yöneltmişlerdir ancak aralarındaki ihtilaflar devam etmiştir. Hatta Rum ve Bulgarların savaş sırasında dahi birleşmediği ve ihtilaflarını devam ettirdiği ifade edilmektedir.³¹¹ Dolayısıyla söz konusu gelişmelerin Balkan Devletleri'ni top yekûn olarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı birleştirme gücüne sahip oldukları iddiası kolay kanıtlanabilir bir nitelik taşımaktan uzaktır.

³⁰⁹ KAYALI, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, (Çev: Türkân Yöney), İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 1998, s. 4.

³¹⁰ AYDIN, Salim, "Balkan Savaşları ile İlgili Doğru Bilinen Yanlışlar", *100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilaflı Duruşlar*, (Ed. Mustafa Türkes), 2014, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarihi Kurumu Yayınları C. 1, s. 621-636.

³¹¹ AYDIN, Salim, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları (1912-1913)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s. 46.

2.13. II. Meşrutiyet dönemi

2.13.1. İç Politika

XIX. yüzyıl sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu güç koşullar karşısında II. Abdülhamit'in izlediği politikalara karşı Jön Türkler olarak bilinen bir muhalefet hareketi güç kazanmıştı. Önce İttihadî Osmanî (1889) sonrasında ise Osmanlı İttihad ve Terakki (1895) adıyla yurt dışında örgütlenen bu cemiyet yurt içinde gizliden gizliye propaganda faaliyetlerine başlamıştı.³¹² Abdülhamit'in sıkı takibat ve engellemelerine rağmen cemiyetin bilhassa 3. Ordu olmak üzere Makedonya'daki askerî birliklere nüfuz etmesi³¹³ etkinliğini artırmıştı. Ülkenin içinde bulunduğu zor durumdan ancak "hürriyet" ile kurtulacağına inanan bu oluşum devlet sistemini topyekûn değiştirmekten ziyade, monarşik devlet yapısında ıslahat yapılmasını amaçlamaktaydı.³¹⁴ Merkezi yönetimden ve belirli bir liderden yoksun olan cemiyetin içinde birbiri ile rekabet halinde farklı gruplar bulunmaktaydı.

Görüş ayrılıklarının had safhaya ulaşması ve muhtelif yerlerde İttihad ve Terakki taraftarı ve aleyhtarı cemiyetler ortaya çıkması üzerine Şubat 1902'de Paris'te bir kongre tertip edilmesi cemiyetin sahip olduğu heterojen yapıya işaret etmektedir.³¹⁵ Kongre görüşleri farklılaşan iki grubun ayrılması ile sonuçlandı. Buradan hareketle gaye birliği olan bu oluşum içerisinde yöntem farklılıkları olduğu çıkarımında bulunulabilir. Bu doğrultuda Prens Sabahattin önderliğindeki yabancı devletlerin müdahalesini isteyenler Paris'te Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyetini kurarlarken³¹⁶ azınlıktaki Âdem-i Müdahale grubu Ahmet Rıza liderliğinde Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni kurdular.³¹⁷ Ahmet Rıza başkanlığındaki bu cemiyetin 1907 yılında Selanik merkezli ve subay ağırlıklı Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmesi³¹⁸ cemiyetin Makedonya'daki askerî birliklere nüfuz etmesini kolaylaştırmış ve hem Cemiyet hem de Osmanlı İmparatorluğu için bir dönüm noktası teşkil etmiştir.

1908 yılında Kolağası (Kıdemli Yüzbaşı) Niyazi Bey'in dağa çıkması, İttihat ve Terakki Cemiyetinin bir takım suikastları ve saraya çekilen bazı telgraflar II. Meşrutiyet'e

³¹² HANİOĞLU, M. Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak 'Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti' ve 'Jön Türklük'*, C. 1, (1889-1902), İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 173-394.

³¹³ TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Partiler-İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, C. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2007, s. 52-54.

³¹⁴ DAĞLAR, Oya, "II. Meşrutiyet'in İlanının İstanbul Basını'ndaki Yansımaları (1908)", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2008, No: 38, s. 147.

³¹⁵ YAVUZ, Türk Arşiv Belgelerine Göre ..., s. 25.

³¹⁶ TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1984, s. 143-144.

³¹⁷ TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler..., s. 123-126.

³¹⁸ TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler..., s. 128-129.

giden yolda önemli rol oynamıştır.³¹⁹ Hatta Osmanlıcılık politikası takip eden Cemiyet bu amaç doğrultusunda Abdülhamit'e karşı Arnavut, Rum, Bulgar, Ermeni gibi ayrılıkçı unsurlar ile Mason örgütlerinin desteğini almakta ve bunlarla beraber hareket etmekte beis görmemişti. Nitekim ayrılıkçı unsurların eylemlerini II. Abdülhamid'in kötü yönetimi ve Meşrutiyet'in olmayışına bağlayan bu cemiyet Meşrutiyet ilanının ülkedeki kaos ortamına bir son vereceği varsayımı ile hareket etmekteydi.³²⁰ Böyle bir ortamda 9-10 Haziran 1908 tarihlerinde İngiltere ve Rusya arasında gerçekleşen Reval Görüşmesi Meşrutiyetin ikinci kez ilanı ile sonuçlanacak kıvılcımın fitilini ateşlemiştir.³²¹

Gelişen olaylar sonucunda 6 Temmuz 1908'de Manastır sokaklarında meşrutiyet için beyannameler dağıtan İttihat ve Terakki Cemiyeti 23 Temmuz 1908'de Manastır'da kendiliğinden meşrutiyeti ilan etti. Bunun üzerine, padişah 24 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'i ikinci kez ilan etmek durumunda kaldı.³²² Devrim yoluyla değil de padişah iradesiyle gerçekleşen rejim değişikliğinin ilk yıllarında İttihat ve Terakki II. Abdülhamit'i tahttan indirmek yerine onunla uzlaşmayı tercih etmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin ilk zamanlardaki temkinli tutumları her ne kadar amaçlarının iktidarı ele geçirmek değil de iktidara ortak olmak olduğuna işaret etse de bu dönemde halkın ve ordunun saltanata duyduğu bağlılık, Cemiyet'in ülke çapında bir örgütlenmeye sahip olmaması, Büyük güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'na müdahalelerine ve ulusal düzeyde siyasi bir krize imkân vermemek gibi faktörlerde etkili olmuştur.³²³

1909 Nisan'ında yaşanan meşrutiyet karşıtı 31 Mart Vakası ile ilişkili olduğu gerekçesi ile padişahı tahttan indiren İttihat ve Terakki 1913 yılındaki Babiâli Baskını ile devlet idaresine doğrudan el koymuştur.³²⁴ İttihat ve Terakki daha çok gençlerden oluşması nedeniyle II. Meşrutiyet'ten 1913'e kadar bir nevi denetleme iktidarına sahip olmuş ve hükümet kuramasa da hükümete talimat verme erkine sahip olmuştur.³²⁵ 1913 yılındaki Bab-ı Ali baskını ile Cemiyet ülke yönetimini ele geçirmiş ve tarih I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar İttihat ve Terakki'nin tam iktidarına sahne olmuştur. Ancak Alkan'ın³²⁶ da ifade ettiği üzere Cemiyetin doğrudan bir hükümet kurmak yerine farklı hükümetlere

³¹⁹ KURAN, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul, 1948. s.244.

³²⁰ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 60.

³²¹ AKŞİN, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi*, C. 1, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997, s. 62.

³²² TUNAYA, Türkiye'de Siyasi Partiler..., s.141-142.

³²³ DAĞLAR, II. Meşrutiyet'in İlanının ..., s. 148-149.

³²⁴ BİRECİKLİ, İhsan Burak, "Yüzüncü yılında II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine bir inceleme", *Gazi Akademik Bakış*, 2008, C. 2, S. 3, s. 215.

³²⁵ AKŞİN, Ana Çizgileriyle Türkiye'nin ..., s. 64.

³²⁶ ALKAN, Ve Selanik Düştü ..., s. 135.

bakan vermek ve meclis çoğunluğunun gücünden faydalanmayı tercih ettiği bu dönem Osmanlı iç siyasetinde bir istikrarsızlık dönemi haline gelmiştir. Nitekim 1908-1912 arasında ortalama 4 ayda yeni bir hükümetin göreve gelmesi bu durumu destekler niteliktedir.

II. Meşrutiyet bir bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman-İngiliz nüfuz mücadelesine de sahne olmuştur. Abdülhamit döneminde Almanya ile ilişkiler Osmanlı ordusunda reform çalışmalarını yürüten Alman askeri misyonu ve Anadolu-Bağdat demiryolları imtiyazı ile en üst düzeye çıkmıştı.³²⁷ İngiliz Büyükelçisi Nicholos O'Connor da bu dönem boyunca Osmanlı-İngiliz ilişkilerini ancak tolere edilebilir olarak tanımlamaktaydı.³²⁸ Gerçekleşen devrimi, Mısır ve Hindistan gibi Müslüman yoğunluğu bulunan müstemlekeleri için potansiyel risklerine rağmen olumlu karşılayan³²⁹ İngiliz hükümetinin Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey II. Meşrutiyetin ilanını uykuda olan dostluk ve itibarın gelişmesine imkân vereceği şeklinde yorumlamaktaydı.³³⁰ Ayrıca Meşrutiyetin ilanının Makedonya'daki durumu en azından geçici bir süre düzeltme fırsatı olarak gören İngiltere'deki ilk resmi tepki görece bir sevinç oldu ve dolayısıyla İngiliz Hükümeti, Jön Türkleri başarıları için tebrik yükümlülüğü hissetti.³³¹

1908 Türkiye'ye ilişkin yıllık raporda Majestelerinin maslahatgüzarına derhal sadrazama Majesteleri Hükümetinin tebriklerini sunması talimatının verildiği ve Padişaha Anayasanın yayımlanmasının İngiltere'de sempatiyle karşılandığı iletilendiği aktarılmıştır. Majestelerinin maslahatgüzarına Majesteleri Hükümeti'nin zaman zaman Makedonya'daki durumla ilgili olarak uygulamış olduğu baskının yalnızca Antlaşma yükümlülüklerimizden etkilenen bölgelerin yönetiminde iyileştirme yapma niyetinden kaynaklandığı ancak hiçbir zaman Türkiye'ye karşı husumet gösterilmediğini ilave etmesi talimatı da verilmiştir. Ayrıca Majesteleri Hükümeti'nin bu zor anlarda Osmanlı Hükümetini sıkıntıya sokacak herhangi bir eylemden kaçınacağına ilişkin güvencenin de verildiği ifade edilmektedir.³³²

Ayrıca Jön Türk Devrimine karşı İngiliz kamuoyundaki ilk gayrı-resmi tepki de Times'daki şu habere göre pozitif yönde idi. Dikkate değer ilk başarılarından sonra İttihat ve Terakki Cemiyetinin tarihin derslerinden faydalanmak suretiyle diğer başarılı

³²⁷ ÖZYÜKSEL, Murat, "İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesi", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2008, No: 38, s. 239.

³²⁸ HELLER, Joseph, *British Policy towards the Ottoman Empire 1908-1914*, Londra, Psychology Press, 1983, s. 2.

³²⁹ AYDIN, Mithat, "II. Meşrutiyet'in ilanı ve İngiltere", *Belgi*, 2011, C. 1, S. 1, s. 25.

³³⁰ B. D., C. V, No. 23, s. 56-57.

³³¹ FOWLER, British Attitude Toward ..., s. 35-36.

³³² B. D. C. V, s. 251.

devrimcilerin politikalarını bozguna uğratan hatalarından kaçınacağını umut etmek neredeyse hoş görülebilirdi. Son zamanlarda yaşanan sorunlarla uğraşırken hassasiyet ve kararlılık gösterildi. Osmanlılar kendi kontrolündeki alanlardaki kamu düzenini korumak için her türlü çabayı gösterdi ve yabancı Büyük Devletlerin duyarlılıklarına zarar vermekten kaçınmak için elinden geleni yaptı. Üyeleri tarafından gösterilen bütünlük ve cesaret, devrimin tüm yabancı gözlemcilerinin hayranlığını kazanmıştır.³³³

Devrimin ilk dönemlerinde Alman yanlısı II. Abdülhamit'in aksine İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri İngiltere yanlısı bir yönetim anlayışı benimsemişlerdi.³³⁴ Bu doğrultuda devrimden hemen sonra İstanbul'daki İngiltere Elçiliği tercümanı Fitzmaurice'in çılgınlık düzeyinde bir İngiliz taraftarı olarak tanımladığı Kâmil Paşa'nın³³⁵ sadrazam olması Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere yanlısı bir politika izleyeceğine işaret etmekteydi.³³⁶ Ancak paşanın istifasıyla gerilen ilişkiler 31 Mart Vakası ile aksi yöne doğru evrilmiştir. Hatta kesin kanıtlar olmasa da İngiltere'nin 31 Mart Vakasının ortaya çıkmasında rolü olduğu ifade edilmektedir.³³⁷ Bununla birlikte İngilizlerin meşrutiyet ilanı ile oluşan yakınlaşmayı sürekli olarak imtiyaz peşinde koşarak kullanmak istemeleri, İngiltere'nin dış politikada dönemin güç dengelerini gözetken uygulamaları ve İngiltere'nin borç talebinde bulunan Osmanlı hükümetine ağır koşullar öne sürmesi de bu olumsuz gidişatta pay sahibi olmuştur.³³⁸

Meşrutiyet'in ilanını ülke basını tarafından büyük bir coşku ile karşılanmış,³³⁹ toplum yaşamında büyük bir canlanma meydana getirmiş,³⁴⁰ başta İngiltere, Fransa ve Almanya olmak üzere Batı kamuoyunda Osmanlı İmparatorluğu lehine bir duygu yaratmış³⁴¹ ve Makedonya'da geçici bir barış havası estirmişti.³⁴² Ancak özgürlük ve adalet kavramlarının yanlış anlaşılması, genel af ilanı ile birlikte artan asayiş sorunları, kolluk kuvvetlerinin yetersiz kalması ile devlet otoritesinin azalması gibi gelişmeler halkın meşrutiyete bakışının değişmesine yol açtı.³⁴³ Meşrutiyetin ilanını takiben Avrupa'dan dönen Prens Sabahattin'in Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti İttihat ve

³³³ *The Times* (Londra), Eylül 9, 1908, s. 7.

³³⁴ BOLAT, Mahmut, "1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, C. 1, S. 1, s. 23.

³³⁵ AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1987, s. 136.

³³⁶ AYDIN, II. Meşrutiyet'in ilanı ve İngiltere..., s. 28.

³³⁷ KOCATÜRK, Balkanlar'dan Ortadoğu'ya Osmanlı İngiliz ..., s. 58.

³³⁸ ÖZYÜKSEL, İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nda ..., s. 239.

³³⁹ DAĞLAR, II. Meşrutiyet'in İlanının ..., s. 158.

³⁴⁰ AKŞİN, Ana Çizgileriyle Türkiye'nin ..., s. 64-65.

³⁴¹ AYDIN, II. Meşrutiyet'in ilanı ve İngiltere..., s. 20-23.

³⁴² ŞIVGIN, Hale, "Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2007, S. 43, s. 6.

³⁴³ DAĞLAR, II. Meşrutiyet'in İlanının ..., s. 158.

Terakki ile birleşmesine rağmen tekrar ayrılığa düşmeleri sonucunda Ahrar Fırkasını (Partisini) kurdular.³⁴⁴ Bu süreçte 5 Ekim 1908’de Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesi, 5 Ekim 1908’de Avusturya-Macaristan’ın Bosna-Hersek’i ilhakı, 13 Ekim 1908’de Girit Meclisi’nin Yunanistan’a katılma kararını alması iktidar ve muhalefet arasındaki rekabet ve çatışmaları körüklemiştir.³⁴⁵

İttihat ve Terakki Cemiyetinin orduda mektepsiz subaylığı (alaylı) kaldırmaya dönük girişimleri ile medrese öğrencilerinin askerlik hizmetini yerini getirmeme imtiyazını sınava tabi kılan düzenlemeleri de 31 Mart Vakasına giden yolda pay sahibi olmuştur.³⁴⁶ Nitekim bu grupların ayaklanmaya destek verdiği görülmektedir. Ayrıca memur maaşlarından dolayı hazinenin açık vermesini bahane eden Cemiyet kadro fazlası memurlar için işten çıkartma ve maaşını yarıya indirme tedbirlerine başvurmuş ve bu suretle Cemiyet mensubu olmayan memurlar için bir tasfiye sürecine girmiştir. Bu tenkisata maruz kalan “hürriyet mağdurları” da siyasi iradede memnun olmayanlar kervanına katılmıştır.³⁴⁷ Bununla birlikte 31 Mart Vakası’nın, Meşrutiyet’in ilk seçimlerinde Meclis’te büyük bir çoğunluk sağlayan İttihad ve Terakki’nin, kabine kurma görevini almayarak hükumete dışarıdan müdahale etmesi ve partinin sivil ve asker üyelerinin kişisel menfaatleri doğrultusundaki eylemleri,³⁴⁸ farklı siyasi oluşumlara hayat tanınmaması,³⁴⁹ cemiyete girdiğini ispat için yemin etmeyenlerin tutuklanması,³⁵⁰ muhalif basına baskı uygulanması³⁵¹ gibi çok farklı saiklerden beslendiği ifade edilmektedir. Alkan³⁵² 31 Mart Olayı’nı siyasi bloklaşmaya ve baskıcı iktidarın neden olduğu çatışma ortamına mal etmekte ve bu açıdan 1908 İhtilali’ne benzetmektedir. Ancak 1908 İhtilali öncesinde Abdülhamid’in mutlaki yönetimine karşı muhalif konumda olan Jön Türkler’in ihtilal sonrasındaki süreçte siyaset ve yönetimde tekel oluşturma gayretleri farklı bir muhalif grubun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Hatta ortaya çıkan kısır döngü ve çatışma ortamı kronik bir hal almış ve İttihat ve Terakki karşıtlarının Kasım 1911’de kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası çatısı altında toplanması ile Balkan Harbi ve sonrasındaki sürece

³⁴⁴ HALLI, Reşat, *Balkan Harbi 1912-1913 Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, C. 1, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2. Baskı, 1993, s. 59.

³⁴⁵ ALKAN, Ve Selanik Düştü ..., s. 88.

³⁴⁶ AKŞİN, Ana Çizgileriyle Türkiye’nin ..., s. 66-67-70.

³⁴⁷ ASLAN, Taner, “31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere ve Askerî Faaliyetlere Dair Yazışmalar”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 2010, S. 28, s. 6.

³⁴⁸ TUNAYA, Türkiye’de Siyasal Partiler ..., s. 271-272.

³⁴⁹ BİRİNCİ, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki’ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1990, s. 31-33.

³⁵⁰ KURAN, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul 1945, s.275.

³⁵¹ ASLAN. 31 Mart Hadisesi Üzerine ..., s. 5.

³⁵² ALKAN, Ve Selanik Düştü ..., s. 136.

kadar devam etmiştir. Bununla birlikte Aysal³⁵³ 31 Mart Olayının esas nedenini Meşrutiyetin temellerinin sağlam olmaması olarak açıklamaktadır. Nitekim Fransız Devrimi'ndeki düşünce özgürlüğü ile beslenmiş bir orta sınıfın eksikliğini hisseden Osmanlı İmparatorluğu'nda Meşrutiyetin ilanı farklı düşünen küçük aydın gruplarının şiddetli mücadelesinden öte gidememiştir.

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile tahakküm altında tutmak istedikleri sadrazam Kâmil Paşa arasında bazı sorunlar baş göstermişti. Cemiyetin kendisine talimat vermesini kabul edemeyen Kâmil Paşa'nın başına buyruk işler yapması üzerine İttihatçılar önce Paşa aleyhine gensoru önergesi verip, sonra devirmekten vazgeçmeleri üzerine aşırı özgüven ile hareket etmeye başlayan Kâmil Paşa İttihatçılara sormadan Harbiye ve Bahriye nazırlarını değiştirmesi ve İttihatçıların İstanbul'daki durumlarını pekiştirmek için Selanik'ten payitahta getirdikleri üç Avcı Taburunu iade etmeye kalkması siyasi bir krize dönüşmüş ve Kamil Paşa'nın sadrazamlıktan çekilmesi ile sonuçlanmıştı.³⁵⁴ Gittikçe kutuplaşan böyle bir siyasi atmosferde etkiye karşı tepki olarak sertleşen muhalif basın beraberinde daha baskıcı bir iktidar yaratmıştır. Bu süreçte müteessif siyasi cinayetler de yaşanmıştır. 7 Nisan 1908 Çarşamba günü Serbesti gazetesi başmuharriri Hasan Fehmi'nin Galata Köprüsü üzerinde arkadaşı Ertuğrul Şakir'le yürürken öldürülmesi³⁵⁵ ise oldukça hareketli fikir ve eylem atmosferinin şiddete dönüşmesinde bardağı taşıran son damla oldu ve yaklaşık 40.000 kişiden oluşan bir kitle gösterisine dönüşen cenaze töreninden yalnızca birkaç gün sonra 13 Nisan 1909'da 31 Mart Vakası vuku bulmuştur.³⁵⁶

Hasan Fehmi'nin öldürülmesi ve katilinin bulunamaması üzerine düzenlenen geniş katılımlı gösteriler ve Serbesti, İkdâm, Volkan ve Mizan gibi muhalif gazetelerin dini propagandaya dayanan neşriyatları siyasi atmosferi iyice germiştir. 13 Nisan 1909 (Rumi Takvime göre 31 Mart 1325) gecesine İttihatçıların “Nîgehban-ı Hürriyet” (Meşrutiyet'in bekçileri) unvanı verdikleri İstanbul'daki avcı taburu askerleri subaylarına karşı ayaklandılar. Sultanahmet meydanında toplanan kalabalığın ilk etaptaki “*Şeriat isteriz*” naraları gitgide kelle istemeye dönüştü.³⁵⁷ Harbiye Nazırı ile Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'nın kararsızlıkları ile artan belirsizlik II. Abdülhamit'in olayları önlemek için

³⁵³ AYSAL, Necdet, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2006, S. 37-38, s. 17.

³⁵⁴ AKŞİN, Jön Türkler ve ..., s. 66.

³⁵⁵ KURAN, İnkılâp Tarihimiz ve ..., s. 253.

³⁵⁶ ASLAN, 31 Mart Hadisesi Üzerine ..., s. 9.

³⁵⁷ AYSAL, Örgütlenmeden Eyleme Geçiş..., s. 24-29.

teşebbüste bulunmamasıyla iyice tırmanmıştır.³⁵⁸ İsyanın duyulması üzerine Rumeli'de olan İttihat ve Terakki Cemiyeti kesin tavır almakta gecikmedi. Çünkü kendini Meşrutiyet'le özdeşleştiren İttihatçılar kendisine karşı ortaya çıkan bu hareketi Meşrutiyet'e karşı yapılmış addediyordu.³⁵⁹ İstanbul'daki askeri kuvvetin elden çıkması üzerine³⁶⁰ isyanı bastırmak üzere Selanik ve Edirne'deki kuvvetlerden oluşturulan hareket ordusu 24 Nisan'da İstanbul'a ulaşmış ve üç gün içinde asayiş tesis etmiştir.³⁶¹ Bu olaylar sonucunda padişah II. Abdülhamid 27 Nisan 1909'da hal edildi ve yerine 65 yaşındaki kardeşi Mehmet Reşat, V. Mehmet unvanı ile padişah oldu. 31 Mart Vakasının bir diğer siyasi sonucu ise İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümete daha fazla müdahale etmesi olmuştur.³⁶² Bu süreçte ordunun giderek ülke siyasetindeki rolünün artması İttihatçılar yönetimindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'ya daha fazla yakınlaşması anlamına gelmekteydi.³⁶³ Nitekim ordudaki subayların önemli bir kısmı Alman ekolünden gelmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecindeki bütün siyasi olaylarda izini gördüğümüz İttihat ve Terakki büyük umutlarla II. Meşrutiyet'i ilan etmiş ve uluslararası planda destek bulmuş olmasına rağmen, neden olduğu hatalarla Balkan Savaşlarına giden yola olumsuz yönde katkı sağlamıştır.

2.13.2. Dış Politika

Yeni rejimin dış politikada karşılaştıkları ilk güçlük Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı olmuştur. Esasında 1894 yılında Bulgaristan'ın başına geçen Prens Ferdinand daha ilk günden bağımsız bir Bulgaristan hayal etmiş ve bu yönde manevralar yapmıştı. Bu hedef doğrultusunda prens önce Rusya ile ardından Avusturya-Macaristan ile diplomatik ilişkilerini geliştirmişti.³⁶⁴ Bağımsızlık için Rusya'nın desteğinden emin olan Bulgaristan'ı Avusturya da Bosna-Hersek'i ilhak politikası kapsamında cesaretlendirmekteydi.³⁶⁵ Hatta Yılmazata³⁶⁶ bu konuda Avusturya'nın Bulgaristan ile uzun zamandan beri beraber çalıştığını gösteren emareler bulunduğuna işaret etmektedir. Bu süreçte Avusturya politikasına yön veren iki temel değişken Bulgaristan'ı nüfuzu altına almak ve

³⁵⁸ ASLAN, 31 Mart Hadisesi Üzerine ..., s. 11.

³⁵⁹ AKŞİN, Jön Türkler ve ..., s. 71.

³⁶⁰ UNAT, Faik Reşit, *II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Ankara, 1960.

³⁶¹ HALLI, Reşat, *Balkan Harbi 1912-1913 Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, C. 1, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2. Baskı, 1993, s. 60.

³⁶² YAVUZ, Türk Arşiv Belgelerine Göre ..., s. 28.

³⁶³ ÖZYÜKSEL, İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nda ..., s. 255.

³⁶⁴ YAVUZ, Türk Arşiv Belgelerine Göre ..., s. 28-29.

³⁶⁵ ANDONYAN, Balkan Savaşı ..., s. 164.

³⁶⁶ YILMAZATA, Mehmet, *Avrupa Devletlerin Bloklaşma Sürecinde 1908/1909 Bosna'nın İlhak Krizi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 91-92.

Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanını Bosna-Hersek'teki eylemlerine paravan yapmaktı.³⁶⁷ Ancak Bulgarların ani bağımsızlık ilanı Avusturya'yı bile şaşkına çevirdi.³⁶⁸ Dolayısıyla bağımsızlık ilanı sonrasında Bulgaristan'ın Avusturya'nın diplomatik ve askeri yardımına güvendiği ifade edilebilir.

Prens Ferdinand'ın kral gibi karşılandığı Avusturya-Macaristan ziyaretinden sonra bağımsızlık ilanı kararlaştırıldı ancak bir gerekçe lazımdı. Bulgaristan'ın İstanbul büyükelçisinin sadrazam tarafından verilen bir ziyafete davet edilmemesi diplomatik bir krize dönüştürüldü.³⁶⁹ Buna ek olarak Doğu Rumeli'deki Bulgar demiryolu hatlarının bir kısmı Doğu Demiryolu Şirketi tarafından işletilmekte ve karşılığında Osmanlı İmparatorluğu'na belirli bir meblağ ödenmekteydi. Kendi vatanları içerisindeki bir Türk toprağı şeridi saydıkları bu demiryolu hattı nedeniyle bir grev patlak vermesi de Bulgaristan ve Osmanlı arasındaki gerilimin düzeyini artırdı. Büyük Devletler, bir iç savaşa yol açmadan önce grevin sona ermesini istiyorlardı ve Türkiye'yi durdurması için baskı uyguluyorlardı. Bağımsızlık ilan edince Türkiye'nin yalnız kalacağını düşünen Bulgaristan Prensi Ferdinand 5 Ekim 1908'de kendini çar, Bulgaristan'ı bağımsız krallık ilan etti.³⁷⁰

5 Ekim 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı günler önceden diplomatik arenalarda dolaşan söylentiler nedeniyle Büyük Devletlerin pek çoğu için sürprizi olmadı.³⁷¹ İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey Paris'teki İngiliz Büyükelçisi Bertie'ye Bulgar Hükümeti'nin ciddi olarak yakın gelecekte Bulgar bağımsızlığını ilân etmeyi düşündüğü yönündeki söylentilerinden Majesteleri Hükümeti'nin çok etkilendiğini Fransız Hükümetine bildirmesi gerektiğini ifade etmişti. Ayrıca Hükümeti, Sofya'daki temsilcilerine bu türden bir adıma şiddetle karşı çıkmaları için derhal talimat vermeleri konusunda teşvik etmesi de istenmekte idi.³⁷²

Osmanlı 1878 antlaşmasına aykırı olduğu gerekçesiyle Büyük Devletlere başvurdu ancak bir sonuç alamadı ve Osmanlı İmparatorluğu dışında hiçbir devlet bağımsızlık ilanına itiraz etmedi.³⁷³ Bunun üzerine devreye giren Rusya bağımsızlık ilanının hiçbir suretle feshedilmeyeceğinden ötürü prestijini kaybetmemesi için Osmanlı

³⁶⁷ ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s.319.

³⁶⁸ *The Times* (Londra), Ekim 6, 1908, s. 5.

³⁶⁹ ANDONYAN, Balkan Savaşı ..., s. 164-165.

³⁷⁰ FOWLER, British Attitude Toward ..., s. 39.

³⁷¹ *The Times* (Londra), gazetesinde neşredilen bağımsızlık ilanının tam metni, Ekim 6, 1908, s. 6.

³⁷² B. D. C. V, s. 373. Grey'den Bertie'ye, 1.10.08.

³⁷³ ANDONYAN, Balkan Savaşı ..., s. 165.

İmparatorluğu'nu tazminat talep etmeye ikna etti.³⁷⁴ İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey de Osmanlı İmparatorluğu'nun protesto etme ve tazminat isteme hakkının desteklenmesi gerektiğini Nicolson'a yazmıştı.³⁷⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgaristan'ın ödemeye hazır olduğu fiyatın çok üzerinde bir ödeme talep etmesi üzerine Rusya bir kez daha arabuluculuk yaparak Osmanlı talebi ile Bulgar teklifi arasındaki farkı ödedi.³⁷⁶ 19 Nisan 1909'da akdedilen antlaşmaya göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgaristan'ın bağımsızlığını tanımasına karşılık, Bulgaristan Osmanlı İmparatorluğu'na 125 milyon frank tazminat ödeyecekti.³⁷⁷

Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ettiği gün Avusturya-Macaristan da Bosna-Hersek'i resmen ilhak ettiğini duyurdu. Osmanlı İmparatorluğu'nda ilan edilen II. Meşrutiyet Avusturya-Macaristan'ı tedirgin etti. Nitekim 1879'da akdedilen anlaşma doğrultusunda hukuken Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan Bosna-Hersek Osmanlı Meclis-i Mebusan'ında milletvekili ile temsil edilecekti.³⁷⁸ Bununla birlikte Bosna-Hersek ilhakının temelinde iki faktör bulunmaktadır. Bunlar; Avusturya'nın 1878 Berlin antlaşmasıyla yönetimini ele geçirdiği bu bölgeyi ilhak etmek istemesi ve Rusya'nın Boğazlar yoluyla sıcak denizlere inme politikasıdır.³⁷⁹ 1878 Antlaşması'na göre Avusturya, Bosna-Hersek'i "işgal edecek ve yönetecekti". 1908'e kadar Avusturya-Macaristan Müslümanlarla Hristiyanlar arasındaki dini farklılıkların çok yoğun olduğu bu coğrafyada halkın sevgisini kazanamamasına rağmen yaşam standartlarını yükseltti, adalet getirdi ve ulaşım tesisleri inşa etti.³⁸⁰

Berlin Anlaşması uyarınca Rusya'nın Boğaz'lar dışında kalması Rusya'yı bu konuda bir anlaşmaya varmak üzere Avusturya'ya yöneltti. Rusya donanma gemilerini Türk kontrolündeki Boğazlar üzerinden serbestçe göndermek isterken, Boğazlar yoluyla sadece kendi gemilerinin Karadeniz'e girmesini istiyordu.³⁸¹ Böyle bir talebe olumlu yanıt verilmesi güçlü bir donanma ve deniz hâkimiyetine sahip İngiltere için düşünülemezdi. Çünkü böyle bir durumda Rusya diğer Büyük Devletleri tamamen, girişim başlatabilecek, saldırabilecek ve başka diğer silahlı gemiler için yasadışı olan bir alana yeniden girebilecek bir gücün merhametinde bırakacaktı.³⁸² İngilizleri bu konuda ikna edemeyen Rusya

³⁷⁴ SCHEVILL, The History of Balkan ..., s. 456.

³⁷⁵ B. D. C. V, No. 301. s. 390. E. Grey'den Nicolson'a, 5.10.08.

³⁷⁶ SCHEVILL, The History of Balkan ..., s. 456.

³⁷⁷ BAYUR; Türk İnkılabı Tarihi ..., s.277.

³⁷⁸ ÇAKMAK, Zafer, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti İle Yaptığı Antlaşma", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 2003, S. 4, s. 19.

³⁷⁹ SANDER, Siyasi Tarih ..., s. 321.

³⁸⁰ SCHEVILL. The History of Balkan Peninsula ..., s. 456.

³⁸¹ STAVRIANOS, L. S., *The Balkans Since 1453*, New York, Holt, Rinehart, and Winston, 1963, s. 529.

³⁸² GREY, Twenty five years ..., s. 172.

Dışışleri Bakanı Izvolsky Avusturya'ya yaklaştı ve 1908 yazının başında Avusturya Dışışleri Bakanı Aehrenthal'ın Buchlau'daki özel mülkünde bir araya geldiler ve Rusya Boğazlar konusunda Avusturya'nın desteği karşılığında Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak etme isteğini kabul etti. Rusya Dışışleri Bakanı Izvolsky Rusya'nın Boğazlar için yaptığı planı onaylatmak üzere diğer Büyük Devletlerin başkentlerine diplomatik seyahate çıktığı sırada Avusturya-Macaristan 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i ilhak ettiğini açıkladı.³⁸³ Buna karşın Avusturya Yeni Pazar Sancağı'ndaki garnizonlarını geri çekeceğini beyan etti.³⁸⁴ Anlaşılacağı üzere Avusturya-Macaristan Rusya'nın ümitsiz durumundan faydalanmış ve kendi emelleri doğrultusunda kullanmıştı.

Avusturya yaklaşık 30 yıldır “*de facto*” olarak yönettiği Bosna-Hersek'i resmen ilhak etme zahmetine neden katlanıyordu? Balkan tarihçisi Stavrianos bu durumu şöyle açıklamaktadır. Aehrenthal'ın amacı, ilhak sonucu Sırbistan'ın tüm genişlemeci rüyalarının sonsuza dek tükenmesiyle birlikte kişisel bir zafer kazanmaktı. Ayrıca, Sırbistan'ı Bulgaristan ile paylaşmayı düşündü. Aehrenthal, kendi sözleriyle, “*Bundan sonra kendi himayemiz altında bağımsız bir Arnavutluk'a, iyi niyetimize bağımlı bir Karadağ'a ve bize şükranla bağlı Büyük bir Bulgaristan'a sahip olacağız.*”³⁸⁵

Bosna-Hersek'i pratik amaçları doğrultusunda Avusturya'nın bir parçası olarak gören Rusya'nın haricinde Büyük Devletler Avusturya'nın bu hareketine şaşırды.³⁸⁶ Büyük bir Slav kitlesinin Cermen olan Avusturya egemenliğine girmesi Rusya için önemli bir kayıp iken, İngiltere Almanya'nın doğuya doğru genişlemesinin Hindistan'ın güvenliğini tehdit ettiğini düşünüyor, İtalya ise Adriyatik'teki dengenin bozulmamasını arzu ediyordu.³⁸⁷ İngiltere'nin resmi tepkisi bu hareketin uluslararası bir antlaşmayı ihlal ettiğini belirtmek olmuştur.³⁸⁸

Wooler'daki bir konuşmada Earl Grey bu düşünciyi şöyle açıklığa kavuşturmuştur. “*Herhangi bir Büyük Gücün veya devletin, uluslararası bir antlaşmayı, diğer tarafların rızası olmadan değiştirme hakkını tanıyamayız. Bu tür eylemlerin sonucunu, özellikle de bu olayda Türkiye dâhil olmak üzere diğer güçlerle istişare edilinceye kadar tek başımıza tanımayız. Avusturya ve Bulgaristan gibi Büyük Devletleri veya devletleri belirli yükümlülüklerden kurtaran Berlin Anlaşması'nın her türlü bir revizyonunda Türkiye'nin*

³⁸³ STAVRIANOS, The Balkans since 1453 ..., s. 528-529.

³⁸⁴ HALL, Balkan Savaşları 1912-1913 ..., s. 10.

³⁸⁵ STAVRIANOS, The Balkans since 1453 ..., s. 528-529.

³⁸⁶ FOWLER, British Attitude toward ..., s. 44.

³⁸⁷ ANDONYAN, Balkan Savaşı ..., s. 165.

³⁸⁸ B.D., C. V, s. 418. Grey'den Lowther'a, 9.10.08.

menfaatlerinin ve statüsünün tam olarak dikkate alınacağına ve yeterince korunacağına ilişkin olarak zaman kaybedilmeden Türkiye'ye güvence verilmesi arzu edilen bir durumdur."³⁸⁹

Osmanlı İmparatorluğu Bosna-Hersek'in ilhakına Bosna-Hersek'in manevi konumu ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı işlenen hukuk ihlali gerekçesiyle aylarca süren boykot ile şiddetli bir tepki gösterdi.³⁹⁰ Bununla birlikte bu topraklarda gözü olan Sırbistan da ilhaka şiddetli biçimde itiraz etti. Nitekim bu coğrafya üzerinden Adriyatik Denizi'ne çıkmayı hesaplayan Sırbistan için Bosna-Hersek'i Osmanlı İmparatorluğu'ndan almak, Avusturya'dan almaktan çok daha kolaydı.³⁹¹ Sırbistan'ın tutumu kısa bir süre sonra artan bir hayal kırıklığına dönüşecekti. İngiltere sonuçtan korkuyordu çünkü Dışişleri Bakanı Milovanoviç, Belgrad'daki İngiliz bakanına Sırpların çoğunun ulusal bakış açısından artık yenilgi kesin bile olsa bir savaş macerasının ülkeyi nihai olarak tüm genişleme umudundan mahrum bırakılması durumundakinden daha kötü bir duruma sokmayacağı görüşünde olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmişti.³⁹²

Dışişleri Bakanlığı görüşünü doğrulayan Sırbistan'daki Times gazetesinin muhabiri Sırbistan Maslahatgüzarı Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakına ilişkin Reuters temsilcisine yaptığı açıklama aracılığıyla ülkede geçici olarak uyandırılan savaş zeminine dikkat çekmekteydi. Bu doğrultuda Sırbistan Maslahatgüzarı Avusturya'nın, Avrupa'nın barut fıçısına alayvari biçimde bir bomba fırlattığını ve Sırpların öfkesinin kendilerine yönelmeyeceğini önceden kestirmenin imkânsız olduğunu dile getirmekteydi. Nitekim bu mesele Sırbistan için hayat memmat meselesi idi. Buna ek olarak Maslahatgüzarı Avusturya yönetimine geçecek nüfusun çoğunluğunun Sırp olduğuna dikkat çekmekte ve Ortodoks veya Müslüman da olsalar, Sırpların ulusal duygularının kuvvetli olduğunu belirtmekteydi.³⁹³

Sırbistan kadar Bosna-Hersek'in ilhakı konusunda güçlü bir tutum takınan bir diğer ülke olan Rusya ise ilhak edilen Bosna-Hersek topraklarının bir bölümü için Sırbistan'a tazminat verilmesini talep etti. Ancak Rusya Avusturya'nın eylemine duyduğu öfke sebebiyle Sırp Hükümetini desteklemeye çalışmış olsa da Avusturya'nın geri çekilmeyeceğini kısa sürede fark etti.³⁹⁴

³⁸⁹ *The Times* (Londra), Ekim 8, 1908, s. 10.

³⁹⁰ YILMAZATA, Avrupa Devletlerin Bloklaşma Sürecinde ..., s. 219.

³⁹¹ BAYUR; Türk İnkılabı Tarihi ..., s. 257.

³⁹² STAVRIANOS, *The Balkans since 1453* ..., s. 530.

³⁹³ *The Times* (Londra), Ekim 7, 1908, s. 7.

³⁹⁴ FOWLER, *British Attitude toward* ..., s. 48-49.

İngiltere ve Fransa Ege Denizi'ne bir donanma yollamışlar ve 13 Ekim 1908'de uluslararası bir konferans toplanmasını talep eden bir teklif sunmuşlardır.³⁹⁵ Bununla birlikte İngiltere resmi olarak resmen tarafsız kalmayı tercih etmiştir.³⁹⁶ Nitekim bu konuda İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey bölgesel değişikliklere kayıtsız olduklarını, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal etmek yerine ilhak etmek zorunda kalmasının kendileri için önem taşımadığını söylemiştir. Buna mukabil yeni Osmanlı rejimine sempati duyduklarını ve bir Avrupa sözleşmesinin bir Büyük Güç tarafından taraf olan diğer Büyük Devletlerin rızası olmaksızın keyfi bir şekilde değiştirilmesinin tüm uluslararası düzenin temellerine aykırı olduğunu vurgulamakta idi. Bu düşüncelerden hareketle antlaşmaya taraf olan bütün diğer Büyük Devletler bunu yapmaya hazır oluncaya kadar Avusturya'nın eylemini tanımamak İngiltere politikasının özünü teşkil etmiştir.³⁹⁷

Rusya ile Sırbistan'ın milletlerarası bir konferans için ısrar etmesi üzerine Almanya devreye girdi ve Rusya'ya 23 Mart 1909'da bir nota vererek Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakını tanımamasını istedi. Savaşı göze alamayan Rusya bu ilhakı tanımak zorunda kaldı³⁹⁸ ve bunu diğer devletler takip etti. 26 Şubat 1909'da Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan antlaşmaya göre Osmanlı İmparatorluğu 2,5 milyon altın lira tazminat karşılığında Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek üzerindeki egemenliğini kabul etti.³⁹⁹ Bu suretle, Osmanlı İmparatorluğu 1879'da fiilen elinden çıkan Bosna-Hersek'i hukuken de kaybetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da kaybettiği, halkı Müslüman olan ilk bölge olan Bosna-Hersek'in elden çıkmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki nüfuzu azalmıştır.⁴⁰⁰ Ancak diğer açıdan bakılırsa bu bunalımdan Osmanlı'nın kazançlı çıktığı düşünülebilir.⁴⁰¹ Nitekim bu iki eyaletin son 30 yıldır Osmanlı yönetiminde olmaması nedeniyle ülkeyi yöneten Jön Türkler yalnızca manevi bir darbeye maruz kalmakta ancak bunun karşılığında o dönem çok ihtiyaç duyulan önemli tazminatlar elde etmekteydiler.

Balkanlar'daki on yılın en ciddi sorunu olan Bosna-Hersek krizi diplomatik girişimler sonucunda ortadan kalkmakla beraber, Birinci Dünya Savaşı'na giden yolu açtı. Bu kapsamda Rusya'nın tamamen Sırbistan'ı desteklediği bir Sırp-Avusturya ihtilafının

³⁹⁵ HALLI, Reşat, *Balkan Harbi 1912-1913 Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, C. 1, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2. Baskı, 1993, s. 44.

³⁹⁶ SCHEVILL, *The History of Balkan Peninsula ...*, s. 461-462.

³⁹⁷ GREY, *Twenty Five Years ...*, s. 169.

³⁹⁸ ÇAKMAK, *Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ...*, s. 19.

³⁹⁹ ARMAOĞLU, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi ...*, s. 314.

⁴⁰⁰ ÇAKMAK, *Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ...*, s. 19.

⁴⁰¹ ANDONYAN, *Balkan Savaşı ...*, s. 166.

ardından Birinci Dünya Savaşı'nın bir Sırp'ın Avusturya tahtının varisini öldürülmesiyle başlaması hiç de şaşırtıcı değildir.⁴⁰² Kriz sonucunda son birkaç yıldır Balkanlar'da denge oluşturan Avusturya-Rusya işbirliği sona erdi. İki güç işbirliği yerine Balkan yarımadası üzerinde nüfuz amaçlı ölümcül bir düelloya tutuştu. Rus diplomatları, Avusturya'ya karşı tampon oluşturacak bir Balkan Birliği kurmak için çok çalıştılar. Böyle bir birlik 1912 ilkbaharında kuruldu. Bu bakımdan Balkan Birliği ve ardından gelen Balkan Savaşlarının doğrudan Bosna-Hersek krizinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim 2 Ekim 1912'de Balkan Savaşları arefesinde, Avusturya Dışişleri Bakanı Aehrenthal'ın halefi Kont Berchtold *"Bosna-Hersek'i ilhak etme prosedürümüzün Balkan Birliği'ne ilk itici gücü verdiği gerçeği ile yüz yüze gelmezsek kendimizi avuturuz..."* şeklinde yazmıştır.⁴⁰³

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhak ettiği gün ortaya çıkan bir başka uluslararası problem ise Girit Milli Meclisi'nin Ada'nın Yunanistan'a katıldığını ilan etmesi olmuştur. Olayı protesto eden Osmanlı İmparatorluğu Girit'in Yunanistan'a ilhakını asla kabul etmeyeceğini açıkladı. Konjonktürel olarak yeni bir sorunla uğraşmak istemeyen Büyük Devletler Girit'in Yunanistan'a katılmasını onaylamadılar.⁴⁰⁴ Avrupa Devletleri'nin baskısından ötürü Yunanistan da ilhakı tanımamıştır.⁴⁰⁵ Hall⁴⁰⁶ bu durumu Osmanlı İmparatorluğu'nun inatçılığına, Büyük Devletlerin ise ilgisizliğine bağlamaktadır. Bu dönemde ülke gündemi Bulgaristan ve Bosna Hersek meselelerine odaklanmış olmasına rağmen *"Ya Girit Ya Ölüm"* derecesine varan kamuoyu tepkisi⁴⁰⁷ Yunanistan ve garantör ülkelerin ilhakı tasvip etmeyen açıklamalarıyla teskin edilmiştir.⁴⁰⁸ Ancak bu tür hamasi söylemler yerine o dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun Girit meselesinde daha stratejik hareket etmesinin ülke menfaatlerine daha uygun olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰⁹ Bu bakış açısından Girit meselesi Yunanistan'ın Balkan ittifakına katılmasına yol açan etkenlerden biri olarak gösterilmektedir. Nitekim Şıvgın⁴¹⁰ da Girit meselesi için Yunanistan'ı tatmin eden bir çözüm bulunması durumunda Osmanlı İmparatorluğu ile ittifak yapmaya gönüllü olduğuna dikkat çekmektedir.

⁴⁰² FOWLER, British Attitude toward ..., s. 49.

⁴⁰³ STAVRIANOS, The Balkans since 1453 ..., s. 531.

⁴⁰⁴ KARAL, Osmanlı Tarihi, C. IX, s. 231-233.

⁴⁰⁵ ADIYEKE, Ayşe Nükhet, *Şark Meselesinin Bir Aynası: Girit Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2006, s. 249.

⁴⁰⁶ HALL, Balkan Savaşları 1912-1913 ..., s. 11.

⁴⁰⁷ BAYUR, Türk İnkılabı Tarihi, C. I, Kısım I, s. 239.

⁴⁰⁸ KARAN, Niyazi, *Girit'in Yunanistan'a İlhakına Türk Kamuoyunun Tepkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 160.

⁴⁰⁹ KUTSAN, Selim Şeyhülislam Cemaleddin Efendi Siyasi Hatıralarım, İstanbul, Nehir Yayınları, 1978, s. 74-75.

⁴¹⁰ ŞIVGIN, Hale, "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü", *Akademik Bakış*, 2012, C. 6, S. 11, s. 8-9.

1897 Türk-Yunan harbi neticesinde garantör ülkeler İngiltere, Fransa, Rusya ve İtalya Müslümanlarla Hristiyanlar arasında cereyan eden hadiseleri bahane ederek Osmanlı birliklerini adadan çekirmişler ve muhtariyet verilen adanın güvenliğini Avrupalı askerlere emanet etmişlerdi.⁴¹¹ Ancak 1908 ilhak süreci sonrasında garantör ülkelerin Temmuz 1909'da Suda Limanı'nda Müslüman halkı korumak için bırakılan dört küçük savaş gemisi dışında Girit'te bulunan tüm askerlerini tahliye etme kararı alması⁴¹² ile Girit'te şiddet eylemleri arttı.⁴¹³ Enosis'in akamete uğramasıyla ortaya çıkan hayal kırıklığının Yunanistan'da 1909 Goudi ihtilaline yol açması⁴¹⁴ Girit'teki belirsizliğin bir süre daha devam etmesine neden oldu. 1910 yılında başka bir gerginlik ise Yunan Başbakanının Girit temsilcilerinin Yunan parlamentosuna katılmasını reddetmesi ile önlendi.⁴¹⁵ Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Harplerindeki mağlubiyetinden sonra yalnızca bir tek bayraktan ibaret kalan Girit'teki Türk hâkimiyeti⁴¹⁶ 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması ile sona ermiştir.⁴¹⁷

Avusturya'nın 1908 yılında Bosna-Hersek'i ilhakı Arnavutluk'u elde etmek suretiyle Adriyatik'i bir kapalı deniz haline getirmeyi tasavvur eden İtalya'da tepki ile karşılandı⁴¹⁸ ancak Trablusgarb hususunda kendilerine verilen umutlar üzerine İtalya bu eyleme itiraz etmedi.⁴¹⁹ Nitekim İtalya'nın hak iddia ettiği Trablus hakkında İtalya ve Türkiye arasında uzun yıllardır düşmanlık besleniyordu. Bosna-Hersek krizi Rusya ile İtalya'yı birbirlerine yakınlaştırdı ve bu iki devlet arasında 24 Ekim 1909'da imzalanan Racconigi Antlaşması'yla İtalya, Rusya'nın boğazlardaki menfaatlerini, Rusya da İtalya'nın Trablusgarp'taki menfaatlerini tanıyordu.⁴²⁰ Böylece 1900'de Fransızlardan 1902'de ise İngilizlerden alınan onaylar tamamlanmış oluyordu.⁴²¹

Trablusgarb sorununun gelişme gösterdiği süreç Fas sorununun Fransa lehine sonuçlanmasına denk gelmektedir. Dolayısıyla İtalya'nın Trablus'ta benzer bir pozisyon talep etmesi diğer bir ifadeyle sömürge arayışı bu savaşın temel gerekçesini teşkil

⁴¹¹ TUKİN, Cemal, "Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları", *Belleten*, 1945, C. 9, S. 34, s. 800.

⁴¹² ARMAOĞLU, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi ..., s. 628.

⁴¹³ ÜNSAL, Emin, *Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2009, s. 102.

⁴¹⁴ AYDIN, Mustafa, "Girit Meselesi 1908-1912: Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Siyasî Kriz Çözümündeki Beceriksizlik Hakkında" (Yazar: Werner Zürer), *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2005, S. 7, s. 172.

⁴¹⁵ HALL, Balkan Savaşları 1912-1913 ..., s. 11.

⁴¹⁶ TUKİN, Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları ..., s. 802.

⁴¹⁷ AYDIN, Girit Meselesi 1908-1912 ..., s. 204.

⁴¹⁸ ŞIVGIN, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1989.

⁴¹⁹ ANDONYAN, Balkan Savaşı ..., s. 165.

⁴²⁰ BAYUR, Türk İnkılabı Tarihi ..., s. 70.

⁴²¹ ANDERSON, Doğu Sorunu ..., s. 287.

etmektedir.⁴²² Temmuz 1911’de Almanya ve Fransa arasında Agadir Krizi olarak bilinen İkinci Fas Krizi’nin çıkması ve bu krizin etkisiyle İtalyanların Trablusgarp’ı Fransa, Almanya veya İngiltere’ye kaptıracağı kaygısını yaşamaları Roma’yı harekete geçiren en önemli faktörlerden biri olmuştur.⁴²³ Bununla birlikte Akşin’in⁴²⁴ de dikkat çektiği üzere bilhassa son dönemlerde İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin İtalyanların Trablusgarp’taki üstün konumlarını sarsıcı nitelikteki adımları da bu meseleyi tetiklemiştir. Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu İtalyanlara karşı Almanya’nın desteğini almaya çalışmış ancak Almanya İtalya’nın üçlü ittifaktan ayrılmaması için herhangi bir müdahalede bulunmamıştır.⁴²⁵

Türk-İtalyan anlaşmazlıkları uzun süredir diplomasi ile çözülemediği için, Eylül 1911’de savaş patlak verdi. Trablus’taki İtalyan ticari çıkarlarına ve vatandaşlarına kötü muamele mazereti, İtalya’nın 24 saatlik 28 Eylül 1911 ultimatomundan sonra İtalyan birliklerine harekete geçme fırsatı sağladı.⁴²⁶ Mısır’ın işgali sonrasında Osmanlı İmparatorluğu’nun bu coğrafya ile kara bağlantısının kesilmiş olması askeri hareketlilik için deniz yolunu tek seçenek haline getirmekteydi.⁴²⁷ Ancak Osmanlılara kıyasla çok güçlü olan İtalyan ordusu ve donanması savaş başlayalı birkaç ay geçmesine ve bütün gayretlerine rağmen yalnızca kıyı şeridinde bazı yerlere sahip olabilmisti.⁴²⁸ Trablusgarp’ta Türk subaylarının teşkilatlandırdıkları Arap kabilelerinin direnişi karşısında çıkmaza giren İtalya, savaşı Osmanlı İmparatorluğu’nun değişik alanlarına yayma ve Osmanlı’nın Trablusgarp ve Bingazi’yi terk etmeye zorlama politikasını devreye sokmuştur. Bu kapsamda İtalyanlar Kızıldeniz’deki limanları abluka altına aldılar, Beyrut Limanı’nı topa tuttular, Çanakkale Boğazı’na saldırdılar ve 12 adayı işgal ettiler.⁴²⁹ Bununla birlikte bu süre zarfında Osmanlı Meclisi çalışma zamanının büyük bir bölümünü iç politikaya dönük kısır tartışmalarla geçirmiş ve büyük ölçüde siyasi, ekonomik ve askeri zaaf göstermiştir. Bu dönemde sadrazamlık görevini yürüten İbrahim Hakkı Paşa’nın savaştan çok kısa bir süre önce bölgedeki askeri birlikleri Yemen’e kaydırması, askeri malzemeleri İstanbul’a nakletmesi, bölge kumandanını görevden alarak yerine kimseyi tayin etmemesi ve

⁴²² HELLER, British Policy towards ..., s. 53.

⁴²³ KARAKAŞ, Nuri, “Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanması’nın Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)”, *Gazi Akademik Bakış*, 2013, C. 6, S. 12, s. 81-109, s. 83.

⁴²⁴ AKŞİN, Ana Çizgileriyle Türkiye’nin ..., s. 82.

⁴²⁵ YAVUZ, Türk Arşiv Belgelerine Göre ..., s. 33.

⁴²⁶ ALBERTINI, Luigi, *The Origins of the War of 1914*, (Çev. ve Ed.) Isabella M. Massey, Londra, Oxford University Press, 1952, s. 340-344.

⁴²⁷ YAVUZ, Türk Arşiv Belgelerine Göre ..., s. 33.

⁴²⁸ ŞİVGİN, Trablusgarp Savaşı ..., s. 23.

⁴²⁹ HAYTA, Necdet, “Rodos İle 12 Ada’nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 1994, S. 5, s. 132-133.

Abdülhamit döneminde kurulan Koloğlu Ocakları'nı dağıtması bölgeyi işgale açık bir hale getirmişti.⁴³⁰

Türk-İtalyan savaşı uzayıp giderken daha önce aralarında ittifak kurarak anlaşılan Balkan Devletleri'nin faaliyetlerini hızlandırması üzerine Osmanlı İmparatorluğu bu problemi biran önce sonlandırmaya gayret gösterdi.⁴³¹ İki devlet arasında akdedilen 15-18 Ekim 1912 tarihli Uşi Antlaşması'yla Trablusgarb ve Bingazi İtalya'nın yönetimine bırakılırken, Rodos ve 12 Ada Yunan işgaline karşı geçici olarak İtalyanların kontrolüne bırakılmaktaydı.⁴³² İlerleyen süreçte İtalya kırılgan uluslararası konjonktürden de faydalanmak suretiyle Adalar'ın işgalini mümkün olduğu kadar uzatma politikası izlemiş ve başarılı olmuştur.⁴³³

Trablusgarp Savaşı sırasında İngiltere politikasını İtalya'yı Almanya ve Avusturya'nın kollarına itmekten uzak durmak üzerine kurdu.⁴³⁴ İngiliz Dışişleri Bakanı Grey Trablus'taki durum için İtalyan anlatısını kabul etti ve hatta Babıali karşısında menfaatlerini savunan İtalya'ya karşı atılan her adımın kendilerine karşı atıldığını söylemeyi düşündü.⁴³⁵ Grey, İtalya'nın Trablus'a saldırmasının, sayısız Müslüman vatandaşa sahip olmasından ötürü İngiltere içinde büyük rahatsızlık doğuracağını kabul ediyordu. Osmanlı donanması içindeki pozisyonuna da zarar verebilirdi.⁴³⁶

Ancak İngiltere'nin hangi tarafı tutması gerektiğine ilişkin hiçbir kuşku yoktu. Mallet ve Nicolson da İngiltere'nin neredeyse İtalya'nın birliğini kurmasından bu yana istikrarlı düzeydeki İtalya'nın dostluğunu kaybetmekten endişe ediyorlardı ve İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson'a göre İngiltere için büyük bir rahatsızlık kaynağı olan ve tahayyül edilebilecek en kötü Hükümete sahip Türkiye ile iyi geçinmek için daima üst düzey dostane ilişkilere sahip oldukları ve dostluğu İngiltere için çok önemli olan bir ülkeyi (İtalya) gücendirmek son derece aptalcaydı. Eğer varsaydığı üzere Türklerin Avrupa'dan ikinci yardım isteği başarıya ulaşmazsa, o zaman Türkler İngiltere için sıkıntı yaratmak üzere ellerinden geleni yapacaklardı.⁴³⁷

⁴³⁰ ALKAN, Ve Selanik Düştü ..., s. 115.

⁴³¹ HAYTA, Rodos İle 12 Ada'nın ..., s. 142-143.

⁴³² ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953, s. 451-455.

⁴³³ BOSWORTH, Richard, "Britain and Italy's Acquisition of the Dodecanese, 1912-1915", *The Historical Journal*, 1970, C. 13, S. 4, s. 689.

⁴³⁴ HELLER, British Policy towards ..., s. 53.

⁴³⁵ B.D., C. IX, No. 278. Grey'den Rodd'a, 29.2.11.

⁴³⁶ B.D., C. IX, No. 357. Grey'den Lowther'a, 3.10.11.

⁴³⁷ B.D., C. IX, No. 76. Rodd'dan Grey'e, 30.9.11.

Anlaşılabacağı üzere Türk-İtalyan Savaşı süresinde bazı çekinceleri olsa da İngiltere daha çok “Avrupa Dengesi” ve uluslararası ittifaklar kapsamında bir politika belirlemişti. Ancak Çanakkale Boğazı’ndaki İtalyan saldırısına karşı Osmanlı direnişi nedeniyle İngiliz Dışişleri Bakanlığı alarm durumuna gelmiştir. Bu durumun gerekçesini İngiliz Dışişleri Bakanı Grey “*Hububat ticareti ve ticari gemicilikteki menfaatlerimiz Karadeniz ile öyle bağlantılı ki Karadeniz ticaretinin kötü bir savaş nedeniyle durmasına müsamaha gösteremeyiz*”⁴³⁸ şeklinde açıklamaktaydı. Savaş sırasında İtalyanların savaşı Çanakkale Boğazı gibi Osmanlı farklı hâkimiyet bölgelerine yayması politikasından ekonomik gerekçelerle rahatsız olsa da İngiltere bu tutumunu savaş süresinde sürdürmüştür.⁴³⁹ Ancak bu süreçte İngiliz politikasını etkileyen bir diğer değişken ise Hintli Müslümanlar olmuştur.

30 Kasım 1911 tarihinde Hintli Müslümanlar arasında kayda değer düzeyde coşku olduğunu aktaran Hindistan Valisi Hardinge Müslümanların çok kızdığı ve Avrupa’da İslam’ın sonunun başlangıcı olarak gördükleri Osmanlı-İtalya savaşına son verilmesi için İngiltere’nin elinden geleni yaptığını görmeyi umut ettiklerini bildirmekteydi.⁴⁴⁰ Hatta Müslümanlar İngiltere’nin bu savaşı durdurabileceğini düşünmekteydiler. Dolayısıyla Trablusgarb Savaşı süresince İngiltere daha çekingen bir tutum takınmıştı. Hükümet pek çok kez Hindistan’daki Müslümanları tahrik etmemek için kabul edilemez koşulları Babıali’ye zorla kabul ettirmeyeceğini ifade ettiyse de Babıali’nin Tütün Rejisinden borç almasına yönelik Alman önerisine İtalya ile dostluklarına zarar verebileceği endişesi ile karşı çıkmıştır.⁴⁴¹

2.14. Arnavut İsyanları

Balkan Devletleri’nin Osmanlı İmparatorluğu’na karşı birleşmelerinde Arnavut isyanları önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı ile aynı inançları ve kültürü paylaşan Arnavutlar yıllar içerisinde vergi ve silah taşıma konularında çeşitli imtiyazlara sahip olmuşlar⁴⁴² ve adeta Hristiyan saldırılarına karşı Osmanlı’nın sırtını koruyan bir ileri karakol statüsüne erişmişlerdi.⁴⁴³ Nitekim Mustafa Basri’nin şu sözleri de bu duruma “*Balkan Devletleri, Osmanlı hükümetini Rumeli’den kovmak sevdasında bulunmuyorlarsa,*

⁴³⁸ B.D., C. IX, No. 322. Beckendorff’dan Grey’e, 26.11.11.

⁴³⁹ HELLER, British Policy towards ..., s. 56.

⁴⁴⁰ B.D., C. IX, No. 352. Hardinge’dan Nicolson’a, 30.11.11.

⁴⁴¹ HELLER, British Policy towards ..., s.56.

⁴⁴² HALL, Balkan Savaşları 1912-1913 ..., s. 11.

⁴⁴³ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 71.

bu her şeyden ziyade o silahlı Arnavutlar'ın dillere destan olan kudret ve metaneti korkusundan ileri geliyordu”⁴⁴⁴ sözleriyle dikkat çekmektedir:

Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki yönetiminin Arnavutların sahip olduğu vergi ve silah bulundurma imtiyazlarını kaldırma girişimi bölgede huzursuzluk yarattı. Ayrıca bu dönemdeki merkezileşme politikaları Meşrutiyet rejimine özerklik beklentisi ile destek veren Arnavutlarda hayal kırıklığı ve asimilasyon kaygısı meydana getirdi.⁴⁴⁵ Arnavut isyanları genel olarak üç farklı aşamada gerçekleşmiştir.⁴⁴⁶ Bu süreçte ilk isyan Nisan 1909'da silahların toplatılması ve yeni vergilerin ödenmesi hususlarında İpek'te patlak vermiş; ikinci isyan ise Mart 1910'da Priştine'de ithal mallardan alınması kararlaştırılan Oktruva vergisine karşı ortaya çıkmış daha sonra Yanya ve Üsküp'e yayılmıştı. Yeni konulan vergilerin, mecburi askerliğin ve silahların toplanması uygulamasının kaldırılmasını talep eden isyancılara karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun müdahalesi çok sert olmuştu.⁴⁴⁷

Bundan sonraki süreçte 1911-1912 yıllarında Katolik Arnavutlar (Malisörler), Bosna'dan göç edecek bir kısım Müslümanın Arnavutluk'a yerleştirileceği söylentisi, yeni vergiler ve zorunlu askerlik bahanesiyle ayaklanmışlardı. Daha çok Avusturya, İtalya ve Karadağ'ın desteklediği ve öncekilerden çok daha kapsamlı olan bu isyanlar asillerle anlaşma yoluna gidilerek sona erdirilmişti. Buna göre; genel af ilan edilmesi, Arnavut okullarının açılması, tahrip olan meskenler için tazminat ödenmesi, silah bulundurulmasına izin verilmesi, Arnavutluk dışında askerlik yapılmaması ve iki yıl vergi alınmaması kabul edilmiş oluyordu.⁴⁴⁸ Ancak bu sefer de İşkodra, Kosova, Manastır ve Yanya'yı kapsayan özerk bir bölge talep eden güneydeki Arnavutların isyanı ile karşı karşıya kalan Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunduğu güç koşullar nedeniyle uzlaşma yolu aramıştı. Buna göre; genel af ilan edilecek, okullar açılacak, Arnavutça eğitim serbest olacak, bölgeye Arnavut diline ve kültürüne aşina olan idareciler atanacak, Arnavutluk dışında askerlik yapılmayacak, vergiler ekonomik duruma göre uygulanacak ve silah taşınmasına izin verilecekti.⁴⁴⁹

⁴⁴⁴ KOCABAŞ, Son Haçlı Seferi ..., s. 69.

⁴⁴⁵ ALKAN, Ve Selanik Düştü ..., s. 105.

⁴⁴⁶ TALLON, James N., "The Albanian Vilayets of the Ottoman Empire: Between Young Turks (or CUP) And Balkan Players, 1909-1912" *Balkan Nationalism and the Ottoman Empire* (Ed. Dimitris Tamatopoulos), İstanbul, Isis Press, 2015, s. 183-184.

⁴⁴⁷ SÖNMEZ, Banu İşlet, *II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, İstanbul, YKY, 2007, s. 175-179.

⁴⁴⁸ BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 2 Kısım 2 (3. Baskı), Ankara, 1991, s. 43.

⁴⁴⁹ SÖNMEZ, II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti ..., s. 188.

XX. yüzyılın hemen başlarında cereyan eden Arnavut isyanlarının karakteristik özellikleri incelendiğinde genel itibariyle Meşrutiyet rejiminin getirdiği eşitlik ilkesine uymayan Arnavut imtiyazlarının tırpanlanması sonucu baş gösteren ayaklanmaların zamanla dış güçlerin de desteği ile daha girift bir hale geldiği ve otonom bir yönetim talebine doğru evrildiği ifade edilebilir. Nitekim Balkanlardaki Hristiyan unsurlar arasında milliyetçiliğin hızla yayılması neticesinde kendi devletlerini kurma yarışına girmeleri ve akabinde Arnavutların yaşadıkları bölgeler için mücadeleye girişmeleri Arnavutlarda kendi kaderlerine yön vermeleri gerektiği düşüncesine yol açmıştı.⁴⁵⁰ Bu süreçte Meşrutiyet'in ülke sorunlarına çözüm üretmekten uzak olduğu gören İttihat ve Terakki yönetiminin yöneldiği merkezileşme ve Osmanlılık politikaları Arnavutları endişeye sevk etmiştir. Fshazi'nin⁴⁵¹ de dikkat çektiği üzere Arnavutlar meselenin büyük oranda Jön Türklerin Türk milliyetçiliği politikalarından kaynaklandığını düşünürken, Jön Türklerin Türk milliyetçiliğine sarılmaları ise bir tercihten çok zorunluluktan kaynaklanmıştı. Diğer azınlık isyanlarının aksine ayrılıkçı bir nitelik taşımayan Arnavut isyanları daha çok eğitim, dil yönetim gibi faktörlere dayanmaktaydı.⁴⁵²

Osmanlı İmparatorluğu Balkan Savaşları'nın patlak vermesine kadar geçen süre içerisinde bu isyanları tam olarak bastırmayı başaramadı. Anlaşılacağı üzere kritik bir dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun enerjisinin boşa harcanmasına neden olan Arnavut isyanları karşısında İttihat ve Terakki'nin takip ettiği sert politika⁴⁵³ Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'deki pozisyonunu zayıflatmış ve saldırıya açık hale getirmiştir. Bununla birlikte Arnavut olaylarının iç politikaya alet edilmek suretiyle muhalefetteki Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti'nin İttihat ve Terakki yönetimini yıpratmak amacıyla istismar edilmesi de askeri bir zafiyete sebep olmuştur.⁴⁵⁴ Ayrıca Hall'un⁴⁵⁵ da dikkat çektiği üzere Arnavut milli isteklerinin Yunanlılar, Sırp ve Karadağlılar için tehdit oluşturması ise Balkan birliğine giden yola katkı sağlamıştır. Nitekim Epir bölgesinde Yunanistan, İşkodra'da Karadağ ve Kosova'da Sırbistan milli hedefler barındırmaktaydı.

⁴⁵⁰ ALKAN, Ve Selanik Düştü ..., s. 112.

⁴⁵¹ FSHAZI, Falma, "2. Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı'nın Düşman Olduğu O An", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2008, No 38, s. 175.

⁴⁵² TALLON, The Albanian Vilayets ..., s. 187.

⁴⁵³ ALKAN, Ve Selanik Düştü ..., s. 112-113.

⁴⁵⁴ ANDONYAN, Balkan Savaşı ..., s. 175.

⁴⁵⁵ HALL, Balkan Savaşları 1912-1913 ..., s. 12.

Arnavut isyanları süresince İngiliz basınında bölgedeki Türk askerlerini kıyım ve zulüm yapmakla suçlayan çeşitli haberler yapılmıştı.⁴⁵⁶ 1911 Temmuz'undaki parlamento kayıtları incelendiğinde de bu konuda İngiliz Meclisinde çeşitli mülâhazalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu kapsamda Arnavut isyanları hakkında söz alan Lloyd George Arnavutluk'a şu an yapılacak olan bir müdahalenin çok ciddi ve pişmanlık yaratacak bir adım olacağını kaydetmiştir. Bu doğrultuda Arnavutluk sorunu İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından bir iki sene önce başlatılmış olan bir Osmanlılaştırma politikasının bir parçası olarak görülmekteydi. Parlamentoda yapılan özgürlük, eşitlik ve kardeşlik söylevlerini anlamaya çalıştıkları ancak aynı topraklar üzerinde yaşayan farklı ırklardan insanların Osmanlılaştırılmaya çalışılmasının bir hata olduğu ifade edilmekteydi. Arnavutluk'ta yaşanmakta olanlar da bu hatanın göstergesi idi. Daha da ileri giden Lloyd George İttihat ve Terakki cemiyetinin konuyla ilgili tavrını değiştirmedigi müddetçe ve konuya ulusal bağımsızlık açısından yaklaşılmadıkça, çabalarının başarısızlıkla sonuçlanacağını ilan etmekteydi. Kendisi son olarak İngilizlerin bu işe müdahalelerinin pişmanlık yaratacağının altını çizmiştir.⁴⁵⁷

Anlaşılabacağı üzere Lloyd George Arnavut isyanları sürecinde İttihat ve Terakki yönetiminin hataları üzerine yoğunlaşmakta ancak İngiliz müdahalesinin olumsuz sonuçlar doğuracağını düşünmektedir. Benzer şekilde düşünen James Hope ise aynı tutanakta bu isyanların bir yansıması olan Karadağ'daki sığınmacılara şu şekilde dikkat çekmekteydi. Karadağ'da 10-12 bin civarında sığınmacı bulunmakta ve bunlar yerel halktan yardım almaktadırlar. Yerel halk bu sığınmacılara çok cömert davranmakta ise de hükümetin sağladığı imkânlar, Batılı bir bakış açısıyla bakıldığında gülünç denecek kadar düşük seviyededir. Bu insanlara yardım etmek için çaba gösterilmelidir. Sığınmacı sayısı ve sıkıntılar gittikçe artmaktadır. Sığınmacılar şu an Bulgaristan ve Güney Rusya'dan gelen mısırla beslenmektedirler ki bu durum sürdürülebilir değildir. Karadağ'ın bu kadar sığınmacıyı barındırması imkânsızdır. Fakat sığınmacıların evlerine gönderilmesi de imkânsız görünmektedir. Bu insanlara bir şekilde güvence sağlanmadıkça Karadağ Kralının da bu işi üstlenmesi de imkânsızdır.⁴⁵⁸

⁴⁵⁶ KOCATÜRK, Önder, *Türk-İngiliz İlişkileri'nin Kopuş Sürecinde Son Aşama (1911-1914)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2010, s. 54.

⁴⁵⁷ Center for Ottoman Diplomatic History. *The Ottoman Empire in British Parliamentary Debates Extracts from Hansard*, C. 5 (Şubat 1900- Kasım 1914), İstanbul, Isis Press, 2016, s. 264.

⁴⁵⁸ Center for Ottoman Diplomatic History. *The Ottoman Empire in B. P. D. ...*, s. 264.

Ayrıca parlamento görüşmelerinde sığınmacılardan kaynaklanan ekonomik gerginliğin daha büyük sorunlara sebebiyet verme ihtimali üzerinde de durulmuştu. Konuyla ilgili olarak James Hope şu görüşleri aktarmıştı:⁴⁵⁹ *“Bu ekonomik gerginlik ve bu insanların imkânsızlıkları altında bu durum o kadar kabul edilemez bir hale gelebilir ki savaş iki seçenekten en az kötü seçeneğe dönüşebilir. Doğacak sıkıntılarla ilgili ayrıntılara girmeye gerek yok çünkü tüm Balkan politikaları birbirlerine bağımlıdır. Karadağ’da olan şeyler Sırbistan için ilgisiz şeyler değildir. Türkiye’de olan şeyler Bulgaristan için alakasız değildir. Bulgaristan’da olan herhangi özel bir durum tartışmaya açılmalıdır ve Romanya’da bir eylem gerektirebilir ve böylece tüm Balkanlar bu işe dâhil olmuş olur ve Avrupa güçlerinin bu duruma kayıtsız kalamayacağı açıktır. Tek başına yapılacak bir müdahaleyi desteklemiyorum fakat bu meselenin de görmezden gelinmemesi gerekir. Vaktinde yapılacak bir müdahale ileride doğacak daha büyük sıkıntıları engelleyebilir. Bahsi geçen bu bölge, genel anlamda Balkanlar, konumundan dolayı çok ciddi sıkıntılara açıktır ve bu sıkıntılar vaktinde yapılacak bir müdahaleyle önlenebilir.”*

Bu sırada söz alan Balkan Komitesi başkanı Noel Buxton Makedonya’da Türkler tarafından yapıldığını iddia ettiği katliamlara değinmiş ve Bulgar kilisesinin başında bulunan şahıstan aldığı bilgiye göre son dört buçuk ay içinde 50 kişinin Türkler tarafından katledildiği ve bu cinayetlerin İttihat Komitelerince gerçekleştirildiğinin varsayıldığını dile getirmişti.⁴⁶⁰ Osmanlı aleyhine benzer bir propagandayı herkesin Dışişleri Bakanı’ndan Türk hükümeti tarafından Arnavutluk halkına uygulanan savaş hali benzeri zulümle ilgili bilgi sahibi olması gerektiği fikrine katılacağını düşündüğü⁴⁶¹ sözleriyle devam ettiren Buxton İngiliz kamuoyuna yansıtılmaya çalışılan Türk aleyhtarlığının öncülüğünü yapmaktaydı.

Oturumda en son söz alan İngiliz Dışişleri Bakanı Edward Grey Arnavutluk’taki olaylarda yaşanan aşırılıklara dikkat çekmiştir.⁴⁶² *“Arnavutluk’taki isyan Türkiye’nin iç meselesidir. Bu meselenin uluslararası yönünün olmadığını ve bu sorunun Türkiye ile sınır komşuluğu olan ulusları ilgilendirmediğini savunmak da çok ileri gitmek olur. Arnavutluk’taki ayaklanma büyük rahatsızlık oluşturmuştur. Bu ayaklanmanın sadece Türkiye sınırlarında değil aynı zamanda komşu ülkelere de yayılacağına ve sonuçlarının hissedileceğine dair doğal bir korku başlamıştır. Türk hükümeti özellikle komşu ülkelerden*

⁴⁵⁹ Center for Ottoman Diplomatic History. The Ottoman Empire in B. P. D. ..., s. 264-265.

⁴⁶⁰ Center for Ottoman Diplomatic History. The Ottoman Empire in B. P. D. ..., s. 265-266.

⁴⁶¹ Center for Ottoman Diplomatic History. The Ottoman Empire in B. P. D. ..., s. 265-266.

⁴⁶² Center for Ottoman Diplomatic History. The Ottoman Empire in B. P. D. ..., s. 267.

gelecek olan hassasiyetlere şaşırmamalıdır. Ayaklanmanın yayılmasını önleyecek önlemleri biz alamayız ancak bu müdahale başka güçlerden gelirse destekleyebiliriz. Arnavutluk içi bir müdahaleden bahsetmiyorum, başkaldırının Arnavutluk dışına yayılmasını önleyecek müdahalelerden bahsediyorum.”

Parlamento kayıtlarından da anlaşılacağı üzere Arnavut isyanları İngiliz Meclisi tarafından yakından takip edilmiş, bir İngiliz müdahalesinden şiddetle kaçınılmış, yaşanan aşırılıklara dikkat çekilmiş ve en önemlisi isyanın bölgede savaşı tetikleyici bir boyuta gelebileceği müşahede edilmiştir. Bu süreçte İngiliz kamuoyuna yön veren gazetelerin de Arnavutluk'taki gelişmelerin Makedonya'daki olaylar ile birlikte Avrupa'nın barışını bozabilecek karışıklıklara gebe olduğu yönünde yayınlar yaptıkları anlaşılmaktadır.⁴⁶³

⁴⁶³ KOCATÜRK, Türk-İngiliz İlişkileri'nin Kopuş ..., s. 77.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

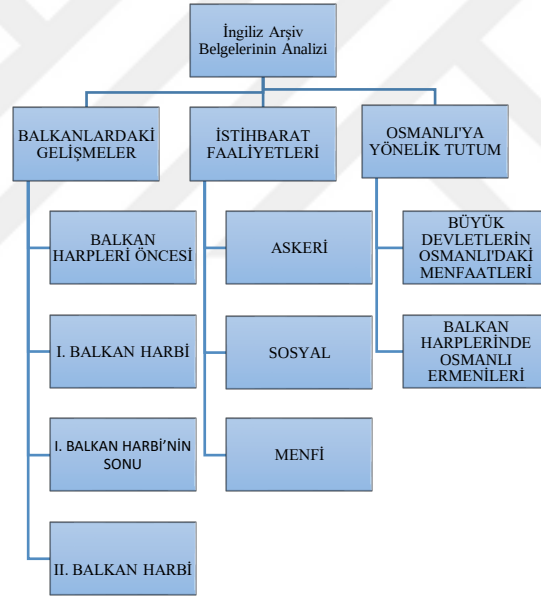
İNGİLİZ ARŞİV BELGELERİNDE BALKAN SAVAŞLARI

Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda Balkan Savaşları süresince çok gizli ve gizli olarak tasnif edilmiş İngiliz belgeleri incelenmiş ve elde edilen bulgular anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde sunulmuştur. Bu süreçte üç farklı kaynaktan faydalanılmıştır. Bunlar; dönemin parlamento kayıtları, İngiliz Dışişleri Ofisindeki diplomatlar ile farklı ülkelerde görev yapan üst düzey İngiliz bürokratları arasında gerçekleşen telgraf yazışmaları (Foreign Office Belgeleri) ve savaş sırasında Osmanlı karasularında farklı limanlarda seyreden İngiliz gemilerindeki yetkililer ile İngiliz Amiralliği arasında gerçekleşen telgraf yazışmalarıdır (Admiralty Office Belgeleri). Çalışma kapsamında Balkan Savaşları'nın gerçekleştiği 1912-1913 yılları arasında bu üç değerli veri kaynağında pek çok doğrudan ve dolaylı olarak ilişkili gizli nitelikteki belgelere birinci elden erişilmiştir. Bununla birlikte Balkan Savaşları öncesinde gerçekleşen ve Balkan Savaşları sırasındaki yazışmaları anlamlandırmaya hizmet edebileceği öngörülen İngiliz arşiv belgelerinin de araştırma kapsamına dâhil edilmesi uygun görülmüştür. Esasen literatürde bu belgelerden bir kısmının çevirilerine rastlanmakla birlikte¹ bu araştırmanın orijinalitesi ilgili dönem İngiliz arşiv belgeleri arasından daha çeşitli ve fazla sayıda veri kaynağına ulaşp, bu kaynakları titiz bir incelemeye tabi tutması ve birinci elden yapılan İngilizce-Türkçe çeviriler üzerinden analiz, sentez ve değerlendirme süreçleri işletilerek dönemin süper gücü İngiltere'nin Balkan coğrafyasındaki gelişmelere yönelik bağlamsal ve Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik genel bakış açısını ortaya koymaya imkân vermesidir. Dolayısıyla bu araştırmanın birincil kaynakların Türkçe'ye kazandırılması yanında bu kaynaklar üzerinden bir anlam ve sonuç üretmesi bakımından önemli olduğu ifade edilebilir. Ayrıca elde edilen bulgular İngiliz kamuoyunun görüşlerini gayrı-resmi olarak yansıttığı düşünülen saygın gazetelerde yer alan haberlerle desteklenmiştir.

¹ ULUBELEN, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları 3. Baskı, 2009, s. 109-153; UĞURLU, Ö. Andaç, *İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri Türkiye'nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920)*, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2005, s. 121-211.

Titiz bir değerlendirme süreci sonucunda ayıklanan arşiv belgeleri üzerinden elde edilen veriler neticesinde dönemin İngiliz arşiv belgelerinden elde edilen bulguların üç farklı tema altında toplanabileceği anlaşılmıştır. Belirlenen ilk tema Balkanlardaki Gelişmeler başlığını taşımakta olup, savaş süresince İngiliz belgelerinde Balkan Harpleri Öncesi, I. Balkan Harbi, Ateşkes ve II. Balkan Harbi alt temaları etrafında toplanabilecek farklı gelişmelerin aktarıldığı tespit edilmiştir. İkinci tema İstihbarat Faaliyetleri olarak adlandırılmış olup bu kapsamda İngilizlerin bilhassa Osmanlı karasularındaki İngiliz gemileri vasıtasıyla Askeri, Sosyal, Menfi olmak üzere üç farklı alanda istihbarat faaliyetleri yürüttüğü sonucuna ulaşılmıştır. Üçüncü ve son olarak ortaya çıkan Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik tutum temasının Büyük Devletlerin Osmanlı'daki menfaatleri ve Osmanlı'da Ermeniler başlıklı iki alt tema kapsamında bulgular içerdiği görülmüştür. Analiz neticesinde elde edilen tema ve alt temalar Tablo 1'de özetlenmiştir:

Tablo 1: İngiliz arşiv belgelerinden elde edilen tema ve alt temalar

Araştırmanın bu aşamasından sonra İngiliz Arşiv Belgeleri üzerinde yürütülen analiz neticesinde belirlenen alt temaları ile birlikte her bir tema genel İngiliz politikası ile uyumluluğu kapsamında ele alınacak ve ortaya konan yargılar İngiliz Arşiv Belgelerinden doğrudan alıntılar yapmak suretiyle desteklenecektir. Bununla birlikte Balkan Savaşları sırasındaki İngiliz arşiv belgelerini anlamlandırmak için bu dönemde İngiliz Dışişleri Ofisinde görev yapan üst düzey bürokratları ve görevlerini bilmek gerekmektedir. Belgelerde isimleri sıklıkla geçen bu üst düzey bürokratlar ekler kısmında (bkz. EK 1) sunulmuştur.

3.1. Birinci Tema: Balkanlardaki Gelişmeler

Balkan Savaşı yıllarındaki İngiliz arşiv belgelerinde savaşa ilişkin pek çok gelişmenin söz konusu edildiği tespit edilmiş ve bu külliyyatın farklı evreler dâhilinde incelenmesinin elde edilen bulguların anlamlandırılmasına daha fazla katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Bu kapsamda kronolojik bir sınıflandırmaya gidilmiş ve Balkanlardaki Gelişmeler teması Balkan Harpleri Öncesi, I. Balkan Harbi, Ateşkes ve II. Balkan Harbi şeklinde alt temalara ayrılmıştır. Bu kapsamda elde edilen bulgular ayrı ayrı başlıklar altında detaylandırılmıştır.

3.1.1. Balkan Harpleri Öncesi

Bilindiği üzere Balkan ittifakı öncelikli olarak Bulgar ve Sırp'ların birbirleri ile yakınlaşmaları ile başlamıştır. Nitekim Fowler'ın¹ da dikkat çektiği üzere Balkan ulusalcı hissiyatının iki lideri, boyutlarından ötürü Bulgaristan ve Sırbistan'dı. Ancak ikisi de birbirlerine güvenmiyor ve bir türlü anlaşmaya varamıyorlardı. 1911 sonbaharından itibaren devreye giren Rusya, Balkan ittifakının şekillenmesini hızlandırmak için etkisini kullandı ve bu kapsamda üç farklı strateji izledi. Bunlardan birincisi, Boğazları Rus gemilerine açmak için yeni bir hamle iken; ikincisi, İstanbul'daki Rus Büyükelçisi M. Charykov'un, kendi başına Türkiye'yi de içine alacak bir Balkan Ligi kurma girişimi idi;² Üçüncü olarak, Belgrad'daki Rus Elçisi N. Hartwig ve Belgrad ve Sofya'daki Nekliudov, anlaşmaya varmaları için Sırp ve Bulgar hükümetleri üzerinde çalışmaya başladı ki bu strateji nihayetinde başarıya ulaştı.

Rusların bu girişimleri karşısında İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson Sozanov'un (Rusya Dışişleri Bakanı) aklının bir köşesinde Balkanlarda Balkan Devletleri adına Rusya'nın müdahalesini meşrulaştıracak ve böylece yavaş yavaş Türkiye'yi bu bölgelerden çıkarmakla sonuçlanması için olası bir kargaşa temin etmeye yönelik bir istek olup olmadığını bilmediğini ancak her halükarda tehlikeli bir oyun oynadığını düşündüğünü kaydetmişti.³ Bu doğrultuda kendisi İngiltere için her ne pahasına olursa olsun Rusya ile (İran'da) mutabakatı tam manasıyla sürdürmenin bir gereklilik olduğunu ve İngiliz-Rus ilişkilerinin herhangi bir suretle ciddi şekilde bozulmasının arzu edilmeyen bir durum olduğunu düşünmekteydi.

Bu dönemde Rusya bir Balkan ittifakı için elinden gelen her şeyi yapmaktaydı. Hatta savaş çıkması durumunda Rusların Bulgarlara yardım etmesini öngören gizli bir

¹ FOWLER, British Attitude toward ..., s. 52.

² *The Times* (Londra), Mart 2, 1910, s. 5.

³ B.D., C. IX, No. 354. Nicolson'dan Lowther'a, 18.3.12.

anlaşma dahi yapılmıştı. 23 Aralık 1911 tarihli gizli bir belgeye göre⁴ Majestelerinin Askeri Ataşesi Albay Lyon Ruslar ve Bulgarlar arasında, savaş durumunda Rusların Türk donanmasının saldırısına açık olan Bulgar sahilleri için Rusların yardım etmesini öngören gizli bir anlaşma yapıldığını bildirmekte idi. Sofya'daki İngiliz Büyükelçisi Bax-Ironside'ın 3 Kasım 1911 tarihinde dönemin İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e gönderdiği mektup Bulgaristan ve Sırbistan arasında yaklaşık bir yıldır müzakere edilen bir ekonomik yakınlaşmayı konu almaktaydı. Bu kapsamda Kasım 1911'e kadar süren görüşmelerde altı başlık içeren bir anlaşma sağlanmanın eşiğine gelindiği bildirilmekteydi:⁵

1. "Posta, telgraf, telefon ve demiryolu tarifelerinin çözümünü kolaylaştırmak.
2. Sırbistan ve Bulgaristan arasındaki ticari, gümrük ve sınır ilişkilerini kolaylaştırmak ve basitleştirmek.
3. Ticari mevzuatı ve mali kanunu iki ülkenin teşebbüsüne göre birleştirmek.
4. Sosyal mevzuat ve her iki ülkenin okul diplomalarını karşılıklı olarak tanıma birliğine varmak,
5. Yargı yasasının birleşmesini sağlamak ve bu yasa uyarınca kararlarda karşılıklı yardım,
6. Genel, tarımsal ve ticari konularda ortak bir politika eğilimi geliştirmek."

Her ne kadar bu anlaşma Bulgar ve Sırların birbirlerine güvensizliği nedeniyle uygulanamadıysa da iki ülke arasındaki ittifaka zemin hazırlayan bir girişim teşekkül ettirmişti. İki Slav ülkesi arasındaki ikinci girişim Ekim 1911'de meydana geldi. Sofya'daki İngiliz Büyükelçisi Bax- Ironside'ın, İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson'a gönderdiği bir mektupta, Makedon sorununun bu ilişkiye nasıl katkıda bulunduğu izah edilmekteydi.⁶ Belgede Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı Ivan Gueshoff'un bölünme zamanı geldiğinde Sırbistan'ın Üsküp'ü işgal etmesi için Kumanova ve Üsküp Kazalarındaki Bulgar propagandasını durdurmaya karar verdikleri nakledilmekte idi. Buna göre Bulgaristan, Salonia (Selanik olduğu varsayılmaktadır) ve Manastır'ı işgal etme konusunda Sırbistan'ın rızasını alacaktı ve Köprülü'nün geleceği konusu gelecekte düşünülmek üzere bırakılmıştı. Üsküp-Köprülü-Manastır hattının doğusundaki her yer daha sonra Yunanistan ile ileri bir tarihte varılacak anlaşmaya kadar Bulgar etkisi altında kalması da kabul edilmişti.

⁴ B.D., C. IX, No. 534, s. 524. Bax-Ironside'dan Grey'e, 23.12.11.

⁵ B.D., C. IX, s. 515-516. Bax-Ironside'dan Grey'e, 14.11.11.

⁶ B.D., C. IX, s. 512-514. Bax-Ironside'dan Grey'e, 28.10.11.

Belgenin ilerleyen satırlarında Türkiye'yi zayıflatmak için herhangi bir adım atılmaması kararlaştırılmıştı. Nitekim zayıf bir Türkiye güçlü bir Avusturya'ya tercih edilmekteydi. Buradan da açık bir biçimde görüldüğü üzere Balkan ittifakı ihtimali şekillenmeye başladığında, İngiltere bu birliği Avusturya'yı kontrol etme aracı olarak görmüş ve bu doğrultuda hafif gayri resmi destek sağlamıştı. Bununla birlikte Balkan ülkeleri arasında benzer görüşmelerin gerçekleştiği de bilinmekteydi. Nitekim Sofya'daki İngiliz Büyükelçisi Bax- Ironside 24 Şubat 1912'de beş veliaht prensin Sofya'da bir toplantı yaptığını bildirmesi de bunlara bir örnek teşkil etmekteydi.⁷ Nihayetinde Bulgar ve Sırp Hükümetleri arasındaki gizli görüşmeler 13 Mart 1912'de resmi bir ittifakla sonuçlandı. Bu süreçte iş başındaki iki hükümeti yakından gören Bax-Ironside, *“Birlik şimdi Avusturya tarafından ileri bir hareketi engellemek için Rusya'nın desteğiyle Balkan Ülkeleri Federasyonu haline getirildi.”* ifadesiyle ittifakın öncelikle Avusturya karşısı olacağına ilişkin beklentisini göstermekteydi.⁸

Bulgaristan'daki İngiliz büyükelçisi Bax-Ironside müşahade ettiği gelişmeleri şöyle aktarmaktaydı.⁹ *“Büyük bir baskı sonrasında Bulgar Kralı bu sabah (14 Mart), Sırbistan Kralı ise 11 Martta anlaşmayı imzaladı. Rus Çarı ve Hükümeti, antlaşmanın içeriğinden haberdar olmakla birlikte bilhassa Çar, başarılı sonuca kişisel olarak ilgi duymaktadır. Bulgaristan şimdi Rusya ile aynı kaderi paylaşmaktadır.”* Buna ek olarak Bax-Ironside Rus Hükümetinin anlaşmanın sonuçlarını Üçlü İtilaf'ın diğer Büyük Devletlerine ileteceğini öngörüsünde bulunmuş ve Majesteleri'nin Hükümetine (İngiliz Hükümeti) Rusya veya diğer kaynaklardan bilgi verilinceye kadar bu bilginin gizli tutulmasının daha münasip olduğunu düşündüğünü iletmıştır.

Balkan Savaşı'nın bu ittifaktan yalnızca yedi ay sonra patlak verdiği göz önünde bulundurulduğunda anlaşmanın önemi gözler önüne serilmektedir. Oldukça kapsamlı bir niteliğe sahip Bulgar-Sırp anlaşması karşısında bile İngiltere Rusya'yla olabilecek en iyi mutabakatı sürdürme arayışında olmuş ve İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson Petersbug'daki İngiliz maslahatgüzarına sahip olduğu kaygıları Rus Dışişleri Bakanı Sozanov'a açıklamaması için talimat vermişti.¹⁰ Bulgaristan'daki İngiliz büyükelçisi Bax-Ironside'nin 8 Nisan 1912 tarihinde İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson'a gönderisindeki şu satırlar da bu kaygılara işaret etmekteydi:¹¹ *“İstanbul'daki merkezi hükümetin zayıflaması*

⁷ B.D., C. IX, No. 554, s. 550. Bax-Ironside'dan Grey'e, 24.2.12.

⁸ B.D., C. IX, s. 556-557. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 14.3.12.

⁹ B.D., C. IX, s. 556. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 14.3.12.

¹⁰ B.D., C. IX, No.570. Nicolson'dan O'Bernie'ye, 21.5.12.

¹¹ B.D., C. IX, No. 567, s. 564. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 8.4.12.

hesaplarımızı alt üst edebilir. Bulgarlar Sırplarla birleşerek Türklere karşı çok etkili olabilirler. Yeni Balkan politikası: Balkanlar Balkan Devletlerindedir.” Esasında Balkanların Balkan halklarına ait olduğu düşüncesi 1878 Berlin Anlaşmasından sonraki süreçte İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu’na karşı değişen bakış açıları ve tutumlarının bir tezahürü idi ve bu konuda hiç kuşkusuz en önemli pay o dönemlerde başbakanlık görevini yürüten William Evert Gladstone’a aitti.¹² Bir sonraki aşama ise 29 Mayıs 1912 tarihinde Yunan-Bulgar ittifakının kurulması olacaktı.

Sırp-Bulgar anlaşmasının imzalanmasından sadece iki buçuk ay sonra, 29 Mayıs 1912’de üç yıl yürürlükte kalmak ve gizli tutulmak üzere gerçekleştirilen savunma niteliğindeki Yunan-Bulgar anlaşması şöyleydi.¹³ Türkiye söz konusu iki devletten birine saldırırsa diğeri Türkiye aleyhinde savaş ilan edecek; her iki devlet de Türkiye ve Büyük Devletlerle olan ilişkilerinde ortak hareket edeceklerdi. Yunanlılar ve Bulgarlar Osmanlı’daki vatandaşlarının korunması ve savunulması için Babıali’ye müşterek temsilcilik sunmayı kabul ettiler. Bununla birlikte Girit nedeniyle Yunanistan ile Osmanlı İmparatorluğu arasında çıkabilecek olası bir savaş, ittifak dışında değerlendirilmiştir.

Zincirin bir sonraki halkası ise Karadağ ve Bulgaristan arasındaki anlaşmaydı. Karadağ’daki Rus askeri temsilcisi antlaşmanın şartlarını Ekim 1912’de Karadağ’daki Rus askeri temsilcisine antlaşmanın şartlarını aktarmıştı.¹⁴ Buna göre her iki taraf da tüm güçleriyle savaş açmayı taahhüt etmekteydi. Karadağ, en geç 15 Eylül / 28 Eylül tarihleri arasında, Bulgaristan ise Karadağ’ın eyleminden en geç bir ay sonraya kadar tüm güçleriyle savaşa başlayamayacağını kabul etmekteydi. Karadağ, mümkün olduğunca çok sayıda Türk birliklerini savaşa dâhil etmeyi taahhüt ederken; Bulgaristan, savaşın her ayı boyunca 70.000 ödemeyi kayıt altına almıştı.

Sırbistan’ın 2 Ekim 1912’de Bulgar-Karadağ anlaşmasına bağlılığını ilan etmesiyle tamamlanan Balkan ittifakına karşı İngiltere’nin tutumu İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey’in, dönemin Belgrad’daki İngiliz Büyükelçisi Whitehead’e gönderdiği mektubun satır aralarında gizlidir: ¹⁵ *“Majesteleri Hükümeti’nin Balkan Devletleri arasında artan dayanışmaya karşı hüsnüniyet beslediği, ancak bu konunun ilgili Devletlerin kendileri arasında tartışacakları bir durum olduğunu düşündüğünü Sırp*

¹² SETON-WATSON, *The Rise of Nationality ...*, s. 126.

¹³ HELMREICH, Ernst Christian, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913*, Londra, Humphrey Milford, 1938, s. 76.

¹⁴ *The Times* (Londra), Haziran 13, 1913. s. 5

¹⁵ B.D., C. IX, s. 2. Grey’den Whitehead’e, 15.4.09.

Maslahatgüzarına ilettim.” Bu yazışma 1909 yılında, Sırbistan’ın İtilaf Devletleri’nden bir talebi ile ilgiliydi. Bu talep Sırbistan İngiltere’den Balkan İttifakına yakın durması için Bulgaristan’a siyasi baskı uygulanması ile ilgiliydi.

Buradan da anlaşılacağı üzere İngiltere Balkan birliği fikrine sıcak bakmakta ancak resmi olarak tarafsız görünmekteydi çünkü açık bir şekilde Bulgaristan’ı Sırbistan ile ittifak kurmaya teşvik etmek Avusturya-Macaristan’ı gücendirebilirdi. Nitekim dönemin Sofya’daki İngiliz Büyükelçisi M. De Findlay de Majesteleri Hükümetinin Balkan Konfederasyonu’nun savunuculuğunu yapmasının, Avusturya-Macaristan tarafından dostane olmayan bir davranış olarak görüleceği izlenimini edindiğini bildirmekteydi. Konuşmasının devamında ise halihazırda sakinleşen Avusturya saldırganlığının, bir Slav Konfederasyonu kurulması yoluyla canlanabileceğini öngörmekte, yalnızca savunma amaçlı bir anlaşmanın dahi ciddi bir tehdit olarak görüleceğinden dem vurmaktaydı. Mektubun sonundaki bir notta ise yalnızca ortak tehlikenin iki ülkeyi (Bulgaristan ve Sırbistan’ı) bir araya getireceği belirtilmekteydi¹⁶ ki 1909 sonrası gelişmeler ortak tehlike olarak Osmanlı’yı ön plana çıkarmıştır.

Balkan devletleri arasındaki görüşmeler ve antlaşmalar Büyük Devletler tarafından yakından takip edilirken, Osmanlı Hükümeti’nin içerideki siyasi karışıklıklar nedeniyle söz konusu gelişmelere gerekli ilgiyi gösteremediği ifade edilmektedir. Bu noktada konuya ilişkin haberler Osmanlı basınında yer alsa da bu haberlere itibar edilmemiştir.¹⁷ Dolayısıyla en önemli kamuoyu aracı olan gazetelerin de etkisi ile Türk kamuoyunun Osmanlı dış politikasına benzer biçimde tepkisiz kaldığı sonucuna ulaşılabilir.

Anlaşmaya yönelik herhangi bir harekete karşı temkinli olmaktan ibaret olan 1909 yılındaki İngiliz tutumu ittifakın Türkiye’yi de içine alması ve Osmanlı hükümeti ile Sofya ve Belgrad’daki hükümetler arasındaki barışı destekleyecek bir niteliğe sahip olması yönündeydi. Nitekim Sofya’daki İngiliz Büyükelçisi Findlay’ın 1910 yılına gönderisinde Sofya’ya gelmek için aldığı talimatların sadece Bulgaristan ile Türkiye arasındaki yakınlaşmayı değil aynı zamanda diğer Balkan Devletleri ile de bir yakınlaşmayı teşvik etmek olduğunu dile getirmektedir. Buna karşın bu devletler arasında var olan karşılıklı güvensizlik ve kıskançlığın her türlü yakınlaşma girişimini boşa çıkarması nedeniyle bu misyonun pek de mümkün olmadığının sinyallerini vermiştir.¹⁸

¹⁶ B.D., C. IX, s. 64-66. Findlay’dan Grey’e, 27.9.09.

¹⁷ OKUR, Mehmet, “The Times Gazetesi’ne Göre Balkan Savaşları ve İngiltere’nin Politikası” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2012, C. 12 S. 2, s. 187.

¹⁸ B.D., C. IX, s. 221. Findlay’dan Grey’e, 12.10.10.

Görüldüğü üzere Balkan birliğini başından beri destekleyen İngiltere Türkiye'nin de dâhil olduğu bir birlik tahayyül etmekteydi. Böylece tüm devletler arasında kurulacak daha iyi ilişkiler Balkan krizleri riskini en aza indirgeyecekti.¹⁹ Ancak İngiltere, ittifakı açıkça desteklemesi durumunda başta Avusturya olmak üzere diğer Büyük Devletleri gücendirmekten çekindiği için, Dışişleri Bakanlığı resmi olarak tarafsız konumunu sürdürdü. Bu doğrultuda Sofya'daki İngiliz Büyükelçisi Bax-Ironside, Gueshoff'a Sırbistan ile bir ittifakı teşvik etmek için tavsiyelerde bulunurken İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'den şu dikkat çekici uyarıyı aldı:²⁰

Sir Bax-Ironside'in bu tartışmalara fazla karışmamaları gerekmektedir. Kendileri ayrıca tavsiyede bulunmaktan da vazgeçmelidir. Ona, Balkan ülkelerinin temsilcilerine tavsiyelerde bulunmaktan veya görüş bildirmekten kaçınarak mümkün olan her türlü bilgiyi elde etmeye devam etmesini arzu ettiğimizi belirtmeliyiz.

Bununla birlikte İngiliz Hükümeti Balkan meselelerinde gereksiz bir sorumluluğu kabul etmeme konusunda oldukça temkinli bir politika izlemekteydi. Nitekim Viyana'daki İngiliz Büyükelçisi Cartwright'ın Balkanlarda statükonun korunması konusunda İngiltere, Rusya ve Fransa'nın görüş alışverişinde bulunması önerilip önerilmeyeceğini sorusuna Grey Balkanlar'da Avusturya'ya karşı bir girişimde bulunmanın İngiltere için bir hata olacağı şeklinde cevap vermişti. Bu doğrultuda Rusya'nın ne yapmak istediğine karar vermesi gerektiği ve ancak kendi inisiyatiflerinin Rusya ile uyuşması durumunda birbirlerine yaklaşacaklarının sinyallerini vermekteydi. Buna mukabil Rusya'ya bir Balkan politikası dayatmanın İngilizlerin Balkan meselelerine daha doğrudan müdahalesini gerektirebileceği yönündeki uyarısı da bu durumu açık biçimde ortaya koymaktaydı.²¹ Tüm bu gelişmelere karşın Osmanlı İmparatorluğu'nun süreci iyi tahlil edemediği söylenebilir. Nitekim Osmanlı arşivlerindeki 30 Ocak 1912 tarihli bir belgede Balkan statükosuna dair Viyana sefiri Mavroni'nin Avusturya ile Rusya'nın politikalarının Osmanlı aleyhine olmadığı ve hatta Rusya'nın İran sorunundaki karışıklıktan dolayı Balkanlarda Avusturya'ninkine benzer bir şekilde müdahil olmamayı tercih ettiği bildirilmekte idi.²²

Anlaşılabacağı üzere belirli gelişmelere karşı oldukça zayıf bir tepki veren ve aleni müdahaleden tarafgir görünme kaygısı ile imtina eden İngiliz bürokratları aynı zamanda Balkan birliği müzakerelerinin her şey tamamlanıncaya kadar tamamen gizlilik içinde tutulması gerektiğine inanmaktaydılar.²³ Bunun sonucunda, Avusturya-Macaristan, 1912

¹⁹ FOWLER, British Attitude toward ..., s. 72.

²⁰ B.D., C. IX, s. 501-502. Bax-Ironside'den Grey'e, 28.8.11.

²¹ B.D., C. IX, s. 519. Cartwright'den Grey'e, 5.12.11.

²² Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT. MHM.745.25.1.

²³ B.D., C. IX, s. 556-557. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 14.3.12.

Ağustos'una kadar antlaşma hakkında hiçbir bilgi sahibi olmamıştı.²⁴ Bunun altında yatan neden İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson'un Viyana'daki İngiliz Büyükelçisi Cartwright'a gönderdiği bir mektubun satır aralarında gizliydi.²⁵ Buna göre Rusya'nın himayesinde olan bu antlaşma Rusya'nın Balkan Yarımadasında barışın sağlanması için Avusturya ile birlikte çalışmayı asla düşünmediğini ortaya koymaktadır. Bunun aksine Avusturya Hükümeti'nin Balkan ülkelerine karşı samimi bir tutum takınma ihtimalini sona erdirebilecek doğrudan doğruya Avusturya karşıtı bir politikayı izleyeceğini göstermekte idi.

Bu dönemdeki İngiliz politikası daha çok Balkan meselelerini yatıştırmak üzere bölgedeki statükoyu muhafaza etmektir. Bunun en ideal yolu ise Balkan devletlerinin ortak Avusturya-Rus himayesinde olması olarak görülmektedir. Bu hususta Sofya'daki İngiliz Büyükelçisi Bax-Ironside'in Nisan 1912'deki bir belgede yer alan değerlendirmesi "*Balkan sorununun çözümü, bence mektubunuzdan 've Avusturya' sözcüğünün çıkarılması yoluyla olacaktır*" (İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson'un, Balkan devletlerinin Rusya ve Avusturya'nın altında birleşmesi gerektiğini belirten mektubuna atıf yapılmakta) yönünde idi. Kendisi bu ifadelerle İngiliz politikacılar tarafından ideal görülen durumun pratikte karşılığı olmadığına işaret etmekte idi.²⁶ Ancak İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey Birinci Balkan Savaşı başlamadan hemen öncesine kadar bir Rus-Avusturya antlaşması umuyordu.²⁷ Bu doğrultuda Grey Rusya ile Avusturya arasındaki bir anlaşmayı en çok aralarındaki bir savaşın çok külfetli olacağı için istediğini belirtmekte idi. İngiltere'nin Balkan Savaşı'na katılacağını ve Rusya tarafında müdahale edeceğini öngörmemekle birlikte bu gelişmenin mevcut Avrupa bloklarının korunması için bir tehlike arz edeceği yargısına sahipti.

Balkan ittifakları şekillenirken İngilizlerin tutumu sürekli olarak resmi katı tarafsızlık ise de gizli olarak Türkiye'nin dâhil olacağı barışçıl bir ittifak sistemini daha çok tercih etmişlerdi. Ayrıca Rusya ve Avusturya'nın bir şekilde ortak bir zemin bulmasını umut eden İngilizlerin Balkan meselesinde aktif olarak rol almak için temkinli hareket etmesinde Avrupa dengesine zarar vermeme düşüncesinin etkili olduğu ifade edilebilir. Belki de bu düşünceden ötürü Osmanlı basınında hâsıl olan görüş hasmane idi.²⁸ Nitekim Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit mütemadiyen samimiyetle hem İttifak hem İtilaf bloğundaki tüm Avrupa'nın Türklere karşı birleştiğini yazıyordu. Türkiye'nin hiçbir tarafta

²⁴ B.D., C. IX, s. 607. Cartwright'dan Grey'e, 12.8.12.

²⁵ B.D., C. IX, s. 558-559. Nicolson'den Cartwright'a, 18.3.12.

²⁶ B.D., C. IX, s. 564-565. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 8.4.12.

²⁷ B.D., C. IX, s. 527-528. Grey'den Bertie'ye, 9.1.12.

²⁸ B.D., C. IX, No. 576, s. 572. Lowther'dan Grey'e, 12.6.12.

yer almaması, ülke menfaatlerine uygun şerefli bir anlaşma yapması ve memleketin iyiliği için her türlü fedakârlığa katlanılması gerektiği de vaaz edilmekte idi. Söz konusu dönemde Büyük Devletlerin ortak paydasının Osmanlı coğrafyasında sahip oldukları menfaatler olması bu yaygın düşüncüyü besleyen en temel amil idi.

İkincil gerginlik alanlarına karşı resmi tarafsızlık geleneğinden ötürü Güneydoğu Avrupa'daki beklenmedik gelişmelere karşı yalnızca tedirginlik göstermekle yetinen İngiliz Hükümeti'nin bakış açısı Sofya'daki İngiliz Büyükelçisi Bax-Ironside'ın 8 Nisan 1912'de İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson'a gönderdiği bir mektuba da yansımıştı.²⁹ Buna göre İngiltere'nin Balkan meselelerine doğrudan etki edebilmesi için tek yolun Almanya'nın arenaya girmesi olduğu düşünülmekteydi. Böylece İngiltere için Şark Meselesinde kendisi ile karşı karşıya gelmek üzere bir çatışma sebebi ortaya çıkacaktı.

1912 yılının yaz aylarında Arnavutluk meselesi, Makedonya meselesi ve Karadağ ile sınırlar meselesi tırmandıkça Balkanlardaki durum gittikçe kötüleşmişti. 10 Ağustos 1912 tarihinde İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği Müsteşarı Marling Selanik ve Üsküp'te Pazar yerlerinde bombalar patladığını³⁰ bildirirken Belgrad'daki İngiliz Müsteşarı Barclay de Kochana'da Bulgar sınırına 35 kilometre yakında bir bomba patladığı haberinin Sofya'ya ulaştığını aktarmaktaydı.³¹ Buna göre bomba patlamasından 20 dakika sonra Türk askeri olay yerine gelip, halka ateş açmış ve 6'sı Türk, 2'si Musevi gerisi de Bulgarlardan oluşan 112 kişinin ölümüne neden olmuştu. Marling bu olayın “da” Makedonya Komitesinin barbar bir oyunu olduğu inancına sahipti. Bu doğrultuda komitenin amacı ortalığı karıştırıp Türkiye'ye karşı Bulgaristan'ı harekete geçirmekti.

Gerçekten de söz konusu olay bölgede büyük bir infiale neden olmuştu. Bölgede artan tansiyon Osmanlı basınında da savaş öncülleri olarak görülmekteydi. Nitekim 21 Eylül tarihli Tanin Gazetesi'nde çıkan “*Nereye Gidiyoruz*” başlıklı yazıda da bu gerçeğe dikkat çekilmektedir. Bu doğrultuda Rumeli'nin her yerinde çetelerin faaliyette olmasına karşın Osmanlı Hükümeti'nin zaafından ötürü Rumeli halkının can ve mal güvenliklerinin tehlikede olduğu bildirilmektedir.³²

Bu zamana kadar İngiltere halen Balkan sorunlarının çözümünün Türkiye'nin Balkan ülkelerine karşı olan tutumunu değiştirmesinde yattığına inanıyordu. İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, 21 Ağustos 1912'de Paris'teki İngiliz Büyükelçisi

²⁹ B.D., C. IX, s. 564-566. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 8.4.12.

³⁰ B.D., C. IX, No. 608, s. 604. Marling'den Grey'e 10.8.12.

³¹ B.D., C. IX, No. 607, s. 603. Barclay'den Grey'e 10.8.12.

³² AYDIN, Osmanlı Basınında Balkan Savaşları ..., s. 198.

Bertie'ye Türkiye'ye, iyi bir Hükümet kurmak ve önceki yönetimin hatalarını tekrar etmemek için baskı yapılırsa, Büyük Devletlerin de Balkanlar'da barışı güvence altına almak için bütün etkilerini kullanacağını yazmaktaydı.³³ Kendisi eğer Büyük Devletler, bu türden iletişimlerin İstanbul'a ayrı ayrı yapılmasını kabul ederse, Majesteleri Temsilcisine böyle bir eyleme katılmak için talimat vermeye hazırlıklı olması gerektiğini düşünmekteydi.

İlerleyen süreçte artan karışıklıklar karşısında da temkinli politikasını devam ettiren Sir Edward Grey, Balkan ülkelerine tavsiyede bulunmaktan kaçındı ve büyükelçilerine yalnızca karşılarındaki Hükümetlere sükûnetlerini korumayı ve Türkiye'nin reformları takip etmelerini önermelerini söyledi.³⁴ Böyle bir ortamda Avam Kamarasında söz alan Grey Avam Kamarasının, Balkanlar'da çok kritik bir durum olduğunun farkında olduğunu ve bu durumun ciddi bir endişe yarattığını kaydetti. Bu kapsamda Büyük Devletlerin barışın ihlal edilmesini önlemek için elinden gelen adımları attıklarını ifade etmekte idi. İngilizlerin dikkati Balkanlar'da bir barış ihlalinin şiddetle reddedilmesi ve Türkiye Avrupa'sındaki reformların gerçekleştirilmesinin gerekliliğinin vurgulanmasına odaklanmaktaydı.³⁵

Bölgede yükselen tansiyon neticesinde de bazı çatışmalar veya angajmanlar meydana gelmekteydi. Bunlardan biri Atina'dan Beaumont'un 11 Ekim 1912 tarihli gönderisinde aktarılmaktaydı. Belgede Samos'taki çıkarmanın, durumu daha karmaşık hale getirdiği ve Türk Garnizonuna saldırıyı takip eden rastgele ateşte 2-3 Yunan vatandaşın ölümünün bildirilmesi ile Pantalion Şirketi'ne ait Rumelia isimli gemiye Türk birliklerince ateş açılması sırasında Yunan bayrağına sözde hakaret olayının Yunan kamuoyunda hatırı sayılır derecede öfke uyandırdığı anlatılmakta idi.³⁶ Bununla birlikte aynı gönderide savaşın kaçınılmaz olup olmadığı konusunda Yunan kamuoyundaki farklı düşüncelere dikkat çekilmişti. Buna göre büyük çoğunluğun savaşı kaçınılmaz görürken, aralarında İtalya, Bulgaristan ve Sırbistan Büyükelçilerinin bulunduğu bazı kesimlerin Büyük Devletler'in tüm reformların etkili bir şekilde uygulanacağını güvenceye almasına ilişkin

³³ B.D., C. IX, s. 631-632. Grey'den Bertie'ye, 21.8.12.

³⁴ B.D., C. IX, s. 667. Grey'den Bertie'ye, 2.10.12.

³⁵ Parliamentary Debates, C. 12 (1912), s. 24. Akt. RUBIN, Gerald M., *Liberal Criticism of Sir Edward Grey's Foreign Policy 1906-1914*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), McGill University, Tarih Bölümü, Montreal, 1956.

³⁶ Admiralty Office (Bundan sonra A.D.M. olarak anılacaktır.). 133/ 44588. Beaumont, 'tan Grey'e, 11.10.12.

İstanbul'a yönelik bir girişiminin savaşın patlamasını engelleyebileceğini düşündükleri aktarılmaktaydı.³⁷

Aynı belgede ise savaşı kaçınılmaz gören Yunan Hükümetinin savaş hazırlıkları aşağıdaki şekilde detaylandırılmaktaydı. Buna göre İyon adaları arasında dolaşan Pire filosu geri çağırılacaktı. Savaş gemisi “Spetzai” Leghorn'a (Livorno/İtalya) gönderilmişti ve “Psara” ise acil onarımlar için Pire'de doka çekilmişti. Salamis'te birkaç savaş gemisine çeşitli ufak tefek tamiratlar mümkün olan en hızlı şekilde yapılıyordu. Stettin/Polonya'daki Vulkan metal işi tarafından teslimata hazır iki yeni savaş gemisi ön denemeler için bekletilmeden derhal buraya doğru yola çıkması istendi, izindeki tüm memurlar geri çağırıldı ve listelerde yer alan donanımların hazır duruma geçirilmesi sağlanmaktaydı.

Bir diğer belgede ise Yunanistan'daki diğer savaş hazırlıkları konu edinilmişti.³⁸ Buna göre canlı hayvan, un, buğday, yem vb. ihracatı yasaklandı. Askeri hareketlilik yeni gönüllü askerleri ve 1913'ün acemi birliklerini derhal askere çağırarak ilk kararnameden beri hız kazandı. Messrs, Cammell, Laird Şirketi tarafından Arjantin Hükümeti için üretilen dört savaş gemisi askeri hareketlilik emri verildiği gün satın alındı. Askeri birlikler mümkün olan en kısa sürede ancak dikkat çekmemek için nispeten azar azar sınıra doğru hareket etti. Ülkedeki tüm at ve motorlu araçlar gibi Tesalya ve Pire Sınır Demiryolları şirketine ait tüm demiryolu araçlarına el konuldu.

Görüleceği üzere bölgeden elde edilen bilgiler savaş hazırlıklarının çoktan tamamlandığına işaret etmekteydi. Bu doğrultuda Sofya'daki İngiliz Büyükelçisi Bax-Ironside Belgrad'da Balkan Devletlerinin Türklere verecekleri ultimatoma hazırlandığını ancak savaş ilanının birkaç gün ertelendiğini bildirmekteydi.³⁹ Bölgede durum gerçekten de Viyana'daki İngiliz Büyükelçisi Cartwright'in da belirttiği üzere çok hızlı değişmekteydi⁴⁰ ve aynı gizli belgede Cartwright'in aktardığı üzere Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı'nın benzetmesiyle bu dönemde Osmanlı ölüm döşegindeki hasta bir adam olarak tarif edilmekteydi ve her an nabzının durması bekleniyordu.

Artan gerginlik üzerine Büyük Devletler Balkan ülkeleri ve Türkiye arasında bir savaş meydana gelmesi halinde herhangi bir bölgesel kazanç elde edilemeyeceğini bildiren bir statüko bildirisi hazırlama çabasına giriştiler. Birkaç Büyük Devletin böyle bir notu göndermek için bir araya gelmesinden önce 1 Ekim 1912 tarihinde Bulgaristan, Sırbistan,

³⁷ A.D.M., 131/42090. Beaumont'tan Grey'e, 8.10.12.

³⁸ A.D.M., 133/ 44588. Beaumont'tan Grey'e, 11.10.12.

³⁹ B.D., C. IX, No: 6, s. 4. Bax-Ironside'dan Grey'e, 8.10.12.

⁴⁰ B.D., C. IX, No: 15, s. 11. Cartwright'tan Nicolsan'a, 10.10.12.

Yunanistan ve Karadağ ordularını seferber etmeye başladı. Aynı gün Türk orduları harekete geçirildi ve Büyük Devletler savaşın eli kulağında olduğunu anladılar.⁴¹ Bir takım anlaşmazlıklar neticesinde bildirgenin sunulması 8 Ekim 1912 tarihine kadar gecikti ve Karadağ Hükümeti notun gelmesinden yalnızca birkaç saat önce 8 Ekim'de savaş ilan etti.⁴² Esasında tüm Büyük Devletler içtihat haline gelmiş şu ilkenin farkındaydı: Bir Hristiyan toprağı Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir kez ayrıldı mı bir daha o egemenlik altına dönemezdi.⁴³ Dolayısıyla Demirci'nin⁴⁴ de vurguladığı üzere statüko bildirisini daha çok Avusturya'yı harekete geçmekten alıkoyan bir etken olarak telakki eden İngiltere bu bildirgenin savaşı engelleyebileceğini öngörmemekteydi. Diğer müttefiklerin de Karadağ'la birlikte hareket edebileceği tehlikesini gören Osmanlı İmparatorluğu, aceleyle Balkan Devletleri için reformlar sözü veren Berlin Antlaşması'nın Vilayet Yasasının yürürlüğe konmasını önerdi. Ancak İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in güncelliğini kalmadığını düşündüğü⁴⁵ bu reformların uygulanmasını müttefikler reddettiler.

İngiliz kamuoyunun bu gelişme karşısındaki tutumu daha çok kararsızlıktan beslenen bir “*bekle ve gör*” politikasıydı. Nitekim bir gizli belgede Osmanlıların reformları hayata geçireceklerini ve Berlin Anlaşmasının 23. Maddesi gereğince 1880'deki taahhütlerini yerine getireceklerini söyledikleri ancak Balkan devletlerinin bu sözlere inanmadıkları ve güvence istedikleri nakledilmekteydi. İki tarafın görüşünün bağdaşması hayli zor olduğu için İngilizler kayda değer tek güvencenin süngü zoruyla almayı tasavvur ettikleri Makedonya'nın gerçek manada özerkliği olduğu görüşünde idiler.⁴⁶

Anlaşılabacağı üzere İngiliz kamuoyu da yaklaşan savaşın ayak seslerine dikkat kesilmişti. Nihayet birkaç gün sonra Balkan Devletleri savaşa gerekçe oluşturmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'na bir ultimatoma verdiler. Buna göre Osmanlı İmparatorluğu'ndan;

1. “Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün milliyetler için etnik özerklik,
2. Parlamentoda oransal temsil,
3. Hristiyan ve Müslüman okulların eşitliği,
4. Hristiyanlar, kendi illerinin dışında askerlik yapmakla yükümlü olmaması,
5. Herhangi bir bölgenin etnik karakteri değiştirmeye çalışılmaması,
6. İsviçre veya Belçika komutanları altında jandarmanın yeniden düzenlenmesi,

⁴¹ SETON-WATSON, The Rise of Nationality ..., s. 163-164.

⁴² ALBERTINI, The Origins of the War ..., s. 377.

⁴³ HELMREICH, The Diplomacy of the Balkan Wars ..., s. 131.

⁴⁴ DEMİRCİ, Sevtap, *British Public Opinion Towards the Ottoman Empire During the Two Crises: Bosnia-Herzegovina (1908-1909), the Balkan Wars (1912-1913)*, İstanbul, Isis Press, 2006, s. 60.

⁴⁵ B.D., C. IX, s. 86. Elliott'an Grey'e, 8.10.12.

⁴⁶ *The Daily Mail*, “The British Position”, 8 Ekim 1912, s. 7.

7. Reformların uygulanmasını takip etmek üzere Büyük Devletlerin Büyükelçilerinin kontrolüne tabi olan Hristiyanlardan ve Müslümanlardan eşit olarak teşekkül ettirilecek bir Yüksek Şuranın İstanbul'da kurulması talep edilmekteydi.”⁴⁷

Çok ağır hükümler içeren bu ultiatom Fowler'ın⁴⁸ da dikkat çektiği üzere muhtemelen kabul edilmek üzere hazırlanmamıştı ve savaşın görünürdeki sebebini teşkil etti. Bu dönemde İngilizlerin Osmanlı'ya yönelik tutumu yalnızca yeni rejimin hala kendini reforme edebileceği kapasitesine sahip olduğu inancından ziyade daha çok Pan-İslamizm düşüncesinin güç kazanmasına yönelik kaygıdan beslenmekteydi. Nitekim bu düşünce bir gizli yazışmaya dönemin en kalabalık Müslüman nüfusuna sahip olan İngiltere için bu mahiyetteki bir felaketin berabeinde getirdiği dezavantajdan ötürü bir sorun kaynağı olduğu ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun tedrici olarak dağılmasının İngiliz devletini önemli ölçüde olumsuz etkilemeyeceği şeklinde yansımıştı.⁴⁹

Balkanlarda artan karışıklığa karşı İngiltere Balkan Ülkelerine ılımlılık göstermeyi önermiş ve Türkiye'ye reformları gerçekleştirme anlamına gelen akliselim tavsiye etmiştir ancak kendi menfaatleri doğrultusunda bunları yeterince güçlü bir şekilde sunmayı tercih etmemiştir. Bu konuda Balkan ülkelerinin maliyeleri örnek olarak gösterilebilir. Savaşın hemen arifesinde Atina'dan Beaumont sorunun finansal yönünü irdelemekteydi.⁵⁰ Buna göre Yunan Hükümetinin elinde yalnızca 1911 borcundan kalanlar ile geçen yıldan 2.500.000 (para birimi anlaşılmıyor) civarı bir meblağ olduğu vurgulanmaktaydı. Pire Limanı'nın ıslahı, Teselya demiryolları, yol yapımı gibi acilen gerekli tüm imar masraflarından kaçınıldığı için ellerindeki meblağ artmış gibi görünse de bu durumun hızla kötüye gideceği öngörülmekte idi.

Ekonomik yönden Büyük Devletlere bağlı bu tür uydu devletlerin İngiltere gibi süper güçlerin desteği veya en azından müsamahası olmadığı bir ortamda kötü bir mali yapı ile savaş hazırlıklarına girişmesi tahayyül dahi edilemez. Ancak bu dönemde İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson'un da işaret ettiği üzere İngiliz-Fransız Anlaşması ve İngiliz-Rus anlaşması İngiliz politikasının mihenk taşlarıydı⁵¹ ki bu İngilizlerin tutumu için yeterli bir açıklama sunmakta idi: *“Bu mutabakatların herhangi bir şekilde zayıflaması durumunda kendimizi sıkıntılı bir uluslararası durumda bulabiliriz.”* Dolayısıyla bu süreçte gayrı resmi olarak hakem rolüne soyunan İngiltere'nin, müttefiki Rusya'nın

⁴⁷ B.D., C. IX, No. 24, s. 17. Bax-Ironside'dan Grey'e, 12.10.12.

⁴⁸ FOWLER, British Attitude toward ..., s. 95.

⁴⁹ B.D., C. IX, No. 262. Dering'den Grey'e, 1.9.12.

⁵⁰ Admiralty Office. 133/ 44588. Beaumont, 'tan Grey'e, 11.10.12.

⁵¹ B.D., C. IX, No. 184. Nicolson'dan Bax-Ironside'a, 12.11.12.

Balkanlara müdahalesini kısıtlamak için elinden geleni yapmadığı ve sahip olduğu siyasi güce orantılı olarak etkili bir tepki veremediği çıkarımında bulunulabilir. Bu hususta İngiltere'nin tek çekincesi ise Hindistan'daki Müslümanlar idi. Nitekim İngiliz Dışışleri Bakanı Sir Edward Grey bu durumu “*Eğer Rusya Türkiye'nin üzerine yoğun bir şekilde giderse, bu Hindistan'daki Müslümanlardan ötürü bize uymaz*”⁵² sözleri ile açık bir şekilde beyan etmiştir.

3.1.2. I. Balkan Harbi

İngiliz Dışışleri Müsteşarı Nicolson tarafından 9 Ekim 1912'de Hindistan Valisi Lord Hardinge'e gönderilen özel mektupta Birinci Balkan Savaşının patlamasına ilişkin ilginç bir değerlendirme yapılmıştır.⁵³ Kendisi savaşın temel sebebini Rusya'nın dört Balkan ülkesini kullanarak bölgedeki arzu ve ihtiraslarını gerçekleştirme isteği olarak görmekteydi ve bu doğrultuda Balkan devletleri arasındaki gizli bir ittifakla sonuçlanmasını destekledi. Kendisi Rus Dışışleri Bakanı Sozanov'un aklında öncelikli olarak Avusturya üzerinde diplomatik bir başarı kazanma ve daha sonra Balkanlarda Rus prestijini eski haline getirme isteği olduğunu varsayıyordu. Ayrıca Balkan çatışmalarına neden olan diğer sebepleri o dönemde Arnavut bölgesindeki yerel yönetim ve İtalya'yla ortaya çıkan savaş da dâhil olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisini içinde bulduğu sorunlarda görmekteydi. Güçlü Rus yanlısı duygularıyla bilinen Nicolson Türklerin dağılmasının yalnızca geçici bir süreliğine geciktirilebileceğini ve Güneydoğu Avrupa'daki Rus üstünlüğünün önüne geçilemeyeceğini düşünüyordu.⁵⁴

Balkan Harbine çok az bir zaman kala Balkan ittifakının oluşumuna zemin hazırlayan Rusya ittifakın kendi motivasyonu ve kontrolü dışına çıktığını ve gelişmelerin kaygı verici bir hal aldığını müşahade etmekteydi. Nitekim İngiliz Dışışleri Bakanı Sir Edward Grey gizli bir belgede Avusturya maslahatgüzarı ile konuşurken, ikili görüşmelerimizde Sozanov'un (Rusya Dışışleri Bakanı) daha önce Balkanlar'da Rusya için Boğazlar veya herhangi bir değişiklik veya avantaj temin edileceğinden hiç söz etmediğini kendisine ilettiğini belirtmekteydi. Bu doğrultuda Grey Maslahatgüzara İngiliz Hükümeti'nin tamamen barışın nasıl muhafaza edilebileceğine ve statükonun nasıl kargaşadan korunacağına odaklanan Sozanov ile fikirbirliği içerisinde olduğunu iletmişti.⁵⁵

⁵² B.D., C. IX, No. 355. Nicolson'dan Hardinge'ye, 18.4.12.

⁵³ B.D., C. IX, No. 10. Nicolson'dan Hardinge'e, 9.10.12.

⁵⁴ STEINER, Zara, *The Foreign Office and Foreign Policy 1898-1914*, Cambridge, Cambridge University Press, 1969, s. 134-135.

⁵⁵ A.D.M., 70/42458. Grey'den Cartwright'a, 7.10.12.

Savaşın kaçınılmaz olarak görüldüğü bu dönemde İngiltere Dışişleri Bakanı Grey Osmanlı ordusunun eksiklikleri ve Osmanlı hazinesinin yoksul durumuna⁵⁶ dikkat çekmekte ve bu koşullar altında Osmanlı'nın enerjisini boşa harcamaktan ziyade muhafaza etmesi gerektiğini düşünmekteydi. Ancak kendisinin bu görüşlerinde samimi olmadığı I. Balkan Harbinin sonlarına yaklaşıldığı bir zaman dilimine rastlayan tarihlerdeki şu ifadelerinden anlaşılabilir: *“Savaştan sonra Osmanlı gümrük vergileri artırılmalıdır. Ancak bu para Türkiye'nin gelişmesinden çok müttefiklerin elde edeceği savaş borcunu ödemeye gitmelidir.”*⁵⁷ İtalyanlarla yürütülen Barış konusunda yapılan telkinlerin başarıya ulaştığını İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther bildirmişti. 17 Ekim 1912 tarihli gizli belgede Türk-İtalyan barış protokolünün imzalandığı ve böylece bir yıldır sürmekte olan savaşın bittiği aktarılmıştı.⁵⁸ Bu bölgenin kaybedilmesi Osmanlı'ya hem ekonomik hem de dini prestij açısından zarar verecekti ve bu Panislamizm'in sonu demekti.

İlk bakışta Trablusgarb Savaşı'nın sonlandırılmasını bildiren bu belgede konunun Panislamizm çerçevesinde değerlendirilmesi hayli dikkat çekicidir. Ancak İngilizlerin Balkan Savaşları sırasındaki politikasındaki en önemli çekincesi olan Hintli Müslümanlar ve bu coğrafyada Pan-İslamizm düşüncesinin güç kazanması ihtimalinin çok zayıfladığı değerlendirilmesi savaşın patlak verdiği tarihlerde İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicholson tarafından açıklanan İngiliz politikasının içine düştüğü açmaza işaret etmekteydi.⁵⁹ Söz konusu belgede Nicholson eğer Balkan Devletleri kazanırsa İngiltere'nin Müslüman tebaasının İngiltere'yi Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına izin vermekle suçlayacaklarına; aksi olur da Türkiye kazanırsa zaferinin meyvelerini toplamasına müsaade etmekte Avrupa'yı ikna etmemekle suçlayacaklarına dikkat çekmektedir. Nicolson ikinci seçeneğe Avrupa'nın kesinlikle izin vermeyeceğini de not düşmekte idi.

Bu açmazın bir diğer ayağı ise kuşkusuz İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki menfaatleri idi. Balkan Savaşlarının herhangi bir şekilde bu menfaatlara zarar vermemesi gerektiği açık bir biçimde şöyle ifade edilmişti:⁶⁰ *“İstanbul'daki Büyük Devletlerin temsilcileri Türklere karşı dikkatli bir dil kullanmalı ve kendilerine zarar verecek bir durum yaratmamalıdır. Hristiyanların Türkiye'ye yapacakları saldırı İngiliz demiryollarında karışıklık çıkarabilir.”* Balkanlarda savaş çanları çalarken İngiltere belki de son kez savaşı önlemeye dönük girişimlerde bulundu. Nitekim Atina'dan Beaumont'un

⁵⁶ B.D., C. IX, No. 848. Lowther'dan Grey'e, 10.10.12.

⁵⁷ B.D., C. IX, No. 783, s. 636. Grey'den Bertie'ye, 1.4.13.

⁵⁸ B.D., C. IX, No. 469. Lowther'dan Grey'e, 17.10.12.

⁵⁹ B.D., C. IX, No. 358. Nicolson'dan Hardinge'e, 19.9.12.

⁶⁰ B.D., C. IX, No. 10, s. 6. Nicolson'dan Hardinge'ye, 9.10.12.

8 Ekim 1912 tarihli gönderisinde bağımsız olarak hareket etmekle yetkilendirilmiş Rus maslahatgüzarı dışında hiçbir meslektaşının askeri hareketliliğe devam etmemesi için Yunan hükümetine baskı yapmakla görevlendirilmediğini iletmekte idi.⁶¹ Hâlbuki metnin devamında kendisinin önceki ayın 30’unda bu yönde bir talimat almadığı aktarılmaktaydı.

Savaşın kaçınılmaz olduğunu gören İngiltere en azından savaşın belirli bir bölge ile sınırlandırılması gerektiğini düşünmekteydi. Bu konuda İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, İngiltere’deki Yunan büyükelçisi ile yaptığı görüşmede Yunan büyükelçisinin savaşı belirli bir bölge ile sınırlamakla neyi kastettiği sorusuna savaşın Büyük Devletler’in herhangi birinin dâhil olacağı kadar yayılmaması gerektiği şeklinde cevap vermişti.⁶² Anlaşılacağı üzere İngilizler Balkanlardaki bu kargaşanın Büyük Devletlere sıçrayarak daha büyük ölçekli bir savaşı tetikleyebileceği endişesi taşımaktaydılar. Büyük devletlerin İttifak ve İtilaf şeklinde bloklaştığı bir ortamda böyle bir kaygının yersiz olmadığı ise kısa bir süre sonra ortaya çıkacaktı. İngiliz kamuoyu da bu görüşü benimsemişti.⁶³ *“Balkan kavgası, bizim kavgamız değildir. Günün birinde ortaya çıkacaktı... Mademki o gün geldi, bize düşen görev bu kavganın bütün kıtaya yayılmasını engellemektir.”* İngiltere Balkan savaşları sırasında en azından görünürde katı biçimde bir tarafsızlık politikası takip etmiş ve bu süreçte yanlış anlaşılabilir eylemlerden bilhassa kaçınmıştı. Nitekim Grey İngiltere’deki Yunan büyükelçisine Yunanistan’ın Türkiye ile savaşta olduğu gerekçesi ile tarafsızlık ilan edeceklerini ve bununla uyumlu olmayan hiçbir eylem için söz veremeyeceğini açık biçimde ifade etmişti.⁶⁴

Selanik’e giden İngiliz Kızılhaç Misyonu hakkındaki gizli bir yazışmada oldukça dikkat çekicidir.⁶⁵ Nitekim belgede birbiriyle savaş halinde olan iki ülke olarak Türk limanındaki bir İngiliz savaş gemisinin Yunan limanından çıkan bir Yunan hastane gemisiyle iletişim kurmasının oldukça sakıncalı bir durum olduğuna işaret edilmektedir. Bu doğrultuda Albay Delme Radcliffe’in botla Selanik’e gelmesinin daha uygun olduğu ancak bunun da imkânsız bir seçenek olduğu ifade edilmektedir. Anlaşılacağı üzere İngilizler Türk limanındaki bir İngiliz savaş gemisinin Yunan limanından çıkan bir Yunan hastane gemisiyle iletişim kurmasını tarafsızlık politikalarına zarar verebileceği endişesi ile uygun görmemişlerdir. Dolayısıyla İngilizlerin savaş sırasında tarafsızlık politikalarını tehlikeye düşürebilecek en küçük bir yanlış anlamadan dahi imtina ettikleri

⁶¹ A.D.M., 131/42090. Beaumont, ’tan Grey’e, 8.10.12.

⁶² A.D.M., 65/44335. Grey’den Elliot’a, 18.10.12.

⁶³ *The Times*, “The Demands of the League”, 14 Ekim 1912, s. 7.

⁶⁴ A.D.M., 65/44335. Grey’den Elliot’a, 18.10.12.

⁶⁵ A.D.M., 541/824 Nolu Akdeniz Mektubu Malta’daki Majestelerinin gemisi Good Hope, 5.11.12.

anlaşılmaktadır. Ancak elbette bu limanlarda bulunan savaş gemileri ileriki temalarda görüleceği üzere çeşitli askeri, sosyal ve İngiltere lehine menfi istihbarat faaliyetleri yürütmüşlerdir.

Birinci Balkan Savaşının patlak vermesi ile birlikte Avusturya Macaristan İmparatorluğu ve Rusya tarafından onlarca yıldır kıskanç biçimde korunan statükoya son verildi ve Balkan Müttefiklerinin zaferi Türkiye'nin Balkan Yarımadasındaki topraklarını kontrol altında tutmaya devam etme ihtimali hakkındaki hayalleri paramparça etti. Edward Grey'in kendisi anılarında, Bosna Hersek'in ilhakının Türkiye'deki statükonun ilk ihlali olduğunu, İtalyan savaşının durumu sallantıya uğrattığını ve Balkan İttifakının ise yıkıldığını kabul etmekteydi.⁶⁶

Türkiye'ye karşı savaşa girmek için karşılıklı husumetlerinin hazır bulunuşluluklarından daha güçlü olduğuna inandıkları, ordularının eğitim seviyesinin zayıf ve silahlarının kötü olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Büyük Devletler Balkan İttifakının bu kadar kısa bir süre içerisinde Türk Ordusu karşısında zafere ulaşmayı başarması karşısında şaşkına döndüler. Onlar daha çok Balkan İttifakının çatışmaların başlamasından kısa bir süre sonra Türkiye tarafından yenilgiye uğratılacağını düşünmekteydiler.⁶⁷ Nitekim savaşın hemen başlarında İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın Balkan Savaşındaki her iki tarafın da diğeri üstünde kesin bir zafer elde edememesini umut ettiği 28 Ekim 1912 tarihli belgeden anlaşılmaktadır.⁶⁸ Buna göre yalnızca 4 milyon nüfusa sahip Bulgaristan'ın 434.000 kişilik Sırp ve Yunanlıların da benzer bir ordu hazır ettikleri ve bu orduların başarıları durumunda Avrupa'yı önemli sorunlar beklediği öngörülmekte idi.

Heller'in⁶⁹ da dikkat çektiği üzere bu dönemde nihai askeri bir sonucun bölgeyi daha fazla çözümsüzlüğe sürükleyebileceği düşünülmekteydi. Bu nedenle Birinci Balkan Savaşının ilk aşamasında İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey yalnızca Balkan müttefiklerin özellikle Sırbistan'ın bölgesel arzularını resmi olarak destekledi ve elindeki tüm gücü bu talepleri mümkün olduğunca kısıtlamaya ve minimuma düşürmeye kullandı.⁷⁰ Ancak Osmanlı'dan gelen Büyük Devletlerin olaya müdahale etmesinde İngiltere'nin

⁶⁶ GREY, Twenty five years ..., s. 260.

⁶⁷ GRANT, A. J. ve TEMPERLEY, H., *Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries* (1789-1939), Londra, Green and Co, 1936, s. 473.

⁶⁸ B.D., C. IX, No. 72, s. 58. Bax-Ironside'dan Grey'e, 28.10.12.

⁶⁹ HELLER, British Policy towards ..., s. 72.

⁷⁰ RASTOVIĆ, Aleksandar, "Edward Grey and The First Balkan War". *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, s. 163.

inisiyatif alması önerisi karşısında İngiliz Dışışleri Bakanı Sir Edward Grey⁷¹ “*Eğer Osmanlı gelecekteki olası bozgunları önlemek istiyorsa, sorunun çözümünü koşulsuz olarak birinci elden Avrupalı Güçlere bırakması gerektiği*” şeklinde cevap vererek İngiltere’nin resmi katı tarafsızlık politikasını sürdürdü. Bu dönemde İngiliz basınında da Türklerin felaketlerine bir çare bulma ümitleri yok⁷² ve Türkiye ile Büyük Devletler arasında işe yarar bir ittifak olamayacağı⁷³ yönünde çıkan haberlerin İngiliz devlet politikası ile uyumlu olduğu ifade edilebilir.

Balkan Savaşları sırasındaki İngiliz politikası Osmanlı İmparatorluğu’nun Kumanova ve Kirkilisse’deki (bugünkü Kırklareli) ilk bozgunlarından sonra değişti. Nitekim İstanbul’daki İngiliz gemisi Imogene 29 Ekim 1912 tarihinde Alman S.M.S. Lorley’in İstanbul’dan pazartesi sabahı ayrıldığını, ayrılışının gizli tutulduğunu ancak resmi olmayan kaynaklardan eski Sultanı Boğaziçi’ndeki saraylardan birine götürmek üzere Selanik’e gittiğini haber aldığını bildirmekte idi.⁷⁴ Aynı belgenin devamında şehrin katı bir sıkıyönetim altında olduğu, izni olmayan hiç kimsenin saat 22.00’den sonra dışarı çıkmasına izin verilmediği, yaralıların kente gelmeye başladığı nakledilmektedir. Buna ek olarak mevcut hükümet kadrosunda gerçekleşen değişiklik sonucu Kamil Paşa’nın sadrazam olması da konu edinilmişti.

Savaş Osmanlı İmparatorluğu’nun aleyhine gelişmekte idi. Belgrad’daki İngiliz Büyükelçisi Paget de 30 Ekim 1912’de Osmanlı ordusunun Balkan kuvvetleri karşısında dayanamayacak kadar zayıf olduğunu ve Kumanova’da 30.000 Türk askerine karşı 80.000 Hristiyan askeri bulunduğunu bildirmekteydi.⁷⁵ Bulgarların Drama’yı işgal ettikleri ve Osmanlı ordusunun Lüleburgaz civarında teslim olduğu 28 Ekim’e kadar durum oldukça vahim bir hal almıştı. Aynı gün İngiliz Dışışleri Bakanı Sir Edward Grey Alman Maslahatgüzarına eğer zaferleri nihai ise İngiltere’nin Balkan Devletlerinin taleplerine karşı çıkmayacağını bildirdi. Tek istisnası İstanbul’un Müttefiklerin kontrolüne devredilmemesiydi. Rusya ve Avusturya tarafsızlık ilan etse bile İngiltere, Balkan Devletlerinin taleplerini desteklemeye hazırды.⁷⁶

1 Kasım 1912 tarihli bir gizli belgede İngiltere’deki kamuoyunun duruma mesafeli olmadığı ve Balkan devletlerini zaferlerinin meyvelerini toplamaktan yoksun bırakacak her

⁷¹ B.D., C. IX, No. 524. Lowther’dan Grey’e, 24.10.12.

⁷² *The Times*, “The Pause in the Conflict”, 21 Kasım 1912, s. 7.

⁷³ *The Manchester Guardian*, “The Chances of Peace”, 5 Kasım 1912, s. 8.

⁷⁴ A.D.M., 52, İstanbul’daki İngiliz gemisi Imogene 4.11.12.

⁷⁵ B.D., C. IX, No. 79, s. 66. Paget’ten Grey’e, 30.10.12.

⁷⁶ B.D., C. IX, No. 70, s. 55. Grey’dan Goschen’e, 28.10.12.

tür girişime karşı çıktığının bildirilmesi bu doğrultudaki İngiliz Dışışleri politikasının İngiliz kamuoyundan bağımsız olmadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.⁷⁷ Bu dönemde İngiliz kamuoyu büyük ölçüde Balkan Komitesi'nin başarılı Türk karşıtı kampanyasından önemli ölçüde etkilenmişti.⁷⁸ 30 Ekim 1912 tarihli bir gazetede Balkan Komitesi başkanı Noel Buxton'un rolüne atıf yapılmakta idi.⁷⁹ Buna göre Türklerin uygulamayı reddettiği, Büyük Devletlerin ise uygulamayı başaramadığı hukuk ve düzeni silah zoruyla ve kendini riske atarak güvenceye alma kararlılığına anlayış göstermemek namümkündü. İngiltere bu sonuçlara ulaşılmasında öncü rol oynamayı onur meselesi addetmekteydi. Hatta güçsüzlerin ve ezilmişlerin koruyucusu olarak üzü, uygar Hristiyan bir ulus olarak onuru ve öteden beri gelen geleneği, Canning'in, Gladstone'un ve Salisbury'nin adları ile anılmakta idi.

Bu doğrultuda The Quarterly Review dergisinde Balkan ittifakının gösterdiği kararlılık ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Hristiyanlar adına hiçbir şeyden kaçınmadan sergilediği fedakârlık için Avrupa tarafından takdir edilmeyi hak ettiklerine yönelik bir haber çıkmıştı.⁸⁰ 6 Kasım 1912 tarihli Times gazetesi⁸¹ ise gelişmeleri *"Kılıç karar verdi ve Türkler Avrupa'da beşyüz yılı aşkın süredir elinde tuttukları bu harika bölgeye bir daha asla geri dönemeyecekler"* şeklinde aktarmaktaydı. Anlaşılacağı üzere Balkan Savaşları zarfındaki İngiliz kamuoyu İngiliz resmi politikası ile uyumlu bir görünüm arz etmekte idi.

5 Kasım 1912 tarihli bir gizli belgede⁸² Osmanlı'nın Yeşilköy'den itibaren Avrupa'daki tüm topraklarından vazgeçmesi gerektiği bildirilirken, bir diğer belgede⁸³ Türklere Avrupa'da hiçbir yer bırakılmaması ve Boğazların statükosunun Büyük Devletler tarafından belirlenmesi düşünceleri teyit edilmiş ve ayrıca küçük bir Arnavutluk oluşturulmasına yönelik bir irade ortaya koyulmuştur. Bu politika değişikliğinde Hindistan Valisi Hardinge'nin⁸⁴ Dışışleri Bakanlığına Osmanlı'nın Arnavutluk ve Makedonya'yı kaybetse bile Müslüman vatandaşları kontrol altında tutabileceğine güvence vermesi de etkili olmuştur. Nitekim bundan sonra İngiliz hükümeti Hindistan'daki Müslümanların tutumuyla ilgili olarak kaygılanmaktan azade olmuştur.

⁷⁷ B.D., C. IX, No. 467, s. 72. Grey'den Rodd'a, 1.11.12.

⁷⁸ DEMİRCİ, British Public Opinion Towards ..., s. 67.

⁷⁹ The Manchester Guardian, "The Responsibility of England", 30 Ekim 1912, s. 10.

⁸⁰ The Quarterly Review, "The Crisis in the Near East", Ocak 1913, C. 218, s. 298.

⁸¹ The Times, "The Verdict of a Sword", 2 Kasım 1912, s. 7.

⁸² B.D., C. IX, No. 124, s. 96. Buchanan'dan Grey'e, 5.11.12.

⁸³ B.D., C. IX, No. 132, s. 101. Bax Ironside'dan Grey'e, 5.11.12.

⁸⁴ B.D., C. IX, No. 20. Hardinge'den Crewe'e, 30.10.12.

Müttefik güçlerin Türkler karşısındaki zaferi İngiliz kamuoyunda sevinçle karşılanmıştı. Bu hususta The Contemporary Review dergisinde üç hafta içinde Türkleri önüne katıp, Makedonya'dan Trakya'ya süren bu seferin Avrupa'nın karşısına yeni bir durum çıkardığı aktarılmakta idi.⁸⁵ Haberin devamında Büyük Devletlerin başındaki devlet adamlarının statükonun çöküşünü kabul ettikleri ve “*Balkanlar Balkan halklarıdır*” ilkesine sıkı sıkıya bağlı oldukları aktarılmaktaydı.

Yapılan analizler neticesinde İngiliz arşiv belgelerinde Balkan Savaşındaki gelişmelerden en çok Bulgarların Çatalca hattına dayanması, Selanik'in müttefik kuvvetlerince işgali ve Yunanlılar ve Türkler arasındaki deniz mücadeleleri hakkında yazışmalara rastlanmıştır. Çalışmanın bu kısmında öncelikli olarak bu gelişmelerle ilgili yazışmalar ortaya koyulduktan sonra bunların dışında göze çarpan olaylar detaylandırılacaktır.

1 Kasım'da Sofya'dan gelen haberler durumun vahametini gözler önüne sermekteydi. Buna göre İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Sofya'dan aldığı haberler doğrultusunda Bulgarların ilerleyişlerine devam ettiği ve Türklere Çatalca hattında bile kendilerini toplama olanağı verilmediğini aktarmaktaydı.⁸⁶ Osmanlı payitahtını Bulgar istilasına tehlikesine düşüren bu gelişme karşısında İngilizlerin odak noktası İstanbul'da meydana gelmesi olası bir galeyan durumunda burada yaşamakta olan Hristiyanlardı. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther 4 Kasım 1912'de Grey'e Bulgarların Çatalca'da hiçbir direnişle karşılaşmadığını, Türk ordusunun bozulduğunu, Padişah ve hükümetinin Bursa'ya kaçmak istediğini aktarmaktaydı.⁸⁷ Bununla birlikte Bulgarların kente girmesi durumunda tüm şehri yakabilecekleri, Türklerin ise bütün Hristiyanları kesebilecekleri öngörülmekteydi. Bu düşünce doğrultusunda Pera'daki büyükelçilikleri ve Hristiyanları korumak için şehirdeki askerlere emir verilmişti.

Amirallik Başka Koyuna bir gemi göndermeye karar verdi ve yabancı misyonlar geriye çekilmekte olan aç ve fanatik askeri birliklerin olası istilasına karşı korunmak için Babiali'ye başvurdu.⁸⁸ Çünkü Osmanlı ordusunun bütüncül çöküşü karşısında İngiliz diplomatları tarafından İstanbul'un tarafından eli kulağında işgali öngörülmekteydi.⁸⁹ İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther'ın 7 Kasım 1912 tarihli gönderisi Osmanlı

⁸⁵ The Contemporary Review, Aralık, 1912, C. 102, s. 801.

⁸⁶ B.D., C. IX, No. 92, s. 75. Grey'den Benckendorff'a, 1.11.12.

⁸⁷ B.D., C. IX, No. 126, s. 93. Lowther'dan Grey'e, 4.11.12.

⁸⁸ B.D., C. IX, No. 111. Bax-Ironside'dan Grey'e, 31.10.12.

⁸⁹ B.D., C. IX, No. 120. Lowther'dan Grey'e, 4.11.12.

Dışışleri Bakanı'nın Büyük Devletlerin Elçilerine yaptığı açıklamayı konu almaktaydı.⁹⁰ Buna göre Osmanlı İmparatorluğu Çatalca hattını sonuna kadar korumaya kararlılığı teyit etmişti. Halifeliğin merkezi olan İstanbul'da 650 bin Müslüman ve 350 bin Hristiyan yaşadığına dikkat çekilmişti. Hükümet tüm azınlıkları koruma iradesine sahip olmasına karşın Bulgarların şehre girmesi durumunda olacakların önceden kestirilemeyeceğini dile getirmişti. Son olarak Padişahın sarayda kalacağı ve gerekirse görevinin başında can vereceği aktarılmaktaydı.

Mektubun son paragrafında Lowther Alman meslektaşını haricinde hiçbir meslektaşının Türklerin Çatalca hattını savunabileceklerine inanmadığını eklemişti. Anlaşılabileceği üzere durum başkenti işgal tehlikesi altında olan Osmanlı İmparatorluğu açısından oldukça kritikti. Nitekim Balkan Devletlerinin yayınladıkları bildiriye konu edinen 5 Kasım 1912 tarihli gizli bir belge de Balkan devletlerinin savaş meydanındaki üstün konumunu doğrular niteliktedir:⁹¹

1. Balkan devletlerinin galibiyetiyle Türklerin Avrupa'daki egemenliği sona ermiştir.
2. Sınırlar daha sonra belirlenecektir.
3. Balkan devletleri bu coğrafyaya derhal barış getireceklerdir.
4. Dört hükümet aralarında detayları görüşecektir.

İstanbul'daki İngiliz gemisi Hampshire 17 Kasım 1912'de öğleden önce ağır silahların ateşlendiğini, Türk hattı dışındaki iki Amerikan subayının bildirdiğine göre Barbaros'un solundaki Bulgar gemisini top ateşine tuttuğunu ve kara bataryalarını nişan aldığını rapor etti.⁹² Aynı belgede akşamki durum ise Çatalca hattında Türkler mevkiilerini korurken her iki tarafında ilerlemekten yoksun olduğu bir genişememe durumu olduğu rapor edildi. Bunun dışında kentte her şey sakindi ancak gün boyunca batı yönünden pek çok ateş sesi duyulmuştu.⁹³ 26 Kasım 1912 tarihinde İngiliz Dışışleri Bakanlığı Müsteşarı Nicolson Bulgarların Çatalca hattını geçip İstanbul'a varamayacaklarını çünkü bir hafta öncesine kadar ümitsiz ve teslim olmayı tercih eden Türklerin kendilerini toparladıklarını ve yeni bir cesaret kazandıklarını değerlendirmekteydi.⁹⁴

⁹⁰ B.D., C. IX, No. 147, s. 111. Lowther'dan Grey'e, 7.11.12.

⁹¹ B.D., C. IX, No. 131, s. 100. Bax Ironside'dan Grey'e, 5.11.12.

⁹² A.D.M., 596/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire 20.11.12.

⁹³ A.D.M., 596/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire 20.11.12.

⁹⁴ B.D., C. IX, No. 286, s. 209. Nicolson'dan Bax-Ironside'a, 26.11.12.

Bulgarların İstanbul'a karşı yürüyüşü nedeniyle çılgına dönen Ruslar derhal İstanbul'a yönelik saldırıları durdurmaları için Bulgarlara nota verdiler ve Bulgarları uyarmak için diğer Büyük Devletlerle birlikte İstanbul'a donanma yollamak istediler.⁹⁵ Aynı gizli belgeden anlaşılacağı üzere bu dönemde Ruslar İstanbul'un Türklerde kalması aksi halde Ruslara geçmesi gerektiğini düşünmekteydiler. Diğer bir ifadeyle Ruslar, Osmanlı'nın dağılması durumunda İstanbul ve Boğazları kendi payları olarak görmekteydiler.

Bir başka kriz de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile Sırbistan arasında yaşanmaktaydı. İki ülke arasındaki gerilim kaynakları Belgrad'daki İngiliz Büyükelçisi Paget'in Avusturya'nın isteklerini sıraladığı aşağıdaki gönderide açıklanmaktaydı:⁹⁶

1. Arnavutluk'taki Sırlar çekilmelidir. Sırbistan Arnavutluk'un hiçbir bölümüne sahip olamaz.
2. Avusturya ve İtalya'da dâhil bütün devletler Arnavutluk'tan ellerini çekmelidirler.
3. Sırbistan Arnavutluk'u yönetemez. Bu ilerde büyük karışıklıklara neden olacaktır.
4. Sırbistan Rusların etkisinde kalarak Adriyatik'te bir liman istemekte ancak bu Avusturya için tehlikelidir.
5. Savaş sırasında Avusturya Sırbistan'a tam bir dostluk göstermiştir ancak Sırbistan'ın şu andaki hareketleri menfaatlerimize aykırıdır.
6. Sırbistan'ın Adriyatik kıyısında bir limana gereksinimi yoktur. Ancak isterse Selanik'i ya da Ege'de başka bir limanı alabilir.

Buna karşı Sırbistan'ın cevabı aynı gizli belgede özetle; Sırbistan'ın Türkiye ile savaşta olduğu, Arnavutluk'ta aldıkları yerleri koruyacakları, Sırbistan'ın Rusya'nın etkisinde olmadığı ve savaşta kaybettikleri can ve paranın meyvelerini toplamak istedikleri şeklinde sıralanmıştı.⁹⁷ Zaman Bulgar ilerleyişinin Çatalca hattında durdurulduğunu gösterdi. Nitekim 8 Şubat tarihli Tanin Gazetesi ise Çatalca'da savaşın daha çok "*Osmanlı pişdarları (önde giden) ile Bulgar dümdarları (artçı) arasında*" olacağı öngörüsünde bulunmaktaydı.⁹⁸ Balkan Savaşı'nın ilerleyen aylarında Çatalca hattındaki yenişememe durumu devam ettikçe İngilizlerin bölgeye ilgisi de devam etmiştir. 1 Nisan 1913 tarihli bir belgede İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Paris'teki İngiliz Büyükelçisi Bertie'ye Rusların Bulgarları barışa zorladığını ancak Bulgarlar düşmanlıklarını sona

⁹⁵ B.D., C. IX, No. 98, s. 79. Buchanon'dan Grey'e, 2.11.12.

⁹⁶ B.D., C. IX, No. 176, s. 133. Paget'ten Grey'e, 11.11.12.

⁹⁷ B.D., C. IX, No. 176, s. 133. Paget'ten Grey'e, 11.11.12.

⁹⁸ AYDIN, Osmanlı Basınında Balkan Savaşları ..., s. 316.

erdirmediklerini çünkü Bulgar Kralının İstanbul'a girmek istediğini aktardı.⁹⁹ Grey Bulgarlar Çatalca hattını geçerse Rusların Hristiyanları korumak için İstanbul'a donanma yollayabileceklerini öngörmekteydi ki bu durumda İngiltere ve Fransa da harekete geçmeliydi.

Birkaç gün sonrasındaki Grey ile Petersburg'daki İngiliz Büyükelçisi Buchanon arasındaki başka bir yazışmada¹⁰⁰ Bulgarların Çatalca hattına hücum etmek üzere oldukları ve İstanbul'un işgali durumunda Rusların İstanbul'a donanma yollayacakları bilgisi teyit edilmişti. Bununla birlikte 19 Nisan 1913 tarihli diğer bir gönderide Osmanlı İmparatorluğu'nun vaziyetin ne derece korkunç olduğunun farkında oldukları aktarılmaktaydı.¹⁰¹ Aynı belgede¹⁰² Bulgarların Ruslar karşı koyduğu halde İstanbul ve Boğazları elde etmeye çalışmasından hareketle Türklerin Bulgarlar ile barış yapıldıktan sonra tekrar saldırabileceklerinden çekindikleri de dile getirilmekteydi.

Anlaşılaçağı üzere Çatalca hattına İngiliz ilgisi İstanbul ve Boğazların geleceğı ile ilgili olup, kısmen de bölgede yaşayan Hristiyan halkın güvenliğı düşüncesine dayanmaktaydı. Hatırlanacağı üzere Çatalca hattında geriye çekilmekte olan aç ve fanatik askeri birliklerin olası istilasına karşı Hristiyan halkı korunmak için Babıali'ye başvurmuş ve İstanbul'a askeri birlik çıkarmayı planlamışlardı. Bu husus çalışmanın ilerleyen aşamalarında istihbarat faaliyetleri temasının sosyal istihbarat başlıklı kısmında daha ayrıntılı olarak irdelenecektir.

Balkan Savaşları sırasında İngiliz arşiv belgelerinde öne çıkan bir diğer gelişme ise Selanik'in müttefik kuvvetlerce işgal edilmesi ve sonrasında bu coğrafyaya sahip olmak için Bulgar ve Yunanlılar arasında gerçekleşen güç mücadelesiydi. Selanik'in müttefik kuvvetlerce işgalinden önce Selanik'teki İngiliz Büyükelçisi Lamb, 1 Kasım 1912'de İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther'a Selanik limanında Türk ve Yunan deniz kuvvetleri arasında yaşanan angajman sonrasında Feth-i Bülend isimli Türk gambotunun batırılması olayını aktarmaktaydı.¹⁰³ Buna göre saat 23.30 sularında bir Yunan hücumbotu veya savaş gemilerinin körfeze girdiğı ve liman dalgakıranında demir atmış vaziyetteki Feth-i Bülend isimli Türk zırhlı gambotunu torpil ile tahrip ettiğı aktarılmaktaydı. Eldeki bulgulara göre üç torpil ateşlendiğı, övgü ile söz edilen mütecavizin tam hız

⁹⁹ B.D., C. IX, No. 783, s. 636. Grey'den Bertie'ye, 01.04.13.

¹⁰⁰ B.D., C. IX, No. 807, s. 655. Buchanon'dan Grey'e, 05.04.13.

¹⁰¹ B.D., C. IX, No. 864, s. 103. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 19.4.13.

¹⁰² B.D., C. IX, No. 864, s. 103. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 19.4.13.

¹⁰³ A.D.M., 48283/946, Lowther'dan Grey'e, 13.11.12 no'lu mektuba ek 1 Başkonsolos Lamb'dan Sir G. Lowther'a 01.11.12.

Karaburun'daki istihkâmlara çarptığı ve açık denize geri döndüğü de bildirilmekteydi. Ayrıca olayın meydana getirdiği infial ve sonrasında yaşananlara ilişkin bir takım duyumlar da betimlenmekteydi.

Aynı belgede girişimin daha çok psikolojik etkileri olduğu vurgulanmaktaydı. Buna göre Feth-i Bülend 1870'te inşa edilmiş ancak 1906'da Alsando tersanesi tarafından restore edilmiş eski bir zırhlı sahil güvenlik aracıydı. Türk-İtalyan Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra Büyük Burun (Selanik) savunmasını güçlendirmek için silahları söküldü, pratik olarak o zamandan beri demir atmış ve savaş amacıyla tamamen kullanılamaz durumdaydı. Pratik olarak bir demir yığını batırmak için etkili bir unsur risk etmek kendini boş yere tehlikeye atan bir hareket olarak görülmekteydi ancak büyük bir cesaret örneği olduğu takdir edilmekteydi. Bu girişimin Türk birliklerinin paramparça olan morali üzerinde daha da yıkıcı bir etki yapacağı öngörülmekte idi.

Selanik'teki İngiliz Büyükelçisi Lamb'in de aktardığı üzere savaş amacıyla kullanılamayacak durumdaki bir Türk gambotunun Yunan savaş gemisi tarafından batırılması işgal güçleri için önemli bir moral motivasyon kaynağı teşkil etmiş ve Selanik'in savunulabilir olduğuna yönelik eğer kaldıysa ufak tefek umutları da beraberinde götürmüştü. Bu gizli belge her an işgal bekleyen Selanik halkının da çaresiz bekleyişini betimlemektedir. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nun limandaki bir savaş gemisini korumaktan dahi aciz olması Selanik'teki Büyük Devletlerin kendi temsilcilerini ve Hristiyan halkı korumak için harekete geçirmişti. Bu doğrultuda Selanik'teki Good Hope Gemisi 8 Kasım 1912'de Selanik'te konsoloslukların korunması ve mültecilerin gemiye bindirilmesine ilişkin aşağıdaki emirleri bildirdi:¹⁰⁴

1. Konsoloslukun yardım sinyali yatay biçimde ateşlenmiş kırmızı ışık olacak. Bu sinyal ilgili milletin gemisinden aynı ışıkla cevaplanacak.
2. Konsolosluk muhafızları karaya çıktığında Ana İskele Muhafızları takip edecek ve botlar mülteciler için kıyıda hazır bulundurulacak.
3. Beyaz Kule ve Olimpos Sarayı arasındaki iskele toplam 500 muhafız tarafından tutulacak (150 Avusturyalı, 200 İngiliz/denizci, 150 İtalyan) her milletin muhafızlarının gücüne göre 3 bölüme ayrılacaklar.
4. Majestelerinin gemisi Zealandia'nın kaptanı Kaptan Sheppard genel sorumlu olacak.
5. Tüm botlar kordondan geçişine izin verilen mültecileri gemiye bindirmek üzere iskele adımlarının yanı başında olacak.

¹⁰⁴ A.D.M., 553/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 1 Selanik'teki Majestelerinin gemisi Good Hope 8.11.12.

6. Hiçbir suretle kordon kasabaya kadar ilerletilmeyecek, onun görevi yalnızca barışçıl Avrupa toplumunun güvenli bir şekilde gemiye bindirilmesini sağlamaktır.
7. Mülteciler Avusturya Lloyd gemisine ve eğer gerek olursa dolması haline Fuad'a götürülecek.
8. Avusturya Lloyd gemisi ile iletişim kurmak için aşağıdaki sinyaller S.K.M.S. kaptanı "K u K Maria Theresa" düzenlenmiştir:
9. Gemiye Gündüz C.R. ve Gece 5 kırmızı ışık – Botları kıyıya gönder demektir
10. Gemiden Gündüz D.S. ve Gece 2 beyaz alev – Lütfen yardım edin demektir
11. Halk ile ateş açmadan baş edilmesi beklenmektedir ki buna yalnızca aşırı gereklilik halinde başvurulmalıdır.
12. Gerektiğinde K u K Maria Theresa ve Medea iskeleye arama ışıkları yerleştireceklerdir.

Beklenen oldu ve Selanik düştü. Ancak yukarıdaki hazırlıklara gerek kalmadı çünkü Türkler kendi savaş yapmaksızın teslim etmişlerdi. Selanik'teki Good Hope Gemisi 11 Kasım 1912'de Selanik kentinin Yunan ordusu tarafından işgal edildiğine dair resmi bir bildirim¹⁰⁵ gönderdi. Konuya ilişkin detaylar ise farklı bir gizli belgede aktarılmaktaydı.¹⁰⁶ Buna göre 8 Kasım tarihinde öğleden sonra Yunan kuvvetleri kasabada ilerlemeye başladığında, Hasan Tahsin Paşa'nın komuta ettiği Türk kuvvetleri teslim oldu. Bazı Yunan birlikleri kasabaya 9 Kasım'da girdi, "Sparta Dükü" 10 Kasım'da geldi ve Yunan ordusu kasabada ve çevresinde kamp kurdu.

Aynı belgede işgal sonrası Türk askerlerinin aç, silahsızlandırılmış ve demoralize oldukları ve subayları tarafından yüzüstü bırakıldıkları aktarılmaktaydı. Buna göre Prens Boris 5.000 Bulgar askeriyle birlikte 11 Kasım'da Selanik'e geldi ve 30.000 askerli Bulgar ordusu birkaç mil dışarıda kamp kurdu. Bazı Sırp birlikleri de geldi. Kasabadaki Yunan askerinin 20.000 civarında kamp halindekiilerin ise 40.000 civarında olduğu söyleniyordu. Ancak Yunanların kenti Bulgarlar gelmeden işgal etmeleri dolayısıyla Bulgarların hoşnut olmadığı yönünde şayialar dolaşmaktaydı. İki millet arasında sıra ve kademe konularında kayda değer düşmanlık bulunmakta ve bu nedenle gelecekte ciddi kargaşalar olması öngörülmekteydi.

¹⁰⁵ A.D.M., 550/824 No'lu Akdeniz Mektubu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Good Hope, 11.11.12

¹⁰⁶ A.D.M., 553/824 No'lu Akdeniz Mektubu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Good Hope, 13.11.12

Selanik'teki İngiliz gemisi Medea daha detaylı bir bilgi sunmak amacıyla 24 Kasım 1912 tarihinde Selanik'teki genel durumu rapor etmekteydi.¹⁰⁷ Buna göre kentin orijinal nüfusunun kabaca 150.000 olduğu ve buna 50.000 iç göçmen, 25.000 kişilik Yunanistan'a teslim olan Türk birlikleri, 45.000 kişilik Yunan ordusu ve 40.000 kişilik Bulgar ordusunun eklendiği bildirilmekteydi. Tüm ikamet edenlere başta barınma ve yiyecek sağlandığı ancak durumun hızla bozulduğu ve ayrıca sağlık koşullarının oldukça vahim olduğu aktarılmaktaydı. Bu kapsamda yapılan yardım faaliyetleri ve Türk mahkûmların durumu açıklandıktan sonra Yunan ve Bulgar ordularına ilişkin detaylar da sunulmaktaydı. Ayrıca hastane kapasiteleri ve hastalıklar hakkında da bilgiler verilmekteydi. Ancak kentte bulunan insanların hijyen alışkanlıklarının mevcut sorunları büyüttüğü müşahade edilmekteydi. Nitekim ekstra 60.000 insan gelmesinden sonra kentteki koşullar hızla kötüye gitti çünkü ne askerlerin ne göçmenlerin hijyen konusunda bir fikri vardı. Türk mahkûm kampında tuvalet alanı bile yoktu ve kentte pek çok arka sokak büyük oranda tuvalet olarak kullanılıyordu. Bulgar askerlerinin güvensiz olarak bilinen kentin dışındaki dar kuyulardan su içtiği bile rapor edilmişti.”

İngiliz gemisi Medea'nın oldukça kapsamlı raporundan da anlaşılacağı üzere aşırı kalabalık hale gelen Selanik'te barınma, yiyecek ve ısınma gibi temel ihtiyaçlar dahi problem haline gelmişti. Bu noktada mülteci konumuna düşen Müslümanların büyük bir perişanlık yaşadığı anlaşılmakla birlikte hijyen koşulları ve tıbbi hizmetlerin oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Dolayısıyla işgalin ilk günlerinde Selanik oldukça büyük sorunlar ile karşı karşıyaydı. 6 Aralık 1912 tarihinde Selanik'teki İngiliz gemisi Medea'nın gönderdiği gizli belgede Selanik'teki son durum rapor edilmekteydi.¹⁰⁸ Buna göre kent hala çok kalabalıktı. Sayıları 40.000'i bulan göçmenler temel endişe kaynağıydı. Selanik'teki İngiliz Kızılhaç yöneticisi Albay Delma Radcliffe başkanlığında Uluslararası Mültecilere Yardım Komitesi kuruldu ve bu komitenin çalışmaları kısa zamanda başarıya ulaştı. Yardım başvurusu için Londra'ya telgraf çekildi ve çiçek salgınına yol açmak üzere olan aşırı kalabalıklık tehlikesi ile ilgilenmek üzere adımlar atıldı.

Müttefik güçler işgal ettikleri Selanik'in savunması için derhal hazırlıklara giriştiler. Nitekim savaş hala devam etmekteydi ve tabiatıyla kentte bir an önce huzur ve barış ortamı sağlanması gerekmektedir. Bu kapsamda alınan karar gereği derhal kentteki mevcut savunma önleminin tespitine girişildi. Konuyla ilişkin 12 Kasım 1912'de Selanik'ten

¹⁰⁷ A.D.M., 596/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Selanik'te Durum Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Medea 24.11.12, No: 65.

¹⁰⁸ A.D.M., 650/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Medea, 06 .12. 12.

ayrılan gemiye ait gözlemler iletilmişti.¹⁰⁹ Bu doğrultuda anlaşma şartları Türklerin Yunanlılara bırakmadan önce kaledeki silahları kullanılmaz halde teslim etmelerine izin verdiği için Selanik'in yeni sahiplerinin onu korumaya karar vermeleri ve tamamen yeni teçhizatlar sağlamaları gerektiğine dikkat çekilmekteydi.

Müttefik güçlerce işgal edilen Selanik'in savunması için alınan önlemlere ilişkin bilgi talep eden İngiliz Kraliyet Deniz Harp Akademisi'nin konunun ehemmiyetine binaen ilgili gelişmeleri takip emekte idi.¹¹⁰ Nitekim gizli belgede

Amirallik harp personeli, harekât daire başkanı Kraliyet Deniz Harp Akademisi yöneticisi vekil amirale iltifatlarını sunar ve Akdeniz başkomutanı tarafından alınan "Selanik savunması notlarına" eşlik eden bilgilerini yönlendirmesini diler. Bu kapsamda notların ve 2 krokinin bu birliğe gönderilmesi talep edilmektedir. ifadelerine rastlanmıştır.

13 Kasım 1912 tarihindeki Başika Körfezindeki İngiliz Good Hope Gemisi Selanik'ten Yunanlıların Fransa bayrağına yönelik bir hakaret olayını rapor etmekteydi.¹¹¹ Buna göre birkaç gün önce Selanik'e gelen Yunan kuvvetlerinin Türk kılavuz gemilerini havaya uçurdukları, yabancı savaş gemileri komuta subayları ile toplantı yapıldığı ve kılavuz gemilerinin Fransız bandıralı olmasının kararlaştırıldığı aktarılmaktaydı. Ancak 11 Kasım'da öğleden sonra 2 Yunan zırhlı nakliyesi Karaburun'da sahneye çıktı. Fransız kruvazörünün kaptanının verdiği emirler doğrultusunda, kılavuz gemiler bu gemilere kılavuzluk yapmayı reddetti. Kılavuz gemi baş tarafından birkaç atış isabet aldı. Geminin başı rüzgâra çevrildi. Bunun üzerine Fransız kaptanı Yunan karargâhına gitti ve Fransız bayrağına hakaret için özür talep etti.

Aynı belgenin ilerleyen sayfalarında sorunun çözümlenmesi için Sparta Dükü'nün 13 Kasım'da Bruix gemisinin güvertesinde saat 08.30'da halka açık özür merasimi yapacağı nakledilmekte idi. Bu kapsamda Fransız Bayrağı Yunanlılar tarafından da selamlanacaktı. Bahsi geçen özür seremonisine ilişkin detaylar 14 Kasım 1912 tarihli gönderide aktarılmaktaydı.¹¹² Seremoni şöyle gerçekleşmişti. Saat 08.30'da Arcadia'nın kaptanı gemiye geldi ve Bruix'in kıç güvertesine doluşan uluslararası tarafsızların önünde özür diledi. Bunun üzerine Kaptan Delage kabul ettiğini bildiren bir konuşma yaptı. Konuşma bitiminde Bruix borazancıları borularını çaldılar ve Arcadia 21 pare top atışıyla Fransız bayrağını selamladı. Bruix de Yunan bayrağına 21 pare top atışıyla karşılık vererek selamladı. Konuyla ilgili olarak 24 Kasım 1912 tarihinde Selanik'teki İngiliz gemisi

¹⁰⁹ A.D.M., 591/693 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Selanik Savunması Notları, 12.11.12, Gizli.

¹¹⁰ A.D.M., Kraliyet Deniz Harp Akademisi, 30.12.12.

¹¹¹ A.D.M., 553/824 No'lu Akdeniz Mektubu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Good Hope, 13.11.12

¹¹² A.D.M., 568/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek 1 Gidişat Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Medea 14.11.12, No: 64.

Medea gelişmeleri toparlamış ve Selanik'teki gemi kılavuzluğu hizmetlerinin Yunanlılar tarafından yürütülmesine ilişkin bilgiler sunmuştu.¹¹³ Buna göre Yunanlılar mayın tarlasının ve Karaburun'daki sinyal istasyonlarının mülkiyetini almıştı. Tarafsız savaş gemilerine ekstra bir önlem olarak tüm kılavuzluk Yunanlılar tarafından yapılmakta idi.

Selanik'in işgalinden hemen sonra 13 Kasım 1912'de ise Selanik'teki Türk cephaneliğinde bir patlama meydana gelmişti. Bu duruma ilişkin Selanik'teki İngiliz Büyükelçisinden elde edilen bilgiler 24 Kasım 1912 tarihinde Selanik'teki İngiliz gemisi Medea'nın gönderisinde aktarılmıştı.¹¹⁴ Yazışmada patlama nedeniyle oluşan ürkütücü infilakın Türk kalabalığın Bulgar ve Yunan güçlerinin zorba davranışları ve zalimlikleri ile son noktaya ulaşan sönmüş kinini uyandırmaya hizmet ettiği ve Yunan askerine ateş açıldığı yer almaktadır. Bunun üzerine Yunan güçleri kalabalık kahvehaneleri yaylım ateşine tuttu, bu da tarifi imkânsız bir paniğe neden oldu. Yaralananlar süngülerle öldürüldü ve asker tamamen kontrolden çıktı. Tam sayı bilinmemekle birlikte bir İngiliz görgü şahidinin uzak mesafeden 2 Yunan 17 Türk cesedini tespit ettiği nakledilmektedir.

Bu satırlardan da net biçimde anlaşılacağı üzere daha birkaç gün öncesindeki işgalle birlikte bölgede yaşayan Müslümanlara zulüm ve zorbalıklar başlamış ve artarak devam etmişti. Ayrıca bu tür gelişmeler daha sonra da devam etti. 26 Kasım 1912 tarihli bir gizli gönderide Selanik'teki Türk subayların tutuklanması aktarılmaktaydı.¹¹⁵ 6 Aralık 1912 tarihinde Selanik'teki İngiliz gemisi Medea Selanik'teki tutuklular ile ilgili olarak geçen hafta boyunca Manastır ve Florina dan binlerce tutuklunun geldiğini ve bunların müsait olan her gemi ile Yunanistan'a gönderildiğini kaydetmekteydi. 25 Kasım'da ise 500 Türk subayı ve bir kısım sivil aniden Yunan otoritelerince tutuklandı ve Pireye gönderildi. Türklerin savaş şartlarına sadık kalmadıkları ve Türk askerlerinin kenti terk etme hakkı elde etmek için göçmen kılığına girdikleri de rapor edilmekteydi. Hatta bazı Türk subayları fiilen Çatalca'ya gitmişler ve savaşı birliktelere katılmışlardı.¹¹⁶ Türk subaylarının tutuklanmasını bildirdikten hemen sonra Türkler için suçlayıcı iddialar ortaya atan bu satırların Yunan zulümlerini rasyonelleştirme çabasında olduğu ifade edilebilir.

¹¹³ A.D.M., 596/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Selanik'te Durum Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Medea 24.11.12, No: 65.

¹¹⁴ A.D.M., 596/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Selanik'te Durum Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Medea 24.11.12, No: 65.

¹¹⁵ A.D.M., 650/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Medea, 06 .12. 12.

¹¹⁶ A.D.M., 650/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Medea, 06 .12. 12.

Selanik'teki İngiliz gemisi Yarmouth'un 18 Aralık 1912 tarihli gönderisinde Selanik'teki mülteciler ilgili durum aktarılmaktaydı.¹¹⁷ Buna göre İngiliz Kızılhaç Örgütü yarın öbür gün Florina civarından ayrılacağı, ancak Albay Radcliffe'in yaklaşık 8.000 kişi bulunan mülteci kampını yönetmek için kısa süre içinde geri döneceği beklenmekte idi. Ayrıca ilgili gönderide mültecilerin bir kısmını ve iyileşen tutukluları yakın zamanda Anadolu'ya gemiyle göndermek tavsiye edilmekte idi. Görüleceği üzere kısa süre içinde 8.000 kişiye çıkan Selanik'teki mülteci kampındaki nüfus yönetilemez bir büyüklüğe ulaşmıştı. Bu doğrultuda çeşitli çözüm önerileri üretilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ancak müteessir hadiseler yalnızca Selanik'te değil farklı yerlerde de zuhur etmekteydi.

Selanik'teki İngiliz gemisi Medea 6 Aralık 1912 tarihli gönderisinde Dedeğaç'taki Müslümanların tutuklanmasına ilişkin bilgileri aktarmaktaydı.¹¹⁸ Fransız gemisi Jurien de la Graviere 25 Kasım'da Dedeğaç'a gitti ve gemi kaptanı kentte 300 civarında insanı katlettikten sonra tüm Müslümanları tutuklayan komitelerin (düzensiz çeteler) terör estirdiğini rapor etti. 26 Aralık 1912 tarihli bir başka gönderide de savaş sırasında Trakya'da Bulgar çetelerinin yürüttüğü zalimane faaliyetleri konu alınmaktaydı.¹¹⁹ Bu doğrultuda Keşan'ın kuzeyinin işgalinden sonra Bulgar memurlarının Noasulman (iyi okunmuyor) köylülerden kalmalarını ve tarlalarını sürmelerini istediği ve hatta çiftlikleri komitacılardan korumak için askerlerini bıraktığı bildirilmekte idi. Ancak sonradan gelenler yağmalanmış buldukları her köyü yakmıştı. Fahri Paşa bu müessif olaylardan ötürü özürlerini iletmış ve çeteleri (Başıbozukların kastedildiği düşünülmektedir) kontrol etme gücü olmadığını dile getirmişti.

Mektubun sonunda Türk birliklerinin adaleti hakkında tek bir şikâyet dahi duyulmadığının altı bilhassa çizilmişti. Anlaşılacağı üzere savaşta karşı karşıya olan Yunanlılar, Bulgarlar ve Türklerin adalet anlayışları oldukça farklı idi. Bu doğrultuda Türkler yalnızca savaş meydanında dövüşürken, Bulgar ve Yunanlılar korunmasız sivil halka zulüm etmekten geri kalmamışlardı. Ancak ne yazık ki Bulgar ve Yunanlıların bu tutumları Büyük Devletlerce görmezden gelinmiştir. Nitekim Carnegie Vakfı tarafından Washington'da 1914'te basılan Balkan Savaşlarının nedenlerini ve bu süreçte yaşananları araştırmak için kurulan uluslararası komisyon raporu da Balkan Savaşları zarfında Türk ve

¹¹⁷ A.D.M., 724/821 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Yarmouth, 18.12. 12, No: 1102/0.

¹¹⁸ A.D.M., 650/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Medea, 06.12. 12.

¹¹⁹ A.D.M., 89, İstanbul Konsolos Vekili. 26.12.12.

Müslüman halka yönelik sistemli katliamları detaylı bir biçimde ortaya koymuştur.¹²⁰ İngiltere ise savaş boyunca aşağıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Müslüman halka karşı işlenen bir dizi şiddet eylemini kabul ederken ısrarla müdahale etmeyi reddetmiş ve politikalarını değiştirmemişlerdir. Şu satırlar adeta bu gerçeği bir kere daha dile getirmektedir.¹²¹ *“Galip geldiklerinden itibaren müttefiklerin tutumu Türklere her şeyi yapabilecek kadar kötüydü. ... Kimse onları denetlemek veya her türlü sempatinin boşa harcanacağı bu insanların gerçek (metinde aynen) yüzünü Avrupa’ya göstermek için bir şey yapmazsa pişman olunacaktır.”*

Bilindiği üzere Selanik’in işgali sonrası Yunan ve Bulgar kuvvetleri bu kentte konuşlanmış ve bu bölgeye sahip olmak amacıyla aralarında bir rekabet hâsıl olmuştu. Bu rekabetten mütevellit Selanik’te gergin bir bekleyiş söz konusu idi. Tansiyonun yükseldiği bu kritik döneme ilişkin notlar 14 Kasım 1912 tarihli Başika Körfezindeki İngiliz Good Hope Gemisinin gönderisine yansımıştı.¹²²

Selanik’teki dün geceki durum savaş başladığından bu yana her zamankinden daha tehditkârdı. Selanik’te mevcut Bulgar birlikleri Yunanlılarınkine eşit sayıda ve Selanik’in mülkiyetinin hangi ülkeye verileceğine ilişkin nihai düzenlemelere kısa zaman içinde karar verilmezse Bulgar ve Yunanlar arasında çatışma kuvvetle muhtemel görünmekte idi.

17 Kasım 1912 tarihli diğer bir gizli belgede de Selanik’teki Yunan ve Bulgarlar arasındaki mevcut gerginlik konu edilmekteydi.¹²³ 6 Aralık 1912 tarihinde Selanik’teki İngiliz gemisi Medea’nın gönderdiği gizli belgede de Selanik’te Yunan ve Bulgarlar arasındaki gerginliğin hayata geçtiği anlar aktarılmaktaydı.¹²⁴ Tartışmalı Serez demiryolu sorunu bugün (5 Aralık 1912) daha ileri bir anlaşmazlığa neden oldu. Yunanlılar demiryolu istasyonunu kontrol ettikleri Selanik’ten 14 km hattı zapt etti. Daha büyük bir Bulgar gücü oraya vardı ve Yunanlıları zorla trene soktu ve Selanik’e gönderdi. Daha sonra Yunan otoriteler mevkii geri almak için daha büyük bir birliği trene bindirdi. Yunan ve Bulgar orduları arasında bu anlaşmazlık ve kıskançlık gereksiz derecede çok birliğin Selanik bölgesinde bulundurulmasına neden olmaktaydı.

Selanik’te çiçek hastalığının yaygın olduğunu bildiren Selanik’teki İngiliz gemisi Yarmouth’un 18 Aralık 1912 tarihli gönderisinde Selanik’teki Yunanlılar ve Bulgarlar

¹²⁰ Carnegie Endowment for International Peace Division of Intercourse and Education, “Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars, Yayın No: 4, Washington D. C., 1914.

¹²¹ B.D., C. IX, 1009, Lowther’dan Grey’e, 29.11.12.

¹²² A.D.M., 568/824 No’lu Akdeniz Mektubuna Ek 1 Gidişat Raporu Selanik’teki Majestelerinin gemisi Medea 14.11.12, No: 64.

¹²³ A.D.M., 568/824 No’lu Akdeniz Mektubu Başika Körfezindeki Good Hope, 17.11.12.

¹²⁴ A.D.M., 650/824 No’lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Selanik’teki Majestelerinin gemisi Medea, 06 .12. 12.

arasındaki durumu şu sözlerle aktarmaktaydı:¹²⁵ “*Kıyıdaki Yunanlılar ve Bulgarlar tarafından kontrol mevcut durum büyük oranda aynı. Aralarında bazı küçük nahoşluklar yaşanırken ciddi bir şey olmadı.*”

Selanik’teki İngiliz gemisi Yarmouth’un 26 Aralık 1912 tarihli Gidişat Raporunda Selanik’te Bulgar ve Yunan krallarının görüşmesi aktarılmaktaydı.¹²⁶ Selanik’teki duruma ilişkin olarak Bulgar Çarı Ferdinand’ın bu ayın 18’inde kenti ziyaret ettiği, 20’sinde tekrar ayrıldığı ve ziyareti esnasında Yunan Kralı ile görüştüğü rapor edilmekteydi. 6 Aralık 1912 tarihinde Selanik’teki İngiliz gemisi Medea’nın gönderdiği gizli belgede Yunan ve Bulgar birliklerinin Selanik’ten taşınması ve Dedeoğaç’a nakledilmeleri hakkında bildirimde bulunulmaktaydı.¹²⁷ 27 Kasım’da 17 Yunan nakliyesindeki 12000 Bulgar birliği Selanik’ten Dedeoğaç’a gitti. 2-3 Aralık’ta 12000 Yunan birliği 17 nakliyele Prevezeye gitti. Her ikisinde de Yunan silahlı nakliyeleri kullanıldı.

11 Aralık 1912 tarihinde Bulgar birliklerinin Selanik’ten taşınması ve Dedeoğaç’a nakledilmeleri hakkında Yunan gazetesi haberini bir gizli belge ekinde İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey’e ileten Atina’daki İngiliz Büyükelçisi Elliot konuyla ilgili olarak Bulgar birliklerinin Selanik’ten taşınmasının ve Dedeoğaç’a nakledilmelerinin övgüye değer bir performans olduğu kaydedilirken basında çok fazla yer almamasına rağmen Selanik’ten gemiye bindirilen Yunan birliklerin operasyonların daha şiddetle artacağına şüphe olmayan Epir’e nakledildiği öngörüsünde bulunulmakta idi.¹²⁸

Konjonktürel olarak kurulan Balkan İttifakı kendi içerisinde çeşitli sorunlara gebedi. Bu sorun alanlarından biri olan Selanik için 9 Aralık 1912’de Atina’daki İngiliz büyükelçisi Elliot Grey’e Yunan Başbakanı Venizelos’a Türkiye’nin parçalanması konusunda müttefikler arasında uzlaşma olup olmadığını sordu ve Bulgarların Edirne’den vazgeçmeleri durumunda Selanik’in önemli bir sorun haline geleceğini ekledi.¹²⁹ Elliot Venizelos’un Bulgarlardan kuşkulandığını da aktarmakta idi. Selanik’in geleceği hakkında İngiliz tutumu ise İngilizlerin Atina Büyükelçisi Elliot’un 24 Aralık 1912 tarihinde Grey’e gönderdiği mektubun satır aralarında gizlidir:¹³⁰

¹²⁵ A.D.M., 724/821 No’lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Selanik’teki Majestelerinin gemisi Yarmouth, 18.12. 12, No: 1102/0.

¹²⁶ A.D.M., 9/824 No’lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Selanik’teki Majestelerinin gemisi Yarmouth, 26.12.12

¹²⁷ A.D.M., 650/824 No’lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Selanik’teki Majestelerinin gemisi Medea, 06.12.12.

¹²⁸ A.D.M., 197/52909. Elliot’tan Grey’e, 11.12.12.

¹²⁹ B.D., C. IX, No. 362, s. 268. Elliot’tan Grey’e, 9.12.12.

¹³⁰ A.D.M., 212/55044. Elliot’tan Grey’e, 24.12.12.

Aynı düşünce beni Yunanistan'ın Selanik'i alması yönünde nüfuzunuzu kullanmanız için rica etmeye sevk ediyor ki bu durumda Bulgarların ciddi itirazları ile karşı karşıya kalınması muhtemeldir. Yunanlılar lehine olan görüş askeri birlikleri tarafından ele geçirilen yerlerin halklarına karşı daha iyi muamelelerindeki farklılıktır.

Balkan Savaşları sırasında İngiliz arşiv belgelerinde öne çıkan bir diğer gelişme ise Yunanlılar ve Türkler arasındaki deniz mücadeleleri idi. Elbette bu mücadele düşman kuvvetlerin denizlerde birbirlerine üstünlük kurması amacıyla yapılmaktaydı. Nitekim Osmanlı donanmasının denizlerde üstünlüğe sahip olamamasından ötürü deniz yoluyla Rumeli'deki savaş alanlarına askeri birlik ve mühimmat sevkiyatı yapamamasının savaşın gidişatını önemli ölçüde etkilediği bilinmektedir. Bu doğrultuda Ege Denizi'nde ve bilhassa Çanakkale Boğazı civarında gerçekleşen bir takım deniz angajmanlarına ilişkin bilgilerin İngiliz arşiv belgelerinde kendine yer bulduğu görülmüştür. Bu kapsamda angajmanlar hakkındaki anlatılar ve basına yansımaları ele alınmıştır.

Öncelikli olarak İstanbul'daki İngiliz gemisi Hampshire 14 Aralık 1912 tarihinde Çanakkale Boğazı'nın girişinde Yunan ve Türk kuvvetleri arasında gerçekleşen deniz angajmanını aktarmaktaydı.¹³¹ Buna göre Türk filosu hattın ilerisindeki 2 savaş gemisi dışında diğerleri arka tarafta olacak şekilde Barbaros, Turgut, Mesudiye, Mecidiye, 4 veya 6 savaş gemisi düzeninde idi ve menzile girdiklerinde baş ve iç kısımlarını düşmandan uzakta tuttular. Yunan filosu Averoff, Psara, Spetsai, Hydra ve 6 savaş gemisi sırasındaydı. Bütün Türk gemilerinin ateşi Averoff'un üzerinde yoğunlaştı ve kısa bir süre içerisinde üst güvertesinden kara yoğun dumanlar yükselmeye başladı. Daha sonra Türkler Çanakkale Boğazı'na döndü. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği 16 Aralık 1912 tarihinde Çanakkale Boğazı'nda Yunan ve Türk kuvvetleri arasında gerçekleşen bir diğer deniz angajmanını aktarmaktaydı.¹³² Raporda refakatçi savaş gemileriyle birlikte 4 Türk gemisinin ayın 16'sında sabah 08.20'de Çanakkale Boğazından ayrıldığı ve Averoff, 3 diğer gemi ve 12 savaş gemisinden oluşan Yunan filosu ile bir buçuk saat çarpıştığı belirtilmekteydi. Ateş 3200 ile 7550 metreler arasında gerçekleşmişti ve bu anlatıya göre Averoff 3-4 kez vurulmuştu. Gemiye verilen hasar tam olarak belirlenemedi ancak öndeki 9.2 ve sancak başı omuzluktaki 7.5lik silahlar susturulmuştu.

Başka bir gizli belgede 16 Aralık 1912 tarihli deniz angajmanına ilişkin bilgiler verilmekteydi.¹³³ Bu doğrultuda Memdonsley 16 Aralık'ta sabah saat 7'de Çanakkale Boğazı'nın girişinden içerilere doğru harekete geçti ve kılavuz geminin gelmesini

¹³¹ A.D.M., ???(okunamıyor) /824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire, 23.12.12.

¹³² A.D.M., 55379/1105. İngiliz Büyükelçiliği, Pera, 24.12.12.

¹³³ A.D.M., Galatz'daki Konsolos Vekilinden Grey'e 27.12.12, No: 23'e ek 1 Konsolos Vekili Keyser'den Binbaşı Baldwin'e 21.12.12.

beklerken Seddül Bahir kalesi yakınlarında demir attı. 5 büyük ve 3 küçük gemiden oluşan Yunan filosu boğazın girişinin kuzey tarafından görüldü. Tam o sıralarda Türk filosu ortaya çıktı. Türk filosu kaleden yaklaşık 2 mil düşman filosundan yaklaşık 4 mil uzakta pozisyon aldı. Türk filosu pozisyon alır almaz ateş açtı ve Yunanlılar şiddetli bir şekilde karşılık verdiler. Büyük Türk gemilerinden biri geride kaldı ve angajmanda yer almadı. Angajman birkaç Yunan gemisi daha geldiğinde ve Türklerin boğazın içine doğru uzaklaştığı sabah 10.30'a kadar sürdü.

Bu angajmanla ilgili bilgiler Yunan basınına da yansımıştı. Atina'daki İngiliz Büyükelçisi Elliot 31 Aralık 1912 tarihli gönderisinde bunları konu edinmişti ve Averoff'un üstün hızına dikkat çekmekteydi.¹³⁴ Bu angajmanla ilgili bilgiler Yunan basınında olduğu gibi İngiliz basınında da yer almıştı. Ancak basında konuya ilişkin pek çok farklı hikâye yer alması üzerine Yunanistan'daki İngiliz Deniz Misyonu Üyesi ve Yunan Ordusu Deniz Mühimmatları Müfettişi K. Gofton Salmond tarafından Times gazetesinin editörüne olayı açıklayan bir mektup gönderildi. Bunun üzerine Times gazetesinde 4 Ocak 1913 tarihinde 16'sındaki olay sırasında Yunan amiral gemisinin tek isabeti 7.5'lik top ile Barbaros'un ortasından vurması ve haznedar kabinini tahrip etmesi olduğu ancak ciddi bir hasar vermediğine ilişkin bir haber yer almıştı.¹³⁵ Türk filosunun Çanakkale Boğazı sığınağına dönmesi üzerine Yunan topçusunun sebep olduğu herhangi bir hasarı kamuoyuna göstermenin oldukça uygunsuz olacağı düşünülerek delik branda ile kapatıldı ve geminin rengine boyandı. Diğer taraftan, kömür ihtiyaçlarının Türk filosunun denizde herhangi bir süre boyunca üstünlük kurmasını imkânsız hale getirdiği de aktarılmakta idi.

Çanakkale'deki İngiliz Konsolos Yardımcısı 18 Aralık 1912 tarihinde Çanakkale Boğazı'nda Yunan ve Türk kuvvetleri arasında gerçekleşen bir diğer deniz angajmanını detaylandırmaktaydı.¹³⁶ Buna göre Türk filosu sabah saat 8'de demir aldı ve ilişikteki haritada belirtilen pozisyonu aldılar. Tüm bu gemiler Bozcaada açıklarında seyreden Averoff'tan gözlemlenebiliyordu. Yunanlılar derhal ateş açtı Barbaros, Turgut Reis ve Mesudiye cevap verdi. Ateş saat 10'dan 11.20'ye kadar sürdü. Bu arada Türklerin boğaz içlerine doğru çekildiğini görmesi üzerine Yunanlılar Seddül Bahir Kalesi ve Türk gemileri arasına girmeye çalıştı.

¹³⁴ A.D.M., 215/55765. Elliot'tan Grey'e, 31.12.12.

¹³⁵ Times, 4 Ocak 1913.

¹³⁶ A.D.M., 77/55107. İngiliz Konsolos Yardımcısı Çanakkale Boğazı 18.12.12

23 Aralık 1912 tarihinde Yunan ve Türk kuvvetleri arasında Ege Denizi'nde gerçekleşen bir diğer deniz angajmanı rapor edilmekteydi.¹³⁷ İstanbul'dan Malta'ya 22 Aralık 1912'de hareket eden İngiliz gemisi Hampshire 29 Aralık 1912 tarihinde Çanakkale'de konuşlu gemileri sıraladıktan sonra Türk donanmasına ait bilgileri sunmaktaydı:¹³⁸ Buna göre Barbaros (Koramiral veya tümamiral bandıralı), Turgut, Mesudiye, Mecidiye, 1 gambot (Peik-i Şevket sınıfı), Tiri-Müjgan (Tümamiral bandıralı), 1 gemi (Bezmi Alem sınıfı), 1 hastane gemisi, 1 römorkör, 1 küçük 2 bacalı gambot (muhtemelen son zamanlarda Fransa'da yapılanlardan biri), 1 mayın gemisi, 3 savaş gemisi ve 3 hücumbot. Aynı gizli belgede Çanakkale boğazında devriye gezen Yunan gemilerine ilişkin bilgiler de sunulmakta idi.¹³⁹ *“4 Yunan savaş gemisi ve 2 hücumbotu Gökçeada ve Bozcaada arasındaki hatta devriye geziyorlar. Yunan filosundan birini görür müyüm diye Limni'ye doğru dümen tuttum ancak görünürde yoktu, hava çok açıktı ve muhtemelen Çanakkale Boğazı'ndan 25-30 mil açıklarında Yunan gemisi yoktu.”*

Yapılan analizler neticesinde Bulgarların Çatalca hattına dayanması, Selanik'in müttefik kuvvetlerince işgali ve Yunanlılar ve Türkler arasındaki deniz mücadeleleri dışında Ege Denizi'ndeki diğer bazı gelişmelerin de aktarıldığı tespit edilmiştir. 23 Kasım 1912 tarihinde Konsolos Vekili Hadkinson İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther'a Midilli adasındaki Yunan işgalini ayrıntılarıyla birlikte haber vermektedir.¹⁴⁰

Bu doğrultuda Ayın 21'inde perşembe günü şafak ağarmadan önce, Averof, Hydra, Spetsai, Psara, Nea Tentos, Thyellas, Niki, Aspis, Velos, Terax ve 14 ve 15 numaralı iki hücumbot adada görüldü ve saat 7 civarında limana demir attı. Amiral Comonduros beyaz bayrakla birlikte bir memurunu Türk yetkililerinin saat 11.00'e kadar karar verip adayı koşulsuz şartsız teslim etmeleri talebiyle konağa yolladı. Tam saat 12.30'da Yunan askerleri halkın gürültülü naraları arasında şehre çıkarma yapmaya başladılar. Halk işgale çok sevindi. Yunanlılar iyi niyet göstergesi olarak vali ve başkanın evlerinde kalmalarına izin verdi ve koruma için muhafızlar tahsis etti.

25 Kasım 1912 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e Korfu'dan ulaşan Konsolos Raymond Yunan adalarındaki hareketliliği bildirmekteydi.¹⁴¹ 400 ila 500 arasında silahlı Giritli dün gece burayı Vallona yönündeki Yunan gambotlarında terk etti. 26 Kasım 1912 tarihinde İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e Sakız adasındaki Yunan işgalini ayrıntılarıyla birlikte bildirmekteydi.¹⁴²

¹³⁷ A.D.M., 89. İstanbul'daki Konsolos Vekili, 06.01.1913.

¹³⁸ A.D.M., 6/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat Raporu, Malta'daki Majestelerinin gemisi Hampshire, 02.01.13.

¹³⁹ A.D.M., 6/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat Raporu, Malta'daki Majestelerinin gemisi Hampshire, 02.01.13.

¹⁴⁰ A.D.M., No: 51711/1011'e ek no: 1 Konsolos Vekili Hadkinson'dan Lowther'a 23 .11. 12; Lowther'dan Grey'e, 04.12.12, Gizli.

¹⁴¹ A.D.M., 50140/1, Raymond'dan Grey'e, 25.11.12, Gizli.

¹⁴² A.D.M., 55103/1087, Lowther'dan Grey'e, 27.12.12, Gizli.

Bu doğrultuda 25 Kasım'da Commodore J. Damianos'un komutasındaki Yunan filosu Delagrammatica (unvanı belirtilmemiş) isimli yetkilinin komutasındaki 4.000 kişiyi taşıyan altı nakliye ile birlikte Sakız'a vardı ve adanın teslim edilmesini talep etti. Türkler'in teslim olmayı reddetmesi üzerine Yunan birlikleri 24 Kasım öğleden sonra gemilerinden çıkan ateşle kaplanan kentin iki mil ötesinde Kantari'ye asker çıkarması gerçekleştirdi. Zayıf bir direnişten sonra mutasarrıf (sivil yönetici) ile birlikte Türk birlikleri (2.500) tepelere doğru geri çekildi ve Yunanlıların yerinden çıkarılması imkânsız olarak gördükleri bir pozisyon tuttular.

5 Aralık 1912 tarihinde İstanbul'daki İngiliz gemisi Hampshire'ın Gidişat Raporunda 5 Aralık 1912 tarihinde Hidiv posta gemisi Tevfikiye gemisinin kaptanının Yunanlar tarafından tutuklanması hakkında detaylar aktarılmaktaydı.¹⁴³ Belgede Yunanlıların tutuklama nedeni İzmir'den Tevfik'in silah taşıdığının rapor edilmesi olduğu belirtilmekteydi ancak bu yönde bir bulguya ulaşılamadığı aktarılmaktaydı. 27 Aralık 1912 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e ulaşan Atina'daki İngiliz Büyükelçisi Elliot'un mektubu Atina'da resmi bültenlerden derlenen savaş günlüğünü sunmaktaydı.¹⁴⁴ Bu kapsamda Santi Quaranta'ya çıkarılan 3.000 veya 4.000 askerlik bir seferin Yanya müdafilerinin bir kısmını geri çekmeyi amaçlayan sahte bir saldırı olduğu ve başarıya ulaştığı aktarılmaktaydı. Söz konusu durum gönderide Yunan birliklerinin batıyla irtibatı kesilen Türk birliklerinin güneyden arkasına kaymayı başardığı şeklinde ifade edilmekteydi.

Daha çok bölgede bulunan Konsoloslar ile İngilizlere ait savaş gemilerinden elde edilen bu gelişmeler Yunanlıların sahip oldukları donanma vasıtasıyla Osmanlı'ya karşı bir deniz üstünlüğü kurduğunu göstermektedir. Bununla birlikte bu gelişmelerin İngiliz arşiv belgelerinde bilhassa ayrıntıları ile birlikte aktarılmış olması o dönem dünyanın en büyük donanmasına sahip İngiltere'nin denizlerde meydana gelen değişimlere nasıl tepki verdiğini anlamlandırmak açısından önemlidir. Son olarak bu gelişmelerin Balkan Savaşları sonrasındaki barış görüşmelerinde Ege'deki adalar ile ilgili yürütülen diplomatik girişimlerde büyük öneme sahip olduğu gerçeği de hatırdan bulundurulmalıdır.

¹⁴³ A.D.M., 700/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire Gidişat Raporu, 23.12.12, Gizli.

¹⁴⁴ A.D.M., 55117/209. Elliot'tan Grey'e, 27.12.12, Gizli.

3.1.3. I. Balkan Harbi'ni Sonlandıran Ateşkes ve Diplomatik Görüşmeler

Balkan Savaşında ilerleyen süreçte 24 Kasım 1912 tarihinde taraflar arasında başlayan doğrudan görüşmeler 3 Aralık 1912'de ateşkes ile sonuçlanmış ve 16 Aralık 1912 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in arabuluculuğunda barış görüşmeleri başlamıştır. Yapılan analizler neticesinde İngiliz arşiv belgelerinde bu dönemdeki gelişmelerden en çok ateşkes sonrası Edirne nedeniyle tıkanan barış görüşmeleri ve bu konuda İngilizlerin tutumu, barış anlaşmasının imzalanmasının akabinde müttefiklerin kendi aralarında savaşa tutuşmaları ve durumdan istifade eden Türklerin Edirne'yi geri almak üzere harekete geçmesi ve nihai anlaşmalar sonucunda Ege Adaları'nın geleceği hakkındaki yazışmaların yoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın bu kısmında öncelikli olarak bu gelişmelerle ilgili yazışmalar ortaya koyulduktan sonra bunların dışında göze çarpan olaylar detaylandırılacaktır.

Savaş sırasında Osmanlı coğrafyasında Balkan Savaşının gidişatına ilişkin önemli ölçüde bilgi eksikliği bulunmaktaydı. Nitekim İstanbul'daki İngiliz gemisi Hampshire 13 Kasım 1912 tarihinde Payitahtta sansürden ötürü neredeyse hiç haber olmadığını bildirmekteydi. Hatta Amiral Limpus'un bile Selanik'in alındığından haberi olmadığı şeklinde bildirimde bulunurken¹⁴⁵, İzmir'deki İngiliz gemisi Hibernia 15 Kasım 1912 tarihinde İzmir'de yerel halkın savaşın gidişatı hakkında ya çok az bilgiye sahip olduğu ya da hiçbir şey bilmediği şeklinde bir gizli mesaj iletmişti. Aralık 1912'de Osmanlı İmparatorluğu İngiltere'nin kendisi ve Balkan Devletleri arasında aracı olmasını istedi.

Bu süreçte İngiltere Osmanlı kamuoyunda dost ülke olarak ön plana çıkmıştı.¹⁴⁶ İlgili gizli belgede Almanya ve Almanlara karşı şiddetli bir içerleme duygusu gösterilirken felaket zamanlarında sıradan olduğu üzere İngiltere'nin güvenilir tek dost olarak görüldüğü aktarılmakta idi. Buna ek olarak hem Hristiyanlarda hem de Arapların büyük çoğunluğunda İngiltere'nin ülkeyi devralması ve yönetmesi gerektiğine dair genel bir istek olduğu da belirtilmekteydi. Buna mukabil İngilizler Babıali'ye Balkan Devletleri ile derhal ve doğrudan görüşmeleri başlatmalarını salık vermektedirler. Nitekim bir gizli belgede İstanbul Valisi Cemil Paşa'nın İngiltere'den yardım istemesi üzerine böyle zamanlarda gerçeklere göğüs germek gerektiğini, ne İngiltere ne de başka bir devletin Türkiye'ye yardım edemeyeceği yönünde cevap verilmişti.¹⁴⁷ Konuşmanın devamında Türklerin

¹⁴⁵ A.D.M., 568/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat raporu İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire, 13.11.12.

¹⁴⁶ A.D.M., 52370/1036. Lowther'dan Grey'e, 9.12.12. Ek No: 1 Konsolos Fontana'dan Lowther'a, 18.11.12.

¹⁴⁷ B.D. C. IX, No. 287, s. 210. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği Baş Çevirmeni Fitzmaurice'in raporu.

gururdan vazgeçip Avrupa'yla pazarlığa girmesinin ve komşu Balkan devletleri için çeşitli fedakârlıklar yapmasının vaktinin geldiği aktarılmaktaydı.

Tipik İngiliz katı resmi tarafsızlık ilkeleri doğrultusunda Türk yetkilileri İttihat ve Terakki'nin savaşa devam etmeme yönünde tavsiye veren İstanbul'daki İngiltere Elçiliği tercümanı Fitzmaurice, İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in özel sekreteri Tyrrell'a gönderdiği özel bir mektupta Avrupa diplomasisinin hünerlerini mat eden bir karışıklığı temizledikleri için Balkan Devletlerini kutlamıştı.¹⁴⁸ Fitzmaurice'in bu ifadelerinin hem İngiliz hükümetinin hem de İngiliz kamuoyunun genel tutumunu yansıttığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Balkanlardaki Avusturya Rusya mücadelesinin büyük bir felakete neden olabileceği endişesine rağmen İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey de genel olarak Rusya'nın Balkan Devletlerinin taleplerine yönelik desteği ile aynı fikirdeydi. Tek istisna İngiltere'nin (Rusların uluslararasılaştırma düşüncesine karşıt olarak) İstanbul ve vilayetinde tarafsızlık ve bağımsız bir liman kurulmasını istemesiydi.¹⁴⁹

Savaşın kuvvetler arasında ateşkes 3 Aralık 1912'de imzalandı ancak barış için daha uzun bir yol vardı. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther, Dışişleri Bakanı Grey'e Osmanlı hükümetinin gerçekleri kabul edip Balkan komşularıyla daha sağlam anlaşmalar yaptığını aktardıktan sonra Balkan müttefiklere ilişkin bilgiler paylaşmıştı.¹⁵⁰ Buna göre Edirne ve Kırklareli Türklerde kalırken, Bulgarlar Rodop, Nevrokopo ve Cuma bölgelerini, Sırbistan ise Sancak ve Kosova bölgelerini alacaktı. Selanik, Manastır ve civarı ise Avrupalı bir prensin yönetiminde kalacaktı. Yunanistan'ın alacağı bölgeler henüz belirlenmemişti.

Savaşın tarafları arasında sorunun merkezi, elde tutulması Osmanlılar tarafından stratejik bir gereklilik olarak görülen Edirne idi. Aslında Büyük Devletler Edirne'yi Bulgaristan'a vermek niyetinde idi. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther'ın İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e 6 Ocak 1913 tarihinde gönderdiği gizli belgede Londra'daki Osmanlı Büyükelçisinin getirdiği raporun kabinede ele alındığı rapor edilmekteydi.¹⁵¹ Bu raporda Edward Grey, Rusya ve Fransa'nın Edirne'yi Bulgaristan'a verme niyetinden ve bunun için Dedeağaç'ta tarafsız bir bölge oluşturularak Bulgarlara kolay geçiş sağlanması gerekliliğinden bahsetmekte idi. Buna mukabil Türklerin hala acı

¹⁴⁸ B.D. C. IX, No. 80, s. 114. Fitzmaurice'den Tyrrell'a, 18.12.12.

¹⁴⁹ B.D. C. IX, No. 1176. Grey'den Buchanan'a, 5.11.12.

¹⁵⁰ B.D. C. IX, No. 369, s. 273. Lowther'dan Grey'e, 11.12.12.

¹⁵¹ B.D. C. IX, No. 454, s. 356. Lowther'dan Grey'e, 6.1.13.

gerçekleri göremedikleri ve pazarlık yoluyla adaları elde tutma niyetinde oldukları aktarılmakta idi.

İngiliz diplomatlar Edirne sorununun barış görüşmelerini çıkmaza sürüklemekte olduğunu düşünmekteydiler. Ancak böyle bir durumda İngiltere, Türkiye'nin yeni bir savaşa hazır olmadığını düşünmekteydi. Nitekim bir arşiv belgesinde Tefik ve Reşit Paşaların Mr. Cambon'u ziyaret ettikleri ve Türkiye'nin Edirne'yi terk etmeyeceği hakkında uzun mülahazalarda bulunduklarının bildirilmesinin akabinde bunun yeni bir savaş anlamına geleceği ve Türklerin böyle bir savaşa hazır olmadıkları ifade edilmekteydi.¹⁵²

12 Kasım 1912 tarihinde Sadrazam Kamil Paşa'nın Rus Büyükelçiliği aracılığıyla Bulgaristan Kralı Ferdinand'a ateşkes telgrafı çekmesi ile başlayan karşılık barış talepleri ilk toplantısı 16 Aralık 1912'de yapılan Londra Barış Konferansı ile neticelenmişti.¹⁵³ Londra'da barış görüşmeleri devam ederken İngiliz Dışişleri Bakanı Grey muzaffer Balkan Devletlerinin şartlarını kabul etmek için Babıali'ye baskı yapmaya karşı çıkmaktaydı. Grey yalnızca Osmanlı İmparatorluğunun finansal sınırlarının Babıali için barışı gerekli kıldığına dayanan ortak bir tavsiyeye müsaade etmekteydi.¹⁵⁴ Ancak Osmanlı diplomatları Edirne konusunda kararlıydılar. Bu doğrultuda Osmanlı Büyükelçisi Reşit Paşa ile görüşen Grey Türklere İstanbul'u kurtarmak için Edirne'den vazgeçmeleri gerektiğini, savaş olursa ellerinde kalan her şeyi kaybedebileceklerini söyledi. Ancak Reşit Paşa Osmanlı delegelerinin konferansı terk edeceğini şeklinde cevap verdi.¹⁵⁵ Bir diğer görüşmede Grey Barış Konferansındaki Reşit ve Nizami Paşaların ziyareti esnasında tüm Büyük Devletlerin Türklerin Edirne ve Ege adalarını terk etmeleri gerektiğini düşündüğünü ilettili. Buna karşı Türklerin bazı ekonomik kazanımlar elde edecekleri önerisi de kabul görmemişti.¹⁵⁶

Bu sıralarda İngiliz Dışişleri Ofisi daha çok Rusya'nın Ermenistan'a, Fransa'nın Suriye'ye ve Almanya'nın Anadolu'ya doğrudan müdahalesine sebep olabilecek Asya vilayetlerindeki olası isyanlar sonucunda Osmanlı İmparatorluğunun tamamen dağılmasından endişe etmekteydi. Nitekim Cartwright Rusların Ermenistan veya İstanbul konusunda tarafsızlıklarını terk edecekleri yönündeki söylentileri aktarmakta ve böyle bir durum olursa Avusturya'nın da kendi menfaatleri doğrultusunda harekete geçeceğine

¹⁵² B.D. C. IX, No. 471, s. 376. Grey'den Lowther'a, 8.1.13.

¹⁵³ HAYTA, Necdet, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2015, s. 69-80.

¹⁵⁴ B.D. C. IX, No. 396. Grey'den Bax-Ironside'a, 18.12.12.

¹⁵⁵ B.D. C. IX, No. 495, s. 395. Grey'den Lowther'a, 11.1.13.

¹⁵⁶ B.D. C. IX, No. 532, s. 428. Grey'den Lowther'a, 20.1.13.

dikkat çekmekte idi.¹⁵⁷ Grey ise Alman Büyükelçisine Ön Asya’da Suriye, Arabistan ve Ermenistan bölgelerinin çıkar alanlarına bölünmesi konusunda İngiltere, Rusya ve Fransa’nın arasında bir herhangi bir anlaşma olmadığını yalnızca İtalya’nın Ön Asya’daki Osmanlı dominyonlarına yeni güvenceler talep ettiğini iletmekte idi.¹⁵⁸

Anlaşılabacağı üzere İngiltere Büyük Devletlerin İstanbul’un egemenliğini büyük ölçüde zayıflatacak derecede olaya müdahale etmeye kalkışmasından endişe etmekteydi. Barış görüşmelerindeki çıkmaz 1913 yılı boyunca devam etti. Bu dönemde İngiliz kamuoyunun beklentisi Osmanlı İmparatorluğu’nun Edirne’yi terketmesi yönünde idi. The Times gazetesinde Edirne’nin, İşkodra’nın ve Yanya’nın savunulmasının Türk ordularının onurunu kurtardığı ancak Türklerin kaybettikleri toprakları geri alacak ne orduları ne de kaynaklarının olduğuna dikkat çekilmekteydi.¹⁵⁹

Bu çıkmazda İngiliz Dışişleri Bakanlığı tamamen Balkan müttefikleri desteklerken, İstanbul’daki İngiliz Büyükelçisi Lowther barış şartlarını akıl almaz olarak nitelendirmekten çekinmiyordu. İngiltere’nin müttefikleri çok şiddetle desteklemesinin İttihat ve Terakki’nin tekrar başa geçme konusunda araçsallaştırabileceği konusunda uyarıyordu ve Dışişleri bakanlığının Limni ve Midilli adalarının Yunanistan’a verilmesi önerisine şiddetle karşı çıkıyordu. Ayrıca İngiliz Dışişleri Bakanlığı’nın ve İngiliz basınının Müttefiklerin Müslüman katliamına ilişkin tutumlarını da acımasızca eleştiriyordu:¹⁶⁰ *Bulgar ve Yunanlıların katliamlarda Türklerden daha kabahatli olduğunu bilmemize rağmen basında onlara karşı tek bir kelime edilmemektedir.”*

Müttefiklerin taleplerini destekleyen İngiltere Osmanlı İmparatorluğu’nun bir Asya gücü olarak kendisini takviye etmesini ve güçlendirmesini istiyordu ve onlara göre bu sonucu engelleyebilecek her şey engellenmeliydi. İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson, Osmanlı’nın Asya’daki yönetiminin yok olması durumunda şu an Avrupa’da karşılaştıklarımızdan çok daha zorlu ve karmaşık gerçeklerle karşılaşacağız gözleminde bulundu.¹⁶¹ Ocak 1913 sonlarında Kamil Paşa hükümeti Edirne’yi feda ederek savaşı durdurmaya yönelik bir adım attı ve Meclisi topladı.

Osmanlı Hükümeti’nin Büyük Devletlerin Edirne’den vazgeçme tavsiyesine uyma eğilimi İngiliz basınında da yer bulmuştu.¹⁶² The Daily Mail gazetesinde Osmanlı

¹⁵⁷ B.D. C. IX, No. 498, s. 397. Cartwright’tan Grey’e, 13.1.13.

¹⁵⁸ B.D. C. IX, No. 542, s. 435. Grey’dan Goschen’e, 22.1.13.

¹⁵⁹ The Times, “The Turks and the Allies”, 16 Ocak 1913, s. 7.

¹⁶⁰ B.D. C. IX, No. 120. Lowther’dan Grey’e, 13.2.12.

¹⁶¹ B.D. C. IX, No. 362. Nicolson’dan Cartwright’a, 4.2.13.

¹⁶² The Daily Mail, “A Lasting Peace”, 23 Ocak 1913, s. 6.

İmparatorluğu'na yapılan fedakârlığın büyüklüğü takdir edilmekle birlikte bu fedakârlık kendisinin Avrupa'dan tamamen atılmasının önünü kestiği değerlendirmesinde bulunulmakta idi. Habere göre buna direnmek kaçınılmazdı ve Gladstone'un ifadesiyle *"pılını pırtısını toplayıp"* Avrupa'dan kovulma riskini beraberinde getirecekti. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther da aynı gün yani 23 Ocak 1913 tarihinde Grey'e Osmanlı Hükümetinin toplandığını, Adalar ve Edirne konusunda yabancı devletlerin isteklerine uygun kararlar aldıklarını iletmişti.¹⁶³

Osmanlı Meclisi'ndeki bu toplantı sırasında tam da İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther'ın önceden öngördüğü Babıali Baskını adı verilen bir gelişme vuku buldu. 23 Ocak 1913 tarihinde saat 15.00'de Kabine Büyük Devletlerin notasına yatıştırıcı bir cevap hazırlarken Lowther'a göre çoğunluğu fanatik sınıftan 40-60 arasında kişiden oluşan bir grup Babıali'nin girişinde peyda oldu. Enver, Cemal ve daha sonra aralarına katılan Talat Paşalar tarafından yönlendirilen, özgürlük pankartları ve Müslüman amblemleri taşıyan kalabalık Kamil Paşa'ya ölüm sloganları attı. Suikastçılar önceden telefon hatlarını kestiler ve İttihat ve Terakki karşıtı bir taburu askeri tatbikata gönderirken, İttihat ve Terakki yanlısı bir taburu Babıali'yi korumak için ayarladılar. Kamil Paşa'nın emir subayının direnişi ile karşılaştılar ancak Harbiye Nazırı Nazım Paşa gibi onu da alt edip öldürdüler. Enver Paşa İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther'ın aktardığına göre ordu ve halkın adına konuştuğunu iddia edip, Kamil Paşa'ya namluyu dayadı ve istifa etmeye zorladı. O akşam saat 20.00'de İttihat ve Terakki adayı Mahmut Şevket Paşa Sadrazam olarak atandı.¹⁶⁴ Lowther yeni İttihat ve Terakki kabinesinin açık seçik biçimde Alman yanlısı olduğunu¹⁶⁵ ve darbe gerçekleşmeden önce darbecilerin önde gelen üyelerinin Üçlü İttifak Büyükelçilikleri ile yakın ilişki içerisinde olduğunu rapor etti.¹⁶⁶

İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in özel sekreteri Askeri Ataşe Tyrell 28 Ocak 1913 tarihinde Lowther'a Mahmut Şevket Paşa'yı ziyaret ettiğini, 3-4 yüz bin kişilik bir orduyu Edirne'de topladığını ancak kendisinin Nazım Paşa'dan daha başarılı olacağına inanmadığını belirtmiştir.¹⁶⁷ Anlaşılacağı üzere ateşkes olmasına rağmen Osmanlı ve müttefikler arasındaki anlaşmazlıklar sürmekte ve savaşın devam etmesi beklenmekte idi. Nitekim barış görüşmelerinin 6 Ocak 1913 tarihinde kesintiye uğraması sonrasında ateşkesin ilgili maddesi uyarınca ateşkesin sona erdiğinin ilanını müteakip dört gün

¹⁶³ B.D. C. IX, No. 544, s. 438. Lowther'dan Grey'e, 23.1.13.

¹⁶⁴ B.D. C. IX, No. 62. Lowther'dan Grey'e, 24.1.13.

¹⁶⁵ B.D. C. IX, No. 362. Lowther'dan Nicolson'a, 21.1.13.

¹⁶⁶ B.D. C. IX, No. 65 Lowther'dan Grey'e, 26.1.13.

¹⁶⁷ B.D. C. IX, No. 571, s. 457. Tyrell'dan Lowther'a, 28.1.13.

sonunda savaş 3 Şubat 1913 tarihinde yeniden başlamıştır.¹⁶⁸ Esasında Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther'ın İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e 10 Şubat 1913'te aktardığı üzere, bazı ekonomik kazanımlar karşılığında sorunların çözümünü büyük devletlere bırakmak istemekteydi.¹⁶⁹ Ancak Lowther'ın İttihat ve Terakki ve Üçlü İttifak arasında gizli bir anlaşmaya ilişkin uyarılarına rağmen, İngilizlerin izlediği Balkan Devletlerini destekleme politikası değişmedi.

Bu sıralarda Büyük Devletlerin ortak bir payda etrafında toplanmaya başladığına işaret eden İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson 19 Şubat 1913'te Viyana'daki İngiliz Büyükelçisi Cartwright'a artık Türklerle, Büyük Devletler adına konuşmaya başlayabileceklerini yazmıştı.¹⁷⁰ Buna göre Türkler Edirne'yi Bulgarlara bırakmalıydılar. Avrupa'daki Türk sınırı İstanbul yakınlarına gelmeliydi. Böylelikle Türkler Makedonya'nın yükünden kurtulmuş olacaktı. Buna muabil İstanbul ve Boğazların yönetimi Türklere bırakılabilirdi.

3 Şubat 1913 tarihinde I. Balkan Savaşının yeniden başlamasından sonra Büyük Devletler ilk toplantısını 17 Aralık 1912 tarihinde Londra'da yapılan Büyükelçiler Konferansı aracılığıyla doğrudan devreye girerek süreci yönetmeye çalışmışlardır. İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey başkanlığında Almanya, Avusturya-Macaristan, İtalya, Rusya ve Fransa'nın Londra Büyükelçileri arasında yürütülen ve Büyük Devletler arasındaki barışı korumayı amaç edinen bu görüşmeler 11 Ağustos 1913 tarihinde 64. toplantısı ile sona ermiştir.¹⁷¹ I. ve II. Balkan Savaşları süresince görev yapan bu oluşum ele aldığı tartışmalı konular (Ege adaları, Arnavutluk'un durumu vb.) hakkında uzlaşılan bir karara varamamakla eleştirilmektedir.¹⁷²

Bu süreçte İngiltere Üçlü İtilafı korumak için Balkanlarda Rusya'yı destekleme politikasına daha çok sarıldı.¹⁷³ Benzer şekilde Türklere karşı Büyük Devletler arasındaki ihtilafları en aza indirmek için İngiltere Asya Türkiye'sinin olası etki alanlarına bölmeyi konuşmaktan da vazgeçmek zorunda kaldı. Nitekim 23 Ocak 1913 tarihli bir belgede Grey Paris'teki İngiliz Büyükelçisi Bertie'ye Ermeni sorununun şu sırada ortaya çıkarılması uygun değildir. Küçük Asya (Anadolu) konusunu daha uygun bir vakitte ele alırız

¹⁶⁸ HAYTA, Necdet, Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913), Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2008, s. 52.

¹⁶⁹ B.D. C. IX, No. 602, s. 486. Lowther'dan Grey'e, 10.2.13.

¹⁷⁰ B.D. C. IX, No. 632, s. 511. Nicolson'dan Cartwright'a, 19.2.13.

¹⁷¹ HAYTA, Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ..., s. 24-26.

¹⁷² HAYTA, Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ..., s. 88.

¹⁷³ B.D. C. IX, No. 362. Nicolson'dan Hardinge'ye, 9.1.13.

demektedir¹⁷⁴ Fransa'yı da Anadolu'yu Fas'a dönüştürmemesi gerektiği konusunda uyardı.¹⁷⁵ Bunu yaparken aynı belgelerde Grey Anadolu'da Avrupa alanları olacaksa, bu sorunda Fransa kadar Almanya'ya da söz hakkı verilmelidir şeklinde görüş bildirerek Almanlara Üçlü İtilafın Arap, Ermeni ve Suriye ilgi alanları oluşturmayı kabul ettiğinden şüphe etmek için herhangi bir sebep olmadığına ilişkin verdiği güvence doğrultusunda hareket etmekteydi.

Bunun sonucunda 13 Mart 1913'de İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey Paris'teki İngiliz Büyükelçisi Bertie'ye Fransız, Rus, Avusturya ve Alman Büyükelçileri ile görüşüğünü ve Türklere Midye-Enez hattının batısını bırakmalarını ve adaları da büyük devletlerin isteklerine terk etmelerini önerdiğini bildirmekteydi.¹⁷⁶ İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson'un 17 Mart 1913 tarihli gönderisinde adeta açıklanmaya çalışılan İngiliz politikası özetlenmekteydi.¹⁷⁷ Buna göre Nicolson Türklerin Asya'da istikrarı sürdürmesinin imkânsız olduğunu düşünmekteydi. Osmanlılar savaşan bir güç olarak öylesine gözden düşmüşlerdi ve kendi aralarında o kadar ayrıışmışlardı ki Asya'daki Türk olmayan çeşitli ırklar emellerine ulaşma fırsatını kaçırmayacaklardı. Bu durum İmparatorluğun yıkıntıları üzerinde Asya'da genel bir kargaşa yaratacağı ki bu da Avrupalı Güçler arasında sonu gelmeyen çekişmelere sebep olabilirdi.

Savaşan taraflar arasında sorunlar devam ederken Balkan müttefikleri arasında da ganimet paylaşımı konusunda sıkıntılar yaşanmaktaydı. Petersburg'daki İngiliz Büyükelçisi Buchanon 31 Mart 1913 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in dikkatini şu sözlerle Selanik sorununa çekmişti:¹⁷⁸ *"Selanik yüzünden Bulgarların ve Yunanlıların kapışma tehlikesi var. Görüşmeler yoluyla bu ortadan kaldırılmalıdır."* Müttefikler arasındaki sorunların iyice su yüzüne çıktığı Mayıs 1913'de Sofya'daki İngiliz Büyükelçisi Bax-Ironside İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e Bulgarların Yunanlılar ve Sırlardan korkmadıklarını ancak Bulgar ordusunun ağır kayıplara uğradığı ve savaşacak durumunun olmadığına da bir gerçek olduğunu aktarmaktaydı.¹⁷⁹

Müttefikler ve Osmanlı İmparatorluğu arasında barış şartlarının görüşüldüğü bu dönemde İngiliz Dışişleri Bakanı Grey 19 ve 20 Mayıs 1913 tarihlerinde Yunan, Sırp ve Bulgar temsilcileri ile yaptığı görüşmeleri nakletmekte idi. Buna göre Danef, Grey'i

¹⁷⁴ B.D. C. IX, No. 475, s. 424. Grey'den Bertie'ye, 23.1.13.

¹⁷⁵ B.D. C. IX, No. 52. Grey'den Buchanan'a, 28.1.13.

¹⁷⁶ B.D. C. IX, No. 710, s. 581. Grey'den Bertie'ye, 13.3.13.

¹⁷⁷ B.D. C. IX, No. 728. Nicolson'dan Cartwright'a, 17.3.13.

¹⁷⁸ B.D. C. IX, No. 769, s. 627. Buchanon'dan Grey'e, 31.3.13.

¹⁷⁹ B.D. C. IX, No. 958, s. 774. Bax-Ironside'dan Grey'e, 6.5.13.

ziyaretinde Yunanistan ve Sırbistan'ın kendi çıkarları için Bulgarların aleyhine barışı geciktirdiklerini ancak kendilerinin Çatalca hattında çok fazla asker bulundurmakta olduklarını söylemişti. Grey konuşma sonrasında Bulgarların, Türklerle tek başlarına barış anlaşması imzalayabilecekleri notunu düşmüştü.¹⁸⁰ Bu sıralarda Grey'i ziyaret eden Sırp delegeleri Kuzey Arnavutluk bölgesindeki taleplerini iletmişler ve anlaşma şartlarını görüşmüşlerdi.¹⁸¹ Yunanlılardan M. Skouloudis ise Nicolson'u ziyaret etmişti. Türklerle imzalanacak barış anlaşması hakkındaki görüşmede Türklerin, Yunanlılara boykotunun Yunan hazinesine getirdiği yük de ele alınmıştı.¹⁸² Karadeniz ve diğer Osmanlı coğrafyasında Yunan ticaretine engel olunması da eklenince Yunanistan için anlaşma imzalanın faydalarının öne çıktığı sonucuna ulaşılmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu ile imzalanan barış anlaşmasından sonra Balkan Müttefikleri arasındaki anlaşmazlıklar iyice su yüzüne çıkmıştı. Atina'daki İngiliz Büyükelçisi Elliot'un¹⁸³ M. Venizelos Türkiye ile yapılacak anlaşmanın müttefikler arasında savaşa neden olmasından çok korktuğunu aktardığı 8 Haziran 1913 günü Sofya'daki İngiliz Büyükelçisi Bax-Ironside¹⁸⁴ Bulgaristan'ın Sırbistan ve Yunanistan'a karşı savaşa hazır olduğunu bildirmekteydi. İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in iki gün sonra 10 Haziran 1913 tarihinde Paris'teki İngiliz Büyükelçisi Bertie'ye gönderdiği gizli yazışmada Yunanistan'ın Arnavutluk'tan daha fazla toprak isteyebileceği ancak Fransa, İngiltere ve Rusya'nın Yunanistan'a karşı kuvvet kullanmak istemediğinden bahsedilmekteydi.¹⁸⁵

3.1.4. II. Balkan Harbi

Nihayet beklenen oldu ve dikkatler savaş alanına çevrildi. II. Balkan Harbi olarak adlandırılan müttefikler arasında yeni bir savaşı Atina'daki İngiliz Büyükelçisi Elliot İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e "*Dün gece Bulgarlar, Sırp ve Yunanlılara karşı saldırıya geçti. Yunanlılar geri çekiliyor. Kral ise Selanik'e gitti*" sözleriyle aktarmıştı.¹⁸⁶ Bu durum Babıali'ye kaybettiği bazı yerleri geri alma fırsatı verdi; (26 Mart 1913'te düşen) Edirne 22 Temmuz 1913'de geri alındı. On bir farklı gizli yazışmada bu konuya yer verilmesi müttefikler arasındaki savaştan istifade eden Osmanlı İmparatorluğu'nun Edirne'ye doğru harekete geçmesinin İngiliz Dışişleri bürokratlarını alarm durumuna geçirdiğine işaret etmektedir. Konuyla ilgili 13 Temmuz 1913 tarihli bir yazışmada Türk

¹⁸⁰ B.D. C. IX, No. 980, s. 798. Grey'den Bax-Ironside'a, 19.5.13.

¹⁸¹ B.D. C. IX, No. 981, s. 799. Grey'den Paget'e, 19.5.13.

¹⁸² B.D. C. IX, No. 984, s. 801. Grey'den Elliot'a, 20.5.13.

¹⁸³ B.D. C. IX, No. 1034, s. 835. Elliot'tan Grey'e, 8.6.13.

¹⁸⁴ B.D. C. IX, No. 1003, s. 834. Bax-Ironside'dan Grey'e, 8.6.13.

¹⁸⁵ B.D. C. IX, No. 1038, s. 837. Grey'den Bertie'ye, 10.6.13.

¹⁸⁶ B.D. C. IX, No. 1095, s. 875. Elliot'tan Grey'e, 30.6.13.

ordusunun Edirne'yi geri almak için yavaş yavaş güneye ilerlediği ve Bulgar Kralı'nın İngiliz hükümetinden Türklerin Londra Antlaşmasına uymalarının sağlanmasını istediği kaydedilmekteydi.¹⁸⁷

Türkleri Londra Antlaşmasında kabul edilen Midye-Enez hattından ileri geçmemesi için uyarın İngiliz Dışişleri Bakanı Grey böyle bir eylemin Avrupa müdahalesine yol açabileceğini ve İstanbul sorununu tekrar büyütebileceğine dikkat çekmekteydi.¹⁸⁸ İngiliz basınında çıkan benzer mihvaldeki değerlendirmeler İngiliz kamuoyunun görüşlerine ışık tutmaktaydı. The Times gazetesinin haberine göre Osmanlı hükümeti terk ettiği toprakları yeniden işgal ederek büyük bir risk almakta idi. Buna mukabil Avrupa'nın en acil sorunu Türkleri Edirne'de çıkarmaktı. Büyük Devletlerin bu kenti kurtarmak için baskı yapacağından kuşku duyulmamakta idi. Türkler için hiç vakit geçirmeksizin ve pazarlık etmeksizin buna razı olmak en akıllıca çözümdü.¹⁸⁹

Konuyla ilgili olarak benzer şekilde düşünen Almanların çekincelerini ise Berlin'den Granville aktarmakıyadı.¹⁹⁰ Buna göre Alman hükümeti Türklere Midye-Enez hattını geçmemeleri için her türlü baskıyı yapmasına rağmen İstanbul'daki Alman elçisinin korkusu Türk ordusunun şu ara çok güçlü olmasından ötürü Edirne'ye yürümelerinin engellenmesi üzerine olası bir hükümete darbe yapma ihtimaliydi. Almanlar bu arada bir Avrupalı gücün Türkleri durdurmaya çalışırsa savaşı kaybedeceğini öngörmekteydiler.

Bu sırada diğer Büyük Devletler de Osmanlı'nın Edirne'ye yürümesinden rahatsızdı. İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey konuyla ilgili olarak Viyana'daki İngiliz Büyükelçisi Cartwright'a Rus, Alman, Fransız, İtalyan ve Avusturya Büyükelçileri ile görüştüğünü ve hepsi ile donanma tatbikatı yapma konusunda hemfikir olduklarını iletmekte idi. B planı olarak tasarlanan finansal baskı ise Fransız Büyükelçisi tarafından etkisiz bulunmuştu.¹⁹¹

Ancak İngiltere Midye-Enez hattından ileri geçmeme uyarısını güçlü önlemlerle desteklemeye hazır değildi. Bu nedenle Rus Dışişleri Bakanı Sozanov'un deniz tatbikatı önerisi tehlikeli bulundu ve dikkate alınmadı.¹⁹² Hatta İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Midye-Enez hattında Osmanlılar lehine mantıklı düzenlemeler bile yapmayı

¹⁸⁷ B.D. C. IX, No. 1139, s. 907. Bax-Ironside'dan Grey'e, 13.7.13.

¹⁸⁸ B.D. C. IX, No. 1151. Grey'den Marling'e, 16.7.13.

¹⁸⁹ The Times, "Peace in the Balkans", 7 Ağustos 1913, s. 7.

¹⁹⁰ B.D. C. IX, No. 1148, s. 914. Granville'den Grey'e, 13.7.13.

¹⁹¹ B.D. C. IX, No. 1165, s. 925. Grey'den Cartwright'a, 21.7.13.

¹⁹² B.D. C. IX, No. 1169, s. 929. Granville'den Grey'e, 22.7.13.

düşündü.¹⁹³ İngiltere'nin bu politikasında Hindistan Valisi Hardinge'in İngiltere'nin Babıali'yi tekrar kazanılan bölgelerden mahrum etme girişiminin Hindistan'daki Müslümanlar arasında çok güçlü bir feveran duygusu yaratması tehlikesini dile getirmesi de etkili olmuştu.¹⁹⁴ 25 Temmuz 1913 tarihli bir diğer yazışmada şöyle denilmekteydi:¹⁹⁵ *“Eğer Türkler Bulgaristan'ı işgal ederlerse Rusya'nın tarafsız kalması olanaksızdır. Ancak Rusların Doğu Anadolu'yu işgalindense Türklerle Avrupa'da karşı karşıya gelmesi daha iyi olacaktır.”*

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu İngiltere'yi Bulgar ve Yunan yanlısı bir politika izlemekle suçlamaktaydı. İngiltere'de gerçekten de Türk düşmanlığı politikası izleyen kişi ve kurumlar vardı. Örneğin 10 Kasım 1912 tarihinde belediye binasındaki konuşmasında *“muzafferlerin kendilerine pahalıya patlayan zaferlerinin meyveleri çalınmamalı”* diyen¹⁹⁶ dönemin İngiliz Başbakanı Asquith bir Türk düşmanıydı ancak bu soruna etkisi zayıftı.¹⁹⁷ Aslında Rusya'nın Babıali'ye karşı saldırganlığı karşısında şaşkınlığa düşen İngiliz Dışişleri Ofisi¹⁹⁸ daha çok Acem, Körfez ve Mezopotamya anlaşmaları gibi İngiliz menfaatleriyle ilgilenmekteydi.¹⁹⁹ Ancak gelişmeleri kaygı ile izlemekteydiler. Nitekim Grey Sadrazama Trakya'daki Türk hareketini onaylamadıklarını, Türkler Bulgaristan'ı işgal ederse İngiltere'nin bunu kabul etmeyeceğini, diğer Büyük Devletlerin de aynı fikirde olduğunu ve bu hareketlerinin başlarını belaya sokacağını iletmişti.²⁰⁰

Osmanlı arşivlerindeki 22 Temmuz 1913 tarihli bir diğer belgeye göre de Edirne'nin geri alınışına dair İngiltere'nin tepki gösterdiği anlaşılmaktadır.²⁰¹ Nitekim Birmingham'da başbakanın yaptığı bir konuşmada Osmanlı İmparatorluğu'nun Londra Anlaşmasını hiçe saydığı ve bu durumda Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine olan bazı meselelerin gündeme alınacağını ifade edilmiştir. Ayrıca Avam Kamarası'nda Bergstone konunun Büyük Devletler ve Büyükelçiler Konferansı'nca yeniden incelenmekte olduğunu belirtmişti. Görüleceği üzere İngiltere, Osmanlı'nın Edirne üzerine yürümesi meselesinde aşırılıklara kaçmadan diğer Büyük Devletler ile ortak bir politika yürütmeye çaba göstermekteydi. Nitekim Güney Bulgaristan'ın Türkler tarafından işgal tehlikesinin

¹⁹³ B.D. C. IX, No. 1183. Grey'den Marling'e, 26.7.13.

¹⁹⁴ B.D. C. IX, No. 369. Hardinge'den Nicolson'a, 22.7.13.

¹⁹⁵ B.D. C. IX, No. 1178, s. 936. Granville'den Grey'e, 25.7.13.

¹⁹⁶ *The Times*. 11 Kasım 1912, s. 10.

¹⁹⁷ HELLER, *British Policy towards ...*, s. 74.

¹⁹⁸ B.D. C. IX, No. 315. Lowther'dan Grey'e, 17.4.13.

¹⁹⁹ B.D. C. IX, No. 639. Marling'den Grey'e, 20.7.13.

²⁰⁰ B.D. C. IX, No. 1183, s. 939. Grey'den Marling'e, 26.7.13.

²⁰¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SYS,1974/1.63.

Bulgaristan tarafından Büyük Devletlere bildirildiğini ve bu doğrultuda Türklerin Londra Anlaşmasına uyması için baskı yapılması gerektiği kayıtlara yansımıştır.²⁰² Buna ek Bulgarlar tek başlarına Türklerden hiçbir şey alamayacakları ve bu nedenle Türklerin Bulgarlara karşı yeni adımlar atmasının engellenmesi gerekliliği de yazışmalara yansımıştır.²⁰³

Ancak İngiltere, Osmanlı Ordusu Meriç'i geçtikten sonra bile Rusya'nın İtilaf Devletlerinin Babıali'yle ilişkilerini koparması önerisini kabul etmedi. Yalnızca Üçlü İtilaf ile birlikte değil geri kalan Büyük Devletlerle birlikte şiddetle protesto etmeye hazırlandı.²⁰⁴ Konuyla ilgili olarak Petersburg'daki İngiliz Büyükelçisi Buchanon 18 Ağustos 1913 tarihinde Grey'e önceki gün Rus Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşmede Türklerin Maritsa ve Mustafa Paşa hattının ilerisine geçmesi nedeniyle çok üzgün olduğunu gözlemlediğini aktarmakta idi. Türklerin Avrupa'yı tehdidi karşısında İngiltere, Fransa ve Rusya'nın birlikte Türkiye'ye karşı harekete geçmeleri gerektiği düşüncesi tekrar edilmişti. Ancak bunun önündeki yegâne engel her bir Büyük Gücün Osmanlı İmparatorluğu'nda farklı çıkarları bulunması idi. Bu doğrultuda İngiltere Müslüman uyruklu vatandaşlarından ötürü daha fazla baskı yapmaya çekindiğini iletmişti.²⁰⁵

Rusya dâhil tüm Büyük Devletlerin Babıali'yi geri çekilmeye zorlamayacağını anlayan İngiliz Dışişleri Bakanlığı artık Türklerin Bulgarları köşeye sıkıştırdığına emin oldu. Nitekim Petersburg'daki İngiliz Büyükelçisi Buchanon 19 Ağustos 1913 tarihinde Grey'e Türklerin Dedeğaç'a doğru ilerlediklerini ve dikkatli olmazlarsa kendilerini Ruslarla savaş içinde bulabileceklerini aktarmıştır. ²⁰⁶ Büyük Devletlerin ortak müdahalesine vurgu yapılan yazışmada Karadeniz'deki bazı limanların Rusya tarafında işgal etmesi tartışılmışsa da diğer Büyük Devletlerin yardımı olmaksızın Rusya'nın tek başına bir şey yapamayacağına hükmedilmiştir. Bu doğrultuda yapılacak en iyi iş Türklerin Edirne'ye sahip olduğunu kabul etmek ve Bulgaristan'a yardıma koşmaktır.

Bu durum karşısında İngiliz Dışişleri Müsteşarı Nicolson, Babıali'nin Edirne'yi geri almasından gerçekten memnuniyet duyduğunu ve Babıali'nin Büyük Devletlere başkaldırmasının belki de doğal olduğunu kaydetmiştir.²⁰⁷ Eylül sonunda Büyük Devletler Babıali için Londra Anlaşmasından daha avantajlı olan İstanbul Anlaşması oldu bittisi ile

²⁰² B.D. C. IX, No. 1213, s. 963. Bax-Ironside'dan Grey'e, 7.8.13.

²⁰³ B.D. C. IX, No. 1222, s. 969. Grey'den Granville'e, 8.8.13.

²⁰⁴ B.D. C. IX, No. 772. Marling'den Grey'e, 14.8.13.

²⁰⁵ B.D. C. IX, No. 1242, s. 987. Buchanon'dan Grey'e, 18.8.13.

²⁰⁶ B.D. C. IX, No. 1244, s. 989. Buchanon'dan Grey'e, 19.8.13.

²⁰⁷ B.D. C. IX, No. 369. Nicolson'dan O'Beirne'ye, 22.9.13.

karşı karşıya kaldılar. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği Müsteşarı Marling 2 Ekim 1913 tarihli mektubunda barış anlaşmasını haber vermektedir:²⁰⁸ Buna göre Türkiye ile Bulgaristan arasında yapılan barış anlaşması uyarınca Osmanlı İmparatorluğu'nun Edirne ve çevresini elde ettiği bildirilmekte idi. Osmanlı kamuoyu ve basınındaki coşkun havadan bahsedilen yazışmada bundan sonra Türklerin Yunanistan'dan adaları geri isteyebilecekleri öngörüsünü de içermektedir.

Marling bu öngörüsünde haklıydı. Çünkü Edirne meselesinden sonra en önemli konu Ege adaları idi. Buralara sahip olmak için Osmanlı İmparatorluğu ve Yunanistan arasında bir mücadele yaşanmaktaydı. Ancak bu konuya geçmeden önce Belgrad'daki İngiliz Askeri Ataşesi'nin 8 Ekim 1913 tarihli gizli mektubu Türk-Bulgar anlaşmasının Sırbistan'daki yankılarını şöyle aktarmaktaydı:²⁰⁹ *“123.000 kişilik Sırp birliği savaşa hazır. Türklerle Bulgarlar arasında Yunanistan'a karşı anlaşma yapıldığını sanıyorlar. Sırpların Yunan ordusuna hiç güveni yok. Eğer müttefikler yardım etmezse Yunan ordusunun Türklerin elinde yok olacağından endişe ediyorlar.”* Anlaşılacağı üzere Bulgar-Türk anlaşması ilk etapta Sırp tarafından tamamen yanlış yorumlanmıştı.

Bu alt temadaki son konu başlığı olan Ege adaları esasen Yunanistan'ın ve Büyük Devletlerin 1912 yılından beri gündemindeydi. Nitekim Yunanistan'ın İngiltere Büyükelçisinin 18 Ekim 1912'de Grey'i ziyaret edip Ege adalarının Yunanistan'a verilmesi için destek²¹⁰ talep ettiği kayıtlarda yer almaktadır. Öncelikli olarak Ege adalarının niçin bu kadar hassas bir mesele olduğunu açıklığa kavuşturmakta fayda bulunmaktadır. İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey bu adaların stratejik önemini 17 Kasım 1912 tarihli mektubunda bu adaları ele geçiren herkesin Boğazları denetleyebileceği şeklinde açıklamaktaydı.²¹¹

Boğazları denetleme konusunda büyük öneme sahip bu adalar konusunda İngiltere'nin tutumu daha çok Yunanistan taraftarı idi. 13 Aralık 1912 tarihinde Grey İtalyan elçisinin Ege adalarının kendileri tarafından Yunanistan'a verilmek istenildiği hakkında bilgi sahibi olduğunu ancak Balkan sorunu çözümleninceye kadar adaların (İtalyanların kontrolündeki 12 ada kastediliyor) Padişahın egemenliğinde kalmasının daha

²⁰⁸ B.D. C. IX, No. 1259, s. 1002. Marling'den Grey'e, 2.10.13

²⁰⁹ B.D. C. IX, No. 33, s. 26. Craekanthorpe'dan Grey'e, 8.10.13.

²¹⁰ A.D.M., 65/44335. Grey'den Elliot'a. 18.10.12.

²¹¹ B.D. C. IX, No. 221, s. 167. Grey'den Bertie'ye, 17.11.12.

uygun olacağını, daha sonra tıpkı Girit'teki gibi Yunanlıların adaları Türklerden alabileceklerini aktarmaktaydı.²¹²

İngilizlerin bu tutumlarına karşı Rusya Limni, Bozcaada, Gökçeada ve Semadirek adalarının kesinlikle Türklerde kalması gerektiğini düşünmekteyken²¹³, İngiltere'yi destekleyen Fransa ise uzlaştırıcı bir çözüm olarak Rusya'nın sözünü ettiği dört adanın tarafsızlaştırılmasını²¹⁴ öne sürmüştü. Elbette ki bu fikir ayrılığı Rusya'nın İstanbul'da gözü olmasından ve bu dört adanın ise Boğazların korunması açısından stratejik bir öneme sahip olmasından kaynaklanmaktaydı. Konuyla ilgili olarak Yunan Başbakanı Venizelos ve İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey arasındaki görüşmede Venizelos adaların Yunanistan'a verilmesi durumunda Yunanistan'ın Türkiye ile hiç sınırının olmayacağını ve bunun bazı güçlükler doğurabileceğini; Yunanistan ve Türkiye arasındaki iyi ilişkilerin barışla yakından ilgili olduğunu ve adaları almak için Yunanistan'a müsaade etmenin sebebinin bunu kolaylaştırmak olduğunu ifade etmişti²¹⁵

Masada bir seçenek daha vardı. Atina'daki İngiltere Büyükelçisi Elliot konu hakkında şunları düşünmekteydi.²¹⁶ Buna göre (Türkiye'ye verilmesi gereken Çanakkale Boğazı yakınındaki üç ada hariç) tüm adaların tarafsızlaştırılarak Yunanistan'a verilmesi dışında (aynı istisnayla) özerk bir ada devleti kurulması tartışılmaktaydı. Son alternatif olan özerk bir ada devletinin veya konfederasyonun oluşturulması fikrini diplomasinin gelecekteki sorunların tohumlarını atmayı sevdiği uzlaşmalardan biri olarak yorumlayan Elliot daha çok adaların Yunan tarafına verilmesi yönünde görüş belirtmiştir. Bununla birlikte İngilizler Ege adaları konusunda Ruslar dışında İtalyanlar ve Almanlardan da çekinmekteydiler. Bu konuda 1 Ocak 1913 tarihli aşağıdaki gizli belgeye göre İtalyan Dışişleri Bakanı Marki İmperiali adalar konusunda biraz sıkıntılıydı. Rusya (bu görüş Fransız maslahatgüzarı tarafından paylaşılmamasına rağmen) Boğazların yanındaki dört adanın Türkler'de kalması gerektiği isteğini sürdürebilirdi ve Almanlar İzmir Körfezi'ne hâkim Midilli ve Sakız adalarının da Türk hâkimiyetinde kalmasını şart koşabilirdi.²¹⁷

Şubat ayında Yunan Başbakanı Venizelos bir kez daha Ege Adaları için İngiltere'nin yardımına başvurdu.²¹⁸ Bu görüşmede Atina'daki İngiliz Büyükelçisi

²¹² B.D. C. IX, No. 382, s. 285. Grey'den Rodd'a, 13.12.12.

²¹³ B.D. C. IX, No. 394, s. 395 Grey'den Cartwright'a, 18.12.12.

²¹⁴ B.D. C. IX, No. 394, s. 395 Grey'den Cartwright'a, 18.12.12.

²¹⁵ A.D.M., 82/54889. Grey'den Elliot'a. 20.12.12, Gizli.

²¹⁶ A.D.M., 212/55044. Elliot'tan Grey'e. 24.12.12. Gizli.

²¹⁷ A.D.M., 36/276036. Grey'den Rodd'a. 1.1.1913, Gizli.

²¹⁸ B.D. C. IX, No. 616, s. 496. Elliot'tan Grey'e. 14.2.13.

Elliot'un "*kendisine Girit meselesinde dokuz yıldan beri Yunanistan lehine çalıştığımızı ifade ettim*" sözleri İngilizlerin Yunan taraftarlığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. I. Balkan Harbinin son günlerinde Tarihler 10 Haziran 1913'ü gösterdiğinde Grey Ege Adaları konusunda Büyük Devletlerin bir karara vardığını bildirmekteydi.²¹⁹ "*İtalya, Fransa, Almanya ve İngiltere Bozcaada ve Gökçeada dışında bütün adaların Yunanistan'a verilmesine karar verdi. Taşoz Bulgaristan'a verilecek.*"

Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki 01 Ağustos 1913 tarihli bir belgede de İngiltere'nin Ege Adaları konusundaki kararlılığı anlaşılmaktadır.²²⁰ Bu doğrultuda Osmanlı İmparatorluğu'nun Edirne'yi geri alması ile ilgili olarak Osmanlıya karşı silahlı bir harekette bulunma konusunda herhangi bir uluslararası hukuk kuralları olmadığını ifade eden Sir Edward Grey aynı belirsiz politikanın Ege Adaları ve Arnavutluk için geçerli olmadığını dikkat çekmiştir. Kendisi açık bir biçimde Ege Adaları ve Arnavutluk için Kuvve-i Cebriye (Askeri Kuvvet) kullanılacağını ifade etmiştir. Söz konusu belgeden hareketle İngiltere'nin Edirne'nin geri alınması karşın Avrupa'da barışın tesisini önceliklendirdiği ve Osmanlı'ya karşı bir hareket planı içinde olmadığı anlaşılmakla birlikte Ege Adaları ve Arnavutluk hususlarının daha önemli görüldüğü söylenebilir.

II. Balkan Harbinin sonlarında Türklerin Edirne meselesinde Avrupa'ya rağmen Bulgaristan'ı dize getirmesi Yunanlıları Ege Adaları konusunda endişeye sevk etti. Nitekim 27 Eylül 1913'deki bir gizli belgeye göre Yunan Kralı İngiliz Dışişleri Bakanlığına giderek Türklerin Ege Adalarında karşı bir hareketinden çekindiklerini ifade etti ve bu konuda Büyük Devletlerin Yunanistan'ı desteklemesini talep etti. Ancak Grey silahlı çatışmadan mümkün olduğunca kaçındıkları için Büyük Devletlerin etkin bir şekilde müdahale edeceklerini düşünmemekte idi.²²¹

Konunun hala tazeliğini koruduğu günlerde İtalyan hükümeti İngiltere'ye Büyük Devletlere göre adalar sorununun çözülüp çözülmediğini ve eğer Türkiye adaları Yunanistan'dan geri alırsa İngiltere'nin tutumunun ne olacağına ilişkin iki soru yöneltti. İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey bu soruları iki ada dışında kalan tüm adaların Yunanistan ile birleşeceği şeklinde yanıtladı. Bu çözümün gerekçesi ise Yunanistan'ın Arnavutluk'a toprak vermek durumunda kalması idi. Diğer soru ise şimdilik yanıtsız

²¹⁹ B.D. C. IX, No. 1038, s. 837. Grey'den Bertie'ye, 10.6.13.

²²⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SYS,1974/1_175.

²²¹ B.D. C. IX, No. 150, s. 135. Grey'den Elliot'a, 27.9.13.

kalmıştı.²²² Çünkü 1913 Haziran'ında Arnavutluk'un statüsü hakkında Londra'da başlatılan görüşmelerde, Yunanistan'ın Koritza ve Stylos adalarını Arnavutluk'a bırakmasına ilişkin İngiliz önerisi Büyük Devletler tarafından kabul edilmişti. Buna karşılık da Gökçeada, Bozcaada ve Taşoz dışında kalan ve Yunan işgalindeki Ege adalarının Yunanistan'a bırakılması kayıt altına alınmıştı.²²³ Ancak anayurda çok yakın olan bu adaların Yunanistan'a verilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nda öfke ile karşılandı.²²⁴

22 Kasım 1913 tarihinde Roma'dan Dering Grey'e İtalyan Başbakanının Osmanlı Büyükelçisine eğer diğer devletler izin verirse adaların Türklere geri verilebileceğini ancak buna İngiltere, Fransa ve Rusya'nın engel olduğunu söylediğini aktarmıştır. Büyükelçi ise İngiltere'nin dostluğuna güvendiklerini ancak Fransa'ya inanmadıklarını ifade etmişti.²²⁵ Ege adaları konusunda Büyük Devletler arasındaki görüş birliği Kasım 1913'de o kadar da sıkı değildi. Bu süre zarfında Rusya'nın temel politikası değişmemişti. Ruslar İstanbul'un kesinlikle Türklere kalmasını, bu olmazsa Ruslara geçmesini istiyorlardı. Buna ek olarak İstanbul için tehlikeli olabilecek herhangi bir devleti- Avusturya, Bulgaristan veya Yunanistan – dikkatle takip ediyorlardı.²²⁶ Nitekim Rusların İstanbul'u kendi mirasları olarak gördüğü bu dönemde Büyük Devletlerin adalar konusunda tam bir uzlaşuya sahip olmaları mümkün değildi.

Fransa'nın Balkan Savaşları sırasında izlediği politika ise eleştirilere açıktı. Nitekim Fransa'nın Viyana Büyükelçisi M. Dumaine kendi hükümetinin Balkan krizi sırasındaki politikasını önce Türkiye ile sonra Bulgaristan ile dost olmalarının gerçekleri görmelerini engellediğini ve Romanya'nın duygularını incittikleri sözleriyle eleştirmektedir. Bu arada kendisi çok kuvvetli bir Yunan taraftarı idi.²²⁷ Anlaşılabacağı üzere bu dönemde tüm Büyük Devletler öncelikli olarak kendi menfaatleri doğrultusunda bir politika güdüyorlardı. Trablusgarp Savaşı sonrasında Ege Denizi'ndeki 12 adayı geçici olarak işgal eden İtalya ise bu adaları Türklere geri vermek için bir takım şartlar öne sürmekteydi. Buna göre eğer İtalya Asya Türkiye'sindeki demiryollarından pay almak istiyorsa, bu Türkiye'deki İngiliz demiryolları menfaatlerini olumsuz etkilememeliydi. Ancak İngilizler İtalya'nın İzmir ve Aydın demiryolu dışında Anadolu'daki isteklerine de

²²² B.D. C. X, No. 153, s. 139. Grey'den Dering'e, 29.10.13.

²²³ HAYTA, Necdet, 1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu ..., s. 104-105.

²²⁴ B.D. C. X, No. 59, s. 50. Nicolson'dan Hardinge'e, 29.10.13.

²²⁵ B.D. C. X, No. 161, s. 145. Dering'den Grey'e, 22.11.13.

²²⁶ B.D. C. X, No. 61. S. 52. O'Beirne'den Grey'e, 30.10.13.

²²⁷ B.D. C. X, No. 87, s. 71. Bunsen'den Grey'e, 5.12.13.

karşı koymama düşüncesindeydiler.²²⁸ Buna ek olarak diğer bir belgede eğer İtalyanlar Türkiye’de başka çıkarlar elde ederlerse adaları Türklere verebilecekleri önöğülmüştü.²²⁹

Ege adaları konusunda İstanbul’da tansiyon hayli yüksekti. İstanbul’daki İngiliz Büyükelçiliği Müsteşar Yardımcısı Mallet, Grey’i 25 Kasım 1913’te Büyük devletler adalar konusunda Türklerin yararına bir karar almazsa Türklerin Yunanistan’a saldıracakları ve Balkanların ateş içinde kalacağı yönünde uyardı.²³⁰ Ege adaları konusunda İngiltere’nin önerisini öğrenen Osmanlı İmparatorluğu yetkilileri tepkilerini ortaya koymuşlardı. Bu konuda İstanbul’daki İngiliz Büyükelçiliği Müsteşar Yardımcısı Mallet İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey’e 25 Kasım 1913 tarihinde bir telgraf gönderdi.²³¹ Buna göre Osmanlı hükümeti İngiltere hükümetinin Bozcaada ve İmroz dışındaki adaların Yunanistan’a verilmesi için öneride bulunduğunu öğrenmişti. Sadrazam kendisine böyle bir duruma razı olmaktansa Yunanlılarla savaşacaklarını bildirdi. Mallet ise İngiliz hükümetinin Türkleri bu karardan vazgeçirmek için herşeyi yapması gerektiğini ifade etme ihtiyacı duymuştu.

İstanbul’daki İngiliz Büyükelçiliği Müsteşar Yardımcısı Mallet Osmanlı yöneticilerinin şahsına ve İngiltere’nin samimiyet ve dostluğuna güvenmeleri yanında kendi hükümetinin sürekli olarak Türkler aleyhine kararlar almasının kendisini oldukça rahatsız ettiğini²³² ve bu politikanın Osmanlı basınında çok kötü karşılandığını²³³ bildirmekteydi. Ancak İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey’in kendisine hitaben 23 Aralık 1913 tarihli cevabında Güney Arnavutluk olayından sonra Yunanistan’ın adaları alacağı konusunda anlaştıklarını ve Büyük devletlerin Yunanistan yararına Türkleri oyaladıklarına yönelik sözleri Mallet’in ve Osmanlı İmparatorluğu’nun acı gerçeklerle yüzleşmesi gerektiği yönünde idi. Osmanlı İmparatorluğu adalar konusunda birkaç kez daha savaş tehdidi savurdu²³⁴ çünkü Osmanlı İmparatorluğu’nda yaygın olan inanç Albay Cemal Bey’in ifadesiyle adaları ve Edirne’si olmayan bir Türkiye’nin hırsızlara açık kapısız bir ev gibi olacağı²³⁵ yönünde idi. Ancak Grey’in de defalarca tekrar ettiği üzere Büyük Devletler Güney Arnavutluk’taki kayıpları karşılığında Yunanistan’a Ege Adalarını verme konusunda anlaşmışlardı.

²²⁸ B.D. C. IX, No. 151, s. 136. Grey’dan Elliot’a, 16.9.13.

²²⁹ B.D. C. X, No. 167, s. 152. Rodd’dan Grey’e, 6.12.13.

²³⁰ B.D. C. X, No. 165, s. 150. Mallet’ten Grey’e, 25.11.13.

²³¹ B.D. C. X, No. 173, s. 157. Mallet’ten Grey’e, 17.12.13.

²³² B.D. C. X, No. 174 s. 158. Mallet’ten Grey’e, 17.12.13.

²³³ B.D. C. X, No. 175 s. 159. Mallet’ten Grey’e, 19.12.13.

²³⁴ B.D. C. X, No. No. 184 s. 167. Bunsen’dan Grey’e, 28.12.13.

²³⁵ B.D. C. X, No. 185 s. 168. Mallet’ten Grey’e, 29.12.13.

3.2. İkinci Tema: İstihbarat Faaliyetleri

Analizler neticesinde İngilizlerin Osmanlı coğrafyasında daha çok askeri, sosyal ve menfi istihbarat faaliyetleri yürüttükleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda bu tema üç farklı alt tema kapsamında incelenecektir.

3.2.1. Askeri İstihbarat

Yapılan analizler göstermiştir ki İngilizler Balkan Savaşları devam ederken Osmanlı coğrafyasında askeri istihbarat faaliyetleri yürütmüşlerdir. Bunlar arasında Osmanlıların savaş bölgesine asker sevkıyatı çalışmaları ile Osmanlı karasularındaki Alman savaş gemilerinin ön plana çıktığı görülmüştür. Konsolos Vekili Keyser'in Sir Edward Grey'e 26 Kasım 1912 tarihli gönderisinde Köstence Limanına gelen askeri mühimmat ile bunların sevkıyatı şöyle aktarılmaktaydı:²³⁶ Buna göre demiryolu vasıtasıyla Alman ve Avusturya vagonları ile bu bölgeye ulaştırılan çok sayıda savaş malzemesinin Osmanlı gemilerine yüklendiği ve olayın oldukça gizli tutulmaya çalışıldığı aktarılmaktaydı. Miktarla ilgili olarak ise geminin yaklaşık 1.000 tonluk savaş malzemesi ile birlikte denize açıldığı, o tarihten beri her gün benzer materyaller yüklü 5-6 vagonun buraya ulaştığı şeklinde bir bildirimde de bulunulmuştu. Buna ek olarak gönderide at, gıda, askeri kıyafetler ve hatta birkaç tayyarenin transferinden de bahsedilmektedir.

İstanbul'daki İngiliz gemisi Hampshire 13 Kasım 1912 tarihinde Türklerin asker sevkıyatı hakkında 14 Kasım'da 6000 askeri taşıyan 3 nakliyenin Trabzon'dan geldiği ve Yeşilköy'e gönderildiği rapor edilmekteydi.²³⁷ Bununla birlikte aynı belgede Osmanlı ordusundaki firari askerlerle ilgili Boğaziçi'nin kuzey tarafındaki tepelerin silahları arkalarında bırakan firari Türklerle dolu olduğu, bunların botlar ve gemilerle en hızlı şekilde Asya yakasına geçtikleri bildirilmekte idi. İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Lowther'ın Grey'e 26 Kasım 1912 tarihli gönderisinde ikmal deposuna gittikleri söylenen Tarsus'tan Toprakkale ve Osmaniye'ye demiryolu ile geçen birkaç Suriyeli redif müfrezesinin geçtiği nakledilmekte idi.²³⁸ Buna göre Tarsus'tan gelen diğer redif müfrezeleri Adana'dan yaya olarak geçmişler ve Tarsus yakınlarına yerleştirilen redifleri dağıtılmışlardı.

²³⁶ A.D.M., 50399/1. Keyser'den Grey'e, 26.11.12, Gizli.

²³⁷ A.D.M., 568/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat raporu İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire 13.11.12.

²³⁸ A.D.M., 50270/974. Lowther'dan Grey'e, 26.11.12, Gizli, Ek No: 1 Konsolos Vekili Matthews'ten Lowther'a 12.11.12.

Aynı gönderide Adana'daki Konsolos Vekili Matthews'ın sevk edilecek müfrezelerde kolera salgını için kurulan komisyon hakkında birtakım bilgiler verdiği görülmektedir. Bu doğrultuda vilayetten geçen birliklerde bildirilen kolera salgınına araştırmak üzere buraya birkaç gün önce bir komisyon geldiği anlatılmakta idi. İttihat ve Terakki Fırkası'nın yerel başkanı olan Sağlık müfettişi Eşref Bey'in askeri birliklerde kolera salgını peyda olduğu hakkında İstanbul'a gönderdiği rapor sonrası birliklerin cepheye sevkîyatının durduğu bilgisi de ilave edilmişti.

İskenderun'daki İngiliz gemisi Barham 24 Kasım 1912 tarihinde Halep'ten İskenderun'a gelen Türk askeri birlikleri ve durumu hakkında bir rapor vermekte idi.²³⁹ Buna göre önceki gece geç saatlerde Adana üzerinden İstanbul'a geçerken yol üzerinde Halep'ten buraya 4 nizami alay geldiği bilgisi sunulmaktaydı. Halep'ten ayrılan 960 kişilik alaylardan birinden buraya yalnızca 320'si ulaştı, diğerleri ise ilerleme esnasında firar etti. Komuta eden General Adana'ya yaklaşık 1.000 asker kalarak ulaşmayı umut etmekte idi.

İskenderun'daki İngiliz gemisi Barham 24 Kasım 1912 tarihinde İskenderun'dan İstanbul'a gönderilecek redif askerleri hakkında bilgiler sunmaktaydı.²⁴⁰ Bu doğrultuda 40-45 yaş aralığından oluşan 3. Sınıf redif taburunu derhal toplayıp devreye sokmak ve aktif hizmet için İstanbul'a göndermek üzere İstanbul'dan emirler alındığı rapor edilmiştir. Bu emiri uygulayıp uygulayamayacakları bilinmemekle birlikte uygulanması durumunda düzen sağlamak için hiçbir askeri birliğin kalmayacağı İskenderun'un bu bölgesinde herhangi bir asayiş sorunu beklenmemekteydi. Çünkü İskenderun Körfezi Ermenilere karşı en öfkeli Müslümanlar olan Kürt, Çerkez ve Türkmenlerle çevriliydi. 7 Aralık 1912 tarihinde İskenderun'dan geçen Türk birliği hakkında yaklaşık 200 deve ve 150 at ile 800 kişilik Türk birliğinin ayın 6'sında İskenderun'da sahilten kuzeye doğru yürüyüşe geçtiği ve olası destinasyonlarının İstanbul olabileceği rapor edilmişti.²⁴¹ Anlaşılabacağı üzere İngilizler Balkan Savaşları sırasında Osmanlı askeri birliklerin ve mühimmatının hareketlilikleri ile askerin durumu hakkında çeşitli istihbarat bilgilerini İngiliz Dışişleri Bakanlığına aktarmışlardı.

Balkan Savaşları sırasında Osmanlı İmparatorluğu karasularında İstanbul, İzmir ve Selanik ile Beyrut başta olmak üzere Suriye kıyılarında Büyük Devletlere ait pek çok

²³⁹ A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 3 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham 24.11.12, No: 76.

²⁴⁰ A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham 23.11.12, No: 75.

²⁴¹ A.D.M., 693/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Black Prince, 7.12.12, Gizli, No: 264/12.

uluslararası savaş gemisi yer almasına rağmen İngilizlerin bilhassa Alman savaş gemilerine ait bilgiler toplaması manidardır. Bu konuda İstanbul'daki İngiliz gemisi Hampshire'ın 9 Aralık 1912 tarihli gönderisinde Goeben'in silahlarının 12 inç. Olduğunu ve iyi bir fotoğrafını elde etmeye gayret edeceğini²⁴² belirtmekteydi. Aynı belgenin ilerleyen sayfalarında Goeben'in ana silahının 11 inçlik olduğuna ilişkin çok güçlü kanıtlar olduğu aktarılmaktaydı. İstanbul'daki İngiliz gemisi Hampshire'ın 23 Aralık 1912 tarihli gönderisinde de İstanbul'daki Alman savaş gemisinin teknik özellikleri hakkında bilgiler yer almaktaydı.²⁴³ Buna göre bu geminin göze çarpan özelliği su üzerindeki basıklığı idi. Torpido kolunun arkası güverte iskelesi ile birlikte su seviyesi ile beraberdi. Bunun tasarımdan ötürü olması olanaksızdı. Bu durumda planlanandan 2-3 feet daha fazla su çekmesinin muhtemel olduğu düşünülmekte idi.

Görüleceği üzere İngilizler Balkan Savaşları sırasında İtilaf Devletlerinin rekabet içerisinde oldukları İttifak bloğunun en önemli ülkesi olan Almanya'nın Küçük Asya'daki işgal emellerini bilmekte ve bunun için fırsat kolladığını düşünmekteydiler. Nitekim İskenderun'daki İngiliz gemisi Barham 23 Kasım 1912 tarihinde İskenderun'daki Alman gemilerin niyetleri hakkında bir değerlendirmeyi yapmaktaydı.²⁴⁴ Bu doğrultuda Breslau'nun kaptanı ile birlikte yenilen öğle yemeği sonrasında kaptanın yemekten sonra kıyıdaaki tüm gemi kaptanlarına en ufak bir mazerette karaya silahlı güçler çıkarma ve karaya çıkınca orada kalma yönünde emir verildiğine şahit olunduğu aktarılmaktaydı. Alman kaptanın Hükümetinin savaşın Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen parçalanması anlamına geldiği ifadesinden Almanların niyetlerinin fırsat ele geçmesi halinde gelecek işgal için karaya çıkarma yapma olduğunu izlenimi edinilmişti.

Bu amaçla İngilizler Alman savaş gemilerinin teknik özellikleri hakkında bilgi toplamanın yanında Almanların bu emellerinin nasıl karşılık bulacağı ile ilgili de istihbarat toplamaktaydı. Açık bir şekilde görülmektedir ki Osmanlı İmparatorluğu Balkanlarda mücadele ederken Büyük Devletler dağılması beklenen bu devletten en büyük ve kazançlı parçayı elde etmeyi hedefleyen birer akbaba misali beklemekteydiler. Nasıl ki benzer bir motivasyon II. Balkan Harbine sebep olduysa, Büyük Devletlerin bu yöndeki tutumları da çok kısa bir süre sonra büyük bir dünya savaşı ile sonuçlanacak ve galip devletler, mağluplar arasında yer alan Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye

²⁴² A.D.M., ... /824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire 9.12.12.

²⁴³ A.D.M., ... /824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire, 23.12.12.

²⁴⁴ A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham 23.1.12. No: 75.

başlayacaktı. Bu konuyla ilgili olarak Büyük Devletlerin Osmanlı'daki Menfaatleri başlıklı temada değerlendirmelere devam edilecektir.

3.2.2. Sosyal İstihbarat

Yapılan analizler göstermiştir ki İngilizler Balkan Savaşları devam ederken Osmanlı coğrafyasında askeri istihbaratın yanında sosyal istihbarat faaliyetleri de yürütmüşlerdir. Bunlar arasında Osmanlı başkentinde işgal ve yağma beklentisinden kaynaklı İstanbul'daki Hristiyanları koruma girişimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz limanlarındaki (Adana, Beyrut, Halep, İskenderun, İzmir, Lazkiye, Suriye, Trablus ve Beyrut Hinterlandı, Urfa ve Yafa) asayiş ve sağlık durumuna ilişkin raporların ön plana çıktığı görülmüştür. Bununla birlikte Müslümanların ve azınlıkların duygu durumuna ilişkin ilginç bulgulara da rastlanmıştır.

Bulgarların kısa süre içerisinde beklenmedik biçimde Çatalca sınırına dayanmaları bilhassa Avrupalıları endişeye sürüklemişti. Osmanlı Payitahtında 15, 16 ve 19 Kasım tarihlerindeki durum durumda herhangi bir değişiklik yok, her şey sakin olarak İngiliz arşiv belgelerinde rapor edilmiştir.²⁴⁵ Bir başka raporda da Majestelerinin gemileri Weymouth ve Imogene'nin her şeyin sakin olduğu İstanbul'da bulunduğu, kentte kolera ve tifo bildirildiği için Hampshire'in kaptanının gerekli tedbirleri aldığı ifade edilmektedir.²⁴⁶

Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer kentlerinde yürüttükleri istihbarat faaliyetlerinden farklı olarak İngilizler ve İstanbul'daki Avrupalılar Türklerin Çatalca savunma hattına çekilmelerinden ve az ekmeği kalan insan sürüsünün kenti yağmalaması tehlikesinden ötürü çok gergin durumda idiler. Ancak Türk hükümeti isyancıları engellemek için her türlü önlemi almakta ve sokakta devriyeler kol gezmekte idi.²⁴⁷ 11 Kasım 1912 tarihli başka bir yazışmada İstanbul'daki durumun sakin olduğu teyit edilirken, Çatalca hattı ile ilgili olarak oradaki askeri durumla ilgili güvenilir bilgiler elde etmek imkânsız ancak bütün anlatılar her iki tarafta çok büyük kayıplarla birlikte çok şiddetli bir çarpışmanın olduğu ve kesin bir sonuca varılmadığı hususunda hemfikir şeklinde bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir.²⁴⁸ 13 Kasım 1912 tarihli bir gizli yazışmada İstanbul'daki ecnepleri korumak için alınan önlemler Saat 10.30'da Leon Gambetta'da Galata'daki

²⁴⁵ A.D.M., 596/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire 20.11.12.

²⁴⁶ A.D.M., 568/824 Nolu Akdeniz Mektubu Başika Körfezindeki Good Hope Gemisi, 17.11.12.

²⁴⁷ A.D.M., 564/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 1 Gidişat mektupları İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Imogene, 5.11.12.

²⁴⁸ A.D.M., Başika Körfezindeki Good Hope Gemisi 13.11.12. No:553/824

yabancı sakinleri korumak üzere çıkarma birliklerini ayarlamak için uluslararası filo kaptanları toplantısı yapıldığı şeklinde aktarılmaktaydı.²⁴⁹

Bu arada Çatalca hattı ile ilgili gergin bekleyiş de sürmekteydi. Aynı belgenin devamında 12 Kasım 1912 tarihinde *Çatalca'daki Türk hattı kırıldığı ve Bulgarların birkaç gün içinde kente girmeleri beklendiği* aktarılmaktaydı. İstanbul'daki sıhhi durum hakkında da bildirimler ulaştırılmıştı. Buna göre 18 kolera vakası rapor edilmişti ve İstanbul'da tifo da vardı. Cephedeki birlikler arasında kolera'nın çok yaygın olduğu bildirilmekteydi ve Türk hükümeti hastalığın kente girmesini engellemek için elinden geleni yapmaktaydı. Başiboş hayvanlar gemilerle en hızlı şekilde Boğazın Anadolu yakasına gönderilmekteydi. Diğer bir gizli belgede yer alan tahminlere göre birlikler arasında kolera hızla yayılıyor. Bugün eski Seraglio noktasında çok sayıda kaçak birlik toplandı ve tüm gün boyunca öldüklerini, ölenlerin taşındığını gördük; bunlar yaralı değillerdi apaçık kolera vakaları idi ifadeleri gözlemlenen kolera vakalarının savaş meydanından İstanbul kentine ulaştığı anlaşılmaktadır.²⁵⁰

İstanbul'daki ecnebler ile ilgili olarak 13 Kasım 1912 tarihinde buradaki genel düşünce Hükümetin çok kaygılı olmasından ve göz yumulmaması durumunda yağma ve talanın ciddi boyutlara ulaşmayacağı düşüncesinden ötürü herhangi bir kargaşa olmayacağı yönündedir değerlendirmesi yapılmaktaydı.²⁵¹ 17 Kasım 1912'de Büyük Devletler tarafından yürütülen İstanbul'a çıkarma hazırlıkları şöyle detaylandırılmakta idi:²⁵²

18 Kasım saat 04.55'de karaya sinyal verildi. İngiliz, Avusturyalı, İtalyan ve İspanyollar Arsenal'den karaya çıktılar. Çok sayıda iskele mahali vardı ancak Arsenal'den bir giriş bir çıkış kapısı vardı ve askerimiz Büyükelçiliğe saat 07.00'ye kadar ulaşamadı. Karaya çıkanların ve dağıtılanların sayısı aşağıdadır: Bilumum teçhizat ve asker sayısı ...

23 Kasım 1912 tarihli gönderisinde İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther gerçekleştirilen çıkarmanın detaylarını İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e aktarmıştı.²⁵³ Bu kapsamda Büyük Devletlerin Büyükelçilerinin asker çıkarma kararını nasıl verdikleri, bunu nasıl Osmanlı İmparatorluğu'na tebliğ ettikleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun tepkisi ve çıkarılan birliklere ilişkin teknik detaylar sunulmaktaydı. Asker çıkarmanın ecnebi nüfus üzerindeki etkisine ilişkin ise tüm askerler yetkililerin

²⁴⁹ A.D.M., 568/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat raporu İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire 13.11.12.

²⁵⁰ A.D.M., 596/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire, 20.11.12.

²⁵¹ A.D.M., 568/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat raporu İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire 13.11.12.

²⁵² A.D.M., 596/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire, 20.11.12.

²⁵³ A.D.M., 971/49859.Lowther'dan Grey'e. 23.11.12.

herhangi bir itirazı olmaksızın karaya çıkarıldı ve onların varlığı tedirginlik emareleri göstermeye başlayan ecnebi nüfus üzerinde sakinleştirici bir etki yaptı. Bununla birlikte çıkarma sırasında mevcut gemilerin Boğaziçi'nde ve Kadıköy'de ecnebi toplulukların yaşadığı farklı noktalara gönderilmesi de kararlaştırıldı.

26 Kasım 1912 tarihli bir başka gönderide İstanbul'a Büyük Devletler tarafından Hristiyan halkı korumak amacıyla yapılan çıkarma sırasındaki asayiş ve sıhhi durum hakkında bilgi verilmekteydi.²⁵⁴ Buna göre tüm gemilerin çıkarma birlikleri tarafsızların can ve malını korumak için 18 Kasım'da karaya çıkarıldı ve kıyıda kaldılar. Çatalca'daki çatışmaya ilişkin İstanbul'dan herhangi bir haber gelmedi. Koleraya karşı özel önlemler alındı ve kent sakindi. Daha sonraki gizli yazışmalardan anlaşıldığına göre İstanbul'a yabancı devletler tarafından çıkarılan askeri birlikler kademeli olarak azaltılmıştır.²⁵⁵ Ayrıca bu konuda İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'i 16 Aralık 1912 tarihinde bilgilendirmiştir.²⁵⁶

Balkan Savaşları sırasında İngiliz arşiv belgelerinde sosyal istihbarat faaliyetleri arasında öne çıkan bir diğer gelişme ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz limanlarındaki (Adana, Beyrut, Halep, İskenderun, İzmir, Lazkiye, Suriye, Trablus ve Beyrut Hinterlandı, Urfa ve Yafa) asayiş ve sağlık durumuna ilişkin raporlardı. Bilindiği üzere Osmanlı Asya'sında farklı etnik kökenden gelen Müslüman ve Hristiyan önemli sayıda insan bir arada yaşamaktaydı. İngilizlerin mevcut durum hakkında rapor tuttukları coğrafyaların önemli kısmı bu şekilde idi. Yapılan analiz neticesinde doğrudan Ermenilerle ilişkili altı belge tespit edilmişken dolaylı olarak da pek çok yazışmaya rastlanmıştır. Bu bulgunun Büyük Devletlerin Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurdurma gayretinde olduğu bir dönemde tespit edilmesi ayrıca önemlidir.

Öncelikli olarak Ermenilerle doğrudan ilişkili birtakım arşiv belgelerine rastlanmıştır. İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham, 23 Kasım 1912 tarihinde Dört Yol ve Ayas Koyunu ziyaret ettiğini ve oldukça sakin bulunduğunu ancak Dört Yol'da bütün Ermenilerin köylere kaçtıklarını aktarmaktaydı. Buna sebep ise Kürt ve Çerkezlerin saldırısına hazırlanmaktı ve gelecek üç gün yani bayramın sonuna kadar hazırlıklı kalacaklardı. Kaptan Temsili Konsolos Yardımcısı Bay J. Catoni'nin aldığı güvenilir bilgi doğrultusunda Ermenilerin aldıkları bir uyarı yönünde hazırlandıklarına göre Müslümanların bir şeyler hazırladığından şüphe etmekte idi. Bununla birlikte tüm

²⁵⁴ A.D.M., 596/824 Nolu Akdeniz Mektubu Başika Körfezindeki Inflexible Gemisi, 26.11.12.

²⁵⁵ A.D.M., .../824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hamsphire, 9.12.12.

²⁵⁶ A.D.M., 53488/1062. Lothar'dan Grey'e, 16.12.12, Gizli.

Ermenilerin kadınları ve yanlarına alabildikleri ev eşyaları ile birlikte Dört Yol'dan uzaklaştıkları aktarılmaktaydı.”²⁵⁷

Lowther 26 Kasım 1912 tarihinde Grey'e 6 Kasım'da Hajin'e (günümüzde Suriye'nin güneydoğusunda bir yerleşim yeri) Adana'dan bir müfreze jandarma gönderildiğini bildirmekte idi. Rejebian'ın Halep Kürtleri tarafından Elbistan'a götürüldüğü ve akrabalarının kendisinin salıverilmesi için ödenecek miktar hakkında Kürtlerle anlaştığı da rapor edilmekte idi. Ermenilerin iddiası Rejebian'ın Hajin'deki bazı Türk yetkililerin kışkırtmasıyla kaçırıldığını yönünde idi.²⁵⁸ Bu konuda Lowther 9 Aralık 1912 tarihinde Grey'e Türk yetkililerin Zeytin'deki birkaç Ermeni asker kaçağının kendilerine teslim edilmesine çok önem verir gibi görünmesine rağmen hem Zeytin kazasında hem de vilayetteki diğer yerlerdeki birçok Müslüman asker kaçaklarını görmezden geldiğini söylemekte idi.²⁵⁹

Belgelerden de anlaşılacağı üzere bölgede Ermeniler ve Kürtler üzerinden Hristiyan ve Müslümanlar arasında tansiyon yüksektir. Hatta bu durum en az son on yıldır devam etmektedir. Balkan Savaşları sırasındaki gerginliğin ise Ermeni asker kaçakları nedeniyle hâsıl olduğu anlaşılmaktadır. Bilhassa son raporun Ermenileri kayırır şekilde yazıldığı da gözlemlenmektedir. Yaşananlara ilişkin 9 Aralık 1912 tarihli bir raporda²⁶⁰ da benzer şekilde Ermenileri kayırır bir tavır takınılmış, 1896 tarihinde yaşanan olaylar Ermeni soykırımı olarak tanımlanmış, bilhassa 1909'da Adana'da yaşanan istenmeyen gelişmelerin Ermenileri Rus işgalinin mevcut durumlarından daha az katlanılabilir olduğu düşüncesine sevk ettiği belirtilmiştir. Nitekim Ermeniler de Türk Devleti'nin daha fazla yıkılması ihtimalinde kendi olası geleceklerini beklemekteydiler.

Bununla birlikte aynı gönderide Ermenilerin İngiliz Büyükelçiliğinin bir üyesine Türkiye'nin parçalanması durumunda Almanya'nın Kilikya bölgesiyle özel olarak ilgilenmek istediğine ilişkin ipuçları aldıkları bildirilmekte idi. Söz konusu Ermeni, Almanların Türklerle etle tırnak gibi olduğu ve İmparatorlarının büyük Ermeni soykırımından hemen sonra kendisinin Abdülhamid'in dostu ve İslam'ın koruyucusu olduğunu beyan ettiği için Ermeni halkının Almanların yönetimi altında asla güvende

²⁵⁷ A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham, 23.11.12, No: 74.

²⁵⁸ A.D.M., 50270/974. Lowther'dan Grey'e, 26.11.12, Gizli, Ek No: 1 Konsolos Vekili Matthews'ten Lowther'a 12.11.12.

²⁵⁹ A.D.M., 52370/1036. Lowther'dan Grey'e, 9.12.12. Ek No: 1 Konsolos Fontana'dan Lowther'a, 18.11.12.

²⁶⁰ A.D.M., 52370/1036. Lowther'dan Grey'e, 9.12.12, Gizli.

hissetmeyeceğini ve Ermeni nüfuzunun Kafkaslarda artmasına izin veren Rusları daha fazla tercih edeceğini aktarmıştı.

Malta'daki İngiliz gemisi Black Prince'ın 17 Aralık 1912 tarihli gidişat raporunda söz konusu problemin büyüdüğü anlaşılmaktadır.²⁶¹ Buna göre Amerikalıların Çardan tüm Ermeniler üzerinde dini hamilik yapmasını talep etmesi üzerine Maraş ve Zeytin'de yaklaşık 800 kişilik Türk birliğinin toplandığını rapor etmişti. Ayrıca 11'inde 3000 kişilik ilave Türk birliğinin beklenmedik biçimde Halep'ten yürüyüşe geçtiği ancak varış noktalarının Adana mı Maraş mı olduğunun belli olmadığı ifade edilmekteydi.

Anlaşılabileceği üzere bölgede Müslüman ve Hristiyanlar arasında bir süredir devam eden gerilimler söz konusuydu. Bölgedeki günlük hayata sirayet eden bu tür gelişmelerin farklı kentlerde ortaya çıkması olasıydı. Bu kapsamda İngilizlerin arşiv belgelerinde Akdeniz havzasındaki farklı şehirlere ilişkin raporlar göze çarpmaktadır. Bunlar arasında Adana bölgesinde asayiş durumu üç farklı gizli belgede rapor edilmiştir.

İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham'ın 20 Kasım 1912 tarihli gönderisinde Müslümanlardaki infial halinden ve Tarsus gazetesinde yayınlanan kışkırtıcı makalelerden ötürü Avrupalı ailelerin Mersin'e kaçtıklarını bildirmekte idi.²⁶² Kaotik ortama çözüm bulmak ve İngiliz menfaatlerini korumak üzere İstanbul'daki Majestelerinin Büyükelçisine Mersin'de bir İngiliz savaş gemisi konuşlandırılması için talepte bulunulduğu rapor edilmişti. İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham'ın 23 Kasım 1912 tarihli gönderisinde ise Adana'daki durumun Şeyhülislamın bildiri yayımlamasından sonra bir nebze iyileştiği belirtilmekte idi. Ancak Halep'teki durum daha kritikti.²⁶³ Konsolos Vekili Matthews'in Lowther'a 12 Kasım 1912 tarihli gönderisinde de yerel durumun tatminkâr değilse de ciddi de olmadığı teyit edilmekte idi.²⁶⁴ Buna göre mağazaların açık ve halkın sıradan uğraşlarıyla meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında karşılıklı bir güvensizlik olduğu aktarılmaktadır. Ermenilere karşı yaşanan birkaç münferit olumsuz davranışa rağmen Müslümanlar tarafından bir soykırım planlandığına ilişkin herhangi bir belirti bulunmamakta idi.

²⁶¹ A.D.M., 693/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu 3 Malta'daki Majestelerinin gemisi Black Prince 17.12.12, No: 263/12.

²⁶² A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 3 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham, 20.11.12, Gizli, No: 73.

²⁶³ A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham, 23.11.12, No: 75.

²⁶⁴ A.D.M., 50270/974. Lowther'dan Grey'e, 26.11.12, Gizli, Ek No: 1 Konsolos Vekili Matthews'ten Lowther'a 12.11.12.

Raporun sonunda Ermeni gizli cemiyetler hakkında herhangi bir bilgi sızdırılmamasının iyi olduğu notu düşülmüştür.

Kürt ve Ermeni vatandaşların yoğun olarak ikamet ettiği bir bölge olan Adana bölgesindeki asayiş durumu ile ilgili tutulan raporlar bu bölgede halkın önemli ölçüde ayrıştığını ve birbirlerine karşı kin ve nefret beslemekte olduğuna işaret etmektedir. Beyrut'taki asayiş durumu da üç farklı İngiliz gizli belgesinde şöyle rapor edilmişti. Bu doğrultuda Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham'ın 11 Kasım 1912 tarihli gönderisinde Beyrut'ta görünüşte her şeyin sakin olduğu rapor edilmişti.²⁶⁵ Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Black Prince'in 2 Aralık 1912 tarihli gönderisinde ise durumun görünüşte oldukça sakin olmasına rağmen çeşitli topluluklar arasında gizli galeyan eğilimi olduğu, Türk ve Bulgarlar arasındaki ateşkesin sonucuna müteakip zaman zarfının çok kritik olduğu, Müslümanlar, Katolik olmayan Hristiyanlar ve Dürziler'in doğrudan Hidiv yönetimine ve İngiliz himayesine girmenin Suriye'nin yararına olduğunu düşündükleri ve Fransa'nın ülkelerini ilhak edeceklerinden korktuklarını ve bu son gelişmenin Katolik nüfusu ve Maruniler tarafından uygun görüldüğü bildirilmekte idi.²⁶⁶ Beyrut'daki Majestelerinin gemisi Defence 24 Aralık 1912 tarihli gönderisinde de görünüşte her şey çok sakin olmasına rağmen kıyıdaki farklı toplulukların birbirlerine karşı kışkırtıldığı ve çoğu zaman rakip basın tarafından tahrik edilen mevcut durum üzerine politik toplantılar düzenlendiği dile getirilmekte idi.²⁶⁷

Anlaşılabacağı üzere kozmopolit bir bölge olan Beyrut'ta da görünüşteki sükûnete rağmen gergin bir atmosfer bulunmaktaydı. Hatta yukarıdaki gönderilerin birinde her şeyin oldukça sakin olduğunu söyleyen ve kesinlikle olayların patlaması tehlikesi olmadığı konusunda güvence veren Vali'nin Başkonsolosun hiçbir şey için selam atışı yapılmaması önerisine “*balıklama atladığı*” bildirilmekteydi. Çok net görülmektedir ki bu istihbarat faaliyetleri aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu sonrası bölgenin geleceği ile yakından ilişkiliydi. Halep ve Şam bölgesinde de durumun sakin olduğu ancak yedeklerin dağıtıldığı ve yiyeceklerin kısıtlı olduğu bildirilmekteydi.²⁶⁸

²⁶⁵ A.D.M., 602/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham 11.11.12, No: 69.

²⁶⁶ A.D.M., 639/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Black Prince, 2.12.12. No: 249/12.

²⁶⁷ A.D.M., 721/510 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut'daki Majestelerinin gemisi Defence, 24.12.12. No: 3/12.

²⁶⁸ A.D.M., 602/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 11.11.12. No: 69.

Daha stratejik bir nokta olan İskenderun'daki durum dört farklı İngiliz gizli belgesinde rapor edilmiştir. Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham'ın 11 Kasım 1912 tarihli gönderisinde Müslüman nüfusta önemli miktarda huzursuzluk ve Hristiyan toplumunda karşılıklı tedirginlik hâkim olduğuna dikkat çekilmekteydi. İskenderun Hinterlandı ve Adana'da da durum çok kötü olarak görülmekteydi. Bölgedeki temel huzursuzluklar Kürt ve Ermeniler arasındaki sürekli çatışmalar, Hristiyanlara istisnai zorbalıklar ve bir Ermeni esnafın tepeden aşağı atılarak ölümüne neden olunması şeklinde sıralanmıştı.²⁶⁹

İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham'ın 20 Kasım 1912 tarihli gönderisinde mevcut durumun değişmediği, sakin ancak Müslüman halkta genel galeyan ve kızgınlık durumu ile Avrupalı ve yerli Hristiyanlar tarafında ise genel olarak güvensizlik duygusunun hâkim olduğuna işaret edilmekteydi. Müslümanların hisleri Avrupalılara ve genel Hristiyan dünyasına karşı değil Ermenilere yönelik olduğu için Avrupalılara karşı herhangi bir tehlike beklenmemekte idi ancak Müslümanların olası galeyan halinin nerede biteceğini kestirmenin imkânsız olduğu müşahade edilmekteydi.²⁷⁰

Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Black Prince'in 2 Aralık 1912 tarihli gönderisinde Alman kruvazörü Breslau'nun İskenderun'da ve bu limandaki Avrupalıların korunması için silahlı kuvvetleri karaya çıkarmada önderlik etmek istediği bildirilmekte idi. Bununla birlikte İskenderun'da koleranın yaygın olduğu ve bu nedenle kıyı ile iletişim olmadığı rapor edilmektedir. Halep Konsolosü olayların çok kritik olduğunu düşündüğü için ve İngiliz konsoloslüğünün silahsız tek konsolosluk olduğunu belirterek kendisine birtakım askeri teçhizat sağlanmasını talep etmişti.²⁷¹ Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Black Prince'in 7 Aralık 1912 tarihli gönderisinde ise Majestelerinin gemisi Barham'ın İskenderun'da her şeyin yolunda olduğunu ve durumun değişmediğini rapor ettiği aktarılmaktaydı. Ayrıca İskenderun'da daha başka kolera vakası görülmediği de verilen bilgiler arasında idi.²⁷²

Balkan Savaşları sırasında İskenderun'da da gergin bir atmosfer olduğu anlaşılmakta ve bununla birlikte bu bölgede koleranın yaygın olduğu bilgisi paylaşılmaktadır. Ayrıca

²⁶⁹ A.D.M., 602/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 11.11.12. No: 69.

²⁷⁰ A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 3 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham, 20.11.12, Gizli, No: 73.

²⁷¹ A.D.M., 639/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Black Prince, 2.12.12. No: 249/12.

²⁷² A.D.M., 693/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Black Prince, 7.12.12. No: 264/12.

yukarıdaki gönderilerden birinde Müslüman halktaki genel galeyana ve huzursuzluk durumunun gerekçeleri İstanbul'dan bir Ermeni ve Hristiyan katliamı başlatma sinyali beklentisi ile kötü yönetim ve yanlış haberlerden kaynaklı Hükümete kızgınlık şeklinde açıklanmaktaydı. Ancak 20 Kasım 1912 tarihli bir gönderiye göre bölgede kolera'nın etkisinin azaldığı anlaşılmaktadır.²⁷³

İngiliz belgelerinde İzmir'deki durum ise 15 Kasım 1912'de kent sakin ve hâlihazırda bir kargaşa beklenmiyor²⁷⁴ ve 15 Kasım 1912'de *İzmir'de herhangi bir kargaşa yok ve şu an beklenmemektedir*²⁷⁵ şeklinde rapor edilmiştir. Lazkiye'deki durum ise İngiliz arşiv belgelerinde her şey sakin olarak rapor edilmişti.²⁷⁶ Bununla birlikte Sal'al Paşa'nın Müslüman halkı Hristiyanlara karşı kışkırttığı, Kutsal Savaş telkin ettiği ancak şu ana kadar hiç kimsenin kendisini dikkate almadığı ifade edilmekteydi. Asya kolerası İskenderun ile aynı sebepten bu bölgede de çok yaygındı.

Balkan Savaşları sırasında Suriye kıyılarındaki durum da İngiliz belgelerine yansımıştı. Buna göre Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham'ın 11 Kasım 1912 tarihli gönderisinde Suriye'deki bütün durum cephaneliğe benzetilmiş ve her yeri galeyana getirmek için küçük bir kıvılcımın yeterli olduğu ifade edilmişti. Bir din savaşı vazedilmekte olduğu için önemli miktarda Müslümanın fanatikleştiği ve söz konusu kıvılcımın bu kesim tarafından yakılabileceğine işaret edilmekteydi. Ayrıca yerel gazetelerde Müslüman halkı daha fazla galeyana getirecek kışkırtıcı makalelerin yayınlandığı da rapor edilmektedir.²⁷⁷

Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham'ın 14 Kasım 1912 tarihli gönderisinde ise Suriye ve Anadolu'daki tüm zengin ve iyi eğitilmiş kesimin aşırı vergiler, rüşvet, para, mal ve can güveni olmamasından ötürü usanmış vaziyette olduğu ve istikrarlı bir hükümet özlemi çektikleri bildirilmekteydi. 1909'a kadar İstanbul Hükümetine bağlı olan bu insanlar şimdi onlara da karşıydılar ve bir isyan başlatmak için küçük bir işaret beklemekteydiler. Alt sınıflar ise askerlik hizmetinden ötürü Türk yönetiminden usanmış durumdaydılar. Yazışmada bunun sebebi *“para yok, yiyecek yok, sebepsiz tutuklamalar çok, hukuk yok”* şeklinde açıklanmakta ve isyan özlemi çektikleri vurgulanmaktaydı. Tüm

²⁷³ A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 3 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham, 20.11.12. Gizli, No: 73.

²⁷⁴ A.D.M., 568/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 3 İzmir'deki Majestelerinin gemisi Hibernia, 15.11.12. No: 13

²⁷⁵ A.D.M., 568/824 Nolu Akdeniz Mektubu Başika Körfezindeki Good Hope Gemisi, 17.11.12.

²⁷⁶ A.D.M., 602/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 11.11.12. No: 69

²⁷⁷ A.D.M., 602/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 11.11.12. No: 69

bu verilerden hareketle bölgede büyük bir Hristiyan katliamı yaşanacağı öngörüsünde bulunulmakta idi.²⁷⁸

Başıka Körfezindeki Good Hope Gemisinin 13 Kasım 1912 tarihli gönderisinde Suriye kıyılarında Asya kolerasının yaygın olduğu rapor edilmekte idi (Lazkiye’de 90 vaka ve 30 ölüm) ve hâlihazırda Kürt ve Ermeniler arasında süregelen ihtilaf ve Hristiyanlara karşı istisnai zorbalıklar bildirilen Adana dışında herhangi bir kargaşa olmadığı gözlemlenmekte idi. Ancak Türkiye’nin bu kısmındaki sakinler bağınaz olduğu gerekçesiyle her ihtimale karşın sahilde iki gemi bulundurulmasının önemine işaret edilmekteydi.²⁷⁹ Başıka Körfezindeki Good Hope Gemisinin 17 Kasım 1912 tarihli gönderisinde de sahil kasabalarında gidişatın sakin olmasına rağmen, gelecek için kaygılı olduğu bildirilmekte idi. Bu nedenle üçüncü bir gemi talebinde bulunuluyordu.²⁸⁰

Başıka Körfezindeki Inflexible Gemisinin 26 Kasım 1912 tarihli gönderisinde Barham’ın raporları doğrultusunda bir galeyan durumundan ve ciddi kargaşaya sebep olmasının an meselesi olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca İngiliz canı ve malı için bazı adımları atması için Black Prince’in 26 Kasım’da saat 13.00’de İzmir’den normal hızda Beyrut’a doğru yol aldığı anlaşılmaktadır. Barham ve Prometheus kıyıdaki başlıca limanları ziyaret edeceklerdi.²⁸¹ Beyrut’taki Majestelerinin gemisi Black Prince’in 7 Aralık 1912 tarihli gönderisinde ise Suriye kıyılarındaki mevcut durumun aynı olduğu, her şeyin sakin olduğu ancak sahilin aşağısında ve yukarısında çeşitli topluluklar arasında birçok gizli toplantıların yapıldığı ve huzursuzluğun hâkim olduğu bildirilmekteydi.²⁸²

Malta’daki Majestelerinin gemisi Black Prince’in 17 Aralık 1912 tarihli gönderisinde Suriye kıyılarındaki durumun sakin olduğunu ve kargaşanın büyük ölçüde yatıştığını bildirilmekte idi. Bu durumun Londra’daki barış müzakerelerinin sonuna kadar sürmesi beklenmekte idi. Eğer Suriye’nin gelecek yönetimi hakkında herhangi bir karar çıkmazsa ya da varılan karar halkın taleplerinin aksi yönünde olursa Türk hükümetine karşı gerginlik ve ayaklanmaların yaşanması da öngörülmekte idi.²⁸³

²⁷⁸ A.D.M., 616/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Beyrut’taki Majestelerinin gemisi Barham, 14.11.12, Gizli. No: 71.

²⁷⁹ A.D.M., Başıka Körfezindeki Good Hope Gemisi, 13.11.12. No:553/824.

²⁸⁰ A.D.M., 568/824 Nolu Akdeniz Mektubu Başıka Körfezindeki Good Hope Gemisi, 17.11.12.

²⁸¹ A.D.M., 596/824 Nolu Akdeniz Mektubu Başıka Körfezindeki Inflexible Gemisi, 26.11.12.

²⁸² A.D.M., 693/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut’taki Majestelerinin gemisi Black Prince, 7.12.12. No: 264/12.

²⁸³ A.D.M., 693/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu 3 Malta’daki Majestelerinin gemisi Black Prince, 17.12.12. No: 263/12.

Balkan Savaşları sırasında bilhassa Suriye sahilinde sessiz ama sancılı bir bekleyiş olduğu anlaşılmaktadır. Bölge halkının bir süredir devam etmekte olan Türklerin kötü yönetimine karşı bölge halkının zenginiyle fakiriyle bir başkaldırı aşamasında olduğu anlaşılmaktadır. Belgelerde pek çok kez tekrar edildiği üzere bölge halkı harekete geçmek için bir kıvılcım beklemektedir. Ayrıca bir gönderide geçen Türk Hükümeti savaşın merkezinde büyük oranda birliklerini ülkenin bu kısmından çektiği için bunun daha çok İskenderun ve Halep'te yaşanmasından korkulmaktadır ifadesinden Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşında cepheye sevk ettiği pek çok askeri birliğin bu bölgeden çekilmesinin de bölgede bir güvenlik zafiyeti meydana getirdiği anlaşılmaktadır.

Bu görüş doğrultusunda Beyrut'taki İngiliz gemisi Black Prince'in 7 Aralık 1912 tarihli gönderisi hayli dikkat çekicidir.²⁸⁴ Buna göre 5 Aralık'ta iki İngilizin savaş gemisi kaptanını ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Bu görüşmede Halep'in kuzeyindeki Kürt bölgesi Karkamış'taki İngiliz müzesi için kazı çalışmalarında görevlendirilen Woolley ve Lawrence ülkenin o bölgesindeki Arap ve Kürtlerin duygu durumlarına ilişkin görüşlerini aktarmışlardır. İngiliz baylar Arap ve Kürtlerin Türk yönetiminden usandıklarını, ayaklanmak ve buna son vermek için yalnızca bir fırsat kolladıklarını nakletmişlerdir. Söz konusu Arap ve Kürtler devlet tarafından kendilerine sağlanan at ve çokça mühimmat ile birlikte Martini tüfekleri ile silahlandırılmış 10.000 asker için gayet memnundular.

Aynı belgede Arapların gelecekteki hükümet için düşünceleri başkenti Bağdat olan bir Arap krallığı olduğu da aktarılmaktadır. Bununla birlikte Arap liderlerin İngilizleri sevip saydıkları yönünde bir de not düşülmüştür. Anlaşılacağı üzere Balkan Savaşları sırasında Arap coğrafyasında da bağımsızlık hareketlerinin ortaya çıkmış ve hatta var olan düşünceler daha da netleşmiştir. Diğer bir gizli yazışmada Balkan Savaşları sırasında Arapların faaliyetlerine ilişkin detaylar sunulmaktadır:²⁸⁵ Bu doğrultuda Şeyh Busrawi merkezi hükümetin yıkılmasını ve İngiltere'nin bu ülkenin geleceğini eline almasını ve bunun mutlaka gerçekleşeceğini umut etmekte idi. Ancak kendisi İngiliz temsilcisine Mekke Şerifi, Mısır Hidivi ve Şeyh el Senoussi'nin Arap Sultanı emrindeki bir Arap İmparatorluğu konusunda uzlaştıklarını ve Arap ve Kürtlerin Türklere karşı askeri ittifak kuracağını ilettiler. Şeyh Busrawi büyük öneme sahip bir Kürt lideriydi ve daha önce bahsedildiği üzere kendisi mevcut savaş için gönüllüleri teçhiz eder gibi yaparak askeri yetkililerden “*alçakça*” para ve silah alan kişiydi.

²⁸⁴ A.D.M., 693/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Black Prince, 7.12.12, Gizli, No: 264/12.

²⁸⁵ A.D.M., 52370/1036. Lowther'dan Grey'e, 9.12.12. Ek No: 1 Konsolos Fontana'dan Lowther'a 18.11.12.

Söz konusu belgede Türk bozgunlarının Hristiyan devletlere karşı olmasına rağmen, Arap ileri gelenleri ve kabile şeyhleri arasında gerçek bir neşe kaynağı olduğu da aktarılmaktaydı. Bununla birlikte İngilizlerin beklentisi Balkan Savaşlarının Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması için tetikleyici bir gelişme olacağı yönünde idi. Bu kapsamda İngiliz Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Nicolson Ruslarla Bulgarlar konusunda görüştiklerini, Türklerin büyük toprak kaybettiklerini ancak barış yapıldıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya topraklarında da benzer ayaklanmaların başlamayacağını kimsenin kestiremeyeceğini kaydetmişti.²⁸⁶ Nitekim Nicolson diğer ırkların da bu durumdan istifade etmek isteyeceklerini öngörmekte idi. Ancak Osmanlı'nın parçalanmasının Büyük Devletlerin kendi aralarında savaşmalarına neden olmasından endişe edilmekteydi.

Balkan Savaşları sırasında Trablus ve Beyrut Hinterlandı'nda da Suriye kıyılarındakine benzer bir durum gözlemlenmekteydi. Bölgedeki asayiş ve sağlık durumu İngiliz belgelerine yansımıştı. Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 11 Kasım 1912 tarihinde Trablus'ta her şeyin sakin olduğu ancak hem Müslüman hem Hristiyanlar tarafında genel bir huzursuzluk hali olduğunu rapor etmekteydi. Trablus Hinterlandı'nda ise durum daha kötüydü. İç kısımlardaki Müslüman kabilelerin büyük galeyan içinde oldukları ve harekete geçmelerine az kaldığı düşünülmekteydi. Nitekim Beyrut Hinterlandı için de benzer görüşler hâkimdi.²⁸⁷ Malta'daki Majestelerinin gemisi Black Prince 17 Aralık 1912 tarihinde Hayfa'da her şeyin sakin olduğunu ancak Taberiye Gölünde pek çok kötü kolera vakası görüldüğünü rapor etmekteydi.²⁸⁸

Suriye ve civarındaki Müslüman ve Hristiyan halk arasındaki genel huzursuzluk halinin Trablus ve Beyrut Hinterlandı'nda da yaygın olduğu, her iki tarafından da birbirine güvenmediği ve galeyan içindeki Müslümanların harekete geçmesinin an meselesi olduğu rapor edilmişti. Balkan Savaşları sırasında Urfa'daki asayiş ve sağlık durumu hakkında Konsolos Fontana 18 Aralık 1912 tarihinde bölgedeki durumu neredeyse kaygı verici derecede aşırı sakin olarak tanımlamakta ancak duyguların hızlı ve kolay bir şekilde değiştirilebileceği uyarısında bulunmakta idi. Bu doğrultuda Müslümanların mevcut umutsuzluğunun ve ilgisizliğinin fanatik bir heyecana dönüşmesi ve bölgedeki

²⁸⁶ B.D., C. IX, No. 728, s. 596. Nicolson'dan Cartwright'a, 17.3.13.

²⁸⁷ A.D.M., 602/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 11.11.12. No: 69

²⁸⁸ A.D.M., 693/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu 3 Malta'daki Majestelerinin gemisi Black Prince, 17.12.12, No: 263/12.

Hristiyanların huzur ve güvenliğinin akıl almaz bir paniğe karışabileceği düşüncesine yer verilmekteydi.²⁸⁹

Söz konusu belgede her şey sakin görünmesine rağmen iki potansiyel tehditten bahsedilmekteydi. Buna göre İttihat ve Terakki Fırkası'nın bu yıkıcı savaşın sonunda kendileri üzerindeki kamu dikkatini başka tarafa çevirmek için Hristiyan karşıtı kargaşayı kışkırtmak niyetinde olduğu konuşulmaktadır. Diğer taraftan Ermenilerin de sorun yaratmak ve dikkati kendi üzerlerine çekmek için Osmanlı tehcirinden faydalanacağı konuşulmaktadır ifadelerinin kullanılması hayli dikkat çekicidir. Ancak böyle bir ortamda bile yetkililerin Müslüman ve Hristiyan tebaaya müsavi ve içten davranma girişimlerinin karşılıksız kalmayacağı net biçimde yukarıdaki gizli yazışmadan anlaşılmaktadır.

Aynı gönderide yer alan ifadelere göre son günlerde Mutasarrıf İsmet Paşa'nın 16 Müslüman 10 Hristiyan ileri geleni yanına çağırdığı ve kendilerine içten şekilde vatandaşlar diye hitap ettiği bildirilmekteydi. Kendisi tüm milletlerin mevcut ulusal tehlike karşısında kamu yararı için ortak çalışmalarını tavsiye etmiş ve Müslümanlar arasındaki hocalara Hristiyanlara karşı hüsn-ü muamele ve saygı ile davranmaya dikkat etmelerini öğütlemişti. Toplantı büyük başarıya ulaştı ve sonuç olarak bölgedeki Hristiyanlar büyük oranda güven tazeleyip ve ferahladılar.²⁹⁰

Balkan Savaşları sırasında Yafa'daki asayiş ve sağlık durumunun üç farklı İngiliz belgesinde yer aldığı anlaşılmıştır. Buna göre Başika Körfezindeki Good Hope Gemisi, 13 Kasım 1912 tarihinde Yafa'daki durumu kritik olarak tanımlamış ve son haberler üzerine Müslüman toplumunun Hristiyan topluluğuna karşı olumsuz duygular beslediğini aktarmıştı. Savaş gemisi bulundurma talebi doğrultusunda Beyrut Başkonsolosu ile istişare ettikten sonra İngiliz can ve malının korunması için Prometheus gemisinin ertesi gün kente varması ve birkaç gün orada kalması planlanmıştı.²⁹¹ Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham ise 14 Kasım 1912 tarihinde Yafa'dan Müslümanların Hristiyanlara karşı barut gibi olduğunu ancak herhangi bir kargaşa yaşanmadığını rapor etti. Aynı durum tüm Suriye limanında da geçerliydi ve bir süre daha böyle devam edecek gibi görünüyordu.²⁹²

Konsolos Vekili Hough 26 Kasım 1912 tarihli gönderisinde Türk askeri felaketlerinde sürekli tekrar eden olaylar zincirinin Müslümanlarda Hristiyanlara ve

²⁸⁹ A.D.M., 52370/1036. Lowther'dan Grey'e, 9.12.12. Ek No: 1 Konsolos Fontana'dan Lowther'a 18.12.12.

²⁹⁰ A.D.M., 52370/1036. Lowther'dan Grey'e, 9.12.12. Ek No: 1 Konsolos Fontana'dan Lowther'a 18.12.12.

²⁹¹ A.D.M., Başika Körfezindeki Good Hope Gemisi, 13.11.12. No:553/824.

²⁹² A.D.M., 616/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 14.11.12, Gizli, No: 71.

özellikle yabancılara karşı artan bir acı duygusuna neden olması sebebiyle Yafa'daki toplum güvenliğinin sağlanması hususunda güveni sürdüremediğini rapor etmekte idi. İlginç bir şekilde bir zamanların en münevver insanlar olarak görülen Müslümanların kaybolmuşluk ve intikam duyguları ile pervasız ve çaresiz bir hale büründükleri değerlendirilmesinde bulunmaktadır.²⁹³ Diğer şehirler gibi Yafa'da da Müslümanların Hristiyanlara karşı öfke beslediği anlaşılmaktadır. Hatta buradaki Konsolos Vekili en azından mevcut tedirginlik duygusu sona erene kadar Yafa'ya bir İngiliz gemisi gönderilmesini bile talep etmişti.

Analizler neticesinde anlaşılmaktadır ki İngilizler bu bölgelerde kapsamlı sosyal istihbarat faaliyetleri yürütmüşlerdir. Kuşkusuz tüm bunlar geleceğe dönük bir yatırım olarak anlaşılmalıdır. Burada İngilizlerin doğrudan ve dolaylı menfaatlerinden bahsedilebilir. Öncelikli olarak belirli bir süreden beri Ermenileri destekleyen ve bağımsızlık için kışkırtan İngilizlerin Osmanlı coğrafyasındaki Ermeniler ile ilgili sosyal istihbarat toplamaları manidardır. Bunun yanında Osmanlı İmparatorluğu'nun yakın zaman içerisinde dağılmasının beklendiği göz önünde bulundurulduğunda İngilizlerin pastadan pay alma telaşına düşecekleri bir gerçektir. Bu kapsamda istihbarat faaliyetleri yürüten İngilizler hedefledikleri coğrafyalarda olası İngiliz yönetimine karşı bakış açısı hakkında da bilgi toplama gayreti içinde de olmuşlardır.

3.2.3. Menfi İstihbarat

Yapılan analizler göstermiştir ki İngilizler Balkan Savaşları devam ederken Osmanlı coğrafyasında askeri ve sosyal istihbaratın yanında menfi istihbarat faaliyetleri de yürütmüşlerdir. Bunlar arasında İngilizlerin Osmanlı coğrafyasında gelecekte olası imtiyaz bölgelerinin tespit edilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamakta olan İngiliz vatandaşlarını koruma düşüncesinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Balkan Savaşlarını Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasına yol açacak tetikleyici bir gelişme olarak görmekte olan İngiltere bu sıralarda Osmanlı karasularında bilhassa Akdeniz kıyıları boyunca savaş gemileri vasıtasıyla istihbarat faaliyetleri yürütmüşlerdi. İngiliz arşiv belgelerinin birinde bu gemilere Müslüman halka karşı incitici davranışlardan kaçının ve her yerde hâkim olan galeyan durumunun burada da olduğunu aklınızdan

²⁹³ A.D.M., 50271/975. Lowther'dan Grey'e, 26.11.12. Ek No: 2 Konsolos Vekili Hough'dan Konsolos McGregor'a 12.11.12.

çıkarmayın²⁹⁴ şeklinde talimat verilmesi, İngilizlerin bu bölgeler ile ilgili menfi tasavvurları olduğuna işaret etmekteydi.

Bu tasavvurlar diğer bir belgede açık bir şekilde beyan edilmiştir.²⁹⁵ Buna göre Suriye'deki Müslüman ve Katolik olmayanların genel görüşünün İngilizlerin müdahale etmesi yönünde olduğuna dikkat çekilmektedir. Tüm Suriye'de zengin ve fakirlerden oluşan ve Mısır'ın Suriye'yi ilhak etmesini isteyen çok güçlü gizli politik bir örgütün iş başında olduğu haber verilmektedir. Bu durumun gerekçesi eğer Mısır bayrağı altında olurlarsa Suriye halkının İngiliz korumasında olacağı idi. Bu hususta Hidiv'le görüşüldüğü ve temsilcilerin reddedilmediği bilinmekte ancak kesin cevap bilinmemektedir. İddiaya göre Müslümanların istekleri Suriye'nin İngiliz yöneticileri ve hepsi Türklerin hizmetinde olan jandarma ve tüm hükümet makamları üstünde İngiliz subaylarının olmasıydı.

Aynı gönderide yerel halkın İngiliz yanlısı duygularına gerekçe olarak İngiliz yönetimi altındaki Mısır ve Hindistan Müslümanlarının hayatlarından memnun olması gösterilmekteydi. Anlaşıldığı üzere İngiltere er ya da geç dağılmasına kesin gözüyle baktığı bu coğrafyada pastadan en optimal payı almanın peşindeydi. Bu yarışta İngiltere'nin kendisine rakip olarak gördüğü ülke ise Almanya idi. Bu nedenle başka bir gizli belgede Osmanlı kamuoyundaki Alman itibarı konu edinilmişti.²⁹⁶ Belgede bozguna uğraması neticesinde bölgedeki Alman itibarının ağır bir darbe yediği ve hem yetkililerin hem kamuoyunun genel düşüncesinin Almanya tarafından gelecek bozgunlara sebep olması ve Türkiye'nin yok olması maksadıyla Almanya'nın Türkiye'yi silah, tüfek, mühimmat ve cephane gibi ikinci sınıf malzemeye ve ikinci sınıf eğitimlerle desteklediği yönündeydi. Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde Almanya daha çok Avusturya ile birlikte düşünülmekteydi.

Bölgede bulunan İngiliz savaş gemileri İngiliz prestijini temsil etmekteydi. Bu bakımdan halk ile yakından işbirliği yapmaları talimatı almışlardı. Bu doğrultuda bölge halkının da bu gemilere yoğun bir ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Halk gemileri görmek için farklı kentlerden limanlara akın ediyor ve hatta güverteye çıkıp inceliyordu. Gizli bir belgede yer alan "*Tüm milletlerden başlıca sakinleri ziyaret ettikçe limanın tüm sosyal*

²⁹⁴ A.D.M., Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 18.11.12.

²⁹⁵ A.D.M., 616/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 14.11.12, Gizli. No: 71.

²⁹⁶ A.D.M., 616/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham 14.11.12, Gizli. No: 71.

konukseverliği bana ve subaylara ulaştı."²⁹⁷ ifadesi bu görüşü destekler niteliktedir. Bir diğer belgede eğer diğer Büyük Devletler Beyrut'ta bir gemi bulundurma niyetindelerse bunun hem Beyrut'taki hem hinterlandındaki İngiliz menfaatlerine uygun olarak yapılması görüşü iç kesimlerdeki Marunîlerin, Dürzilerin ve Arapların gemileri görmek için her gün Beyrut'a geldikleri ve hatta gemiyi görmek için güverteye çıkmaları ile gerekçelendirilmekte idi.²⁹⁸

Anlaşılaçağı üzere İngiliz savaş gemileri bölge halkı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bir nevi güç gösterisi olarak kabul edilebilecek bu durumun bölge halkının üzerinde yatıştırıcı bir etkiye sahip olduğu da pek çok belgede ifade edilmiştir. Buna göre Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham 14 Kasım 1912 tarihinde Beyrut'un politik bir merkez olduğunu göz önünde bulundurulduğunda, İskenderun, Yafa veya başka bir yerdeki gemilerle iletişime geçip, haberleri aktarmak ve ayrıca burada hâkim olan İngiliz prestiji açısından Beyrut'ta sürekli bir geminin bulundurulmasını tavsiye etmekteydi.²⁹⁹ Buna ek olarak Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 11 Kasım 1912 tarihinde İngiliz savaş gemisinin bulunmasının Müslüman halk üzerinde belirgin biçimde yatıştırıcı etkisi olduğunu ve bu nedenle buradaki Majestelerinin Başkonsolosu ile istişare ettikten sonra çeşitli sahil kasabalarında mümkün olduğunca İngiliz bayrağının sergilenmesi gerektiğine işaret etmekteydi.³⁰⁰

İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham 20 Kasım 1912 tarihinde Müslümanların dini bayram kutlamaları ile birlikte Hristiyanların güvensizlik duygusunun yükselişe geçtiği ve İngiliz Bayrağı sahil boyunca ne kadar çok dalgalandırılırsa sükûnetin hâkim olması ihtimalinin o kadar fazla olduğu aktarılmaktaydı.³⁰¹ Bu görüşe uygun olarak Prometheus adlı geminin Trablus'a gönderilmediği çünkü en az bir İngiliz gemisinin Beyrut'ta kalmasının İngiliz itibarı için önemli olduğunu da vurgulanmıştı. Gönderinin devamında Beyrut'taki Majestelerinin Başkonsolosu Fransız gemisine ek olarak Beyrut'ta

²⁹⁷ A.D.M., 721/510 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut'daki Majestelerinin gemisi Defence, Admiralty Office, 24.12.12. No: 3/12.

²⁹⁸ A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 3 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham, 20.11.12, Gizli. No: 73.

²⁹⁹ A.D.M., 616/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 14.11.12, Gizli. No: 71.

³⁰⁰ A.D.M., 602/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 11.11.12. No: 69.

³⁰¹ A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 3 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham, 20.11.12, Gizli, No: 73.

sürekli konuşlandırılacak Suriye sularında üçüncü bir geminin varlığını talep eden bir mektup yazıldığı da bildirilmektedir.³⁰²

Hiç kuşkusuz bu savaş gemileri görünürde Osmanlı coğrafyasında Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki galeyana ve karışıklık çıkmaması için gayret gösterirken bir yandan da bölge halkının gelecekte olası bir İngiliz yönetimine olan bakış açısı hakkında istihbarat faaliyetleri yürütmektedirler. Bunun yanında İngiliz savaş gemilerinin ikincil bir görevinin de Osmanlı topraklarındaki İngilizlerin can ve mal güvenliği korumak olduğu anlaşılmaktadır. 28 Kasım 1912 tarihli bir belgeye göre Majestelerinin gemileri Black Prince, Barham ve Prometheus Suriye kıyılarındaki İngiliz can ve malını korumak için görevlendirilmişti ve ayrıca Beyrut'taki İngiliz Başkonsolosu ile istişareyle hareket ederek ana limanları ziyaret etme talimatı almışlardı.³⁰³

Konsolos Vekili Hough'un Konsolos McGregor'a 12 Aralık 1912 tarihli telgrafında Alman kruvazörü Hertha'nın 9'unda Mersin'e ulaştığı rapor edilmektedir. Alman Konsolos Vekili ve Hertha'nın kumandanının kargaşa çıkması ihtimaline karşın Bağdat demiryolları inşa kamplarından gelen Mersin'deki tüm Alman göçmenlerini barındırmak için düzenlemeler yaptığı hakkında bir istihbarata sahip olunduğu da aktarılmaktaydı. İngilizler kendilerinin herhangi bir ihtiyaç görmediği bu tür düzenlemelere ilişkin duyumlar alınırsa bunun yerel halk üzerinde hiç arzu edilmeyen bir etki yaratacağını düşünmekteydiler.³⁰⁴

Bu amaçla İngilizlerin gerek bölgedeki diplomatları gerekse savaş gemileri yöneticileri vasıtasıyla pek çok diplomatik görüşmeler gerçekleştirdiği ve toplumun farklı kesimleri ile iyi ilişkiler kurma arayışında olduğu söylenebilir. Ayrıca Osmanlı topraklarında bilhassa Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki tansiyonun oldukça yüksek olduğu bir zaman diliminde İngilizlerin işbirlikçi ve çözüm odaklı biçimde hareket ettikleri de anlaşılmaktadır. Nitekim İzmir'deki Majestelerinin gemisi Hibernia'nın kaptanı 15 Kasım 1912 tarihinde Avusturya tümamiraline ve İzmir valisi ile Ferik'ine resmi ziyarette bulunduğunu ve onların da iade-i ziyaret yaptıklarını haber vermekte idi.³⁰⁵

³⁰² A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 3 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham, 20.11.12, Gizli, No: 73.

³⁰³ A.D.M., 602/824 Nolu Akdeniz İstasyonu Başkomutanından Amirallik Sekreterliğine İbraz, 28.11.12.

³⁰⁴ A.D.M., 50271/975. Lowther'dan Grey'e, 26.11.12, Gizli, Ek No: 2 Konsolos Vekili Hough'dan Konsolos McGregor'a 12.12.12.

³⁰⁵ A.D.M., 568/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 3 İzmir'deki Majestelerinin gemisi Hibernia, 15.11.12. No: 13

Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 18 Kasım 1912 tarihli gönderisinde mümkün olan en kısa zamanda Kaymakamı ziyaret etme ve kendisini oradaki İngiliz ve Alman canı ve malını korumak üzere Majestelerinin Hükümeti tarafından görevlendirildiğini bildirme talimatı almıştı. Ayrıca belgede acil bir durum ortaya çıkması halinde silahlı kuvvetleri karaya çıkarmanın gerekli olup olmadığı hakkında inisiyatif verildiği görülmektedir. Buna ek olarak tüm Konsolos ve Konsolos Yardımcılarına iç kesimlerde ikamet eden İngiliz vatandaşlarını kendilerini tehlikede hissettikleri zaman en yakın limana gitmeleri için yönlendirmeleri talimatı da gönderilmişti.³⁰⁶

Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Black Prince'in kaptanı 2 Aralık 1912 tarihinde 30 Kasım Cumartesi günü öğleden önce Başkonsolos eşliğinde Valiyi ziyaret ettiğini bildirmekte idi. Vali her şeyin oldukça sakin olduğu ve kesinlikle olayların patlaması tehlikesi olmadığı konusunda kaptana güvence vermişti ancak aynı zamanda Başkonsolosun güvenlik gerekçesiyle hiçbir şey için selam atışı yapılmaması önerisini düşünmeden kabul ettiği vurgulanmaktaydı.³⁰⁷ Bununla birlikte Beyrut'daki Majestelerinin gemisi Defence 24 Aralık 1912 resmi ziyaretlerin içtenlikle yerine getirildiği ve kıyıda her kesimle iyi ilişkilerin sürdürüldüğünü rapor etmekteydi.³⁰⁸

Sonuç olarak Balkan Savaşları devam ederken İngilizlerin ortaya çıkması olası herhangi bir karışıklık durumunda Osmanlı topraklarında ikamet etmekte olan İngiliz vatandaşlarını korumak için önlemler alırken bir yandan da gerek bölge halkı ile gerek yerel yöneticilerle iyi geçinmek suretiyle Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması durumunda hedefledikleri nüfuz bölgelerindeki pozisyonlarına ilişkin durum değerlendirmesi yaptıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte İngilizlerin bu minvaldeki faaliyetlerinin I. Dünya Savaşı sonrası uygulamaya geçirilecek planları için bir altyapı hazırlığı niteliğinde olduğu çıkarımında bulunulabilir.

3.3. Üçüncü Tema: Osmanlı İmparatorluğu'na Yönelik Tutum

Bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular ışığında ortaya çıkan son tema ise Balkan Savaşları esnasında Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik tutum olarak belirlenmiştir. Bu tema altında yer alan bulguların ise genel olarak Büyük Devletlerin kendileri için yürüttükleri bölgesel imtiyaz politikaları ve Osmanlı'da Ermeniler başlıkları altında

³⁰⁶ A.D.M., Sefer Talimatı, Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 18.11.12, Gizli.

³⁰⁷ A.D.M., 639/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Black Prince, 2.12.12. No: 249/12.

³⁰⁸ A.D.M., 721/510 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut'daki Majestelerinin gemisi Defence, 24.12.12. No: 3/12.

toplandığı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda bu tema iki farklı alt tema kapsamında incelenecektir.

3.3.1. Büyük Devletlerin Osmanlı'daki Menfaatleri

Savaş esnasında ilerlemekte olan Balkan Devletlerinin taleplerini savunan İngiltere politika yapıcılarının kendileri için bölgesel bir imtiyaz arayıp aramadıkları sorusunun yanıtlanması bu dönemdeki İngiliz politikasını anlamlandırmak için elzemdir. Bu süreçte Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Kitchener'in Osmanlı'nın zayıflığından istifade ederek Mısır'daki İngiliz yönetimini sağlamlaştırmak için Babıali'ye baskı yapma tavsiyesine İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'in *"Eğer kendimiz için bir şeyler elde etmeye çalışırsak kendi pozisyonumuzu zayıflatırız ve genel bir kargaşa çıkar"* şeklinde cevap vererek karşı çıkması³⁰⁹ İngilizlerin bölgesel bir imtiyaz peşinde koşmadıklarının bir işareti olarak görülebilirse de bilhassa bir önceki temada detaylandırılan Osmanlı karasularındaki İngiliz gemilerinden gelen askeri, sosyal ve menfi istihbaratlar incelendiğinde durumun gerçekte pek de öyle olmadığı görülecektir. Nitekim menfi istihbarat temasında İngilizlerin Osmanlı coğrafyasında gelecekte olası imtiyaz bölgelerinin tespit edilmesine yönelik faaliyetleri doğrudan alıntılarla desteklenmek suretiyle açıklanmıştı.

Kitchener'in 3 Kasım 1912 tarihli bir başka gönderisinde Türklerin çöküşünün tamamlandığı ne Avrupa'da ne de başka bir yerde eski pozisyonlarını koruyamayacakları görüşü aktarılmaktaydı.³¹⁰ Kitchener Kahire'de bir Müslümanın kendisine eğer Türkler Avrupa'da güç kullanarak kalamazlarsa İslam'a egemen olma hakları da kalmayacağı söylediği aktarmaktaydı. Halk Türkleri sevmemekle birlikte bir Müslüman ülkenin yenilgisine çok üzülmekteydiler. Buradan hareketle kendisi İmparatorluğun diğer yerlerinde de kısa süre içinde çözümlerin başlayacağını öngörmekteydi. Aynı gönderide Kitchener Mısır konusundaki önerilerini şöyle sıralamaktaydı:

1. Padişahın egemenliği kabul edilmeli ancak her zaman Majestelerinin Hükümetinin izniyle hareket etmelidir.
2. Hidivler Majestelerinin Hükümeti tarafından atanmalıdır.
3. Bütün kararlar Konsolos tarafından ilan edilmelidir.
4. Türkler tarafından atanan Türk baş yargıç yerine Mısır Hükümetinin atayacağı biri geçmelidir.

³⁰⁹ B.D., C. IX, s. 59. Grey'den Kitchener'a 29.10.12.

³¹⁰ B.D., C. IX, No. 113, s. 88. Kitchener'dan Grey'e 3.11.12.

5. Osmanlı Yüksek Komiserliği kaldırılmalıdır. Mısır üstünde Türklerin hak olarak ileri sürdükleri her şey Majestelerinin Hükümetine geçmelidir.
6. Sudan'da da Türklerin hak olarak ileri sürdükleri her şey İngiltere'ye geçmelidir. Mısır'ın İngiltere'ye geçtiği ifadesi şimdilik kullanılmayabilir.

Balkan Savaşları süresince Kitchener dışında farklı İngiliz diplomatları da Osmanlı'nın Asya toprakları için bazı öngörülerde bulunmuşlardı. Örneğin İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther Anadolu ve Suriye'nin bazı bölgelerinde özgürlük hareketleri olabileceğini öngörürken ve İstanbul'daki İngiltere Elçiliği tercümanı Fitzmaurice Arabistan'ın yarı otonom olarak ayrılıp Kahire ile birleşebileceği tahmininde bulunmuştu.³¹¹ Ancak İngiliz Dışişleri Bakanlığı Beyrut'taki İngiltere temsilcisi Cumberbatch'ın önde gelen Müslümanlara Mısır yönetiminin Suriye'ye genişlemesi ne uygulanabilir ne de arzu edilir bir şeydir şeklindeki mesajını uygun bulmuştur.³¹² Anlaşılacağı üzere İngiltere Asya'daki Osmanlı yönetimini zayıflatacak herhangi bir öneriye karşı çıkmaktadır. Bu durum ise daha önce de açıklandığı üzere daha çok Balkan Savaşları devam ederken Türklere karşı Büyük Devletler arasındaki ihtilafları en aza indirmek stratejisinin bir sonucuydu.

Dönemin büyük devletleri dağılması beklenen Osmanlı İmparatorluğu'ndan ideallerindeki paylarını almak isterken bir yandan da birbirleri arasında rekabet halindeydiler ve dolayısıyla birbirlerine güvenmiyorlardı. Bu doğrultuda Nicolson 17 Nisan 1913 tarihinde Jagow'un kendisine iki kez Ön Asya'dan bahsettiği dile getirilmektedir. Nicolson bunun Türkiye'nin Asya topraklarının parçalanmasına anlamına geldiğini düşünmekteydi. Kendisi bu zengin ülkeyi Almanların göz diktiği olgun bir meyveye benzetmekteydi. İstanbul'da karışıklık çıkmasını arzu eden Almanların daha sonra Kürtlerin Ermenilerle boğaz boğaza geleceğini tasavvur ettiğini düşünmekteydi. Bu durum da Rusların müdahalesine yol açacaktı ve Almanlar derhal kendi menfaat bölgelerine gireceklerdi.³¹³

Bir diğer gizli belgede yapılan ikili bir yaptığı Alman Büyükelçisinin Türkiye'nin bütünlüğünü istediklerini ancak diğer büyük devletlerin Türkiye'yi parçalaması durumunda Almanya'nın da kendi payını alacağını söylediğini aktarmaktaydı. Grey ise Büyükelçiye İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Türkiye'yi parçalama planları yapılmadığını yalnız

³¹¹ B.D., C. IX, No. 80. Fitzmaurice'den Tyrell'a, 5.11.12.

³¹² B.D., C. IX, No. 76. Cumberbatch'dan Lowther'a, 14.11.12.

³¹³ B.D., C. IX, No. 477, s. 425. Nicolson'dan Goschen'e, 17.4.13.

Ermeni bölgelerinin konuşulduğunu ifade etmişti.³¹⁴ 27 Haziran 1913 tarihli başka bir gönderisinde Grey, Asya Türkiye'sinin parçalanmasının Büyük Devletlerin menfaatlerine bağlı olduğuna dikkat çekmektedir. Bunun da Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması veya tam olarak ortadan kalkması şeklinde gerçekleşmesi beklenmekte idi. Fransa birinci seçenekten yanaydı, Alman elçisi ise Türklerin egemenliklerini istediklerini ancak Türkiye tam anlamıyla çökerse kendi menfaat alanlarına nüfuz edeceğini ifade etmişti. Grey İngiltere'nin istediği yerlerin Basra ve İran Körfezi bölgeleri olduğunu söylemişti.³¹⁵

II. Abdülhamid döneminden itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda hüküm süren Alman nüfuzu Başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletlerini rahatsız etmekteydi. Bu kapsamda Türklerin Balkan Devletleri karşısında uğradığı hezimetle ilişkin olarak Balkan devletleri Türk askeri prestijini sıfıra indirmekle Alman askeri prestijine de darbe indirdiler³¹⁶ diyen İngilizler Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı askeri başarısızlığı Almanya ile bağdaştırmakta ve adeta bu durumdan memnuniyet duymaktaydılar. Almanya'ya ilişkin bu kaygının Balkan Savaşları sonrasında da İtilaf Devletleri tarafından hissedildiği farklı metinlere yansımıştır. Grey 20 Haziran 1913 tarihli bir telgrafında Herr vol Kullman'a İstanbul'daki Alman subaylarının Rusları çok rahatsız ettiğini, bunların Tahran'daki Rus subayları gibi olduğunu söylediğini belirtmekte idi. Herr vol Kullman ise Grey'i bunun Tahran'daki Rus subayları için doğru olabileceğini fakat Türklerin hiçbir birliklerini yabancı komutası altında bırakmayacakları şeklinde cevaplamıştı.³¹⁷

23 Haziran 1913 tarihli bir gizli belgeye göre Rus Çarının İstanbul'daki Alman askeri heyetinden büyük karamsarlığa kapıldığı ve Üçlü İttifakın Üçlü İtilaf kuvvetlerinden kuvvetli olabileceği endişesi aktarılmaktaydı. Rus Çarı Almanların Türk ordusunu gerçek bir güç durumuna getirmeyeceklerini biliyorsa da İstanbul'daki Alman generalinin ve Alman Büyükelçisinin gerçek bir diktatör durumuna gelmesinden de kaygı duymakta idi.³¹⁸ 25 Haziran 1913 tarihli diğer bir belgede ise gazetelerde Rus politikasına ilişkin eleştiriler ve Boğazlarda, İstanbul ve Edirne'deki Alman üstünlüğüne ilişkin öfke dolu ifadeler yer aldığı rapor edilmekteydi. Bununla birlikte kamuoyunda Almanların Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü biraz daha geciktirmekten başka bir işe yaramayacağı düşüncesi hâkimdi. Buna mukabil Rusya Alman bankalarındaki paralarını çekerek Türkleri Rusları dinlemek zorunda bırakabileceğini savunmaktaydı. Rusların Alman

³¹⁴ B.D., C. IX, No. 499, s. 443. Grey'den Goschen'e, 2.6.13.

³¹⁵ B.D., C. IX, No. 526, s. 465. Grey'den Goschen'e, 27.6.13.

³¹⁶ B.D., C. IX, No. 256, s. 190. Cartwright'tan Nicolson'a, 22.11.12..

³¹⁷ B.D., C. X, No. 410, s. 363. Grey'den Goschen'e, 20.12.13.

³¹⁸ B.D., C. X, No. 446, s. 394. Buchanon'dan Grey'e, 23.12.13.

İmparatorluğu'nun amacının Anadolu'yu elde ettikten sonra İstanbul'u da ele geçirmek olduğu görüşü İngiliz ve Fransızlar tarafından da desteklenmekteydi.³¹⁹

Anlaşılabacağı üzere XX. Yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki nüfuz ve imtiyaz elde etme mücadelesi giderek şiddetlenmişti. Esasen bu süreçte izledikleri politikalarla Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'ya yakınlaşmasına neden olan başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri idi. Nitekim Haziran 1913 tarihinde yenilenmesi girişiminde bulunulan İngiltere-Osmanlı Savunma İşbirliği teklifi uygulanamaz bulunmuştu. İngiliz diplomatları bu anlaşmanın Alman kıskançlığı doğurabileceğini ve hatta Üçlü İttifakın bu anlaşmayı Üçlü İtilaf için bir "sorun" olarak görebileceğini düşünmüşler ve reddetmişlerdi.³²⁰

3.3.2. Balkan Harplerinde Osmanlı Ermenileri

Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik tutum teması altında araştırma bulgularında ortaya çıkan diğer bir alt tema ise Osmanlı'daki Ermeniler idi. Daha önce sosyal istihbarat teması altında İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz hinterlandındaki Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki ilişkiler hakkında detaylı raporlar tuttukları tespiti yapılmıştı. Bu coğrafyada yaşayan Müslümanlar ağırlıklı olarak Kürtlerden Hristiyanlar ise Ermenilerden oluşmaktaydı. Benzer şekilde sosyal istihbarat teması kapsamında elde edilen bulgular İngilizlerin "*saf ve temiz duygularla*" bölgede yaşanması olası bir Ermeni katliamından kaygı duyduklarını göstermekteydi. Hâlbuki 8 Haziran 1913 tarihli bir belgede Petersburg'daki İngiliz Büyükelçisi Buchanon Rusların Türkiye sınırında bir anarşiye katlanamayacaklarını bildirdiğini kaydetmekteydi.³²¹ Buna göre Ruslar İngiliz Hükümeti'nin Türk sınırında yaşayan Kürtler arasında huzursuzluk çıkarttıklarını, zayıf Türk otoritesinin bunu bastıramayacağını ve kendilerinin bu duruma karşı olduklarını ifade etmişlerdi.

Açık bir şekilde görülmektedir ki İngilizler Osmanlı coğrafyasının bu bölgesinde seyirci olarak değil daha çok oyun kurucu olarak faaliyet göstermekte ve bölgede huzursuzluk ve kaos ortamı yaratılmasında aktif rol almaktaydı. Nitekim bu durum dönemin Rus Dışişleri Bakanı tarafından Petersburg'daki İngiliz Büyükelçisi Buchanon'a Büyük Devletlerin Makedonya'da yaptıklarını Asya Türkiye'sinde tekrarlamaları durumunda Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküp gideceği, Ermenistan'da durumun giderek

³¹⁹ B.D., C. X, No. 448, s. 397. Buchanon'dan Grey'e, 25.12.13.

³²⁰ HELLER, British Policy towards ..., s. 80.

³²¹ B.D., C. IX, No. 545, s. 486. Buchanon'dan Grey'e, 8.6.13.

ciddileştiği, Büyük devletler tarafından bu bölgeye sürekli olarak silah kaçırıldığı ve Rusya'nın sınırlarında bir ihtilale katlanamayacağı, durumun 1895'ten çok farklı olduğunu, Türkiye'nin parçalanmasında rol almayacakları ve hatta buna engel olacakları aktarılmıştı.³²²

Gerçekten de bu dönemde Anadolu'nun doğusu Makedonya'ya dönüştürülmek isteniyordu. Ancak bölge üzerindeki nüfuz mücadelesinde bloklaşan Büyük Devletlerin birbirleri ile rekabet halinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Lowther, İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey'e Majesteleri'nin Anadolu'daki Konsolos Yardımcısının Ermeni papazlarıyla görüşerek bölgelerine bazı Almanların geldiklerini ve bunlardan şüphelendiklerini iletmekteydi.³²³ Belgeye göre Almanlar bu bölgelerde reform istemekte idiler.

Dikkat edilmelidir ki tüm bu gelişmeler Balkan Savaşları devam ederken yaşanmaktadır. Balkan Savaşlarının Osmanlı İmparatorluğu'na adeta ölümcül bir darbe indirdiği düşünüldüğünde Büyük Devletlerin Osmanlı'nın dağılmasını kararlaştırdıkları ve yalnızca bunun detayları hakkındaki pürüzler ile iştigal oldukları söylenebilir. Hatta Edirne'nin Türkler tarafından geri alınması hakkında tartışmalar devam ederken ve II. Balkan Harbi'ni barış anlaşması ile sonlandırılması arefesinde İngiliz basınında çıkan haberler oldukça manidardır.³²⁴ Bu doğrultuda The Manchester Guardian 23 Ağustos 1913 tarihinde İngiliz politikasının, Ermenistan'da reform konusunu kabul ettirmeye çalışmak ve reformların uygulanması için İttifakın saygınlığını koruyacak ve bu arada insanlığın yararına olacak doğru düzgün bir garanti almak olduğunu dile getirmekteydi. Habere göre zaten Ermenistan için mümkün olan her ne ise yapmak İngiltere'nin hakkı ve görevi idi.

Bu politika doğrultusunda İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey Mayıs 1913'te İtilaf Devletleri'nin Ermenistan konusunda uzlaştıklarını haber vermektedir: *“Rusya ve Fransa ile Ermenistan'da derhal reform yapılması konusunda anlaşmaya vardık. Ancak Türkler bundan kuşku duymamalıdır.”*³²⁵ Makedonya tecrübesi de göstermekteydi reformlar bir coğrafyaya bağımsızlık kazandırılmasının ilk aşamasıydı. Bu doğrultuda Ermeni temsilcileri Ruslar ve İngilizler ile yakın işbirliği içerisindeydi.

Ancak durum Makedonya'dan biraz farklı idi. Nitekim 26 Mayıs 1913 tarihindeki bir belgede Rus elçisinin Ermeni vilayetlerini düzenlemeye çalışan İngiliz memurlarından

³²² B.D., C. IX, No. 542, s. 482. Buchanon'dan Grey'e, 6.6.13.

³²³ B.D., C. IX, No. 478, s. 426. Lowther'dan Grey'e, 24.4.13.

³²⁴ *The Manchester Guardian*, “The Question of Adrionople”, 23 Ağustos 1913, s. 8.

³²⁵ B.D., C. IX, No. 485, s. 434. Grey'den Bertie'ye, 21.5.13.

memnun olmadığı aktarılmaktaydı. Buna göre Ermenilerden temsilci bir grup Rusya'ya giderek Ermenistan'ın Rusya'ya katılması için ricada bulundular. Ruslar Ermeni sorununda ikinci planda kalmak istemedikleri için Türklerin yabancı müfettiş önerisini kabul etmemeleri durumunda, herhangi bir kargaşa halinde Rusların müdahale edebileceği öngörülmektedir.³²⁶ 27 Mayıs 1913 tarihindeki diğer bir belgede ise Rus Dışişleri Bakanının Ermeni temsilcilerinin Rusya'yla birleşmek istediklerini söyledi nakledilmektedir. Türkiye'nin bu doğu bölgesinde Ermeniler nüfusun en fazla %30'una tekabül ettikleri için kendi başlarına bir devlet kurma olanakları olmadığı düşüncesinden hareketle Rusya ile birleşmek istedikleri belirtilmektedir. Rusya bu katılmanın olanaksız olduğunu ve kendilerinin tek başına sorumluluk almak istemediklerini açıkladı. İngilizler ise bir Ermeni katliamı olursa Rusların seyirci kalmalarının doğru olmayacağını iletmişlerdi.³²⁷

Sonradan literatüre Vilayet-i Sitte olarak girecek Anadolu'nun doğusunda Ermeniler için reform yapılmak istenen altı vilayette Ermeniler toplam nüfusun yarısını bile oluşturmamaktaydı. Bunun yanında bir diğer sorun ise bölgede baş aktör olarak rol almak isteyen Rusya'nın tek başına sorumluluk almak istememesi idi. İlginçtir ki İngilizler de benzer şekilde düşünmekteydi. Buna göre 28 Mayıs 1913 tarihinde Grey İngiliz jandarmalarının tek başlarına Ermenistan'a gidemeyeceklerini ancak İstanbul ve çevresindeki illerde kalıp yavaş yavaş yayılabileceklerini dile getirmiştir. Grey Rusya'nın Ermeni reformlarını üstlenmesinden memnun olacaklarını deklare etmekte idi çünkü birkaç hafta içerisinde bir katliam yaşanma ihtimalini öngörmekteydiler. Nitekim Türklerin Ermeni meselesinde İngilizlerin yardımına başvurması İngilizlerin Osmanlı'daki pozisyonunu güçlendirmek için bir fırsat yaratmıştı.³²⁸

İtilaf Devletleri arasında Osmanlı coğrafyasındaki Ermeni bölgeleri ile ilgili farklı görüşler mevcuttu. Bu doğrultuda Fransızların Ermeni reformlarının altı ilde bugünlerde bir katliama neden olacağını ve bu nedenle reformların dışında yüksek bir komiserin padişaha kabul ettirilmesi gerektiğini³²⁹ düşünmekteydiler. Rusların Ermenistan planlarından Almanlar da rahatsız olmuşlardı çünkü İtilaf Devletlerinin planlarını Asya Türkiye'sinde ayrı bir devlet kurmanın ilk adımı olarak görmekteydiler. Almanların bu

³²⁶ B.D., C. IX, No. 492, s. 438. O'Beirne'den Grey'e, 26.5.13.

³²⁷ B.D., C. IX, No. 494, s. 441. O'Beirne'den Grey'e, 27.5.13.

³²⁸ B.D., C. IX, No. 496, s. 443. Grey'den Bertie'ye, 28.5.13.

³²⁹ B.D., C. IX, No. 516, s. 460. Grey'den Lowther'a, 19.6.13.

rahatsızlığı kuşkusuz yalnızca İtilaf ve İttifak Devletleri arasındaki güç mücadelesi ile açıklanamazdı. Bu daha çok bir nüfuz ve etki alanı mücadelesiydi.

2 Haziran 1913 tarihli bir gizli belgede Alman Büyükelçisinin Rusların Ermenistan planlarını beğenmedikleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki toprak bütünlüğünü korumak istedikleri fakat parçalanması durumunda kendi paylarını almak istedikleri tekrarlanmaktaydı.³³⁰ 2 Haziran 1913 tarihinde Grey Alman Büyükelçisinin Rusların Ermenistan konusundaki önerilerinde çok ileri gittiğini, Asya Türkiye'sinde ayrı bir devlet kurduğunu ve Lübnan'ı bile içine aldığını söylediğini aktarmaktaydı. Buna mukabil Grey şimdilik Fransız önerisinde yer alan yüksek komiser ile yetinmek gerektiğini düşünmekteydi.³³¹

Olayların akışı karşısında İngiltere Rusya yanındaki tavrını netleştirdi. Buna göre Türklerin verdikleri sözlü notanın yalnız Ermeni bölgelerini değil tüm İmparatorluğu kapsadığı ancak İngilizlerin Rusların önerilerinin ötesine geçmeyecekleri³³² kabul edildi. Bu arada Ermeni sorunu hakkında bölgede siyasi irade sahibi olan Osmanlı İmparatorluğu'na de bir söz hakkı verilmesi nihayet birilerinin aklına gelmişti: “*Alman Büyükelçisi büyük devletler kendi aralarında Ermeni sorununu görüşürken büyükelçilerin de en azından durumu Osmanlı Hükümeti'ne bildirmeleri gerektiğini*”³³³ söyledi.

Ermeni sorunu karşısında Almanya'nın tutumunu 22 Haziran 1913 tarihli belgede daha net olarak açıklamaktadır.³³⁴ Buna göre Alman Hükümeti Asya Türkiye'si konusunda planlarını sunmuştu. Kendileri Ermeni reformlarında Rusları tatmin edecek bir projeye olumlu yaklaşmaktaydılar. Ancak altı ilin birleşik bir Ermenistan için ayrılmasının Asya Türkiye'sindeki diğer ırkları da harekete geçireceğini düşünmekteydiler. Bu yüzden öncelikli olarak Türklerin projesini ele almak ve yürümezse değiştirmenin uygun olacağını benimsemiştiler.

Görüleceği üzere Almanların kaygısı daha çok Osmanlı İmparatorluğu'nun zamansız dağılması ile ilgiliydi. Böyle bir durum bölge üzerinde büyük devletlerin rekabetini beraberinde getirecek ve pamuk ipliğine bağlı ilişkiler daha da gerilecekti. Almanya orta yol bulma arayışına girerek bu soruna çözüm bulmaya çalışmaktaydı. 27 Ağustos 1913 tarihli bir belge altı devletin elçilerinin altı Ermeni ili konusunda Rus önerisini temel alarak

³³⁰ B.D., C. IX, No. 532, s. 470. Goschen'den Grey'e, 2.6.13.

³³¹ B.D., C. IX, No. 537, s. 474. Grey'den Goschen'e, 3.6.13.

³³² B.D., C. IX, No. 533, s. 471. Marling'den Grey'e, 2.6.13.

³³³ B.D., C. IX, No. 523, s. 463. Grey'den Goschen'e, 24.6.13.

³³⁴ B.D., C. IX, No. 562, s. 501. Grey'den Granville'e, 22.6.13.

Türklerin yeni il yasasını uygulamaya başladıklarını bildirmekteydi. Yeni Osmanlı yasası Ermenilere birçok hak tanıyorsa da bunun ancak Abdülhamit dönemindeki Ermenileri tatmin edeceği vurgulanmaktaydı çünkü Ermenilerin artık kendi milli varlıklarına sahip olmak istedikleri düşünülüyordu. Almanya bu dönemde Türkiye'nin parçalanmasını istememekte samimi bulunuyordu çünkü Türkiye'den en büyük parçayı kapmak üzere güçlenmesi için zamana ihtiyacı vardı.³³⁵

Gönderiden de anlaşılacağı üzere Ağustos 1913 tarihlerinde Büyük Devletler Ermeni vilayetlerinde reform yapılması düşüncelerini Osmanlı İmparatorluğu'na kabul ettirmişler ve altı Ermeni ili konusunda Rus önerisini temel alan bir il yasasının hayata geçirilmesini sağlamışlardı. Bundan sonraki adım reformların hayata geçirilmesinin takipçisi olma idi. Bu doğrultuda Mallet 31 Ekim 1913 tarihinde Talat Paşa'nın hakiki reformlar yapmak kararlılığında olduğu ancak ekonomik sorunlarla karşı karşıya olduğunu aktarmaktaydı. Bu yüzden Osmanlı Hükümeti Büyük devletlerin ve inandığı için Crawford'un önerilerini dikkate alacaktı.³³⁶ 4 Kasım 1913 tarihinde Grey Osmanlı Hükümetinin imparatorluğun çeşitli dairelerinde çalışan İngiliz memurlarının Ermenistan'da sürekli görev almalarını istediklerini aktarmaktaydı. Ancak Grey yeni Dışişleri görevlileri atayacaklarını ve diğer devletlere danışmadan memur yollayamayacaklarını bildirmişti.³³⁷

Mallet 1 Aralık 1913 tarihinde Sadrazama Ermeni grupların iyi bir şekilde yönetilmesi durumunda Osmanlı Hükümeti için bir güç kaynağı olacağını söylediğini nakletmektedir. Ermeni papazları Mallet'ı ziyaret ederek özgürlük istemediklerini, padişahın sadık bir tebaası olarak yaşamak istediklerini iletmişlerdi. Mallet onlara reformların çok önemli olduğunu ve bütün Avrupa'nın bunların takipçisi olacağını ilettili. Ermeni sorunu iyi bir şekilde çözülürse İmparatorluğun doğu illerini güçlendireceğini ve bu yüzden Türklerin yeni projeyi kabul etmeleri gerektiği görüşünü açıkladı.³³⁸

Daha önceki yazışmalarda reformun bağımsızlığa giden yolun ilk aşaması olduğu ifade edilmişti. Ancak en son gizli yazışmada geçen Ermeni sorunun iyi biçimde çözülmesinin İmparatorluğun doğu illerini güçlendireceği ifadesinin samimi olmadığı söylenebilir. Nitekim bundan yalnızca birkaç ay önce İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği Müsteşarı Marling Yeni Osmanlı yasası Ermenilere birçok hak tanıyorsa da bu ancak Abdülhamit dönemindeki Ermenileri tatmin ederdi. Ermeniler artık kendi milli varlıklarına

³³⁵ B.D., C. IX, No. 567, s. 504. Marling'den Grey'e, 27.8.13.

³³⁶ B.D., C. X, No. 573, s. 522. Mallet'ten Grey'e, 31.10.13.

³³⁷ B.D., C. X, No. 575, s. 523. Grey'den Goschen'e, 4.11.13.

³³⁸ B.D., C. X, No. 586, s. 534. Mallet'ten Grey'e, 1.12.13.

sahip olmak istiyorlar³³⁹ diyerek İngilizlerin Ermeni sorununa yönelik gerçek bakış açılarını ortaya sermişti.

Ermeni reformlarının uygulanması hakkında İngilizlerin değerlendirmeleri de birtakım belgelere yansımıştır. Bu noktada 14 Aralık 1913 tarihli bir belgede Ermeni ayaklanmasının Türklere savaş ilan etmenin en iyi yolu olduğu, bu durumun Rusların silahlı müdahalesine zemin hazırlayacağı, Alman ordularının Türklerin yanında olmasının Üçlü İtilafı kuvvetlendireceği ve netice olarak bu reformların hayata geçirilmesine yol açacağı gözleminde bulunulmuştu.³⁴⁰ Belgeye göre ise bir Ermeni ayaklanması çıkması kaçınılmazdı. 19 Aralık 1913 tarihli bir belgede ise Rusların silaha sarılmayacak gibi göründükleri ve bu durumda Ekonomik baskı, Ermenistan'a Rus ve Fransız müfettişler göndermek ve Rusların Beyazıt ve Erzurum'a girmesini sağlamak şeklinde üç yol izlenebileceği ifade edilmektedir.³⁴¹ 23 Aralık 1913 tarihli diğer bir belgede ise Rus Çarının Türklere maddi baskı yapılması düşüncesini savunduğu, İngilizlerin gümrük vergilerine %4'lük zammı kabul etmemelerini onayladığı, Ermeni sorununda bir Rus müfettiş fikrini kabul ettiği ve Erzurum'a bir general göndermekten hoşlanmamasına rağmen zorda kalırsa bunu yapacağı bilgisi verilmekteydi.³⁴²

Gönderilerden de anlaşılacağı üzere Ermeni reformlarının hayata geçirilmesi konusunda İngiltere Osmanlı İmparatorluğu'na baskı ve güç kullanmayı tercih etmekteydi. Bu reformların er veya geç aynı Makedonya'daki gibi bir sürece evrileceğini ve bunun da Asya Türkiye'sinde tetikleyici bir gelişme olabileceğinin farkında olan İngiltere'nin bu tutumu Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının Büyük Devletler veya en azından İtilaf Devletleri arasında kararlaştırılmış olmasına, İngiltere'nin müttefiki Rusya'yla beraber hareket etme arzusuna ve yıllardır kışkırttıkları Ermenilere verdikleri sözlere atfedilebilir.

³³⁹ B.D., C. X, No. 567, s. 504. Marling'den Grey'e, 27.8.13.

³⁴⁰ B.D., C. X, No. 429, s. 363. O'Beirne'den Grey'e, 14.12.13.

³⁴¹ B.D., C. X, No. 440, s. 390. Buchanon'dan Grey'e, 19.12.13.

³⁴² B.D., C. X, No. 446, s. 394. Buchanon'dan Grey'e, 23.12.13.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir acziyet ve yıkım ile karşı karşıya kaldığı Balkan Savaşları bu coğrafyada yaklaşık olarak yüz yıldır sürmekte olan bölgesel ve küresel bir mücadelenin tabi bir sonucudur. Bu noktaya gelene kadar öncelikli olarak 1789 Fransız Devrimi ile tüm dünyaya yayılan milliyetçilik düşüncesinin ilk etaptaki kültürel etkisi kısa zamanda politik hale gelmiş ve “Büyük Devlet”lerin bölge üzerindeki ve birbirleri arasındaki güç mücadeleleri çerçevesinde geliştirdikleri politikalarla daha komplike bir hal almıştır. Bu doğrultuda milliyetçilik düşüncesinden beslenen; ancak temel amacı “sıcak denizlere inme” olan Rusların Panslavizm politikasının belirleyici rol oynadığı ifade edilebilir. XIX. yüzyılın ilk yarısında temel motivasyonu Hindistan ve Uzakdoğu'daki sömürgelerine giden kara ve deniz yollarının güvenliğini sağlamak olan dönemin süper gücü İngiltere Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü desteklerken Rusya'nın yayılmacı politikasına karşıt bir politika gütmüştür. Bu süreçte 1853 Kırım Savaşı'nda bizzat Osmanlı'nın yanında Rusya'ya karşı savaşa giren İngiltere, bir yandan da misyonerlik faaliyetleri yoluyla Balkanları Protestanlaştırmak suretiyle kendisinin yanında yer alacak bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.

Balkan Savaşlarına giden yolda önemli bir diğer faktör ise, ilk defa 1815 Viyana Kongresi'nde ortaya atılan ancak tarihi temelleri çok daha gerilere götürülebilecek bir kavram olan Şark Meselesi olmuştur. Genel olarak dini farklılıklara dayanan bir Doğu-Batı medeniyetleri çatışması olarak tanımlanan Şark Meselesi temel olarak Türk İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasıyla oluşacak jeopolitik boşluğun nasıl doldurulacağı sorusuna yanıt aramıştır. Nitekim XVIII. yüzyılın beraberinde getirdiği Sanayi Devrimi daha önceki yüzyıllarda gerçekleşen Rönesans, Reform ve Coğrafi Keşifler gibi gelişmeler ile birlikte, Batı toplumlarını hızla kalkındırırken, Osmanlı İmparatorluğu bu gelişme hızına ayak uyduramamıştır. Dünyanın hızla “Büyük Devletler (Great Powers)” olarak adlandırılan altı ülkenin – İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya – siyasi, askeri ve ekonomik tahakkümü altına girdiği bu dönemde çok geniş bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı İmparatorluğu'nun giderek güçten düşmesi onu iç ve dış

tehditlere açık hale getirmişti.¹ Hiç kuşkusuz bu süre zarfında ülkenin güçlü olduğu dönemlerde yabancı devletlere verilen ekonomik imtiyazlar da Osmanlı İmparatorluğu'nun sırtında bir kambura dönüşmüştü.

Daha önce de ifade edildiği üzere İngilizlerin Şark Meselesine karşı oldukça faydacı (pragmatik) bir strateji izlediğine dikkat çekilmektedir. Buna sebep XIX. yüzyılda başta İngiltere olmak üzere Batılı toplumlar tarafından temelleri atılan kapitalist dünya düzenidir.² İngiliz tarihçi Hobsbawm³ İngiltere'nin gerçekleştirdiği Sanayi Devriminin makineleşmeye açık pamuk-tekstil sektörüne sahip olmasına ve ulaşılabilir bir dünya pazarını domine etmesine bağlamaktadır. Bu dönemde zirvede yalnızlık hisseden İngiltere'de buna uygun olarak dış politikada “görmekli tecrit” olarak adlandırılan yaklaşımı benimsenmekte ve yalnızca “milli menfaatler” önceliklendirilmekteydi.⁴ Benzer şekilde Cengizer⁵ de söz konusu dönemde İngiltere'nin muhteşem bir yalnızlık içerisinde olduğuna dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda yazar İngilizce literatürde yer alan splendid isolation kavramını “İngiltere'nin kendisini kıta Avrupa'sındaki gelişmelerden bigâne sayma olanağına yahut zannına sahip olduğu akışkan diplomasi devri” ifadeleri ile açıklamaktadır.

Bir devletin askeri, teknik ve bilimsel kapasite bakımından diğer tüm devletlerin fersah fersah önüne geçmesi durumu esasen Osmanlı İmparatorluğu tarihi içerisinde de müşahade edilebilecek bir olgudur. Nitekim Sander⁶ Osmanlı İmparatorluğu'nun Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) dönemi politikasını açıklamak üzere “*Şahane Yalnızlık*” terimini kullanmaktadır. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. yüzyılda uyguladığı bu politikanın konjonktürel koşulların da etkisi ile XIX. yüzyılda İngiltere tarafından kullanıldığı ifade edilebilir. İngiltere'nin yalnızlığının kaynağı ise askeri üstünlük, savaşlar, diğer ülkelerdeki iç karışıklıklar ve emperyalist stratejilerin bir bileşkesiydi. İngilizlerin başlattığı kapitalist dünya düzeninin bütün dünyayı sarması neticesinde dünya merkez, çevre ve yarı merkez olmak üzere üç ayrı kategoriye ayrılmış ve

¹ YIKICI, Levent, ÖZLÜ, Zeynel, “İngiliz Arşiv Belgelerine Göre 1912-1913 Tarihli Balkan Savaşları Öncesinde Balkanlarda Uluslararası Nüfuz Mücadelesine Bir Bakış”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, C. 17, S. 2, s. 678.

² ŞİMŞEK, Hasan, *Paradigmalar Savaşı ve Kaostaki Türkiye*, Ankara, İmge Kitabevi, 2014.

³ HOBSBAWM, Eric J., *Devrim Çağı: 1789-1848*, çev. A. Şenel ve J. Ergüder, Ankara, Dost Kitabevi, 1998, s. 36-62.

⁴ FOWLER, British Attitude toward ..., s. 1.

⁵ CENGİZER, Altay, *Adil Hafızanın Işığında*, Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, İstanbul, Doğan Kitap, 2014, s. 47.

⁶ SANDER, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 563, 1987, s. 52.

merkez ülkeler kendi gelişimleri için çevre ülkelerini sömürmeye başlamışlardır.⁷ Bu süreçte merkez ve çevre ülkeler arasında bir bağımlılık ilişkisi yaratılmıştır.⁸ Buna göre merkez ülkeler kendi güçleriyle genişlerken çevre ülkelerin gelişimi daha çok merkez ülkelerin gelişmesinin bir yansıması şeklinde gerçekleşmekte ve bağımlı pozisyonda bulunan ülkeler daima geri kalmışlık ve ekonomik sömürüye mahkûm edilmektedir. Dolayısıyla Balkan Savaşları dönemindeki ulusal ve bölgesel düzeydeki tarih akışını uluslararası ekonomik gerçeklikten bağımsız olarak değerlendirmek gerçekçi sonuçlara ulaşılmasını engelleyecektir.

Osmanlı tarihinde 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı İngilizlerin Şark Meselesine bakışlarında bir kırılma gerçekleştirmiştir. Nitekim bu savaş ve sonrasında yaşanan gelişmeler Osmanlı İmparatorluğu'nun bir görüntüden ibaret olduğunu ve yürütülen reform çabalarına rağmen ayakta kalmasının mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Bunun üzerine İngiltere Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki doğrudan ve dolaylı “menfaatlerini” korumak üzere statükoyu korumak politikasından vazgeçerek Osmanlı'nın mirasından en büyük pastayı kapma siyaseti izlemeye başlamıştır. Ancak bu hususta esas belirleyici unsur siyasi birliklerini tamamlayan İtalya (1870) ve Almanya (1871)'nin güçlü devletler olarak ortaya çıkarak Avrupa güç dengesini değiştirmeleri olmuştur. Bu doğrultuda İngiliz dış politikasındaki değişimin izleri 1871 yılında Almanya şansölyesi Otto von Bismarck'ın girişimleriyle hayat bulan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Almanya ve Rusya arasındaki Üç İmparator Birliği'nde aranmalıdır.

Bu süreçte dış politikasını İngiliz-Fransız Anlaşması ve İngiliz-Rus anlaşması üzerine kuran İngiltere'de uzun süredir takip edilen görkemli tecrit yaklaşımının artık geçerli bir dış politika aracı olamayacağı müşahade edilmekte idi.⁹ Görkemli tecrit politikası veya ideali, Avrupa'da İngiltere'nin parçası olmadığı ve hiçbir yükümlülüğe sahip olmadan mutlu mesut bir kenara çekilebileceği ve karşı gruplar arasındaki anlaşmazlıklardan doğan Avrupa'da ortaya çıkan güçlüklerden yararlanma becerisine sahip olduğu bir güç dengesi tasarladı ancak bu politika artık mümkün değildi. Aksi halde birkaç

⁷ AVCIOĞLU, Şevket, “Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültür Kuramı”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, 2014, S. 31, s. 97-110.

⁸ ERDOĞAN, İrfan, “Neo-Marksizm: Bağımlılık ve Az Gelişmişlik”, <http://irfanerdogan.com/modernizm/18frank.htm> Erişim Tarihi: 14.11.2017.

⁹ Parliamentary Debates, C. 32 (1911), s. 60. Akt. RUBIN, Gerald M., *Liberal Criticism of Sir Edward Grey's Foreign Policy 1906-1914*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), McGill University, Tarih Bölümü, Montreal, 1956.

yıl içinde, İngiltere iki Büyük Güç standardına veya muhtemel bir kombinasyona karşı değil birleşik Avrupa donanmalarına karşı savaş gemileri inşa etmek durumunda kalacaktı.

Avrupa ve dünya XX. yüzyılda görkemli tecrit geleneğinden ayrılarak, önceki yüzyılın diplomatik geleneklerinden oldukça farklı bir politika izleyen İngiltere ile karşı karşıya kalmıştır. Bu doğrultuda İngiltere güçlü müttefikler arayıp, bularak ve sahip olduğu etkiyi doğrudan ve etkili bir şekilde kullanmaya çalışarak yeni ihtiyaçlarına karşılık vermiştir. Ancak İngiltere ikincil ülkelere yönelik mümkün olduğu kadar çatışmaları en aza indirmek üzere etkisini kullanmaya çalışırken, gelişmelerden yeterince haberdar olmadığı veya itibarını kullanamayacağı durumlarda ise bağımsız ve tarafsız olmak politikasını değiştirmedir. Hatta ilginç bir şekilde, XIX. yüzyılın görkemli tecrit döneminde bile, İngiltere, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda olduğu gibi, gözetimi altında olan Balkan meselelerinde daha doğrudan bir rol oynamıştı.¹⁰ Anlaşılabacağı üzere Balkan Savaşlarına giden yolda İngiltere'nin birincil ülkelere yönelik söz konusu politikasını değiştirmesi kadar ikincil ülkelere yönelik tarafsızlık politikasını değiştirmemesi önemli ölçüde etkili olmuştur. Bu doğrultuda aldığı kararlarda artık tek başına hareket edemeyen İngiltere'nin tarafsızlığı da müttefiklik ilişkilerinden etkilenmekteydi. Bu süreçte İngiltere'nin Büyük Güç ittifakları bağlamında hareket etmesi gerekliliği hakkında ciddi bir farkındalığa sahipken; küçük devletlerin rekabetinin Büyük Devletlerin sorumluluk alanına alınması ile ilgili tam bir farkındalığa henüz sahip olmadığı çıkarımında bulunulabilir.

XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında Balkan coğrafyasında dünyayı domine eden altı büyük devletin aktör, diğer devletlerin figüran olarak rol aldığı ifade edilebilir. Bu durumun izleri Balkan Savaşları öncesinde yaşanan Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında iç ve dış politikada gerçekleşen çeşitli gelişmelerde takip edilebilmektedir. Bu gelişmeler arasında Girit'in Yunanistan'a katılma kararının Avrupa Devletleri'nin baskısından ötürü gerçekleşmemesi, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanında Avusturya-Macaristan'ın desteği, Rusya ile Balkanlar üzerinde güç savaşı veren Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi ve sömürge arayışındaki İtalya'nın Trablus ve Bingazi'ye saldırması sayılabilir. Hatta 24 Temmuz 1908 tarihinde ilan edilen II. Meşrutiyet vakasında bile Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Almanlar ile İngilizler arasındaki nüfuz mücadelesinin izleri açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu kapsamda İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey II. Meşrutiyetin ilanını uykuda olan dostluk ve itibarın gelişmesine imkân vereceği şeklinde yorumlamışsa

¹⁰ MEDLICOTT, W. N., *The Congress of Berlin and After*, Methuen and Co., Londra, 1938, s. 180.

da kısa bir süre içerisinde bozulan ilişkiler, İngiltere'yi Osmanlı İmparatorluğu'ndaki iç karışıklıkları (meşrutiyet rejimi karşısı 31 Mart Vakası) teşvik etme noktasına getirmiştir.

Literatürde yaygın olarak Makedonya Sorunu, Arnavut isyanları, Kiliseler ve Mektepler Kanunu ve benzeri iç gelişmelerin Balkan Savaşlarına yol açtığına ilişkin yaygın bir inanış varsa da bu gelişmelerin hiçbirinin tek başına belirleyici bir etkiye sahip olduğunu iddia etmek gerçekçi bir değerlendirme sağlamayacaktır. Çünkü bu bakış açısı Balkanlardaki kargaşanın gelişimine esas yön verenlerin Büyük Devletler ve politikaları olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Balkan Savaşları özünde İngiliz arşiv belgelerinde de açık bir şekilde yer aldığı üzere Balkanlardaki güç mücadeleleri kapsamında Rusya'nın Avusturya-Macaristan'a karşı bir Balkan Birliği'ni teşvik etmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Hatta Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Berchtol dahi Bosna-Hersek'i ilhakının Balkan Birliği'ni tetiklediğini kabul etmektedir. İtilaf Devletlerinin Rusya'nın politikalarına göz yumması neticesinde de stratejik olarak bir Balkan Birliği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Balkan Savaşları daha çok bir filler tepişirken çimenler ezilir durumudur. Balkan Savaşları, kısa süre içerisinde Büyük Devletlerin kontrolü dışına çıkan bu oluşumun beklenmedik bir biçimde düşmanlıklarını Osmanlı İmparatorluğu'na yöneltmeleri neticesinde ortaya çıkmış bir gerçekliktir. Nitekim Seton-Watson Balkan Birliğinin 1912'de Türkiye'ye karşı sahaya çıkmasını “*Balkan Yarımadasında Avrupa devlet adamlığının iflas ettiği açık ve görünür bir işareti*” olarak yorumlamıştır.¹¹ I. Balkan Savaşının ilerleyen sürecinde dahi ihtilaflarını devam ettiren müttefiklerin çok kısa bir süre içerisinde birbirlerine düştükleri de bilinen bir vakıadır. Bu nedenle Balkan Birliği doğası gereği yapısal ve uzun vadeli değil taktiksel ve kısa vadeli bir oluşum olarak hayat bulmuştur.

Balkan Savaşlarını İngiliz arşiv belgeleri üzerinden anlamlandırmayı amaçlayan bu araştırma kapsamında çarpıcı bulgulara ulaşılmıştır. Analizler neticesinde üç farklı tema ortaya çıkmıştır. Belirlenen ilk tema Balkanlardaki Gelişmeler başlığını taşımakta olup, savaş süresince İngiliz belgelerinde Balkan Harpleri Öncesi, I. Balkan Harbi, Ateşkes ve II. Balkan Harbi alt temaları etrafında toplanabilecek farklı gelişmelerin aktarıldığı tespit edilmiştir. İkinci tema İstihbarat Faaliyetleri olarak adlandırılmış olup bu kapsamda İngilizlerin bilhassa Osmanlı karasularındaki İngiliz gemileri vasıtasıyla Askeri, Sosyal, Menfi olmak üzere üç farklı alanda istihbarat faaliyetleri yürüttüğü sonucuna ulaşılmıştır. Üçüncü ve son olarak ortaya çıkan Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik tutum temasının

¹¹ SETON-WATSON, The Rise of Nationality ..., s. 141.

Büyük Devletlerin Osmanlı'daki menfaatleri ve Osmanlı'da Ermeniler başlıklı iki alt tema kapsamında bulgular içerdiği görülmüştür.

Balkanlardaki Gelişmeler teması kapsamında Balkan ittifakı ihtimali şekillenmeye başladığında, İngiltere'nin bu birliği Avusturya'yı kontrol etme aracı olarak gördüğü ve bu doğrultuda gayri resmi destek sağladığı tespit edilmiştir. Balkan birliği fikrine sıcak bakan İngiltere, Avusturya-Macaristan'ı gücendirme kaygısı ile resmi olarak tarafsız görünmekteydi. İngilizler, 1909 yılında, Türkiye'yi de içine alan bir ittifaka ilişkin beklentilerinin ise süreç içerisinde uygulanabilir olmadığını müşahade etmiştir. Bu gerçekleşmeyince İngilizler, Balkan meselelerini yatıştırmak için bölgedeki statükoyu muhafaza etmek üzere Balkan devletlerinin ortak Avusturya-Rus himayesinde olmasını arzu etti. Fakat bu hususta Rusya ile açık bir fikir ayrılığı göze çarpmaktaydı. Ancak Avrupa dengesine zarar vermeme düşüncesindeki İngilizler, Balkan meselesinde aktif olarak rol almak için temkinli bir politika takip etmişlerdir.

Balkan Savaşlarının hemen başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun kolay bir şekilde zafere erişeceğini öngören İngiltere, bu yöndeki askeri bir sonucun bölgeyi daha fazla çözümsüzlüğe sürükleyebileceği düşüncesiyle herhangi bir tarafın kesin bir zafer elde edememesini umut etmişti. Bu dönemde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nda sahip olduğu menfaatler, Hindistan'daki Müslüman tebaası ve Hristiyan Balkan halkları arasında bir açmaza girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak savaşın başında Osmanlı İmparatorluğu'nun hızlı çöküşü İngiliz politikasını bir anda Balkan Birliği lehine değiştirmiş ve İngiltere Balkan Devletlerinin taleplerini savunmaya başlamıştır. Ayrıca Balkan Komitesi'nin başarılı Türk karşıtı kampanyasından etkilenen İngiliz kamuoyunun da duruma mesafeli olmadığı ve resmi politikaya benzer biçimde düşündüğü İngiliz basınında yankı bulan haber ve makalelerden anlaşılmaktadır. Hatta İngiliz kamuoyunun görüşleri ile İngiliz resmi dış politikası arasında girift nedensellik ilişkileri bulunduğu altı çizilmektedir.¹²

İngiliz arşiv belgelerinde Balkan savaşları esnasındaki gelişmelerden en çok Bulgarların Çatalca hattına dayanması, Selanik'in müttefik kuvvetlerince işgali ve Yunanlılar ve Türkler arasındaki deniz mücadeleleri hakkındaki yazışmalara rastlanmıştır. Aralık 1912 tarihindeki ateşkes sonrası gelişmeler arasında ise en çok ateşkes sonrası Edirne nedeniyle tıkanan barış görüşmeleri ve bu konuda İngilizlerin tutumu, barış

¹² PERKINS, James Andrew, *British liberalism and the Balkans, c. 1875-1925*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of London, Tarih, Klasik ve Arkeoloji Bölümü, Birkbeck, 2014, s. 247.

anlaşmasının imzalanmasının akabinde müttefiklerin kendi aralarında savaşa tutuşmaları ve durumdan istifade eden Türklerin Edirne'yi geri almak üzere harekete geçmesi ve nihai anlaşmalar sonucunda Ege Adaları'nın geleceğinin Rus ve Avusturya nüfuzunun önüne geçmek üzere İngilizlerin ilgisini çektiği bulgusuna ulaşılmıştır. İlginçtir ki savaşta adeta Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri itibarını kurtaran Yanya, İşkodra ve Edirne Savunmaları İngiliz arşiv belgelerinde yer bulmamıştır. Anlaşılacağı üzere Balkan Savaşlarına yönelik İngiliz ilgisi daha çok menfi temelde kendilerini ve Avrupa Uyumunu ilgilendiren hususlarla sınırlı kalmıştır.

Balkan Savaşı sırasındaki gelişmelere ek olarak İngilizlerin Osmanlı karasularındaki savaş gemileri aracılığıyla pek çok istihbarat faaliyetleri yürüttükleri anlaşılmıştır. Bu kapsamda İngilizlerin Balkan Savaşları devam ederken Osmanlı coğrafyasında Osmanlıların savaş bölgesine asker sevkıyatı çalışmaları ile Osmanlı karasularındaki Alman savaş gemileri hakkında askeri istihbarat topladığı tespit edilirken, sosyal istihbarat kapsamında Osmanlı başkentinde işgal ve yağma beklentisinden kaynaklı İstanbul'daki Hristiyanları koruma girişimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Akdeniz limanlarındaki (Adana, Beyrut, Halep, İskenderun, İzmir, Lazkiye, Suriye, Trablus ve Beyrut Hinterlandı, Urfa ve Yafa) asayiş ve sağlık durumu, Müslüman azınlıkların duygu durumuna ilişkin bulgular elde edilmiştir. Ayrıca İngilizlerin, Osmanlı coğrafyasında gelecekte olası imtiyaz bölgelerinin tespit edilmesi ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamakta olan İngiliz vatandaşlarını koruma motivasyonlarına sahip olduğu müşahede edilmiştir.

İngiliz arşiv belgelerinden elde edilen bulgular doğrultusunda Osmanlı coğrafyasında Ermeniler ve Kürtler üzerinden Hristiyanlar ve Müslümanlar arasında tansiyonun yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu kapsamda İngiliz arşiv belgelerinde Akdeniz havzasındaki farklı şehirlere ilişkin raporlar göze çarpmaktadır. Bu raporlar genel olarak görünüşteki sükûnete rağmen bölgede halkın önemli ölçüde ayrıştığını ve birbirlerine karşı kin ve nefret beslemekte olduğunu göstermektedir. Belgelerde pek çok kez tekrar edildiği üzere Balkan Savaşları sırasında bağımsızlık hareketlerinin de etkisiyle bölge halkının zenginiyle fakiriyle bir başkaldırı aşamasında olduğu ve harekete geçmek için bir kıvılcım beklediği anlaşılmaktadır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan Savaşında cepheye sevk ettiği pek çok askeri birliğin bu bölgeden çekilmesinin de bölgede bir güvenlik zafiyeti meydana getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla tüm bu gelişmelerin

İngilizlerin I. Dünya Savaşı'nda takip edeceği politikayı şekillendirmesinde etkili olduğu ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında Balkan Savaşları esnasında ilerlemekte olan Balkan Devletlerinin taleplerini savunan İngiltere'nin politika yapıcılarının kendileri için bölgesel bir imtiyaz arayıp aramadıkları sorusuna da yanıt aranmış ve İngiltere'nin Asya'daki Osmanlı yönetimini zayıflatacak herhangi bir öneriye karşı çıktığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ancak bu durumun daha çok Balkan Savaşları devam ederken Türklere karşı Büyük Devletler arasındaki ihtilafları en aza indirmek stratejisinin bir sonucu olduğu görülmüştür. Bu kapsamda İngilizlerin bölgesel bir imtiyaz peşinde koşmadıklarına ilişkin birkaç söylem tespit edilmişse de İngilizlerin Osmanlı coğrafyasında gelecekte olası imtiyaz bölgelerinin tespit edilmesine yönelik istihbarat faaliyetleri doğrudan alıntılarla desteklenmek suretiyle açıklanmıştır. Nitekim 1905-1916 arasında İngiltere Dışişleri Bakanlığı görevini yürüten Sir Edward Grey döneminde İngiltere'nin Türk politikası Osmanlı İmparatorluğu'nu “*şefkat alanlarına*” bölmeye yönelik savaş dönemi planlarına izin vermek şeklinde hayat bulmuştur.¹³ Bu doğrultuda er ya da geç Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılacağını öngören İngiltere, Osmanlı coğrafyası üzerindeki nüfuz ve etki alanı mücadelesinde Almanya'yı kendisine rakip olarak görmekte ve bu kapsamda Osmanlı kamuoyundaki Alman itibarını dikkatle takip etmekteydi.

Ayrıca İngilizlerin, Ermenilerin yaşadığı Osmanlı coğrafyasında seyirci olarak değil daha çok oyun kurucu olarak faaliyet gösterdiği, bölgede huzursuzluk ve kaos ortamı yaratılmasında aktif rol aldığı da araştırmanın önemli sonuçları arasında yer almaktadır. Nitekim İngiliz arşiv belgeleri arasında, Osmanlı toplumundaki Ermenilerle doğrudan veya dolaylı bilgi içeren pek çok yazışmaya rastlanmıştır. Bu dönemde Anadolu'nun doğusu Makedonya'ya dönüştürülmek istenirken, bölge üzerindeki nüfuz mücadelesinde bloklaşan Büyük Devletler birbirleri ile rekabet halinde idi. Başta İngiltere olmak üzere Büyük Devletlerin Anadolu'da bir Ermeni Devleti kurdurma çabası içerisinde oldukları bir dönemde tespit edilen bu bulgunun bilhassa önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Balkan Savaşlarının Osmanlı İmparatorluğu'na ölümcül bir darbe indirdiği göz önünde bulundurulduğunda, Büyük Devletlerin Osmanlı'nın dağılmasını çok önceden kararlaştırdıkları ve bu süreçte yalnızca bunun detay ve pürüzleriyle iştigal oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

¹³ KENT, Marian, “Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu 1900-1923” *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler* (Ed. Marian Kent), İstanbul, Alfa Yayınları, 2013, s. 266.

İngilizlerin beklentisi, Balkan Savaşlarının Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması için tetikleyici bir gelişme olacağı yönünde idi. İngilizlere göre bu bölgede iki farklı gerginlik ihtimali bulunmaktaydı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kamu dikkatini başka tarafa çevirmek için Hristiyan karşıtı eylemleri kışkırtacağı söylentilerinin yanında Ermenilerin de dikkati kendi üzerlerine çekmek için Osmanlı sevk ve iskân politikasından faydalanmak suretiyle bölgede karışıklık çıkarması da ihtimal dâhilindeydi. Ancak böyle bir ortamda bile Osmanlı İmparatorluğu yetkililerinin Müslüman ve Hristiyan tebaaya müsavi ve içten davranma girişimlerinin karşılıksız kalmayacağı net biçimde gizli yazışmalara yansımıştır. I. Balkan Savaşı'nın bittiği günlere denk gelen Mayıs 1913'te İtilaf Devletleri Ermenistan konusunda uzlaştılar. Makedonya tecrübesi de göstermekteydi ki "reformlar" bir coğrafyaya bağımsızlık kazandırılmasının ilk aşamasıydı. Bu doğrultuda Ermeni temsilcileri Ruslar ve İngilizler ile yakın işbirliği içerisindeydi. Ancak Vilayet-i Sitte olarak adlandırılan Anadolu'nun doğusunda Ermeniler için reform yapılmak istenen altı vilayette, Ermeniler toplam nüfusun yarısını bile oluşturmamaktaydı. Bunun yanında bir diğer sorun ise bölgede baş aktör olarak rol almak isteyen ne Rusya'nın ne de İngiltere'nin tek başına sorumluluk almak istememesi idi.

Ağustos 1913 tarihinde Büyük Devletler Ermeni vilayetlerinde reform yapılması düşüncelerini, Osmanlı İmparatorluğu'na kabul ettirmişler ve altı Ermeni ili konusunda Rus önerisini temel alan bir il yasasının hayata geçirilmesini sağlamışlardı. Ermeni reformlarının hayata geçirilmesi konusunda İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'na baskı ve güç kullanmayı tercih etmekteydi. Bu reformların er veya geç aynı Makedonya'daki gibi bir sürece evrileceğini ve bunun da Asya Türkiye'sinde tetikleyici bir gelişme olabileceğinin farkında olan İngiltere'nin bu tutumu Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasının Büyük Devletler veya en azından İtilaf Devletleri arasında kararlaştırılmış olmasına, İngiltere'nin müttefiki Rusya'yla beraber hareket etme arzusuna ve yıllardır kışkırttıkları Ermenilere verdikleri sözlere atfedilebilir.

Balkan Savaşlarının önlenebilir veya kazanılabilir olup olmadığına ilişkin spekülatif bir tartışma bu araştırmanın kapsamı dışındadır. Ancak kesin olan bir şey vardır ki Osmanlı İmparatorluğu ve Balkan Birliği arasında gerçekleşen bu savaşlarda başta İngiltere olmak üzere dönemin Büyük Devletlerinin politikaları belirleyici olmuştur. Nitekim 1905-1914 arasındaki İngiliz dışişleri politikası üzerine Kanada'da

gerçekleştirilen bir yüksek lisans tezi kapsamında Mckenzie¹⁴ saldırgan politikaları ile “Avrupa Uyumunu” tehdit eden Almanya’ya karşı İngiltere’nin Fransa ve Ruslarla bir antant kurma çabasının altında yatan etmenleri irdelemiştir. Bu doğrultuda Almanya’nın yürüttüğü politikaların en başta dünya süper gücü İngiltere’nin menfaatlerini etkilemekte olduğu değerlendirilmiştir. Ayrıca XX. yüzyılın başlarında hiçbir ülkenin Avrupa güç dengesinde egemen bir konuma gelmemesinin İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey’in temel prensibi olduğu bulgusuna da ulaşılmıştır. Buna müteakip saplantıya varan bir Almanya karşıtlığına sahip olan Edward Grey’in dışişleri politikalarının, dönemin İngiliz politikacıları tarafından İtilaf bloğunu sağlamlaştırmak için İngiltere’nin kendi bağımsız iradesinden feragat etmesi bakımından eleştirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak Edward Grey Balkan Savaşları Avrupa barışı için mevcut Avrupa bloklarının mevcudiyetinin ve barışı korumak için bu bloklarda yer alan farklı Büyük Devletler tarafından üstlenilen rollerin gerekli olduğunu düşünmekteydi.¹⁵ Hâlbuki Büyük Devletler eğer bu bloklara katılmasalardı söz konusu rolleri aynı başarıyla üstlenemeyeceklerdi. Dolayısıyla Grey bu politikayı esas olarak Avrupa barışı için istediğini dile getirmekte idi.

Anlaşılabacağı üzere Edward Grey’e göre İngiltere’nin dış politikasını görkemli tecrit yerine uluslararası ittifaklar üzerine kurması, güç dengesi sağlamak suretiyle Avrupa barışını korumayı amaçlıyordu. Bu kapsamda İngiltere, Balkan Savaşlarını lokalize etmek üzere diplomatik bir girişim başlatmış ve Almanya ile yakın işbirliği yapmıştır. Hatta İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey ülkesinde Balkan Savaşları boyunca bir politika yoksunluğu yönünde eleştiriler dahi almıştır.¹⁶ Ancak Avrupa barışı nihai ülküsü doğrultusunda daha çok duygusal temelli bir bağlılık türü olan antantlar tercih edilmişti. Buna karşın İngiltere’nin Birinci Dünya Savaşına girmeye karar vermesi üzerine İngiliz kabinesinden istifa eden John Morley’in de işaret ettiği üzere antantlar, ittifaklardan daha tehlikeliydi çünkü bir ittifakın kesin taahhütleri vardı ancak onur meselesine dayalı olan antant belirsizlikler içerirken, tesadüf ve koşullardan anlam çıkarma potansiyeline sahipti.¹⁷ Her ne kadar Morley haklı olsa da bu durumun İngiltere’nin bir tercihi olarak ortaya çıktığı ve bilinçli bir politika olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu kapsamda

¹⁴ MCKENZIE, Terilyn Joan, *The foreign policy of Sir Edward Grey: Germany and the ententes with France and Russia, 1905-1914*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), University of Saskatchewan, Tarih Bölümü, Saskatchewan, 1966, s. 211-218.

¹⁵ Parliamentary Debates, C. 59 (1918), s. 2186-2195. Akt. MCKENZIE, Terilyn Joan, *The foreign policy of Sir Edward Grey: Germany and the ententes with France and Russia, 1905-1914*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), University of Saskatchewan, Tarih Bölümü, Saskatchewan, 1966.

¹⁶ RUBIN, Gerald M., *Liberal Criticism of Sir Edward Grey's Foreign Policy 1906-1914*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), McGill University, Tarih Bölümü, Montreal, 1956.

¹⁷ MORLEY, John, *Memorandum on Resignation August 1914*, Londra, MacMillan and Co., 1928, s. 17.

Avrupa’da yeni ortaya çıkan güç dengesi içerisinde İngiltere’nin yalnızca Avrupa barışını değil aynı zamanda kendi menfaatlerini de korumak amacıyla kendisini en hızlı biçimde sonuca götüreceğini düşündüğü seçeneğe yöneldiği çıkarımında bulunulabilir.

Bu noktada akıllara şu soru gelmektedir: Peki tüm bu bloklaşmalara, antantlara ve ittifaklara gerek var mıydı? Bu sorunun cevabı hiç kuşkusuz ekonomik, siyasi ve kültürel pek çok değişkeni kapsayan o dönemin genel konjonktürü içinde gizlidir ki bunun için İngiliz politikaları ile birlikte diğer başat aktörlerin rolleri de detaylı bir şekilde incelenmelidir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta her ne kadar temel yöntemlerini değiştirse de İngiliz dış politikasının hala pragmatik bir doğaya sahip olduğudur. Sonuç olarak hızla değişen diplomatik bir dünyada İngiltere, Balkan Savaşları karşısında kendi menfaatleri açısından yarı etkili bir tepki vermiş; ancak daha geniş bağlamda hem küçük devletleri hem de Büyük Devletleri ilgilendiren hassas gelişmelere, dönemin başat ülkesi olarak sahip olduğu siyasi, askeri ve ekonomik güce müteakib bir reaksiyon gösterememiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Yayınlanmamış Arşiv Kaynakları

İngiliz Arşiv Kaynakları

- Admiralty Office. 9/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Yarmouth, 26.12.12
- A.D.M., ???(okunamıyor) /824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire, 23.12.12.
- A.D.M., ... /824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire 9.12.12.
- A.D.M., ... /824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire, 23.12.12.
- A.D.M., 131/42090. Beaumont'tan Grey'e, 8.10.12.
- A.D.M., 133/ 44588. Beaumont'tan Grey'e, 11.10.12.
- A.D.M., 197/52909. Elliot'tan Grey'e, 11.12.12.
- A.D.M., 212/55044. Elliot'tan Grey'e. 24.12.12. Gizli.
- A.D.M., 215/55765. Elliot'tan Grey'e, 31.12.12.
- A.D.M., 36/276036. Grey'den Rodd'a. 1.1.1913, Gizli.
- A.D.M., 48283/946, Lowther'dan Grey'e, 13.11.12 no'lu mektuba ek 1 Başkonsolos Lamb'dan Sir G. Lowther'a 01.11.12.
- A.D.M., 50140/1, Raymond'dan Grey'e, 25.11.12, Gizli.
- A.D.M., 50270/974. Lowther'dan Grey'e, 26.11.12, Gizli, Ek No: 1 Konsolos Vekili Matthews'ten Lowther'a 12.11.12.
- A.D.M., 50271/975. Lowther'dan Grey'e, 26.11.12, Gizli, Ek No: 2 Konsolos Vekili Hough'dan Konsolos McGregor'a 12.12.12.
- A.D.M., 50399/1. Keyser'den Grey'e, 26.11.12, Gizli.
- A.D.M., 52, İstanbul'daki İngiliz gemisi Imogene 4.11.12.
- A.D.M., 52370/1036. Lowther'dan Grey'e, 9.12.12. Ek No: 1 Konsolos Fontana'dan Lowther'a, 18.11.12.
- A.D.M., 52370/1036. Lowther'dan Grey'e, 9.12.12, Gizli.
- A.D.M., 53488/1062. Lothar'dan Grey'e, 16.12.12, Gizli.
- A.D.M., 541/824 Nolu Akdeniz Mektubu Malta'daki Majestelerinin gemisi Good Hope, 5.11.12.
- A.D.M., 550/824 No'lu Akdeniz Mektubu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Good Hope, 11.11.12
- A.D.M., 55103/1087, Lowther'dan Grey'e, 27.12.12, Gizli.
- A.D.M., 55117/209. Elliot'tan Grey'e, 27.12.12, Gizli.
- A.D.M., 553/824 No'lu Akdeniz Mektubu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Good Hope, 13.11.12
- A.D.M., 553/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 1 Selanik'teki Majestelerinin gemisi Good Hope 8.11.12.

A.D.M., 55379/1105. İngiliz Büyükelçiliği, Pera, 24.12.12.

A.D.M., 564/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 1 Gidişat mektupları İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Imogene, 5.11.12.

A.D.M., 568/824 No'lu Akdeniz Mektubu Başika Körfezindeki Good Hope, 17.11.12.

A.D.M., 568/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek 1 Gidişat Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Medea 14.11.12, No: 64.

A.D.M., 568/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat raporu İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire 13.11.12.

A.D.M., 568/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 3 İzmir'deki Majestelerinin gemisi Hibernia, 15.11.12. No: 13

A.D.M., 591/693 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Selanik Savunması Notları, 12.11.12, Gizli.

A.D.M., 596/824 Nolu Akdeniz Mektubu Başika Körfezindeki Inflexible Gemisi, 26.11.12.

A.D.M., 596/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire 20.11.12.

A.D.M., 596/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Selanik'te Durum Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Medea 24.11.12, No: 65.

A.D.M., 6/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat Raporu, Malta'daki Majestelerinin gemisi Hampshire, 02.01.13.

A.D.M., 602/824 Nolu Akdeniz İstasyonu Başkomutanından Amirallik Sekreterliğine İbraz, 28.11.12.

A.D.M., 602/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham 11.11.12, No: 69.

A.D.M., 616/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 14.11.12, Gizli, No: 71.

A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 2 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham, 23.11.12. No: 75.

A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 3 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham 24.11.12, No: 76.

A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek 3 İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham, 20.11.12, Gizli, No: 73.

A.D.M., 638/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu İskenderun'daki Majestelerinin gemisi Barham, 23.11.12, No: 74.

A.D.M., 639/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Black Prince, 2.12.12. No: 249/12.

A.D.M., 65/44335. Grey'den Elliot'a. 18.10.12.

A.D.M., 650/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Medea, 06.12.12.

A.D.M., 693/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu 3 Malta'daki Majestelerinin gemisi Black Prince, 17.12.12, No: 263/12.

A.D.M., 693/824 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Black Prince, 7.12.12, Gizli, No: 264/12.

A.D.M., 70/42458. Grey'den Cartwright'a, 7.10.12.

A.D.M., 700/824 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek İstanbul'daki Majestelerinin gemisi Hampshire Gidişat Raporu, 23.12.12, Gizli.

A.D.M., 721/510 Nolu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Beyrut'daki Majestelerinin gemisi Defence, 24.12.12. No: 3/12.

A.D.M., 724/821 No'lu Akdeniz Mektubuna Ek Gidişat Raporu Selanik'teki Majestelerinin gemisi Yarmouth, 18.12.12, No: 1102/0.

A.D.M., 77/55107. İngiliz Konsolos Yardımcılığı Çanakkale Boğazı 18.12.12

A.D.M., 82/54889. Grey'den Elliot'a. 20.12.12, Gizli.
A.D.M., 89, İstanbul Konsolos Vekili. 26.12.12.
A.D.M., 89. İstanbul'daki Konsolos Vekili, 06.01.1913.
A.D.M., 971/49859. Lowther'dan Grey'e. 23.11.12.
A.D.M., Başika Körfezindeki Good Hope Gemisi, 13.11.12. No:553/824.
A.D.M., Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 18.11.12.
A.D.M., Galatz'daki Konsolos Vekilinden Grey'e 27.12.12, No: 23'e ek 1 Konsolos Vekili
Keyser'den Binbaşı Baldwin'e 21.12.12.
A.D.M., K. Gofton Salmond'dan Times gazetesi editörüne, 02.01.1913.
A.D.M., Kraliyet Deniz Harp Akademisi, 30.12.12.
A.D.M., No: 51711/1011'e ek no: 1 Konsolos Vekili Hadkinson'dan Lowther'a 23 .11. 12;
Lowther'dan Grey'e, 04.12.12, Gizli.
A.D.M., Sefer Talimatı, Beyrut'taki Majestelerinin gemisi Barham, 18.11.12, Gizli.

Yayınlanmamış Arşiv Kaynakları

Osmanlı Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Nizamât Defterleri, No. 7: 274-276.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT. MHM.745.25.1.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), A.MKT. MHM.745.25.5.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SYS,1974/1.63.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), HR. SYS,1974/1_175.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İ.HR.437/88.2.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.A.HUS, D:460, G:7.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.A.HUS.518/30.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.A.HUS.522/106.3.
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y.A.HUS.524/44.3.

Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

Osmanlı Arşiv Kaynakları

Rumeli Vilâyetleri Hakkında Kanun Lâyihası (H. 1296) İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler
Kütüphanesi, Nr. 79564.

Yayınlanmış Arşiv Kaynakları

İngiliz Arşiv Kaynakları

British Documents on the Origins of the War 1898-1914: Ed: **Gooch**, G. P. ve **Temperley**,
H. 1967, Facsimile Publisher, Yeni Delhi, 2016 Baskısı C. V, C. IX, C. X.
B.D., C. IX, No. 728, s. 596. Nicolson'dan Cartwright'a, 17.3.13.
B.D., C. V, s. 69-70. Lansdowne'dan Plunkett'a, 24.2.04.
B.D., C. V, s. 418. Grey'den Lowther'a, 9.10.08.
B.D., C. IX, s. 2. Grey'den Whitehead'e, 15.4.09.
B.D., C. IX, s. 66. Findlay'den Grey'e, 27.9.09.
B.D., C. IX, s. 64-66. Findlay'den Grey'e, 27.9.09.
B.D., C. IX, s. 221. Findlay'den Grey'e, 12.10.10.
B.D., C. IX, s. 501-502. Bax-Ironside'den Grey'e, 28.8.11.
B.D., C. IX, No. 76. Rodd'dan Grey'e, 30.9.11.
B.D., C. IX, No. 357. Grey'den Lowther'a, 3.10.11.
B.D., C. IX, s. 512-514. Bax-Ironside'dan Grey'e, 28.10.11.
B.D., C. IX, s. 515-516. Bax-Ironside'dan Grey'e, 14.11.11.

B.D., C. IX, No. 322. Beckendorff'dan Grey'e, 26.11.11.
 B.D., C. IX, No. 352. Hardinge'den Nicolson'a, 30.11.11.
 B.D., C. IX, s. 519. Cartwright'den Grey'e, 5.12.11.
 B.D., C. IX, No. 534, s. 524. Bax-Ironside'dan Grey'e, 23.12.11
 B.D., C. IX, s. 527-528. Grey'den Bertie'ye, 9.1.12.
 B.D., C. IX, No. 554, s. 550. Bax-Ironside'dan Grey'e, 24.2.12.
 B.D., C. IX, s. 556-557. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 14.3.12.
 B.D., C. IX, s. 556. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 14.3.12.
 B.D., C. IX, No. 354. Nicolson'dan Lowther'a, 18.3.12.
 B.D., C. IX, s. 558-559. Nicolson'den Cartwright'a, 18.3.12.
 B.D., C. IX, s. 564-565. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 8.4.12.
 B.D., C. IX, s. 564-566. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 8.4.12.
 B.D., C. IX, No. 355. Nicolson'dan Hardinge'ye, 18.4.12.
 B.D., C. IX, No.570. Nicolson'dan O'Bernie'ye, 21.5.12.
 B.D., C. IX, No. 576, s. 572. Lowther'dan Grey'e, 12.6.12.
 B.D., C. IX, No. 608, s. 604. Marling'den Grey'e 10.8.12.
 B.D., C. IX, No. 607, s. 603. Barclay'den Grey'e 10.8.12.
 B.D., C. IX, s. 607. Cartwright'dan Grey'e, 12.8.12.
 B.D., C. IX, s. 631-632. Grey'den Bertie'ye, 21.8.12.
 B.D., C. IX, No. 262. Dering'den Grey'e, 1.9.12.
 B.D., C. IX, No. 358. Nicolson'dan Hardinge'e, 19.9.12.
 B.D., C. IX, s. 667. Grey'den Bertie'ye, 2.10.12.
 B.D., C. IX, No: 6, s. 4. Bax-Ironside'dan Grey'e, 8.10.12.
 B.D., C. IX, s. 86. Elliott'an Grey'e, 8.10.12.
 B.D., C. IX, No. 10. Nicolson'dan Hardinge'e, 9.10.12.
 B.D., C. IX, No. 10, s. 6. Nicolson,'dan Hardinge'ye, 9.10.12.
 B.D., C. IX, No: 15, s. 11. Cartwright'tan Nicolsan'a, 10.10.12.
 B.D., C. IX, No. 848. Lowther'dan Grey'e, 10.10.12.
 B.D., C. IX, No. 24, s. 17. Bax-Ironside'dan Grey'e, 12.10.12.
 B.D., C. IX, No. 469. Lowther'dan Grey'e, 17.10.12.
 B.D., C. IX, No. 524. Lowther'dan Grey'e, 24.10.12.
 B.D., C. IX, No. 72, s. 58. Bax-Ironside'dan Grey'e, 28.10.12.
 B.D., C. IX, No. 70, s. 55. Grey'den Goschen'e, 28.10.12.
 B.D., C. IX, s. 59. Grey'den Kitchener'a 29.10.12.
 B.D., C. IX, No. 79, s. 66. Paget'ten Grey'e, 30.10.12.
 B.D., C. IX, No. 111. Bax-Ironside'dan Grey'e, 31.10.12.
 B.D., C. IX, No. 467, s. 72. Grey'den Rodd'a, 1.11.12.
 B.D., C. IX, No. 92, s. 75. Grey'den Benckendorff'a, 1.11.12.
 B.D., C. IX, No. 98, s. 79. Buchanon'dan Grey'e, 2.11.12.
 B.D., C. IX, No. 113, s. 88. Kitchener'dan Grey'e 3.11.12.
 B.D., C. IX, No. 126, s. 93. Lowther'dan Grey'e, 4.11.12.
 B.D., C. IX, No. 120. Lowther'dan Grey'e, 4.11.12.
 B.D., C. IX, No. 124, s. 96. Buchanan'dan Grey'e, 5.11.12.
 B.D., C. IX, No. 132, s. 101. Bax Ironside'dan Grey'e, 5.11.12.
 B.D., C. IX, No. 131, s. 100. Bax Ironside'dan Grey'e, 5.11.12.
 B.D., C. IX, No. 80. Fitzmaurice'den Tyrell'a, 5.11.12.
 B.D., C. IX, No. 147, s. 111. Lowther'dan Grey'e, 7.11.12.
 B.D., C. IX, No. 176, s. 133. Paget'ten Grey'e, 11.11.12.
 B.D., C. IX, No. 184. Nicolson'dan Bax-Ironside'a, 12.11.12.
 B.D., C. IX, No. 76. Cumberbatch'dan Lowther'a, 14.11.12.
 B.D., C. IX, 1009, Lowther'dan Grey'e, 29.11.12.

- B.D., C. IX, No. 362, s. 268. Elliot'tan Grey'e, 9.12.12.
B.D., C. IX, No. 783, s. 636. Grey'den Bertie'ye, 1.4.13.
B.D., C. IX, No. 807, s. 655. Buchanon'dan Grey'e, 05.04.13.
B.D., C. IX, No. 477, s. 425. Nicolson'dan Goschen'e, 17.4.13.
B.D., C. IX, No. 478, s. 426. Lowther'dan Grey'e, 24.4.13.
B.D., C. IX, No. 485, s. 434. Grey'den Bertie'ye, 21.5.13.
B.D., C. IX, No. 492, s. 438. O'Beirne'den Grey'e, 26.5.13.
B.D., C. IX, No. 494, s. 441. O'Beirne'den Grey'e, 27.5.13.
B.D., C. IX, No. 496, s. 443. Grey'den Bertie'ye, 28.5.13.
B.D., C. IX, No. 499, s. 443. Grey'den Goschen'e, 2.6.13.
B.D., C. IX, No. 532, s. 470. Goschen'den Grey'e, 2.6.13.
B.D., C. IX, No. 533, s. 471. Marling'den Grey'e, 2.6.13.
B.D., C. IX, No. 537, s. 474. Grey'den Goschen'e, 3.6.13.
B.D., C. IX, No. 542, s. 482. Buchanon'dan Grey'e, 6.6.13.
B.D., C. IX, No. 545, s. 486. Buchanon'dan Grey'e, 8.6.13.
B.D., C. IX, No. 516, s. 460. Grey'den Lowther'a, 19.6.13.
B.D., C. IX, No. 562, s. 501. Grey'den Granville'e, 22.6.13.
B.D., C. IX, No. 523, s. 463. Grey'den Goschen'e, 24.6.13.
B.D., C. IX, No. 526, s. 465. Grey'den Goschen'e, 27.6.13.
B.D., C. X, No. 567, s. 504. Marling'den Grey'e, 27.8.13.
B.D., C. X, No. 573, s. 522. Mallet'ten Grey'e, 31.10.13.
B.D., C. X, No. 575, s. 523. Grey'den Goschen'e, 4.11.13.
B.D., C. X, No. 586, s. 534. Mallet'ten Grey'e, 1.12.13.
B.D., C. X, No. 429, s. 363. O'Beirne'den Grey'e, 14.12.13.
B.D., C. X, No. 440, s. 390. Buchanon'dan Grey'e, 19.12.13.
B.D., C. X, No. 410, s. 363. Grey'den Goschen'e, 20.12.13.
B.D., C. X, No. 446, s. 394. Buchanon'dan Grey'e, 23.12.13.
B.D., C. X, No. 448, s. 397. Buchanon'dan Grey'e, 25.12.13.
B.D., C. IX, No. 286, s. 209. Nicolson'dan Bax-Ironside'a, 26.11.12.
B.D., C. IX, No. 567, s. 564. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 8.4.12.
B.D., C. IX, No. 864, s. 103. Bax-Ironside'dan Nicolson'a, 19.4.13.
B.D., C. IX, No. 256, s. 190. Cartwright'tan Nicolson'a, 22.11.12..
B.D., C. IX, No. 20. Hardinge'den Crewe'e, 30.10.12.
B.D., C. IX, No. 278. Grey'den Rodd'a, 29.2.11.
Center for Ottoman Diplomatic History. *The Ottoman Empire in British Parliamentary Debates Extracts from Hansard*, C. 5 (Şubat 1900- Kasım 1914), İstanbul, Isis Press, 2016.
The Contemporary Review, Aralık, 1912, C. 102, s. 801.
The Daily Mail, "A Lasting Peace", 23 Ocak 1913, s. 6.
The Daily Mail, "The British Position", 8 Ekim 1912, s. 7.
The Manchester Guardian, "The Responsibility of England", 30 Ekim 1912, s. 10.
The Manchester Guardian, "The Chances of Peace", 5 Kasım 1912, s. 8.
The Manchester Guardian, "The Question of Adrionople", 23 Ağustos 1913, s. 8.
The Quarterly Review, Ocak 1913, C. 218, s. 298.
The Times (Londra), 2 Mart 1910, s. 5.
The Times (Londra), 3 Aralık 1910, s. 7.
The Times (Londra), 3 Kasım 1910, s. 5.
The Times (Londra), 6 Ekim 1908, s. 5.
The Times (Londra), 6 Ekim 1908, s. 6.
The Times (Londra), 7 Ekim, 1908, s. 7.
The Times (Londra), 8 Ekim 1908, s. 10.

The Times (Londra), 9 Eylül 1908, s. 7.
The Times, 13 Haziran 1913. s. 5.
The Times, 14 Ekim 1912, s. 7.
The Times, 16 Ocak 1913, s. 7.
The Times, 2 Kasım 1912, s. 7.
The Times, 21 Kasım 1912, s. 7.
The Times, 7 Ağustos 1913, s. 7.
The Times, 11 Kasım 1912, s. 10.
The Times, 4 Ocak 1913.

Araştırma-İncelemeye Dayalı Kaynaklar

- ADIYEKE**, Ayşe Nükhet, *Şark Meselesinin Bir Aynası: Girit Fethinden Kaybına Girit*, İstanbul, Babıali Kültür Yayıncılığı, 2006.
- AFYONCU**, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, C. 1, 2002.
- AKALIN**, Şükrü Haluk, vd., *Türkçe Sözlük*, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2011, s. 246.
- AKBULUT**, İlhan, “160. Yıldönümünde Kırım Savaşı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 2014, S. 208, s. 333-350.
- AKÇURA**, Yusuf, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri*, Ankara, 1985.
- AKŞİN**, Sina, *Ana Çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi*, C. 1, İstanbul, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1997.
- AKŞİN**, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1987.
- AKYOL**, Taha, *Rumeli’ye Elveda 100. Yılında Balkan Bozgunu*, İstanbul, Doğan Egmont Yayıncılık, 4. Baskı, 2015.
- ALBERTINI**, Luigi, *The Origins of the War of 1914*, (Çev. ve Ed.) Isabella M. Massey, Londra, Oxford University Press, 1952.
- ALKAN**, Necmettin, *Ve Selanik Düştü 1912-1913 Balkan Savaşı ve Hezimet*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2014.
- ANDERSON**, Matthew Smith, *Doğu Sorunu*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.
- ANDONYAN**, Aram, *Balkan Savaşı*, İstanbul, Aras Yayıncılık, 2012.
- ARMAOĞLU**, Fahri, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, İstanbul, Timaş Yayınları, 14. Baskı, 2014.
- ARNOLD**, David, *The Age of Discovery-Coğrafi Keşifler Tarihi*, (Çev: Osman Bahadır), İstanbul, Alan Yayıncılık, 1995.
- ARSLAN**, Ali, *Efendi ve Uşak*, İstanbul, Paraf Yayınları, 2010.
- ASLAN**, Taner, “31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere ve Askerî Faaliyetlere Dair Yazışmalar”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 2010, S. 28, s. 1-26.
- AVCI**, Halil Ersin, *İngiliz Ermeni İttifakı*, İstanbul, Paraf Yayınları, 2010.
- AVCIOĞLU**, Şevket, “Immanuel Wallerstein’in Dünya Sistemi, Jeopolitik ve Jeokültür Kuramı”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, 2014, S. 31, s. 97-110.
- AVCIOĞLU**, Doğan, *Milli Kurtuluş Tarihi*, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1974.
- AYDEMİR**, Cahit, **GÜNEŞ**, Hüseyin, “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2006, C. 5, s. 136-158.
- AYDIN**, Mithat, “1876 Bulgaristan Ayaklanmasının Osmanlı – İngiliz İlişkilerine Etkisi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2002, S. 12, s. 80-87.
- AYDIN**, Mithat, “19. Yüzyıl Ortalarında Panslavizm ve Rusya”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2004, S. 15, s. 73-82.

- AYDIN**, Mithat, “Diplomasi Oyununda Aktörler ve Figüranlar: Berlin Kongresi’nde Büyük Devletler ve Bulgaristan”, *Türk Tarihinde Balkanlar*, Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik ve Serkan Yazıcı (Ed.), 2013, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- AYDIN**, Mithat, “II. Meşrutiyet’in ilanı ve İngiltere”, *Belgi*, 2011, C. 1, S. 1, s. 15-49.
- AYDIN**, Mithat, “İstanbul Konferansı (1876)’na Giden Yolda İngiltere’nin “Doğu” Politikası”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2005, S. 17, s. 59-66.
- AYDIN**, Mithat, “Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde İstanbul Konferansı (1876)’nın Yeri”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 25, S. 39, s. 1-11.
- AYDIN**, Mustafa, “Girit Meselesi 1908-1912: Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Siyasî Kriz Çözümündeki Beceriksizlik Hakkında” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (Yazar: Werner Zürer), 2005, S. 7, s. 155-206.
- AYDIN**, Salim, “Balkan Savaşları ile İlgili Doğru Bilinen Yanlışlar”, 100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913): İhtilafı Duruşlar (Ed. Mustafa Türkeş), 2014, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarihi Kurumu Yayınları C. 1, s. 621-636.
- AYDIN**, Salim, *Osmanlı Basınında Balkan Savaşları (1912-1913)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul, 2012.
- AYSAL**, Necdet, “Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2006, S. 37-38, s. 15-53.
- BAĞÇE**, Hüseyin Emre, “Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2003, No:28, s. 63-79.
- BAYKAL**, Bekir Sıtkı, “Doksanüç Harbi Arifesinde Osmanlı Devleti İle Büyük Devletler Arasındaki Münasebetler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1945, C. 3, S. 2, s. 183-192.
- BAYRAKTAR**, Hatice, “Osmanlı’nın Balkanlardan Çekilmesi: Savaşlar, İsyanlar ve Göçler”, *T.C. Balıkesir Üniversitesi F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni*, 2007/1, s. 65-86.
- BAYRAKTAR**, Kaya, “Makedonya Sorunu ve Avrupa Müdahalesi (1902-1905)”, *Bilig*, 2014, S. 69, s. 1-28.
- BAYSOY**, Emre, “Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde Doğu Sorunu”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 2011, S. 13, s. 43-72.
- BAYUR**, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılabı Tarihi*, C. 1-2 Kısım 1-2-3 (3. Baskı), Ankara, 1991.
- BERK**, Özlem, “Sömürgecilik, Dil ve Brian Friel’in Çevirileri”, *Littera*, 2006, C. 18, s. 1-20.
- BEYDİLLİ**, Kemal, “Avrupa” mad., İstanbul, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 4, 1991, s. 145.
- BITIS**, Alexander, *Russia and the Eastern Question*, New York, Oxford University press for The British Academy, 2006.
- BİRECİKLİ**, İhsan Burak, “Yüzüncü yılında II. Meşrutiyet’in ilanı üzerine bir inceleme”, *Gazi Akademik Bakış*, 2008, C. 2, S. 3, s. 211-226.
- BİRİNCİ**, Ali, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki’ye Karşı Çıkanlar*, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1990.
- BOLAT**, Mahmut, “1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi”, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014, C. 1, S. 1, s. 16-28.
- BOLAY**, Süleyman Hayri, “Bizanslı Âlimlerin İstanbul’dan Kaçmaları ve Rönesansı Başlatmaları Meselesi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, C. 28, S. 1, s. 135-142.

- BOSWORTH**, Richard, "Britain and Italy's Acquisition of the Dodecanese, 1912-1915", *The Historical Journal*, 1970, C. 13, S. 4, s. 683-705.
- BOZARSLAN**, Hamit, *Türkiye Tarihi İmparatorluktan Günümüze*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- BÖREKÇİ**, Mehmet Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*, İstanbul, Kutup Yıldızı Yayınları, 2001.
- BRAUDEL**, Fernand, *Maddi Medeniyet ve Kapitalizm*, (Çev: Mustafa Özel), İstanbul, Ağaç Yayınları, 1991.
- BUCKLE**, George Earle, *The life of Benjamin Disraeli*, New York, The MacMillan Company, 1920.
- Büyük Larousse, "Emperyalizm" mad., C. 7, İstanbul, 2000, s.147-149.
- Büyük Larousse, "Sömürgecilik" mad., C. 21, İstanbul, 2000, s.10734.
- Carnegie Endowment for International Peace Division of Intercourse and Education, *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, 1914, Washington D. C., Yayın No: 4.
- CEM**, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Baskı, 2015.
- CENGİZER**, Altay, *Adil Hafızanın Işığında, Birinci Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu*, İstanbul, Doğan Kitap, 2014.
- COŞKUN**, İsmail, "Modernliğin Kaynakları: Rönesans Üzerine Bir Değerlendirme", *Sosyoloji Dergisi*, 2003, C. 3, S. 6, s. 45-70.
- CRETU**, Valeri, *Soğuk Savaş Sonrasında Rusya Federasyonu'nun Yugoslavya Krizleri'ne Yönelik Politikası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.
- ÇAKIR**, Coşkun "Türk Aydınının Tanzimat'la İmtihani: Tanzimat ve Tanzimat Dönemi Siyasi Tarihi Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2004, C. 2, S. 1, s.9-69.
- ÇAKMAK**, Zafer, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti İle Yaptığı Antlaşma", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 2003, S. 4, s. 16-20.
- ÇELEN**, Kuter, *Balkanlar'da Osmanlı'nın Acı Yılları*, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2014.
- CELİK**, Gülfettin, *Osmanlı'da İskân Tarihi ve Ömer L.Barkan'ın Eserlerine Giriş*, Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi Osmanlı'da Nüfus ve İskân Politikaları, Ekim 2005 –Haziran 2006.
- ÇETİN**, Erol, *1878–1908 Arasında Makedonya Sorunu*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.
- ÇUFALI**, Mustafa, "Kapitülasyonların Mahiyeti ve Osmanlı Devleti'nin Yıkılışındaki Rolü", *Türk Yurdu*, Aralık 1999-Ocak 2000, s. 148-149.
- DAĞLAR**, Oya, "II. Meşrutiyet'in İlanının İstanbul Basını'ndaki Yansımaları (1908)", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2008, No: 38, s. 141-159.
- DANIŞMEND**, İsmail Hami, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C. 1, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1971.
- DAVER**, Bülent, "Savaş ve Barış Üzerine", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 1992, C. 3, S. 10, s.181-186.
- DEMİRCİ**, Sevtap, *British Public Opinion Towards the Ottoman Empire During the Two Crises: Bosnia-Herzegovina (1908-1909), the Balkan Wars (1912-1913)*, İstanbul, Isis Press, 2006.
- DEMİRCİOĞLU**, Aytekin, "Doğal Koşulların İnsan Yaşamına Etkileri bakımından İbn Haldun'un ve Montesquieu'nun Düşüncelerinin Karşılaştırılması", *Uluslararası İbn Haldun Sempozyumu*, 01-03 Kasım 2013.

- DEWOOD**, David Wade, *European Diplomacy in the Near Eastern Questions, 1906-1909*, C. 25, No. 3, Urbana, University of Illinois Press, 1940.
- DIKİCİ**, Ali, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”, *Karadeniz Araştırmaları*, 2010, C. 6, S. 24, s. 75-108.
- DOĞRU**, Halime, *Balkanlarda Osmanlı Fetihleri, Balkanlar El Kitabı*, Ankara, Karam & Vadi Yayınları, 2013.
- DURMAZ**, Ferhat, “93 Harbi’nde Büyük Devletlerin Politikaları ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, C. 5, S. 2, s. 103-122.
- ERDOĞAN**, İrfan, “Neo-Marksizm: Bağımlılık ve Az Gelişmişlik”, <http://irfanerdogan.com/modernism/18frank.htm> Erişim Tarihi: 14.11.2017.
- EREN**, Hasan, “Balkan Adının Kökeni”, *Türk Dili*, 1987, 429, s. 113-124.
- ERICKSON**, Edward J., *Büyük Hezimet: Balkan Harpleri’nde Osmanlı Ordusu*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- ERİM**, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1953.
- ERYILMAZ**, Bilal, *Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi*, İstanbul, Risale Yayınları, 2.Baskı, 1996.
- EŞİYOK**, Bayram Ali, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Dünya Ekonomisine Eklemlenmesinde Bir Dönüm Noktası: 1838 Serbest Ticaret Anlaşması”, *Mülkiye Dergisi*, 2010, C. 34, S. 266, s. 67-108.
- EYİCE**, Semavi, “Anadolu Hisarı” mad., İstanbul, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 3, 1991, s.147-149.
- FAY**, Sidney Bradshaw, *The Origins of the World War*, New York, MacMillan Company, 1929.
- FERRO**, Marc, *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi*, (Çev: Muna Cedden), İstanbul, İmge Kitabevi, 2002.
- FOWLER**, Ronald Dean, *British Attitude toward the Balkan Muddle 1900-1912*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Teksas Teknoloji Üniversitesi Tarih Bölümü, Texas, 1967.
- FREELY**, John, *Işık Doğu’dan Yükselir*, (Çev: Gül Çağalı Güven), İstanbul, Doğan Kitap, 2014.
- FSHAZI**, Falma, “2. Meşrutiyet ve Arnavutluk’taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlı’nın Düşman Olduğu O An”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2008, No 38, s. 161-178.
- GARDNER**, Brian, *The East India Company: A History*, McCall Publishing, New York, 1971.
- GENCER**, Fatih, “Hünkâr İskeleyi Antlaşması’nın Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Yansımaları”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2015, C. 34, S. 58, s. 629-650.
- GERAS**, Norman, *Luxemburg*, (Çev: Uygur Kocabaşoğlu, Der: Tom Bottomore), Marksist Düşünce Sözlüğü, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.
- GEZİCİ**, Aytekin, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, Tutku Yayınevi, 2015.
- GÖKALP**, Ziya, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2011.
- GRANT**, A. J. ve **TEMPERLEY**, H., *Europe in the Nineteenth and Twentieth Centuries (1789-1939)*, Londra, Green and Co, 1936.
- GREY**, Sir Edward, Viscount of Fallodon, *Twenty Five Years 1892-1916*, I-II, Londra, Hodder & Stoughton, 1925.

- GÜMÜŞEL**, Günseli, “The Times Gazetesinin Gözünden Doğu Sorunu, Osmanlı İmparatorluğu ve Tanzimat Dönemi (1838-1878)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 2015, S. 57, s. 37-78.
- GÜRKAYNAK**, Muharrem, “Eski Yugoslavya Coğrafyasında Kalıcı Barış Üzerine: Homojenleşme – Heterojen Kalma Paradoksu”, *Kocaeli Üniversitesi Uluslararası Balkan Kongresi*, Kocaeli, 28-29 Nisan 2014.
- HALL**, Richard, *Balkan Savaşları 1912-1913, 1. Dünya Savaşı'nın Provası*, İstanbul, Homer Kitabevi, 2003.
- HALLI**, Reşat, *Balkan Harbi 1912-1913 Harbin Sebepleri, Askeri Hazırlıklar ve Osmanlı Devletinin Harbe Girişi*, C. 1, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2. Baskı, 1993.
- HANDERSON**, Lori, “A Historio graphical Review” www.eiu.edu.historia Erişim Tarihi: 03.02.2017
- HANİLÇE**, Murat, “Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak”, *Tarih Okulu*, 2010, S. 7, s. 47-70.
- HANİOĞLU**, M. Şükrü, *Bir Siyasal Örgüt Olarak ‘Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti’ ve ‘Jön Türklük’*, C. 1, (1889-1902), İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.
- HARRIS**, David, *A Diplomatic History of the Balkan Crisis of 1875-1878*, Londra, Archon Books, 1969.
- HARRIS**, N. Dwight, “Macedonian Question and the Balkan War”, *American Political Science Review*. (Mayıs, 1913), C. 7, s. 197-216.
- HARRISON**, Lori “A Historio graphical Review” www.eiu.edu.historia Erişim Tarihi: 03.02.2017.
- HARVEY**, David, *Yeni Emperyalizm*, (Çev: Hür Güldü), İstanbul, Everest Yayınları, 2008.
- HAYTA**, Necdet, “Rodos İle 12 Ada'nın İtalyanlar Tarafından İşgali ve İşgalden Sonra Adaların Durumu (1912-1918)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 1994, S. 5, s. 131-144.
- HAYTA**, Necdet, *1911'den Günümüze Ege Adaları Sorunu*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2015.
- HAYTA**, Necdet, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2008.
- HELLER**, Joseph, *British Policy towards the Ottoman Empire 1908-1914*, Londra, Psychology Press, 1983.
- HELMREICH**, Ernst Christian, *The Diplomacy of the Balkan Wars 1912-1913* Londra, Humphrey Milford, 1938.
- HOBSBAWM**, Eric J., *Devrim Çağı: 1789-1848*, çev. A. Şenel ve J. Ergüder, Ankara, Dost Kitabevi, 1998.
- İŞİK**, Zekeriya, “19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası Üzerinde İngiliz Tesiri”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, S. 2, s. 45-61.
- İŞİK**, Zekeriya, “Osmanlı Modernleşmesi Sürecinde İngiltere'nin Rolü (1789-1876)”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, C. 10, S. 20, s. 221-239.
- İLHAN**, Atilla, *Hangi Batı*, Ankara, Bilgi Yayınları, 1981.
- İNALCIK**, Halil, *Osmanlı ve Modern Türkiye*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.
- İNBAŞI**, Mehmet, *Balkanlarda Osmanlılar: Fetih ve İskân*, *Balkanlar El Kitabı*, C. 1, Ankara, Karam & Vadi Yayınları, 2006.
- İRTEM**, Süleyman Kani, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi Balkanlar'ın Kördüğümü*, İstanbul, Temel Yayınları, 2010.
- KAÇMAZ**, Muhammed, *Balkan Coğrafyası*, Türk Tarihinde Balkanlar Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, C. 1, Sakarya, 2013.

- KAFESOĞLU**, İbrahim, *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, İstanbul, Hamle Yayınları, 2014.
- KALAYCI**, İsa, **KIZILKAYA**, Oktay, “Osmanlı Devleti’nin İskân Siyaseti ve Yerleşim Birimleri Üzerine Bir Değerlendirme” *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2012, C. 9, S. 18, s. 361-378.
- KALAYCIOĞLU**, Ersin, **ÇARKOĞLU**, Ali, *Türkiye’de ve Dünya’da Milliyetçilik*, İstanbul, Koç Üniversitesi-Sabancı Üniversitesi- İstanbul Politikalar Merkezi, Sabancı Üni. Bilim Akademisi Üni. Yayınları, 2013.
- KARAKAŞ**, Nuri, “Askeri ve Siyasi Yönleriyle İtalyan Donanması’nın Çanakkale Boğazı Harekâtı (18 Nisan 1912)”, *Gazi Akademik Bakış*, 2013, C. 6, S. 12, s. 81-109.
- KARAL**, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)*, C. VIII Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- KARAL**, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. V, IX, VII, VIII, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- KARAL**, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C. V, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, 1988.
- KARAMÜRSEL**, Ziya, *Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- KARAN**, Niyazi, *Girit’in Yunanistan’a İlhakına Türk Kamuoyunun Tepkisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- KARPAT**, Kemal H., *Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, Ankara, İmge Kitabevi, 2004.
- KARPAT**, Kemal H., *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2013.
- KAYALI**, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, (Çev: Türkân Yöney), İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 1998.
- KELEŞ**, Erdoğan, “Kırım Savaşı’nda (1853-1856) Karadeniz ve Boğazlar Meselesi” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM* 2008, S. 23, s. 149-194.
- KELEŞ**, Erdoğan, “Rusya’nın Panslavizm Politikasının Balkanlarda Uygulanmasına Dair Bir Layiha”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2011, s. 123-140.
- KENT**, Marian, “Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu 1900-1923” *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler* (Ed. Marian Kent), İstanbul, Alfa Yayınları, 2013.
- KESKİN**, Mustafa, “Emperyalizm ve Ön Asya”, 5. *Askeri Tarih Seminerleri Bildirileri II*, İstanbul, 23-25 Ekim 1995.
- KIRAY**, Atilla, *Tarihte Manda-Himaye Kavramsallaştırılması ve Milli Mücadeledeki Yansımaları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2000.
- KIRMIZI**, Abdulhamit, “Balkanlar Üzerinde Diplomasi Savaşı: Rumeli Islahatı, 1902-1908” *Türk Tarihinde Balkanlar*, Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik ve Serkan Yazıcı (Ed.), 2013, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- KOCA**, Salim, “Türklerin Göçleri ve Yayılmaları” mad., Ankara, *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, 651-664.
- KOCABAŞ**, Süleyman, *Kuzey’den Gelen Tehdit Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, İstanbul, Vatan Yayınları, 1989.
- KOCABAŞ**, Süleyman, *Son Haçlı Seferi Balkan Harbi 1912-1913*, İstanbul, Vatan İstanbul, Yayınları, 2000.

- KOCATÜRK**, Önder, *Balkanlar'dan Ortadoğu'ya Osmanlı İngiliz İlişkileri (1908-1910)*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
- KOCATÜRK**, Önder, *Türk-İngiliz İlişkileri'nin Kopuş Sürecinde Son Aşama (1911-1914)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- KODAMAN**, Bayram, *II. Abdülhamid'in Doğu Politikası*, İstanbul, Orkun Yayınları, 1987.
- KURAN**, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, Tan Matbaası, İstanbul, 1948.
- KURAN**, Ahmet Bedevi, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul 1945.
- KURAT**, Akdes Nimet, "Panslavizm", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1953, C. 11, S. 2-4, s. 241-278.
- KURAT**, Akdes Nimet, *Türk İngiliz Münasebetlerine Kısa Bir Bakış*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952.
- KURAT**, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya, XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919)*, Ankara, 1970.
- KURTARAN**, Uğur, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, S. 8, s.57-71.
- KUTLU**, Şemsettin, *Hayrettin Bey Kırım Harbi*, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser, 1976.
- KUTSAN**, Selim, *Şeyhülislam Cemaleddin Efendi Siyasi Hatıralarım*, İstanbul, Nehir Yayınları, 1978.
- KÜÇÜK**, Cevdet, "Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika", *Tarih Dergisi*, Ord. Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısından Ayrı Basım, 1979, S. 32, s. 607-638.
- KÜTÜKOĞLU**, Mübühâ, *Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri 1580-1850*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- KÜTÜKOĞLU**, Mübühâ, *Osmanlı İngiliz İktisadi Münasebetleri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- LOOMBA**, Ania, *Colonialism/ Postcolonialism*, Londra ve New York, Routledge Taylors&Francis Group, 2. Baskı, 2005.
- LURAGHI**, Raimondo, *Sömürgecilik Tarihi*, İstanbul, E Yayınları, 2.baskı, 2000.
- MARRIOT**, John Arthur Ransome, *The Eastern Question*, 4. Baskı, Oxford, Clarendon Press, 1940.
- MCKENZIE**, Terilyn Joan, *The foreign policy of Sir Edward Grey: Germany and the ententes with France and Russia, 1905-1914*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), University of Saskatchewan, Tarih Bölümü, Saskatchewan, 1966.
- MEDLICOTT**, W. N., *The Congress of Berlin and After*, Methuen and Co., Londra, 1938.
- MORLEY**, John, *Memorandum on Resignation August 1914*, Londra, MacMillan and Co., 1928.
- OKUR**, Mehmet, "The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları ve İngiltere'nin Politikası" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2012, C. 12 S. 2, s. 183-197.
- ORTAYLI**, İlber, "Osmanlı İmparatorluğunda Millet Nizamı", Prof. Dr. Hamide Topçuoğlu'na Armağan, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1995.
- ÖKE**, Mim Kemal, "‘Şark Meselesi’ ve 2. Abdülhamid'in Garp Politikaları (1876-1909)", *Osmanlı Araştırmaları*, 1982, S. 3. s. 247-276.
- ÖKE**, Mim Kemal, *İngiliz Casusu Prof. Arminius Vamberg'nin Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1983.
- ÖZCAN**, Besim, *Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yönelik Dış Politikası (19. yy. ve 20. yy. Başı)*, *Türk Dış Politikası-Osmanlı Dönemi*, C. 2, (Ed. Mustafa Bıyıklı), İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2008.

- ÖZDEMİR**, Hüseyin Gazi, “Bilim Tarihinden”, *Bilim ve Teknik Dergisi*, Mayıs 2013, s. 90-91.
- ÖZYÜKSEL**, Murat, “İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman-İngiliz Nüfuz Mücadelesi”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2008, No: 38, s. 239-264.
- PAMİR**, Aybars, “Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2002, C. 51 S. 2, s. 79-119.
- PAZARCI**, Hüseyin, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Ankara, Turhan Yayınları, 1998.
- PERKINS**, James Andrew, *British liberalism and the Balkans, c. 1875-1925*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), University of London, Tarih, Klasik ve Arkeoloji Bölümü, Birkbeck, 2014.
- PINCUS**, Steve, “1688: The First Modern Revolution”, Yale University Press, Connecticut USA, 2009, -- https://en.wikipedia.org/wiki/Glorious_Revolution, Erişim Tarihi: 06.12.2016
- POTYEMKIN**, Vladimir, *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, İstanbul, Evrensel Yayınları, 2009.
- QUATAERT**, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, (Çev: Ayşe Berktaş), İstanbul, İletişim Yayınları, 4. Baskı, 2005.
- RASTOVIĆ**, Aleksandar, “Edward Grey and The First Balkan War”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, s. 161-168.
- ROHDE**, Hans, *Asya İçin Mücadele Şark Meselesi*, (Çev. Binbaşı Nihat), İstanbul, Askeri Matbaa, 1932.
- RUBIN**, Gerald M., *Liberal Criticism of Sir Edward Grey's Foreign Policy 1906-1914*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), McGill University, Tarih Bölümü, Montreal, 1956.
- SAMARDJIEV**, Bozhidar, “On the Role of Public Opinion in Great Britain Regarding the Reforms in European Turkey and the Idea of Autonomy of Macedonia in British Middle East Policy (1903-1908)”. *Etude Balkaniques*, 2002, S. 2, s. 15-30.
- SANDER**, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 563, 1987.
- SANDER**, Oral, *İlkçağlardan 1918'e Siyasi Tarih*, Ankara, İmge Kitabevi, 27.Baskı, 2014.
- SARINAY**, Yusuf, *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs: Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları*, Ankara, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2000.
- SAYAR**, Ahmet Güner, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2000.
- SAYLAK**, Sevilya Aslanova, “Osmanlı-Rus İlişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908)” *Gazi Akademik Bakış*, 2016, C. 10, S. 19, s. 107-139.
- SCHEVILL**, Ferdinand, *The History of Balkan Peninsula*, New York, Harcourt, Brace and Co., 1922, 1933.
- SETON-WATSON**, R. W., *The Rise of Nationality in Balkans*, New York, E. P. Dutton and Company, 1918.
- SOREL**, Albert, *XVIII. Asırda Mesele-i Şarkiye*, (Çev. Yusuf Ziya), İstanbul, Matbaa-i Hayriye ve Şürekâsı, 1911.
- SÖNMEZ**, Banu İşlet, *II Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2007.
- STAVRIANOS**, L. S., *The Balkans since 1453*, New York, Holt, Rinehart, and Winston, 1963.
- STEINER**, Zara, *The Foreign Office and Foreign Policy 1898-1914*, Cambridge, Cambridge University Press, 1969.

- ŞAHİN**, Hasan, “Şark Meselesi Çerçevesinde Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Genel Bir Bakış (Başlangıcından Paris Barışı’na Kadar)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2006, S. 29, s. 221-237.
- ŞAHİN**, Turhan, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- ŞEN**, Zafer, “Coğrafi Keşifler, Rönesans, Reform ve Fransız Devrimi’nin Osmanlı Devleti Üzerindeki etkileri”, <http://www.zafersen.com/cografikesifler-ronesans-reform-fihtilalinin-osmanliya-etkileri.pdf>, Erişim Tarihi: 06.12.2016.
- ŞEN**, Y. Furkan, *Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*, Ankara, Yargı Yayınevi, 2004.
- ŞIVGIN**, Hale, “İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü”, *Akademik Bakış*, 2012, C. 6, S. 11, s. 1-15.
- ŞIVGIN**, Hale, “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2007, S. 43, s. 1-8.
- ŞIVGIN**, Hale, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1989.
- ŞİMŞEK**, Hasan, *Paradigmalar Savaşı ve Kaostaki Türkiye*, Ankara, İmge Kitabevi, 2014.
- ŞİMŞİR**, Bilal, *Ege Sorunu, Belgeler, (1912-1913)*, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1989, C 1.
- TALLON**, James N., “The Albanian Vilayets of the Ottoman Empire: Between Young Turks (or CUP) And Balkan Players, 1909-1912” *Balkan Nationalism and the Ottoman Empire* (Ed. Dimitris Tamatopoulos), İstanbul, Isis Press, 2015.
- TAŞCAN**, Arzu, “XIX. Yüzyılda Amerika, İngiltere ve Rusya’nın Avrupa Türkiye’sinde Dinî Görünümlü Siyasî Nüfuz Mücadelesi”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 2015, C. 2, S. 5, s. 32-59.
- TELLİOĞLU**, Ömer, “Karadeniz’de Osmanlı Hâkimiyeti ve Rusya’nın Sıcak Denizlere İnme Mücadelesi”, *Tarih Okulu Dergisi*, 2015, S. 21, s. 195-212.
- TEMELKURAN**, Tevfik, “Makedonya Meselesine Dair Bir Lâyiha”, *GAAD*, 1972, S. I, s. 147-165.
- TOKAY**, Gül, *Makedonya Sorunu Jön Türk İhtilali’nin Kökenleri, (1903–1908)*, İstanbul, Afa Yayınları, 1996.
- TUKİN**, Cemal, “Osmanlı İmparatorluğunda Girit İsyanları”, *Belleten*, 1945, C. 9, S. 34, s. 163-206.
- TUNAYA**, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler-İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, C. 1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2. Baskı, 2007.
- TUNAYA**, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1984.
- TUNCER**, Hüner, *Doğu Sorunu ve Büyük Devletler*, Ankara, Ümit Yayınları, 2003.
- TURAN**, Osman, *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, C. II, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2000.
- TÜRKMEN**, Zekeriya, “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 1995, S. 6, 325-341.
- UÇAROL**, Rıfat, *Siyasi Tarih*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995.
- UĞURLU**, Ö. Andaç, *İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri Türkiye’nin Parçalanması ve İngiliz Politikası (1900-1920)*, İstanbul, Örgün Yayınevi, 2005.
- ULUBELEN**, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul, Cumhuriyet Kitapları 3. Baskı, 2009.
- ULUSAN**, Şayan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2009, C. 8, S. 18-19, s. 229-256.
- UNAT**, Faik Reşit, *II. Meşrutiyet’in İlanı ve 31 Mart Hadisesi*, Ankara, 1960.

- USLUBAŞ**, Tolga, *Geçmişten Günümüze Dünya-İlkçağlardan Günümüze Dünya Tarihi*, İstanbul, CNR Studio, 2013.
- UYAR**, Mesut, **ERICKSON**, Edward J., *Osmanlı Askeri Tarihi*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- UZER**, Tahsin, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1979.
- UZUNÇARŞILI**, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- UZUNÇARŞILI**, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 1, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- ÜLGEN**, Gülten, "Merkantilizm'den Liberalizm'e Geçiş ve Piyasa Ekonomisi", *İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırmaları Merkezi Konferansı Dergisi*, 2000, C. 40, S. 1, s.85-99.
- ÜN**, Mehmet, *93 Harbinden Balkan Savaşı'na Rumeli'ye Elveda*, İstanbul, Kastaş Yayınevi, 2014.
- ÜNSAL**, Emin, *Girit'in Türk Hâkimiyetinden Çıkışı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2009.
- WOODRUFF**, William, *Modern Dünya Tarihi*, (Çev: Hale Vardar & Arda Vardar), İstanbul, Pozitif Yayınları, 2002.
- YALÇIN**, Cengiz, *Evren ve Yaratılış*, Ankara, Arkadaş Yayınevi, 2008.
- YARCI**, Güler, "Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913). *Electronic Journal of Political Science Studies*, 2013, C. 4, S. 1. s. 76-114.
- YAVUZ**, Nuri, "Türk Tarihi Açısından I. Balkan Harbinin Sonucu", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2003, S. 1, s. 225-235.
- YAVUZ**, Nuri, *Türk Arşiv Belgelerine Göre I. Balkan Harbi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1989.
- YAVUZARSLAN**, Paşa, *Şemseddin Sami Kamus-ı Türki*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- YERASIMOS**, Stefanos, *Milliyetler ve Sınırlar, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- YETİM**, Fahri, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Döneminde Balkan Milliyetçiliği ve Büyük Devletler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011, S. 25, s. 285-296.
- YETİŞGİN**, Mehmet, "On Dokuzuncu Asrın Son Çeyreğinde Rusların Balkan Politikası", *Türk Tarihinde Balkanlar*, (Ed. Zeynep İskefiyeli, M. Bilal Çelik ve Serkan Yazıcı), 2013, Sakarya Üniversitesi Balkan Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları.
- YIKICI**, Levent, **ÖZLÜ**, Zeynel, "İngiliz Arşiv Belgelerine Göre 1912-1913 Tarihli Balkan Savaşları Öncesinde Balkanlarda Uluslararası Nüfuz Mücadelesine Bir Bakış", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2018, C. 17, S. 2, s. 677-690.
- YILDIRIM**, Uğur, "Tarihten Bugüne Misyonerlik", *Jeopolitik Dergisi*, 2005, S. 16, s. 73-83.
- YILDIZ**, Özgür, **KARAÇAĞIL**, Canan, "Kırım Savaşı Üzerine Genel Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 2012, C. 5, S. 1, s. 273-285.
- YILMAZATA**, Mehmet, *Avrupa Devletlerin Bloklama Sürecinde 1908/1909 Bosna'nın İlhak Krizi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, 2005.
- YONCA**, Köksal, **POLATEL**, Mehmet, *Avrupa Arşivlerinde Osmanlı İmparatorluğu*, Koç Üniversitesi Vekam Yayınları Araştırma Dizisi II, Ankara, 2014.

İnternet Kaynakları

<http://discovery.nationalarchives.gov.uk/details/r/C1825> -- Erişim Tarihi: 28.11.2017.

EKLER

Ek 1. İngiliz Dışışleri Ofisinde Görev Yapan Üst Düzey Bürokratlar

İngiliz Dışışleri Bakanı Sir Edward Grey

İngiliz Dışışleri Müsteşarı Sir A.Nicolson

Viyana'daki İngiliz Büyükelçisi Sir F. Cartwright

Petersburg'daki İngiliz Büyükelçisi Sir G. Buchanon

Paris'teki İngiliz Büyükelçisi Sir F. Bertie

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisi Sir G.Lowther

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği Müsteşarı Sir C. Marling

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği Müsteşar Yardımcısı Sir L. Mallet

İstanbul'daki İngiltere Elçiliği tercümanı H. Fitzmaurice

Sofya'daki İngiliz Büyükelçisi Sir H. Bax-Ironside (halef)

Belgrad'daki İngiliz Büyükelçisi SirR. Paget (halef)

Atina'daki İngiliz Büyükelçisi Sir F. Elliot

Hindistan Valisi Sir C. Hardinge

Ek 2. İngiliz Admiralty Office Arşiv Belgelerinden Örnekler

[This Document is the Property of His Britannic Majesty's Government.]

[A]

SOUTH-EASTERN EUROPE.

[October 18.]

CONFIDENTIAL.

SECTION 3.

[44335]

No. 1.

Sir Edward Grey to Sir F. Elliot.

(No. 65.)

Foreign Office, October 18, 1912.

Sir,

THE Greek Minister came to see me to-day, and handed me the accompanying communication, which I told him I would have read in due course. I said that words were now no longer of any use.

The Minister observed that only the guns could speak now.

We then had some general conversation, in the course of which he asked me what was meant by "localising" the war.

I replied that the interpretation which I had placed on it was that the war must not spread so as to involve any of the Great Powers.

The Minister then showed me an extract from last night's "Pall Mall Gazette," containing detailed statements of the movements, present or prospective, of British ships in the Mediterranean, and the objects connected therewith. This, he said, obviously came from an authoritative source.

After reading it, I said that it did not come from me or from the Foreign Office. It seemed rather to have had a naval origin.

The Minister pressed me as to whether this statement had any bearing on the "localisation" of the war.

I told him that, when a few days ago the war between Italy and Turkey seemed likely to lead to more extended operations, I had expressed great anxiety to the Italian Ambassador lest the Straits should be closed, the grain trade being especially important at this time of year. This was the only thing which I had said that had any bearing upon "localising" the war in the sense which the Minister gave to the word.

The Minister asked for information as to the guarantees for the Aegean islanders.

I referred him to the terms of peace between Italy and Turkey that had appeared in the press, and said that I held the question of the Aegean islands to be one for the six Powers to discuss together, and I could discuss it with him only on the footing that Great Britain was one of those Powers.

As he seemed desirous of getting some indication of intervention on our part in a sense benevolent to Greece, I said that Greece was at war with Turkey; we would issue a proclamation of neutrality; and I could not promise any action which was inconsistent with that.

I am, &c.
E. GREY.

Enclosure in No. 1.

Memorandum communicated by M. Gennadius.

LA Légation Royale de Grèce est chargée par son Gouvernement de communiquer au Gouvernement de Sa Majesté britannique ce qui suit :—

L'anarchie qui règne en Turquie, et qui trouble si profondément le repos et la sécurité des pays voisins, s'était aggravée depuis quelque temps. Les Grandes Puissances ont jugé nécessaire de prendre en main la réalisation des réformes prévues par l'article 23 du Traité de Berlin. En réponse à cette dernière expression de la volonté collective de l'Europe, la Sublime Porte a eu recours à un procédé qui lui a servi plus d'une fois. Elle déclara qu'elle appliquera des réformes sérieuses, aussi bien en Turquie d'Europe, que dans ses provinces de l'Asie; mais qu'elle ne croit pas qu'une ingérence étrangère dans l'application sera profitable aux réformes.

Cette promesse du Gouvernement ottoman d'appliquer seul des réformes sérieuses a rencontré auprès de tout le monde la méfiance dont parlait le Comte Andrassy dans

[2666 s—3]

TURKISH WAR.

CONFIDENTIAL.

[December 4.]

SECTION 7.

[51711]

No. 1.

Sir G. Lowther to Sir Edward Grey.—(Received December 4.)

(No. 1011.)

Constantinople, November 29, 1912.

Sir,

I HAVE the honour to forward herewith a despatch from His Majesty's vice-consul at Mitylene, giving an account of the Greek occupation of the island.

I have, &c.

GERARD LOWTHER.

Enclosure in No. 1.

Vice-Consul Hadkinson to Sir G. Lowther.

Mitylene, November 23, 1912.

Sir,

BEFORE daybreak on Thursday, the 21st instant, the Greek fleet, consisting of the "Averof," "Hydra," "Spetsai," "Psara," "Nea Tentos," "Thyellas," "Niki," "Aspis," "Velos," "Terax," and two torpedo-boats, Nos. 14 and 15, appeared off this island, and anchored off the port at about 7 o'clock. Admiral Comonduros sent an officer under a flag of truce to the konak, demanding the unconditional surrender of the island, giving up to 11 A.M. for the Turkish authorities to decide. The vali invited the consular body, begging their help to induce the commander to extend the time to twenty-four hours, to allow time to communicate with Constantinople to obtain the Sultan's permission for the garrison to surrender, but the commander would not grant more than an hour and a-half to allow that portion of the garrison that was in the town to evacuate it and go to join the larger body of troops in the interior of the island; this was done, and at exactly half-past 12 the Greek soldiers commenced landing in town, amidst the loud huzzas of the populace. Before the landing took place there was some firing of pistols, but the Turks threatened to fire and put a stop to it; the Greek admiral, too, asked us to caution the people not to fire, as his men may mistake it for an attack, and they would reply by firing on the people, so when the landing took place not a shot was heard, and everything went on very smoothly, and the people are overjoyed at the occupation. The Greeks have for the present allowed the vali and the governor to remain at their houses, placing guards for their protection. The vali, Ali Ekrem, acted in a very sensible manner for the safety of the town in sending the soldiers inland; he also saved the town from a great danger by countermanding a military order to set fire to their ammunition before leaving the town. This ammunition was next the powder magazine, and the explosion of this would have had serious consequences to the town.

Early in the morning on the appearance of the fleet I wired you that "twelve Greek battle-ships anchored demanding occupation island," and after the extension of time was given I sent you a second telegram as follows:—

"Greek fleet gave two hours. After consultation between authorities and consular body was decided to ask twenty-four hours' delay. Commander accorded only one and a-half to occupy town without resistance. Vali promised to retire troops to interior island. Landing will take place half-past 12. Populace quiet."

Since the occupation the Greek authorities are collecting all rifles they can find, both in the Greek and Turkish houses, and are giving every protection to the Turkish population.

I have, &c.

F. HADKINSON.

[2727 d—7]

Secret
1st Sea Lord

[A]

TURKISH WAR.

CONFIDENTIAL.

[January 1.]

SECTION 3.

[36]

No. 1.

No. 1

Sir Edward Grey to Sir R. Rodd.

Sir,

Foreign Office, January 1, 1913.

THE Italian Ambassador called on the 27th December, 1912. As to Scutari he said that Italian Minister for Foreign Affairs trusted that the discussion on that question would be postponed till a later date, when the atmosphere was clearer, and when an agreement had been practically reached on other questions. It would then be easier to obtain a settlement of the Scutari problem. Marquis Imperiali added that Italy was in a delicate position, as she was, on the one hand, bound by her agreements of 1897 and 1900 with Austria-Hungary; and, moreover, it could not be denied that Scutari was Albanian, or, as he put it, was "l'âme de l'Albanie"; and on the other hand there was the supreme necessity of maintaining agreement among the Powers, and, if possible, also of avoiding any danger to the dynasty in Montenegro.

Marquis Imperiali was a little troubled as to the islands. Russia might maintain (though this view is not shared by the French chargé d'affaires) her desire that the four islands near the Straits should remain Turkish, and the German might require that Mitylene and Scio, commanding the entrance to the Gulf of Smyrna should also be under Turkish sovereignty.

Marquis Imperiali mentioned that he thought of proposing at the next Ambassadorial meeting that at the termination of each sitting the Ambassadors should agree on an identic telegram to be dispatched to their respective Governments, summarising what had passed at the sitting. This was the course adopted at Ambassadorial sittings at Constantinople, and would not be of so formal a character as a *procès-verbal*, while having the advantages of that species of record.

I am, &c.

E. GREY.

[2760 a—3]

[A]

TURKISH WAR.

CONFIDENTIAL.

[December 24.]

SECTION 3.

[55044]

No. 1.

Sir F. Elliot to Sir Edward Grey.—(Received December 24.)

(No. 212. Confidential.)

Sir,

Athens, December 18, 1912.

I HEAR from one of my colleagues that for the disposal of the *Ægean Islands* you are in favour of the adoption of one of two alternatives: either to neutralise them all (with the exception of the three nearest to the Dardanelles, which should be returned to Turkey) and to give them over to Greece; or (with the same exception) to form out of them an autonomous island State.

If I may do so without presumption, I would express a great preference for the first alternative, provided that by "neutralisation" is meant no more than has been observed in practice in the Ionian Islands, that is, that no fortifications are to be erected. But I would plead for the retention of the three islands by Greece, or at any rate of the two largest, Lemnos and Imbros, with their wholly Greek population. As strategical points the actual ownership of them appears to me to be immaterial, for if Greece retains, as she intends to do, the command of the sea as against Turkey, the seizure of those islands will again be only a matter of a few hours. As it is hardly possible to conceive of a war between Greece and any other Power, in which Turkey would remain neutral, the same would be the case in that event, whether with or without the consent of Turkey. To insist on the restoration to Turkey of Lemnos and Imbros would therefore appear to be to deprive Greece of one of the fruits of her victories without real advantage to any legitimate interest.

The other alternative, the creation of an autonomous island State or confederation, I venture to regard as one of the compromises with which diplomacy loves to foster the seeds of future trouble. I cannot contemplate without dismay the beginning of an "*Ægean Islands*" series of Confidential print in succession to the shortly to be abolished "*Crete*." Moreover, I cannot but think that to forbid Greece to make any territorial acquisitions in the waters in which her predominance in the war has been so decisive would be to excite public opinion here to a dangerous degree against M. Venizelos and the King.

The same consideration leads me to solicit the exercise of your influence in favour of the retention by Greece of Salonica, which appears likely to be seriously contested by the Bulgarians. An argument in favour of the Greeks is the difference for the better in their treatment of the populations of the districts occupied by their troops.

I have, &c.

F. ELLIOT.

[2727 aa—3]

[B]

TURKISH WAR.

CONFIDENTIAL.

[December 27.]

SECTION 8.

[55103]

No. 1.

Sir G. Lowther to Sir Edward Grey.—(Received December 27.)

(No. 1087.)

Sir,

Constantinople, December 21, 1912.

I HAVE the honour to report that I have received a despatch from His Majesty's consul-general at Smyrna, embodying a report which had been received by him from His Majesty's acting vice-consul at Chios, dated the 26th November, and giving an account of the circumstances attending the occupation of that island by the Greek troops.

On the 25th November, a Greek squadron commanded by Commodore J. Damianos, with six transports carrying 4,000 men under the command of an officer named Delagrammatica (rank not stated), arrived at Chios and demanded the surrender of the island.

The Turks having refused to surrender, the Greek troops effected a landing on the afternoon of the 24th November at Kantari, two miles from the town under cover of the fire from their ships. After a very slight resistance the Turkish troops (2,500) retreated to the hills, accompanied by the mutessarif (civil governor), and took up a position from which the Greeks have found it impossible to dislodge them. Mr. Barnham was informed on the 17th of this month by the acting vali of Smyrna that the bombardment of this position by the Greek troops was still proceeding.

After the Greek troops had occupied the town some Turkish civilians, who were armed and had occupied the fortress, fired upon the Greek soldiers; the Greek ships thereupon opened fire upon the fortress, two or three of the Turks were killed and the remainder (300) were arrested and sent to Greece, where they now are.

All Turkish civil employes were likewise arrested and sent to Greece, but they have since, it appears, been allowed to come to Smyrna, where they have laid before the acting vali a pitiful story of the ill-treatment of the Mohammedan women and children by the lower class of native Greeks at Chios and by the Greek troops.

These officials had been hurried away from the island after they had witnessed sufficient of the excesses of the Greeks to leave them with a haunting fear that the wives and children whom they left behind would suffer ill-treatment.

Several of these officials from Chios and Mitylene, with one or two merchants, visited Mr. Barnham at Smyrna on the 17th instant, and handed him a memorandum in which it was stated that the Turkish warehouses were looted, that the wife and daughter of a prominent local notable whom they named had been carried off by the troops, and that the houses of six other Turkish residents had been burnt. People who complained of the pillage to the Greek commander had, it was stated, been arrested and exiled.

The Mejdidié mosque was converted into a barracks. The sacred objects found in the mosque were trodden under foot or broken and a mausoleum connected with the mosque was pulled down by the troops.

The Muezzin, Hikmi Effendi, was called out from the mosque and exposed to special indignities. His turban was twisted round his neck, he was severely beaten, then sent on board and exiled to Athens. His watch and chain were forcibly taken possession of by the Greek commandant, and his money was taken by the harbour-master. Such acts, if true, show that it is not only the rabble, but the Greek officials themselves who are to be feared.

I have, &c.
GERARD LOWTHER.

[2727 dd-8]

ASIATIC TURKEY AND ARABIA.

[November 26.]

CONFIDENTIAL.

SECTION 4.

[50270]

No. 1.

Sir G. Lowther to Sir Edward Grey.—(Received November 26.)

(No. 974.)

Constantinople, November 20, 1912.

Sir,

WITH reference to my despatch No. 957 of the 10th instant, I have the honour to forward to you herewith copy of a despatch from His Majesty's vice-consul at Adana, reporting on the state of affairs in the Adana vilayet.

I have, &c.

GERARD LOWTHER.

Enclosure in No. 1.

Vice-Consul Matthews to Sir G. Lowther.

(No. 44.)

Adana, November 12, 1912.

Sir,

WITH reference to my despatch No. 43 of the 9th instant, I have the honour to report to your Excellency that on the 11th instant several battalions of Syrian redifs passed through here from Tarsus by rail to Toprak Kaleh and Osmanieh, whence it is stated they will proceed to their depôts. Several other redif battalions, also coming from Tarsus, have passed through Adana on foot. It would thus appear that the redifs quartered near Tarsus are being disbanded.

I am informed that a commission arrived here some days ago to enquire into the reported outbreak of cholera among the troops passing through this vilayet. It appears that the sanitary inspector, Eshref Bey, who is president of the local Committee of Union and Progress Club, made a report to Constantinople that an outbreak of cholera had occurred among the troops, and that their dispatch to the front was consequently suspended (my despatch No. 40 of the 1st instant). The Entente and Liberty Club, on learning what had taken place, telegraphed that Eshref Bey's report was false.

The situation at Hajin (my despatches Nos. 41 and 42 of the 2nd and 4th instant) remains practically unchanged. A detachment of gendarmes was sent there from Adana about the 6th instant. It is reported that Rejebian has been taken to Albistan by Aleppo Kurds, and that his relatives are in treaty with the Kurds respecting the sum to be paid for his release. The Armenians state that Rejebian was carried off at the instigation of certain Turkish officials at Hajin.

The local situation is unsatisfactory, but is not for the moment serious. Shops are open, and the inhabitants are pursuing their ordinary avocations. At the same time, there is much mutual distrust between Moslems and Christians, and a trifle is sufficient to cause a panic. Yesterday explosions made by a defective gas engine in a factory near the Armenian quarter alarmed the Armenians and brought some hundreds of fellahs into the town to see what was afoot. As previously reported, a few isolated outrages on Armenians have occurred, but there is no indication that anything in the nature of a massacre is meditated by the Moslems. A satisfactory feature in the situation is that nothing is heard of Armenian secret societies. Mr. Keun informed me on the 10th instant that all was quiet at Mersina. So long as no general disturbance occurs Europeans are in no danger.

The German cruiser "Hertha" arrived at Mersina on the 9th instant. I was informed by His Majesty's ship "Barham" at Alexandretta that the "Hertha" had received orders for the protection of British lives and property. The British vice-consul at Mersina informed me to-day that the acting German consul and the commander of the "Hertha" are making arrangements at Mersina to house any German refugees

[2708 cc—4]

who may come down from the Bagdad Railway construction camps should disorders occur. Mr. Keun thinks that if the news of these arrangements, for which he can see no necessity, gets about, it will have a most undesirable effect upon the native population. I need only add that I am of the same opinion as Mr. Keun.

I have, &c.

W. D. W. MATTHEWS.

Times 3.1.13

THE NAVAL SKIRMISH OUTSIDE THE DARDANELLES.

TO THE EDITOR OF THE TIMES.

Sir,—With reference to the various inaccurate accounts of the results of the action between the Greek and Turkish fleets on December 16 which have appeared in the English newspapers, I beg to request you to publish the following facts, which have all been officially verified and officially communicated.

The so-called battle was only a short skirmish of a few minutes' duration. At 9.30 a.m. the Turkish fleet, consisting of four battleships or cruisers, nine torpedo-boat destroyers, and six torpedo-boats, appeared at the entrance to the Straits. The small craft remained there, and the four larger ships came out of the Straits and, keeping close to the land, turned towards the north. The Greek fleet, also consisting of four armoured ships, coming from the island of Imbros, steered in a north-easterly direction so as to cut across the course of the Turks. The *Averoff*, having superior speed, went on ahead, and the remaining three ships formed line abreast and waited for the enemy to come up. At 9.50 a.m. the Turkish ships opened fire at a range of about 15,000 yards. At 10 a.m. the Greek fleet opened fire at a range of about 8,500 yards. At 10.4 a.m. the Turkish fleet altered course 16 points and returned as fast as possible, and in broken formation, to the Straits, which they entered at about 10.30 a.m. Thus the total time during which either fleet was under fire did not exceed half an hour, and probably was only about 20 minutes. The torpedo craft took no part in the action, which merely resolved itself into a skirmish and was probably carried out in order to appease public opinion in Constantinople.

The following damage was sustained by the Turkish ships during the brief period of fire:—

1. *Barbarossa* had one turret put out of action.
2. *Barbarossa's* bridge was totally wrecked by the enemy's fire.
3. *Barbarossa* had her boilers damaged, and a fire started in one of her coal bunkers.
4. *Messudieh* and *Torgut* showed marks of shell hits in the after part, but no accurate details of the results of these hits are known.
5. The total casualties in the Turkish fleet were 58.

The casualties in the Greek fleet were one killed and seven wounded, all on board the *Averoff*, and all were men who were stationed on the bridges.

The *Averoff* received two shell hits on the superstructure near the foremost funnel. None of her guns were damaged or put out of action.

None of the Greek ships were compelled to return to harbour for repairs and the fleet continued to cruise at sea, while the Turkish fleet returned to *Nagara* for repairs.

From the above facts it will be seen that the Greek fleet continues to hold the command of the sea in the Aegean, and that the blockade of the Dardanelles is as effective as before. The effect of the action has been to cripple the Turkish fleet and, by leaving the Greek fleet undamaged, to render the latter's command of the sea more secure.

Yours, &c.,
K. GOFTON-SALMOND, Member of the
British Naval Mission to Greece and
Inspector of Naval Ordnance Greek
Navy.

68, Lancaster-gate, Hyde Park, W., Jan. 2.

Times 4.1.12

THE GREEK AND TURKISH FLEETS.

(FROM OUR OWN CORRESPONDENT.)

CONSTANTINOPLE, JAN. 2.

According to details received from a well-informed source the only hit to the score of the Greek flagship during the action on the 16th was made with a 7.5 shell, which hit the *Barbarossa* amidships and wrecked the paymaster's cabin, but did not do serious damage. On the return of the Turkish squadron to the shelter of the Dardanelles the hole was covered with canvas painted the colour of the ship's side, it being considered highly improper to show the public that any damage could be effected by Greek artillery. A further sortie is hourly expected.

The Greek shooting has been so ineffective thus far that it is quite on the cards that the Turkish fleet, though its gunnery is equally weak, may score a success owing to its superior speed as a squadron to the older Greek ironclads and the fact that the five principal vessels, three ironclads and two cruisers, carry 46 guns over 4.7 calibre, as against the 36 carried by the four Greek armoured vessels. It is also rather doubtful whether the new Greek destroyers sold by the Argentine Government had torpedoes on board when they left England. On the other hand, the want of coal renders it unlikely that the Turkish squadron will keep the sea for any length of time.

Enclosure No. ⁵³¹ in Mediterranean
Letter No. ⁸²⁴ of 4 Nov 12

H.M.S. "IMOGENE"

at Constantinople,

29th October 1912.

No. 52. Sir,

I have the honour to report that S.M.S. "Lorley", the German Stationer, left here on Monday morning, her destination is kept secret, but I hear from unofficial sources that she has gone to Salonika to bring the ex-Sultan up to one of the palaces on the Bosphorus.

2. The town is now under strict martial law, no one without permits being allowed in the streets after 10.0 P.M.

3. The wounded have commenced to arrive here, owing to the lack of doctors I have submitted to H.E. the Ambassador that the service of Surgeon Addison Scott of this ship might be used in the hospitals here, without interfering with his ordinary duties on board, H.E. has accepted the services, and arrangements are now being made as to which hospital he will work at.

4. There is every probability of a change in the personnel of the present government, Kiamil Pasha being the new Grand Vizier.

I have the honour to be,

Sir,

Your obedient servant,

P. Highton

COMMANDER.

The Commander-in-Chief

H.M. Ships and Vessels,

Mediterranean

SALONIKA.

ORDERS FOR LANDING PARTIES FOR PROTECTION OF CONSULATES AND EMBARKATION OF REFUGEES.

1. The signal from a Consulate for assistance will be a red Very's light, fired nearly horizontally. This will be answered by a similar signal from the ship of the Nationality.

2. When the Consular Guards are landed, the Main Quay Guard will follow and the boats will remain ashore, ready for Refugees.

3. The Quay between the White Tower and the Olympus Palace will be held by a guard of

150 Austrians
200 British (Marines)
150 Italians

Total 500

divided into three sections, in proportion to the strength of the Guards of each Nationality.

4. Captain Sheppard, of H.M.S. "Zealandia", will be in general charge.

5. All available boats will be alongside the steps of the Quay ready to embark Refugees who have been allowed to pass through the cordon.

6. On no account is the cordon to be advanced into the Town, its duty being only to ensure the safe embarkation of the peaceful European community.

7. Refugees will be taken off to the Austrian Lloyd Steamer, and, if necessary, to the "Fuad", if the former ship is full.

8. The following signals have been arranged with the Austrian Lloyd steamer by the Captain of S.K.M.S. "K u K Maria Theresa":—

To the steamer.

By day, "C.R." } means "Send Boats ashore".
By night, 5 Red Lights }

From the steamer.

By day, "D.S" } means "Please help me".
By night, 2 White Flares }

9. It is expected that the mob will be dealt with without opening fire, which must only be resorted to in case of extreme necessity.

10. If necessary, the "K u K Maria Theresa" and the "Medea" will put search lights on the quay.

A. BERKELEY MILNE.

"GOOD HOPE" AT SALONIKA.
8TH NOVEMBER 1912.

ADMIRAL.
SENIOR NAVAL OFFICER.

Enclosure No. 1 in Mediterranean
Letter No. 564 of 16 Nov 1912.
LETTER OF PROCEEDINGS.

H.M.S. "IMOGENE"
at CONSTANTINOPLE,
5th November 1912.

No.55. Sir,

I have the honour to report that H.M.S. "Imogene" under my command, left Therapia at 8.0 A.M. on the 1st October and proceeded to Panderma in the Sea of Marmora arriving there at 11.0 P.M. At 5.20 A.M. the next day I weighed and proceeded to the Gulf of Artaki, anchoring off Sazli Deri. At 4.0 A.M. on the 4th Oct: I weighed and proceeded back to Therapia, arriving at 3.0 P.M. the same day.

2. On the 13th of Oct: H.M.S. "Imogene" under my command left Therapia to take up her winter moorings off Tophane.

3. During the last fortnight, ships of the Turkish Navy have been going into dock, and evidently preparing to meet the Greek Fleet, but up to date no movements towards the Dardanelles has taken place.

4. The European colony in Constantinople is most nervous at present owing to the Turks having been driven back on to the Tchataldja Lines of defence, and the danger of redifs and rabble who are known to be kept very short of food, coming into the town and looting.

5. At the request of H.E. the Ambassador, I am sending up a guard of 6 men to the Embassy today.

6.

The Commander-in-Chief,

H.M. Ships and Vessels,

MEDITERRANEAN.

Original.

Enclosure No. ⁵⁹¹ in Mediterranean
Letter No. ⁶⁷³ of 23 Nov. 1912

Notes on the Defences of Saloniki.

The following observations were made from the ship when leaving Saloniki on the 12th November 1912.

As the terms of the capitulation permitted the Turks to render the guns in the forts useless before handing them over to the Greeks it is probable that should the new possessors of Saloniki decide to defend it, an entirely new armament will have to be provided and the information below may only possess historical interest.

Batteries on the Kara Peninsula. (See accompanying plan).

- A. A battery of four guns of about 4" calibre. The guns are provided with shields and are apparently mounted in shallow emplacements about 30 yards apart.
The guns show up very prominently against the sky line.
- B. Two guns, probably 1. inch Nordenfeldts. These guns are provided with square shields and are mounted in emplacements scarped out of the edge of the cliff.
- C. Two 21 cm. (or 24 cm.) guns mounted apparently in steel turrets or hoods.
- D. Two guns similar and similarly mounted to those at B.
- E. Two guns with shields similar to those at A.
- F. Two guns similar and similarly mounted to those at C.

All the guns except those at B and D which are below the level of the edge of the cliff show up conspicuously against the sky line.

The Barracks at Cape Kara is a large masonry building.

It is considered probable that the earthworks described in N.I.D. 838 at Cape Kara and east of Tazla Pt. were bomb proof shelters for the garrison rather than batteries though it is possible that the former may contain howitzers as stated in a later report.

Register No.

Propose to send extract to F.D.
 11/11/12

Alex. Hunt
 24/12/12

noted

W. Hope

for D.O.D.
 24 DEC. 1912

With regard to paragraph 15, there is very strong evidence indeed that the main armament of the "Goeben" consists of 11 in. guns. It would be interesting if the evidence in support of the statement that she has 12-in. guns was obtained from Hampshire.

W. Jackson

D.I.D.

30.1.13

ÖZGEÇMİŞ

Levent Yıkıcı 1975 yılında Kayseri’de doğdu. İlköğrenimini Kırşehir Cumhuriyet İlkokulu’nda ve ortaöğrenimini Kırşehir Hacı Fatma Erdemir Anadolu Lisesi’nde tamamladı. Lisans öğrenimini 2000 yılında Gaziantep Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde tamamladıktan sonra aynı yıl Gaziantep Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu Bölümü’nde İngilizce Okutmanı olarak atandı. 3 yıl Nizip Meslek Yüksekokulu ve merkez hazırlık birimlerinde hizmet verdikten sonra askerlik görevini yerine getirmek için ayrılan Levent Yıkıcı, mesleğine döndükten sonra Kilis Sağlık Yüksekokulu ve Hazırlık sınıflarında ders vermeye devam etti. 2009 yılında Gaziantep Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu’nda Müdür Yardımcılığı görevine atanan araştırmacı 2015 yılına kadar bu görevini ifa ettikten sonra Öğretim Görevlisi olarak hizmet etmeye devam etmektedir. 2009 yılında Tarih Bölümü’nde Yüksek Lisans çalışmalarına başlayan araştırmacı 2013 yılında bu eğitiminden mezun olduktan sonra 2014 yılında Doktora çalışmalarına başlamıştır. Evli ve 2 çocuk sahibi olan araştırmacı ileri düzeyde İngilizce bilmektedir.

VITAE

Levent Yıkıcı was born in 1975 in Kayseri. He completed his primary education in Kırşehir Cumhuriyet Primary School and secondary education in Kırşehir Hacı Fatma Erdemir Anatolian High School. After graduating from Gaziantep University, Department of English Language and Literature in 2000, he was assigned as an English Instructor at Gaziantep University Department of Foreign Languages. Working for 3 years at Nizip Vocational School of Higher Education and central Prep classes, he left to do his military service and then returning to his occupation he went on lecturing at Prep classes and Kilis Higher School of Health. The researcher, Levent Yıkıcı, was appointed as Vice Director at Gaziantep University School of Foreign Languages in 2009 and carried out this duty till 2015 and now he is going on his lecturing job. He started his Master’s Education in 2009 and after graduating at 2013 he started his doctoral studies in 2014. The researcher, who is married and father of two children, knows English at advanced level.